"XXI ASRDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR" *Konferensiyasi*

Research Science and Innovation House

BIZNING YO'NALISHLARIMIZ:

- Aniq fanlar
- Tabiiy fanlar
- Tibbiyot fanlari
- Texnika fanlari
- Iqtisodiyot
- Filologiya fanlari
- Pedagogika fanlari
- Ijtimoiy va gumanitar fanlar
- Psixologiya fanlari
- San'at va madaniyat fanlari
- Jismoniy tarbiya va sport

INDEKSLAYMIZ:

OpenAIRE zenodo doi Google Scholar

HTTP://UNIVERSALPUBLISHINGS.COM +998 88 808 21 07

«XXI ASRDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR» ilmiy konferensiyasi:

31.12.2025-yil.

Ushbu to'plamda **«XXI ASRDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR»** ilmiy konferensiyasi 2025-yil 3-soni 12-qismiga qabul qilingan maqolalar nashr etilgan.

Konferensiya tarkibidagi barcha maqolalarga **DOI** unikal raqami biriktirilib, **Zenodo, Open Aire, Google Scholar** xalqaro ilmiy bazalarida indekslandi.

OAK tomonidan dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etishga tavsiya etilgan jurnallar ro'yxatidagi milliy jurnallarda chiqarilgan maqolalar sifatida rasman tan olinadi.

Asos: O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiyasi komissiyasining dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxati 3-sahifasi. – Toshkent: 2019. – 160 b.

Konferensiya materiallaridan professor-o'qituvchilar, mustaqil izlanuvchilar, doktarantlar, magistrantlar, talabalar, litsey-kollejlar va maktab o'qituvchilari, ilmiy xodimlar hamda barcha ilm-fanga qiziquvchilar foydalanishlari mumkin.

Eslatma! Konferensiya materiallari to'plamiga kiritilgan ilmiy maqolalardagi raqamlar, hisobotlar, ma'lumotlar haqqoniyligiga va keltirilgan iqtiboslar to'g'riligiga mualliflar shaxsan javobgardirlar.

Research Science and Innovation House

"RESEARCH SCIENCE AND INNOVATION HOUSE" MCHJ

TAHRIRIYAT

Bosh muharrir: Eshqarayev Sadridin Choriyevich – Termiz iqtisodiyot va servis universiteti tibbiyot va tabiiy fanlar kafedrasi mudiri, kimyo fanlari falsafa doktori, dotsent Termiz, O‘zbekiston.

Mas’ul kotib:

Boboyorov Sardor Uchqun o’g’li Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali magistranti

Nashrga tayyorlovchi:

Eshqorayev Samariddin Sadridin o’g’li Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti magistranti

TAHRIR KENGASHI A’ZOLARI

Texnika fanlari muharriri, Eshqarayev Ulug‘bek Chorievich – Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti “Boshlang‘ich ta’lim metodikasi” kafedrasi dotsenti, texnika fanlari nomzodi, Denov, O‘zbekiston.

Texnika fanlari muharriri Babamuratov Bekzod Ergashevich – Termiz iqtisodiyot va servis universiteti Tibbiyot fakulteti dekani , texnika fanlari falsafa doktori, dotsent Termiz, O‘zbekiston.

Kimyo fanlari muharriri Mirabbos Xojamberdiev Ikromovich- Berlin Technische Universität dotsenti, kimyo fanlari doktori, Berlin, Germaniya

Kimyo fanlari muharriri, Eshqurbonov Furqat Bozorovich – Termiz muhandislik-texnologiya instituti, kimyo fanlari doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Iqtisodiyot fanlari muharriri Otamurodov Shavkat Tillayevich – Termiz iqtisodiyot va servis universiteti prorektori, iqtisod fanlari doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Ijtimoiy va gumanitar fanlar muharriri, Xudoyberdiyev Xursand Xudoyberdiyevich – Termiz muhandislik-texnologiya instituti, ijtimoiy-gumanitar fanlar doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Tibbiyot fanlari muharriri Otamurodov Furqat Abdukarimovich, Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali direktori, Termiz, O‘zbekiston tibbiyot fanlari falsafa doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Biologiya fanlari muharriri Nurova Zamira Annakulovna Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali. Termiz, O‘zbekiston, biologiya fanlari doktori, dots., Termiz, O‘zbekiston.

Tibbiyot fanlari muharriri Turabayeva Zarina Kenjabekovna Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali, tibbiyot falsafa fanlari doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Sotsiologiya fani muharriri Eryigitova Lobar Qodirovna Termiz muhandislik-texnologiya instituti, falsafa sotsiologiya fanlari doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Filologiya fanlari muharriri Jo‘rayeva Ramziya Abdurahimovna Qo‘qon davlat pedagogika instituti. Qo‘qon, O‘zbekiston filologiya fanlari fanlari doktori (PhD), katta o‘qituvchi.

Fizika-matematika-fanlari muharriri Bobamuratov Ulug‘bek Erkinovich Termiz muhandislik-texnologiya instituti, falsafa fanlari doktori, fizika-matematika-fanlari, Termiz, O‘zbekiston.

Tibbiyot fanlari muharriri Axmedov Kamoliddin Xakimovich Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali 1-son davolash fakulteti dekani, tibbiyot fanlari nomzodi, dotsent

Tibbiyot fanlari muharriri Vohidov Alisher Shavkatovich Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali Umumiy xirurgiya, bolalar xirurgiyasi va bolalar urologiyasi kafedrasi mudiri Tibbiyot fanlari doktori, professor

Gumanitar fanlar muharriri Rahmonov Abduqahhor Abdusattorovich Ma'naviy-axloqiy tarbiya va yoshlar bilan ishlash bo'yicha direktor o'rinbosari, falsafa fanlari doktori (PhD)

HOZIRGI DAVRDA O‘ZBEKISTON TURIZM SOHASIDA OLIB BORILAYOTGAN ISLOHOTLAR

Sattorova Shahina
DTPI Turizm va mehmondo‘stlik ta’lim yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya

Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasi mustaqillikdan keyingi davrda, ayniqsa so‘nggi yillarda turizm sohasida amalga oshirilgan va davom etayotgan islohotlar tizimli ravishda tahlil qilinadi. Tadqiqotda turizm infratuzilmasini modernizatsiya qilish, raqamlashtirish jarayonlarini kengaytirish, viza rejimini liberallashtirish, ichki turizmni rivojlantirish hamda kadrlar tayyorlash tizimining takomillashtirilishi kabi jarayonlar yoritiladi. Shuningdek, mazkur islohotlarning iqtisodiyotning diversifikatsiyasiga, yangi ish o‘rinlari yaratishga, xalqaro sayyohlar oqimini oshirishga hamda mamlakatning jahon hamjamiyatidagi ijobiy imijiga ta’siri ilmiy yondashuv asosida tahlil qilinadi. Maqola O‘zbekiston turizm sohasining bugungi holati va istiqboldagi rivojlanish tendensiyalarini aniqlashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: turizm, islohotlar, O‘zbekiston, infratuzilma, raqamlashtirish, viza liberallashtirish, ichki turizm, xizmat sifati, kadrlar tayyorlash, iqtisodiy o‘sish.

Kirish

Bugungi globallashuv davrida turizm dunyo iqtisodiyotining eng tez rivojlanayotgan tarmoqlaridan biri sifatida alohida o‘rin egallaydi. O‘zbekiston uchun ham turizm strategik ahamiyatga ega bo‘lgan sohalardan biridir. Mamlakatning boy tarixiy-madaniy merosi, musaffo tabiati, qadimiy shaharlari, o‘ziga xos milliy an’analari va madaniyati O‘zbekistonni Markaziy Osiyoning turizm markazlaridan biriga aylantirish imkonini beradi. So‘nggi yillarda turizmni rivojlantirishga qaratilgan davlat siyosati tubdan kuchaytirildi, qonunchilik bazasi takomillashtirildi, yangi dasturlar va loyihalar amalga oshirildi.

Ushbu maqolada O‘zbekiston turizm sohasida olib borilayotgan islohotlar, ularning mazmuni, natijalari va istiqbollari tahlil qilinadi.

Asosiy qism

Turizm infratuzilmasini modernizatsiya qilish jarayonlari

O‘zbekistonning turizm salohiyatini to‘liq ishga solish uchun eng muhim shartlardan biri bu – zamonaviy infratuzilmaga ega bo‘lishdir. Shu maqsadda so‘nggi yillarda quyidagi ishlar amalga oshirilmoqda:

Transport infratuzilmasini yangilash

- Toshkent, Samarqand, Buxoro va Urganch xalqaro aeroportlari rekonstruksiya qilindi.
- Samarqandda “Yangi O‘zbekiston” xalqaro aeroporti ochildi.
- “Afrosiyob” tezyurar poyezdlari yo‘nalishlari kengaytirildi.
- Avtobuslar, taksilar va metro liniyalari ham modernizatsiya qilindi.

Bu o‘zgarishlar sayyohlarning mamlakat bo‘ylab tez, xavfsiz va qulay harakatlanishini ta’minlamoqda.

Mehmonxonalar va turistik obyektlar qurilishi

Mamlakat bo‘yicha mehmonxonalar soni yildan-yilga ortib bormoqda. Oilaviy mehmon uylari, xostellar, milliy uslubdagi mehmonxonalar va yuqori darajadagi zamonaviy majmualar ko‘paymoqda. Bu esa turizm bozorida raqobatni kuchaytirib, xizmatlar sifatini yanada oshirishga xizmat qilmoqda.

Turizm sohasini raqamlashtirish

Raqamlashtirish — zamonaviy turizmning ustuvor yo‘nalishlaridan biri. O‘zbekistonda bu borada quyidagi yutuqlarga erishilmoqda:

Elektron xizmatlar joriy etildi

- Elektron viza (E-Visa) tizimi
- Onlayn bron qilish platformalari
- Mobil navigatsiya ilovalari
- Raqamli gid va virtual ekskursiyalar

Turistik obyektlar haqida QR-kodli ma’lumot tizimi

Sayyohlar endi tarixiy obidalar haqida bir necha tillarda elektron ma’lumot olishi mumkin. Bu texnologiyalar sayohat jarayonini osonlashtirib, turizm xizmatlarining jahon standartlariga moslashuvini ta’minlaydi.

Viza siyosatini liberallashtirish

Turistlar oqimini oshirish uchun eng samarali choralaridan biri — viza jarayonlarini soddalashtirishdir. O‘zbekistonda:

- 90 dan ortiq davlat fuqarolari uchun **vizasiz kirish** joriy etilgan;
- 50 dan ortiq davlatlar uchun **elektron viza** tizimi yo‘lga qo‘yilgan;
- Transit vizalar bekor qilindi;
- Chegara punktlarida tezkor xizmatlar yaratildi.

Ushbu islohotlar natijasida O‘zbekiston Markaziy Osiyodagi eng ochiq davlatlardan biriga aylandi va xalqaro sayyohlar oqimi sezilarli darajada oshdi.

Ichki turizmni rivojlantirish

Ichki turizm — aholi o‘rtasida sayohat madaniyatini oshirish, hududlarni iqtisodiy faollashtirish va biznes uchun yangi imkoniyatlar yaratishda muhim omil hisoblanadi.

Yangi turistik yo‘nalishlar yaratildi

- Eko-turizm
- Agro-turizm
- Ekstremal turizm
- Ziyorat turizmi
- Gastro-turizm

Har bir hududning o‘ziga xos brendi va turizm mahsuloti shakllantirilmoqda.

Mahalliy aholi uchun imtiyozlar

Aholi uchun arzon turpaketlar, mavsumiy aksiyalar va chegirmalar yo‘lga qo‘yilgan. Bu esa ichki turizm bozorining jonlanishiga katta hissa qo‘shmoqda.

Kadrlar tayyorlash va xizmatlar sifatini oshirish

Turizm sohasining muvaffaqiyati malakali kadrlar bilan bevosita bog‘liq. O‘zbekiston bu yo‘nalishda ham bir qator salmoqli ishlarni amalga oshirmoqda.

Ta’lim tizimidagi yangiliklar

- Turizm universitetlari va kollejlarida zamonaviy o‘quv dasturlari joriy etildi.
- Xorijiy mutaxassislar bilan hamkorlikda o‘qitish tizimi shakllantirildi.
- Amaliyot markazlari, servis maktablari, qo‘shimcha kurslar ochildi.

Mazkur tadqiqot asosida quyidagi xulosalar ilgari suriladi:

Yuqorida keltirilgan islohotlar O‘zbekiston turizm sohasining jadal rivojlanishiga katta turtki bermoqda. Infratuzilmaning modernizatsiya qilinishi, raqamlashtirish jarayonlarining kengayishi, viza rejimining soddalashtirilishi, ichki turizmning yuksalishi va kadrlar tayyorlash tizimining takomillashuvi — bularning barchasi mamlakatni xalqaro turizm bozorida jozibador davlat sifatida tanitmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari va qarorlari

- “O‘zbekiston Respublikasida turizm sohasini jadal rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PF–4861-son Farmon.
- “O‘zbekiston Respublikasida turizm sohasini rivojlantirish strategiyasi to‘g‘risida” PQ–4095-son Qaror.

O‘zbekiston Respublikasi Turizm va madaniy meros vazirligi rasmiy ma’lumotlari

- www.madaniyat.uz
- www.uzbektourism.uz

Xalfin V.A., *Turizm asoslari.* – Toshkent: Oliy ta’lim, 2020.

Abdukarimov B., Jo‘raev N., *O‘zbekiston turizmi: rivojlanish bosqichlari va istiqbollari.* – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.

- Saidov R., *Turizm menejmenti*. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2019.
- UNWTO (World Tourism Organization) hisobotlari
  - *Tourism Highlights 2022*
  - *Tourism and Digital Transformation Report, 2023*
- Karimov A., *Zamonaviy turizm industriyasi*. – Toshkent: Innovatsiya nashriyoti, 2022.
- Rasulov Sh., *O‘zbekistonning turistik salohiyati va uning rivojlanish istiqbollari.* – Toshkent, 2021.
- Internet manbalari:
  - www.stat.uz — O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi rasmiy sayti
  - www.lex.uz — O‘zbekiston qonunchilik hujjatlari ma’lumotlari bazasi

THE ADVERBS AND THE THEORY OF ITS GRAMMATICAL CATEGORIES

Teshaboyeva Nafisa Zubaydulla qizi

Jizzakh branch of the National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek The faculty of Psychology, department of Foreign languages, Philology and teaching languages

nafisateshaboyeva@gmail.com

Student of group 401-22: Pulatova Hilola Uktam qizi
hilolapulatova29@gmail.com

Abstract: This article provides a comprehensive examination of adverbs as a major part of speech in English grammar, focusing on their structural, semantic, and grammatical characteristics. The study begins by presenting the definition of adverbs and explaining their grammatical functions, including modification of verbs, adjectives, other adverbs, and entire clauses. The article describes the structural types of adverbs, such as simple adverbs, derived adverbs, compound adverbs, and phrasal adverbs, each defined and illustrated with examples. The discussion then expands to the semantic classification, explaining major meaning-based groups: adverbs of manner, time, place, frequency, degree, probability, focusing, and evaluative adverbs, each accompanied by a precise definition.

Key words: adverb, manner, degree, frequency, place, temporal, compound, duration, probability, evaluation, modal, conjucts, focus

What is an adverb? An **adverb** is a word (or phrase) that typically modifies verbs, adjectives, other adverbs, whole clauses, or sentences. It provides information about **manner, time, place, frequency, degree, probability, evaluation**, **focus**, and other aspects of the situation or the speaker's attitude. Examples: Manner: *She speaks* **clearly**. Time: *He arrived* **yesterday**. Place: *They live* **nearby**. Degree: *I'm* **very** *tired.* Probability: **Probably***, she'll come.*

3. Classification of adverbs (semantic types)

Manner-how:*slowly,carefully,well,badly*
Adverbs of manner describe how an action is performed and usually answer the question "how?". Their main function is to modify verbs, for example: "She sings

beautifully" or "He spoke quietly." Many are formed by adding *-ly* to adjectives (careful → carefully, slow → slowly), though some are irregular, such as well, fast, hard, and late. They usually appear after the verb ("She runs quickly"), after the verb and object ("He wrote the letter carefully"), or between the auxiliary and main verb ("She has slowly improved"). These adverbs add clarity by showing the quality or style of an action, for instance: "He drives dangerously" or "She smiled sadly." It is important to note that not all *-ly* words are adverbs (friendly, lonely), and some manner adverbs do not end in *-ly* (fast, hard). Some also change meaning depending on their form or position, like hard vs. hardly. Overall, adverbs of manner explain the way an action happens and help give more precise and expressive descriptions in sentences.

Place / Location — where: *here*, *there*, *nearby*, *abroad*. Adverbs of place, also called adverbs of location, describe where an action happens. They answer the question "where?" and usually modify verbs. Common examples include here, there, nearby, inside, outside, upstairs, abroad, and everywhere. These adverbs show the position, direction, or movement related to an action, such as in the sentences "She is waiting outside" or "They moved abroad last year." Adverbs of place usually come after the main verb or after the verb and its object, for example: "Put the bag here" or "He walked there." Some adverbs of place indicate direction (up, down, away), while others express distance (nearby, far). They do not normally change their form and do not have degrees of comparison. Overall, adverbs of place help describe the exact location or movement connected to an action, making sentences clearer and more specific.

Time / Temporal — when: *now*, *yesterday*, *soon*, *already*, *yet*. Adverbs of time, also called temporal adverbs, describe when an action happens. They answer the question "when?" and commonly include words such as now, yesterday, today, soon, already, yet, recently, and tomorrow. These adverbs usually modify verbs and help show the timing, duration, or frequency of an event. They often appear at the beginning or end of a sentence, for example: "I will call you soon," "She already finished her work," or "Yesterday we visited my grandparents." Some temporal adverbs show exact time (now, yesterday), others show order (then, afterwards), and some indicate completion or expectation (already, yet). They do not usually change form and rarely take comparison. Overall, adverbs of time make sentences clearer by showing the specific moment or period when an action occurs.

Frequency — how often: *often*, *sometimes*, *never*, *always*. Adverbs of frequency describe how often an action happens and answer the question "how often?". Common

examples include always, usually, often, sometimes, rarely, and never. These adverbs typically modify verbs and express the regularity or repetition of an activity, such as in "She always arrives early" or "They never eat fast food." Adverbs of frequency usually come before the main verb ("He often studies at night") but after the verb *to be* ("She is always polite"). They can also appear at the end of a sentence for emphasis ("We go there sometimes"). Some frequency adverbs show definite amounts (twice, daily, weekly), while others show indefinite frequency (often, rarely). Overall, adverbs of frequency help indicate the repetition or routine of actions, making descriptions more precise and meaningful.

Duration — how long: *briefly, forever, temporarily*. Adverbs of duration describe how long an action or state lasts and answer the question "how long?". Common examples include briefly, forever, temporarily, permanently, and constantly. They usually modify verbs and indicate the length of time an action continues, as in "He spoke briefly" or "They lived abroad temporarily." Adverbs of duration typically appear after the main verb or at the end of a sentence, for example: "She stayed here forever" or "I will explain it briefly." Some adverbs of duration show definite time (for a week, for two hours), while others indicate indefinite or ongoing periods (constantly, permanently). Overall, adverbs of duration help clarify the temporal length of actions or events, adding precision and context to sentences.

Degree / Intensity — scale/modifier: *very, slightly, completely, almost*. Adverbs of degree, also called intensity adverbs, describe the strength or extent of an action, adjective, or another adverb and answer the question "to what extent?". Common examples include very, slightly, completely, almost, extremely, and fully. They modify verbs, adjectives, or adverbs to indicate how strong, weak, or complete something is, as in "She is very happy," "He almost finished the task," or "The room was completely silent." Degree adverbs usually appear before the word they modify, for example: "They were slightly tired" or "I completely agree." Some adverbs show full intensity (completely, fully), while others indicate partial or minimal intensity (slightly, somewhat). Overall, adverbs of degree provide clarity about the intensity, completeness, or approximation of an action or quality, making statements more precise and expressive.

Probability / Evidentiality / Epistemic — likelihood or source: *probably, certainly, apparently*. Adverbs of probability, evidentiality, or epistemic adverbs

express the likelihood of an event or the source of information, answering questions like "how certain?" or "based on what evidence?". Common examples include probably, certainly, possibly, apparently, and reportedly. They usually modify entire clauses or verbs, as in "She will probably arrive late," "He certainly knows the answer," or "Apparently, they have already left." These adverbs often appear at the beginning, before the main verb, or after auxiliary verbs, for example: "They have apparently forgotten the meeting."

Focussing / Restrictive — isolate focus: *only, even, also, also, even.* Focusing or restrictive adverbs highlight or limit part of a sentence, showing exactly what is emphasized. Common examples include only, even, also, and just. They usually modify verbs, subjects, objects, or whole clauses, as in "Only John came," "She even finished early," or "I also agree." Focusing adverbs help isolate the element of importance and clarify meaning.

Evaluation / Attitudinal (evaluative) — speaker's attitude: *fortunately, sadly, surprisingly.* Evaluative or attitudinal adverbs express the speaker's opinion, attitude, or reaction toward an event or statement. Common examples include fortunately, sadly, surprisingly, luckily, and honestly. They usually modify entire clauses or sentences, as in "Fortunately, we arrived on time," "Sadly, she missed the meeting," or "Surprisingly, he won the contest." These adverbs add emotional or subjective nuance, showing how the speaker feels about the situation.

Modal / Manner-of-speaking — style or manner of speech: *frankly, honestly, strictly speaking.* Modal or manner-of-speaking adverbs express the speaker's style, attitude, or approach to what is being said. Common examples include frankly, honestly, strictly speaking, and officially. They usually modify whole clauses or sentences, as in "Frankly, I don't agree," "Honestly, she did her best," or "Strictly speaking, this is incorrect." These adverbs clarify the speaker's perspective, tone, or manner of presenting information.

Conjuncts / Discourse adverbs — link clauses or discourse segments: *however, therefore, moreover.* Conjuncts, or discourse adverbs, link clauses, sentences, or larger discourse segments to show logical or structural relationships. Common examples include however, therefore, moreover, consequently, and nevertheless. They usually appear at the beginning of a clause or sentence, as in "However, we decided to continue," "She was late; therefore, the meeting started without her," or "The proposal

is strong; moreover, it is well-funded." These adverbs help organize ideas, indicate cause, contrast, addition, or result, and make the text coherent.

Degree of Comparison — *more, less, least* (often adverbial forms of adjectives). Adverbs of degree in comparative and superlative forms show relative intensity, amount, or extent, often derived from adjectives. Common examples include more, less, and least, as in "She works more carefully than her colleague," "He is less frequently late," or "This solution is the least effectively applied." These adverbs allow comparison between actions, qualities, or other adverbs, providing precision and contrast in meaning.

4. Morphological aspects (forms & derivation)

Simple adverbs: are single words that are not derived from adjectives and function independently to modify verbs, adjectives, or other adverbs. Common examples include often, never, here, there, and now. They usually provide basic information about frequency, time, or place, as in "She visits often," "He never complains," or "Come here." Simple adverbs are direct and do not use affixes, making them basic yet essential elements in sentence construction. **Adjectival →** adverbs are formed by adding the suffix *-ly* to adjectives, changing them from adjectival to adverbial forms. For example, quick → quickly and happy → happily. These adverbs usually modify verbs, adjectives, or other adverbs, as in "She runs quickly" or "He answered happily." However, not all adjectives form adverbs with *-ly*; some remain unchanged, such as fast → fast or hard → hard. This process of derivation is a common way to create adverbs in English. **Zero-derivation / conversion**: adjectives and adverbs share the same form without any change. Common examples include fast, early, hard, and daily. These words can function as adjectives or adverbs depending on context, as in "She runs fast" (adverb) and "It was a fast car" (adjective). Zero-derivation allows flexibility in English, enabling words to serve multiple grammatical roles without affixation. **Compound/phrase adverbs**: Compound or phrase adverbs are multi-word expressions that function as a single adverb, providing information about time, manner, place, or frequency. Common examples include from now on, at once, by chance, and in fact. They usually modify verbs, clauses, or sentences, as in "From now on, we will follow the rules," "She left at once," or "By chance, he met an old friend." These adverbs add clarity and specificity, often expressing complex meanings that single words cannot convey.

Graded forms: Some adverbs have graded forms to express different degrees, using comparative and superlative morphology. For example, soon → sooner → soonest. This is common with manner and degree adverbs, while temporal comparatives like soon are less frequently used. Graded forms allow speakers to compare actions or qualities in terms of intensity, speed, or frequency, as in "She arrived sooner than expected" or "He finished the task the soonest."**Adverb particles**: Adverb particles are words such as up, off, out, and in that combine with verbs to form phrasal verbs, like give up or call off. These particles are often treated separately from ordinary adverbs, but they share similar distributional properties because they modify or complete the meaning of the verb. For example, in "She gave up smoking" or "They called off the meeting," the particles up and off are essential to the meaning of the phrasal verb and function similarly to adverbs in their position and effect.

Syntactic positions and ordering. Adverbs can appear in multiple positions; their position often affects scope and meaning.In English, adverbs can appear in several typical positions depending on their type and scope. **Initial position** is often used for sentence-initial discourse, temporal, or focus adverbs, as in "Unfortunately, I forgot," and is common for wide-scope adverbials or connectives. **Pre-verbal or medial position** occurs before the main verb or after an auxiliary, typical for frequency or certainty adverbs: "She often visits" or "She has always liked him." With auxiliaries, adverbs frequently sit between the auxiliary and main verb, e.g., "She has never seen that." **Post-verbal or final position** is typical for manner, place, or time adverbs, often appearing after the verb or object: "He speaks softly" or "She read the letter quickly." When modifying adjectives or other adverbs within phrases, adverbs usually precede the target, as in "very interesting" or "quite slowly." When multiple adverbials appear, the common preferred order is **manner → place → time,** for example: "He ate quickly at the table yesterday," though this is a tendency rather than a strict rule.

Adverbs are an essential part of language because they provide crucial information that clarifies and enriches communication. They tell us how, when, where, and to what extent an action, event, or state occurs, allowing speakers and writers to convey precise meaning and add depth to sentences. By modifying verbs, adjectives, other adverbs, or entire clauses, adverbs help describe manner, place, time, frequency, degree, probability, and the speaker's attitude, making expressions more detailed and accurate. For example, adverbs of manner explain how an action is performed ("She spoke carefully"), adverbs of time indicate when something happens ("He arrived

yesterday"), adverbs of place show location ("They live nearby"), and adverbs of degree or intensity convey the extent of an action or quality ("She was very happy"). Beyond providing descriptive information, adverbs also contribute to **discourse coherence** by linking sentences or clauses, showing cause and effect, contrast, or addition, as seen with conjunctive adverbs like however, therefore, and moreover. Moreover, adverbs allow speakers to express **certainty, probability, or evaluation**, enabling nuanced communication and reflecting the speaker's perspective, stance, or attitude, as in "Fortunately, we completed the project" or "He will probably succeed." Without adverbs, language would be less precise, less expressive, and less capable of conveying subtle differences in meaning, timing, intensity, or viewpoint. They are vital not only for adding clarity and richness to sentences but also for maintaining logical flow, emphasis, and stylistic variation in both spoken and written English. Overall, adverbs play a central role in enhancing the effectiveness, nuance, and expressiveness of communication, making them indispensable in everyday language and academic writing alike.

CONCLUSION

Adverbs are one of the most versatile and essential parts of speech in English, playing a crucial role in conveying precise meaning, nuance, and clarity in both spoken and written communication. They function as modifiers of verbs, adjectives, other adverbs, and entire clauses, providing detailed information about manner, place, time, frequency, duration, degree, probability, focus, evaluation, and style of speech. By answering questions such as "how?", "where?", "when?", and "to what extent?", adverbs allow speakers to describe actions, events, or qualities more accurately and vividly. For instance, adverbs of manner explain how an action occurs ("She runs quickly"), adverbs of place indicate location or direction ("He lives nearby"), temporal adverbs show timing or sequence ("They arrived yesterday"), and adverbs of frequency express repetition or regularity ("She often visits"). Similarly, adverbs of duration clarify how long an action continues ("He spoke briefly"), and degree adverbs show intensity or scale ("She is very happy"), while focusing and restrictive adverbs highlight or limit elements within a sentence ("Only John came"), and evaluative adverbs convey the speaker's attitude or emotional stance ("Fortunately, we succeeded").Adverbs also play an important role in linking ideas, structuring discourse, and showing logical relationships. Conjunctive or discourse adverbs such as however, therefore, and moreover help connect clauses and sentences, guiding readers through reasoning, contrast, or addition. Epistemic or probability adverbs indicate likelihood or

certainty ("She will probably succeed"), and evidential adverbs reflect the source of information ("Apparently, they left early"), further enriching meaning and allowing speakers to express judgment, opinion, or stance. The flexibility of adverbs in terms of position—initial, pre-verbal/medial, post-verbal/final, or within phrases—adds to their functional versatility, with typical ordering preferences such as manner → place → time helping maintain clarity when multiple adverbials appear. Morphologically, adverbs can be simple, derived from adjectives with -ly, zero-derived, or compound/phrase adverbs, while some function as particles in phrasal verbs, showing similarities with standard adverbs. Comparative and superlative forms allow expression of relative degrees ("soon → sooner → soonest"), although temporal comparatives are less common than manner or degree comparatives.

Overall, adverbs are indispensable in English because they add precision**,** expressiveness**,** and nuance, allowing speakers and writers to communicate complex information clearly and effectively. They provide descriptive richness, indicate logical connections, convey the speaker's perspective, and allow stylistic and evaluative variation. Without adverbs, language would be less specific, less expressive, and unable to fully capture the subtle distinctions in manner, time, place, intensity, certainty, or attitude. In sum, adverbs are central to the structure, meaning, and function of English sentences, making them vital tools for both everyday communication and academic or literary expression.

REFERENCES

1. Ernst, T. (2002). The Syntax of Adjuncts. Cambridge University Press.
2. Ernst, T. (2009). Speaker-oriented adverbs. Natural Language & Linguistic Theory, 27(3), 497–544.
3. Giegerich, H. J. (1992). English phonology: An introduction. Cambridge University Press. (Adverbial -ly morfologiyasi bo'yicha muhim bo'limlar).
4. McNally, L., & Kennedy, C. (2008). Adjectives and Adverbs: Syntax, Semantics, and Discourse. Oxford University Press.
5. Nafisa, T. (2023). The USA Economy, Industry, Manufacturing and Natural Resources of Great Britain. International Journal of Recently Scientific Researcher's Theory, 1(9), 94–97.
6. Nafisa, T. (2023, December). Secondary Ways of Word Formation. In Conference on Universal Science Research 2023 (Vol. 1, No. 12, pp. 109–112).

7. Nafisa, T. (2023). THE EDUCATION SYSTEM OF THE USA: PRESCHOOL EDUCATION, SECONDARY AND HIGHER EDUCATION, SCHOOL FORMS. The Role of Exact Sciences in the Era of Modern Development, 1(6), 53-57.
8. Teshaboyeva, N., & Durdiyev, O. (2024). Cultural Influences on Listening Comprehension. *ACUMEN: International journal of multidisciplinary research*, *1*(4), 252-254.
9. Teshaboyeva, N., & O'ngarova, O. (2024). The role of vocabulary knowledge in listening comprehention. *ACUMEN: International journal of multidisciplinary research*, *1*(4), 255-257.
10. Teshaboyeva, N., & Erkaboyeva, S. (2025). SPEECH ACTS AND THEIR FUNCTIONS IN COMMUNICATION. *ACUMEN: International journal of multidisciplinary research*, *2*(5), 272-279.
11. Teshaboyeva, N., & Pardayeva, R. (2025). THE ROLE OF FLUENCY AND ACCURACY IN SPEAKING. *ACUMEN: International journal of multidisciplinary research*, *2*(5), 280-286.
12. Teshaboyeva, N., & Amirova, X. (2024). THE ROLE OF VOCABULARY KNOWLEDGE IN LISTENING COMPREHENSION. *Молодые ученые*, *2*(32), 14-17.
13. Teshaboyeva, N., & Xakimbekova, M. (2024). Teaching listening for specific purpose. *ACUMEN: International journal of multidisciplinary research*, *1*(4), 148-153.
14. Teshaboyeva, N., & Sultonova, J. (2024). USING TEXTS AND DESIGNING TASKS. *Молодые ученые*, *2*(34), 64-68.
15. Teshaboyeva, N., & Ollayorova, M. (2024). THE ROLE OF TECHNOLOGY IN TEACHING LISTENING. *Молодые ученые*, *2*(34), 46-51.

MAHALLIY ISTE'MOL BOZORLARIDA KICHIK BIZNES SUBYEKTLARINING RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISH

Jo'rayeva Gulshirin Soatmurodovna
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti, iqtisodiyot yo'nalishi 2 kurs magistranti
shirinam19@gmail.com
Ilmiy rahbar: Tuyg'unoy Mamadjanova Ahmadjanovna

Annotatsiya

Mazkur maqolada mahalliy iste'mol bozorlarida kichik biznes subyektlarining raqobatbardoshligini oshirish masalalari zamonaviy iqtisodiy sharoitlar doirasida kompleks tahlil qilinadi. Tadqiqotda kichik biznesning hududiy bozorlar rivojidagi o'rni, iste'molchilar talabining transformatsiyasi hamda raqobat muhiti dinamikasi o'zaro bog'liqlikda o'rganiladi. Kichik biznes subyektlarining raqobatbardoshligini belgilovchi omillar – mahsulot sifati, narx siyosati, servis xizmatlari, marketing faolligi va institutsional qo'llab-quvvatlash mexanizmlari – ilmiy jihatdan asoslab beriladi. Maqolada mahalliy bozor sharoitida kichik biznes uchun innovatsion va tashkiliy strategiyalarni joriy etish orqali barqaror raqobat ustunliklarini shakllantirish yo'llari ko'rsatib beriladi. Tadqiqot natijalari mahalliy iste'mol bozorlarida kichik biznes raqobatbardoshligini oshirish hududiy iqtisodiy rivojlanishning muhim omili ekanini tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar: kichik biznes, mahalliy iste'mol bozori, raqobatbardoshlik, marketing strategiyasi, hududiy iqtisodiyot, tadbirkorlik muhiti.

Abstract

This article provides a comprehensive analysis of the issues of increasing the competitiveness of small businesses in local consumer markets within the framework of modern economic conditions. The study examines the role of small businesses in the development of regional markets, the transformation of consumer demand and the dynamics of the competitive environment in their interrelationships. The factors determining the competitiveness of small businesses - product quality, pricing policy, services, marketing activity and institutional support mechanisms - are scientifically substantiated. The article shows ways to form sustainable competitive advantages for small businesses in local market conditions by introducing innovative and organizational strategies. The results of the study confirm that increasing the competitiveness of small businesses in local consumer markets is an important factor in regional economic development.

Keywords: small business, local consumer market, competitiveness, marketing strategy, regional economy, business environment.

Kirish. Bozor iqtisodiyoti sharoitida kichik biznes subyektlari milliy va hududiy iqtisodiyotning eng moslashuvchan va faol ishtirokchilaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, mahalliy iste'mol bozorlarida kichik biznes aholining kundalik ehtiyojlarini qondirish, yangi ish o'rinlarini yaratish va hududiy iqtisodiy faollikni oshirishda muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, global va mahalliy raqobatning kuchayishi, iste'molchilar xulq-atvoridagi o'zgarishlar hamda texnologik taraqqiyot kichik biznes subyektlari oldiga yangi talablarni qo'ymoqda.

Amaliy tajriba shuni ko'rsatadiki, kichik biznes subyektlarining ko'pchiligi mahalliy bozorlar doirasida faoliyat yuritayotgan bo'lsada, ularning raqobatbardoshligi barqaror emas. Bu holat, avvalo, resurslar cheklanganligi, marketing va boshqaruv ko'nikmalarining yetarli darajada rivojlanmaganligi, shuningdek, raqobat muhitiga moslashuvdagi muammolar bilan bog'liq. Natijada kichik biznes subyektlari yirik korxonalar va tarmoq tuzilmalariga nisbatan raqobatda qiyinchiliklarga duch kelmoqda.

Mazkur maqolada mahalliy iste'mol bozorlarida kichik biznes subyektlarining raqobatbardoshligini oshirish masalasi ilmiy-enazariy va amaliy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi – kichik biznes subyektlari uchun samarali raqobat strategiyalarini aniqlash va ularni mahalliy bozor sharoitlariga moslashtirishdan iborat.

Asosiy qism. Iqtisodiy adabiyotlarda raqobatbardoshlik tushunchasi korxonaning bozor sharoitida barqaror faoliyat yuritish hamda iste'molchi talabini raqobatchilarga nisbatan samaraliroq qondirish qobiliyati sifatida talqin qilinadi. M. Porterning raqobat ustunligi nazariyasi korxonalar raqobatbardoshligini tahlil qilishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Uning asarlarida narx yetakchiligi, differensiyatsiya va fokus strategiyalari kichik biznes uchun ham moslashuvchan vosita ekani ko'rsatilgan.

Xorijiy tadqiqotlarda kichik biznesning mahalliy bozorlar rivojidagi o'rni hududiy klasterlar, logistika qulayligi va iste'molchi bilan bevosita aloqadorlik orqali asoslab beriladi. Mahalliy olimlar ilmiy ishlarida esa kichik biznesni rivojlantirish ko'proq davlat qo'llab-quvvatlovi va soliq imtiyozlari kontekstida yoritilgan bo'lib, raqobatbardoshlikni oshirish masalalari yetarli darajada kompleks tahlil qilinmagan. Ushbu maqola aynan shu ilmiy bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan.

Tadqiqot metodologiyasi tizimli, taqqoslama va funksional yondashuvlarga asoslangan. Mahalliy iste'mol bozorlarida kichik biznes subyektlarining

raqobatbardoshligi ichki (resurslar, boshqaruv, marketing) va tashqi (bozor muhit, raqobat darajasi, institutsional sharoitlar) omillar majmuasi sifatida ko‘rib chiqildi.

Metodologik tahlilda statistik ma’lumotlarni umumlashtirish, iqtisodiy ko‘rsatkichlarni taqqoslash hamda empirik kuzatuv usullaridan foydalanildi. Baholash mezonlari sifatida bozor ulushi, mijozlar sodiqligi, mahsulot narxi va sifati, xizmat ko‘rsatish darajasi olindi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, kichik biznes subyektlarining mahalliy iste’mol bozorlaridagi raqobatbardoshligi ko‘p jihatdan ularning iste’molchi bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri aloqani yo‘lga qo‘ya olish qobiliyatiga bog‘liq. Mahsulot va xizmatlarni hududiy ehtiyojlarga moslashtirish raqobat ustunligini yaratishda hal qiluvchi omil bo‘ldi. Shuningdek, marketing va servis xizmatlariga e’tibor qaratilgan holatlarda kichik biznes subyektlarining bozor pozitsiyasi mustahkamlandi.

Kichik biznes raqobatbardoshligini belgilovchi omillar

Omillar	**Ta’sir darajasi**	**Natija**
Mahsulot sifati	Yuqori	Mijozlar ishonchi
Narx moslashuvchanligi	O‘rtacha	Sotuv hajmi o‘sishi
Marketing faolligi	Yuqori	Bozor ulushi kengayishi
Servis xizmati	Yuqori	Mijozlar sodiqligi
Davlat qo‘llab-quvvatlovi	O‘rtacha	Barqarorlik

Olingan natijalar muhokamasi shuni ko‘rsatadiki, kichik biznes subyektlarining raqobatbardoshligini oshirish faqat narx omiliga asoslanmasligi lozim. Mahalliy bozor sharoitida iste’molchi uchun ishonch, qulaylik va servis sifati ko‘pincha narxdan ustun ahamiyat kasb etadi. Shu sababli kichik biznes subyektlari o‘z strategiyalarini iste’molchi ehtiyojlarini chuqur o‘rganish asosida shakllantirishi zarur.

Muhokama jarayonida aniqlanishicha, marketing va raqamli texnologiyalardan foydalanish kichik biznes uchun nisbatan arzon, biroq samarali raqobat vositasi bo‘la oladi. Shu bilan birga, institutsional muhitdagi barqarorlik va davlat tomonidan yaratilayotgan imkoniyatlar raqobatbardoshlikni mustahkamlovchi muhim shart sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, mahalliy iste’mol bozorlarida kichik biznes subyektlarining raqobatbardoshligini oshirish hududiy iqtisodiyot barqaror rivojlanishining muhim omilidir. Raqobatbardoshlikni ta’minlash narx omillari bilan bir qatorda sifat, servis, marketing va boshqaruv samaradorligiga tayanishi lozim.

Kichik biznes subyektlari uchun mahalliy bozor sharoitlariga moslashuvchan strategiyalar ishlab chiqish ularning uzoq muddatli barqarorligini ta’minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. Porter M. Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance. – New York: Free Press, 2019. – 592 p.

2. Drucker P. Innovation and Entrepreneurship. – New York: Harper Business, 2018. – 312 p.

3. Нурматов А.А. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик иқтисодиёти. – Тошкент: Фан, 2020. – 240 б.

4. Тўхтаев Ш.М. Ҳудудий бозорлар ва тадбиркорлик ривожи. – Тошкент: Иқтисодиёт, 2021. – 228 б.

FILTR TO‘QIMALARINING TOLAVIY TARKIBI VA CHANGNI USHLAB QOLISH QOBILIYATINING QIYOSIY TAHLILI

R.M.YANGIBOEV
PhD, Senior Lecturer
Termiz State University of Engineering and Agrotechnology
ryangiboyev@bk.ru
B.R.ALLAQULOV
PhD Researcher
Termiz State University of Engineering and Agrotechnology
allakulovbegench@gmai.com

Annotatsiya
Maqolada un ishlab chiqaruvchi korxonalar uchun qo‘llaniladigan maxsus yeng filtr to‘qimalarining tolaviy tarkibi va ularning changni ushlab qolishi o‘rganildi va tajriba natijalari jadval va grafiklar yordamida yoritildi hamda ekologik xavfsizlikni ta’minlashdagi ahamiyati ilmiy asoslandi.

Аннотация
В статье исследован волокнистый состав специальных рукавных фильтровых тканей, применяемых на предприятиях по производству муки, и их способность задерживать пыль. Результаты экспериментов представлены с помощью таблиц и графиков, а также научно обосновано их значение в обеспечении экологической безопасности.

Annotation
The article investigates the fiber composition of special sleeve filter fabrics used in flour production enterprises and their dust retention capacity. The experimental results are presented through tables and graphs, and their significance in ensuring environmental safety is scientifically substantiated.

Kalit so‘zlar; *atmosfera, filtr, chang, ekologiya, to‘qima, poliyester, tola*
Ключевые слова: *атмосфера, фильтр, пыль, экология, ткань, полиэстер, волокно*
Keywords: *atmosphere, filter, dust, ecology, fabric, polyester, fiber*

So‘nggi yillarda un ishlab chiqaruvchi korxonalarda atmosferaga chiqariladigan zararli chang miqdorini kamaytirish dolzarb masalaga aylandi. Jahon sog‘liqni saqlash tashkilotining 2024-yilgi ma’lumotlariga ko‘ra, sanoat changlari inson salomatligiga

ta’sir etuvchi eng asosiy omillardan biridir.[1] Shu sababli yuqori samarali filtr materiallarini ishlab chiqish va ularni sanoat korxonalarida qo‘llash ekologik xavfsizlikni oshirishning eng muhim omillaridan biri hisoblanadi. Poliyester tolalaridan tayyorlangan filtr to‘qimalar o‘zining chidamliligi, issiqlikka bardoshliligi va changni samarali ushlab qolish xususiyatlari bilan boshqa materiallardan ajralib turadi. Sanoat ishlab chiqarish jarayonlarida qo‘llaniladigan filtr to‘qimalarining asosiy vazifasi – atmosferaga chiqariladigan chang miqdorini keskin kamaytirish va ekologik xavfsizlikni ta’minlashdir. Bugungi kunda turli xil tola turlaridan (poliyester, polipropilen, akril, aramid va ularning aralashmalari) tayyorlangan filtr materiallari qo‘llanilmoqda. Ularning har biri o‘ziga xos afzallik va kamchiliklarga ega bo‘lsa-da, poliyester (PES) tolalari amaliyotda keng tarqalgan va yuqori samarali hisoblanadi.

Xorijiy va mahalliy olimlarning ilmiy ishlarida sanoat filtrlash texnologiyalarida poliyester asosidagi to‘qimalar muhim o‘rin egallashi ta’kidlangan. 2023-yilda Germaniyada olib borilgan tadqiqotlarda PES to‘qimalarining changni ushlab qolish samaradorligi 96–98% ni tashkil qilgani, PP asosidagi materiallarda esa bu ko‘rsatkich 90–92% bo‘lgani aniqlangan. Shu bilan birga, Xitoy va Turkiyada olib borilgan izlanishlarda PES/PP aralash to‘qimalarning xizmat muddati 15–20% ga yuqoriligi qayd etilgan.[2] O‘zbekistonda esa 2024-yilda un zavodlarida filtr to‘qimalarining yangilanishi bo‘yicha davlat dasturi ishlab chiqildi va amaliyotga joriy qilinmoqda.[3]

Turli tolalardan tayyorlangan filtr to‘qimalarining solishtirma ko‘rsatkichlari

1-jadval

Filtr to‘qima	Changni ushlash samaradorligi (%)	Xizmat muddati (oy)
Poliyester (PES)	97-99	30
Polipropilen (PP)	91-95	22
PES/PP aralash	95	34

Filtr to‘qimalarining changni ushlash samaradorligi

1-graffik

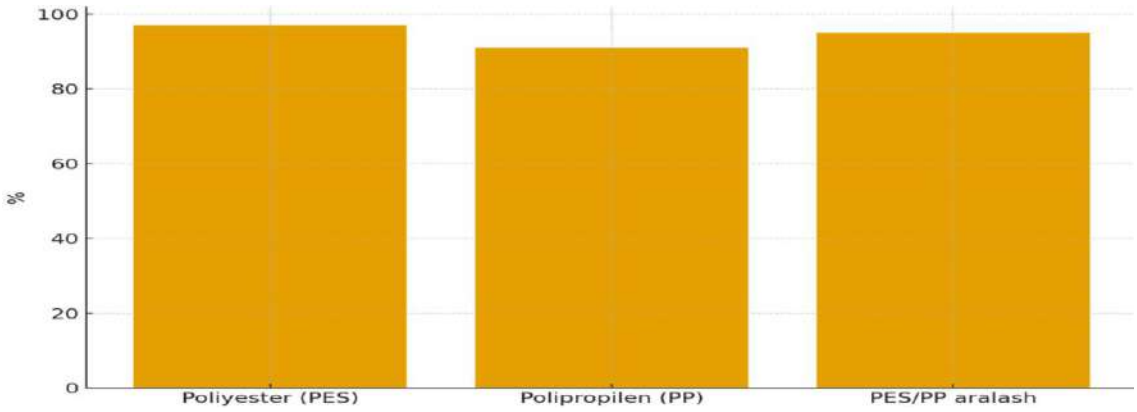

Tajriba natijalari shuni ko‘rsatadiki, poliyester asosidagi filtr to‘qimalar changni ushlab qolish samaradorligi bo‘yicha boshqa turlardan yuqori ko‘rsatkichlarga ega. Polipropilen asosidagi to‘qimalar iqtisodiy jihatdan arzonroq bo‘lsa-da, xizmat muddati qisqa. PES/PP aralash to‘qimalar esa samaradorlik va chidamlilik bo‘yicha muvozanatli variant sifatida tavsiya qilinadi.

O‘tkazilgan tahlillar asosida un ishlab chiqaruvchi korxonalar uchun poliyester asosidagi filtr to‘qimalar eng maqbul variant ekanligi isbotlandi. Poliyester tolalarini un zavodlari uchun optimal tanlov sifatida ko‘rsatadi. Amaliy kuzatishlar va ilmiy tadqiqotlar asosida aytish mumkinki, poliyester filtr to‘qimalaridan foydalanish orqali chang emissiyasini me’yoriy talablar darajasida pasaytirish, ishlab chiqarish jarayonini ekologik xavfsiz qilish hamda filtrlash tizimining iqtisodiy samaradorligini oshirish mumkin.. Ular nafaqat yuqori darajada changni ushlab qoladi, balki uzoq muddat xizmat qiladi. PES/PP aralash to‘qimalar esa iqtisodiy samaradorlik nuqtai nazaridan qo‘shimcha imkoniyatlar beradi. Kelajakda O‘zbekiston sanoat korxonalarida ekologik xavfsizlikni ta’minlashda aynan ushbu turdagi materiallardan keng foydalanish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. WHO. Air pollution and industrial dust control. Geneva, 2024.
2. Zhang Y., et al. Efficiency of PES filter fabrics in flour industry. Journal of Industrial Textiles, 2023.
3. O‘zbekiston Respublikasi Ekologiya qo‘mitasi. Sanoat chiqindilarini kamaytirish dasturi, 2024.
4. Yüce, İ. (2019). *Textile products used in filter* (maqola). DergiPark. Filtr to‘qimalari va ularning turli sohalarda qo‘llanilishi haqida umumiy ko‘rsatma.

5. Thilagavathi, G. (2020). *Fibers for Filtration* — In: Handbook of Fibrous Materials, Wiley. Filtr tolalarining struktura-xususiyatlari va filtratsiya uchun moslik mezonlari (ilmiy kitob bo‘limi).

MOBIL ILOVALAR VA RAQAMLI PLATFORMALARNING NUTQ O‘STIRISHDAGI DIDAKTIK IMKONIYATLARI

Tillabayeva Gulruh Sohibbek qizi

Farg‘ona davlat universiteti

Maktabgacha ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi

Zokirjonova Zarina Zafarjon qizi

Farg‘ona davlat universiteti

Pedagogika-psixologiya va san’atshunoslik fakulteti,

Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi 1-kurs talabasi

Zamonaviy maktabgacha ta’lim va boshlang‘ich ta’limda nutqni rivojlantirish jarayoni bolaning fikrlash, muloqot va ijtimoiy ko‘nikmalarini shakllantirishda muhim o‘rin tutadi. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar, mobil ilovalar va onlayn platformalar pedagogik jarayonni interfaol, qiziqarli va samarali qilish imkonini beradi. Nutq o‘stirishda mobil ilovalar yordamida bolalar so‘z boyligini kengaytiradi, talaffuzini to‘g‘rilaydi, hikoya tuzish va mantiqiy nutqni rivojlantiradi. Ushbu tezisda mobil ilovalar va raqamli platformalarning nutq o‘stirishdagi didaktik imkoniyatlari, metodik jihatlari va samaradorligi tahlil qilinadi.

Mobil ilovalar va raqamli platformalar maktabgacha va boshlang‘ich yoshdagi bolalar uchun qulay ta’lim muhitini yaratadi. Ular pedagogning nutqni rivojlantirishdagi funksiyasini qo‘llab-quvvatlaydi va quyidagi imkoniyatlarni beradi:

Multimediali materiallar – audio, video, animatsiyalar orqali fonematik eshituv va talaffuzni mustahkamlash;

Interfaol mashqlar – so‘z boyligini oshirish, grammatik tuzilmalarni mustahkamlash;

Individuallashtirilgan yondashuv – har bir bolaning nutqiy darajasiga mos mashqlar;

Tahlil va monitoring – bolalarning nutqiy rivojlanishini kuzatish va baholash.

Raqamli vositalar pedagog va bola o‘rtasidagi muloqotni boyitadi, mashg‘ulotlarni vizual va qiziqarli qiladi.

Bolalar tovushlarni eshitib, ular bilan bog‘liq harakat yoki tasvirni tanlashadi. Masalan, tovushni aytish va unga mos rasmni topish orqali fonematik sezgirlik oshadi.

Rangli, interfaol kartalar, mini-o‘yinlar va so‘z topish mashqlari orqali bolalar yangi so‘zlarni o‘rganadi va ularni kontekstda qo‘llashni o‘rganadi.[1]

Raqamli kitoblar va interfaol hikoya dasturlari bolalarga voqeani kuzatish, syujetni tushunish va o‘z so‘zlari bilan hikoya qilish ko‘nikmalarini beradi. Masalan, rasm ketma-ketligi bo‘yicha hikoya tuzish mashqlari.

Rangli rasm chizish, animatsiya yaratish va musiqiy vositalar bolalarning nutqini boyitadi, ijodiy fikrlash va tasavvurini rivojlantiradi. Shu jarayonda pedagog bolalarning bayon qilish qobiliyatini mustahkamlaydi.

Nutqni rivojlantirishda mobil ilovalar bilan ishlash quyidagi metodik tamoyillarga asoslanadi:

1. Interfaollik – bolalar faol ishtirok etadi, javob beradi, tanlov qiladi;

2. Vizual va audio qo‘llab-quvvatlash – nutqiy jarayonni sezgir qiladi;

3. Bosqichma-bosqich murakkablashuv – mashqlar soddadan murakkabga o‘tadi;

4. O‘yin elementlari – o‘yin shaklidagi mashqlar bolada motivatsiyani oshiradi;

5. Individual monitoring – bolalarning nutq rivojlanishini kuzatish va pedagogik yordamni aniqlash.[2]

Bu tamoyillar raqamli platformalarni samarali didaktik vosita sifatida ishlatishga imkon beradi.

Mashg‘ulot modeli quyidagi bosqichlardan iborat:

1. Kirish qismi – pedagog raqamli platforma yordamida mavzu bilan tanishtiradi, bolalarni qiziqtiradi;

2. Asosiy qism – interfaol mashqlar, mini-o‘yinlar va multimedia yordamida nutqni rivojlantirish;

3. Yakuniy qism – bolalar natijani baholaydi, hikoya qiladi, rasm yoki animatsiya orqali o‘z fikrini ifodalaydi; pedagog tahlil qiladi va rag‘batlantiradi.[3]

Ushbu model bolada nutqiy, mantiqiy va ijodiy ko‘nikmalarni birgalikda rivojlantiradi.

Raqamli platformalarning samaradorligi

- bolalarning so‘z boyligi sezilarli oshadi;
- fonematik eshituv va talaffuz yaxshilanadi;
- hikoya tuzish va mantiqiy nutq rivojlanadi;
- ijodiy va fantaziyaga asoslangan nutq faoliyati shakllanadi;
- pedagoglar va ota-onalar bolaning nutq rivojlanishini real vaqt rejimida kuzatadi.[4]

Shunday qilib, mobil ilovalar va raqamli platformalar maktabgacha va boshlang‘ich ta’limda nutqni rivojlantirishning innovatsion va samarali vositasidir.

Xulosa qilib aytganda, mobil ilovalar va raqamli platformalar nutq o‘stirish jarayonini interfaol, vizual va qiziqarli qiladi. Ular fonematik eshituv, talaffuz, lug‘at boyligi, hikoya tuzish va mantiqiy nutqni rivojlantirishga xizmat qiladi. Didaktik tamoyillarga asoslangan mashg‘ulot modeli bolalarda mustaqil fikrlash, ijodiy va nutqiy ko‘nikmalarni shakllantiradi. Shu bois pedagoglar raqamli vositalarni tizimli ravishda nutqni rivojlantirish jarayoniga tatbiq etishlari pedagogik amaliyot uchun muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qosimova M., Hasanboyeva O. Maktabgacha ta’lim pedagogikasi. Toshkent: “Fan”, 2020. – 112–154-betlar.

2. Malova R. Bolalar nutqini rivojlantirish metodikasi. Toshkent: TDPU nashriyoti, 2019. – 44–86-betlar.

3. Smirnova E.O. Razvitie rechi doshkolnikov s ispol’zovaniem tehnologiy. Moskva: Vlados, 2018. – 65–102-betlar.

4. Couse L.J., Chen D.W. Effectiveness of Mobile Applications in Early Literacy Development. Early Childhood Education Journal, 2017. – 33–57-betlar.

BANAN O‘SIMLIGINING FOYDALI XUSUSIYATLARI VA YETISHTIRISH TEXNOLOGIYASI

Falsafa fanlari doktori (PhD) dots: Jo‘rayev Erkin Baxtiyorovich
assistenti: Xaydarov Mirzoxid Baxtiyor o‘g‘li
Dorivor o‘simliklar yetishtirish va qayta ishlash texnologiyasi ta‘lim yo‘nalishi
magistri : Amonqilicheva Farida
omonqilichevahakimovna@gmail.com
TERMIZ DAVLAT MUHANDISLIK VA AGROTEXNOLOGIYALAR UNIVERSITETI

ANNOTATSIYA:
Ushbu maqolada banan o‘simligining dorivor xususiyatlari, biologik tuzilishi, xalqaro va mahalliy hududlarda yetishtirish xususiyatlari hamda agrotexnik talablari yoritilgan.
KALIT SO‘ZLAR: Banan (Musa), tropik o‘simlik, kraxmal, kaliy, B guruhi vitaminlari, agrotexnologiya, folat (B9 vitamini).
АННОТАЦИЯ:
В статье рассматриваются лекарственные свойства, биологическая структура, особенности выращивания банана в международных и местных регионах, а также агротехнические требования к банановому растению.
КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Банан (Musa), тропическое растение, крахмал, калий, витамины группы B, агротехнология, фолиевая кислота (витамин B9).
ABSTRACT:
This article examines the medicinal properties, biological structure, and cultivation characteristics of bananas in international and local regions, as well as the agronomic requirements for banana plants.
KEYWORDS: Banana (Musa), tropical plant, starch, potassium, B vitamins, agricultural technology, folic acid (vitamin B9).

BANAN O‘SIMLIGINING UMUMIY TAVSIFI

Banan (Musa) – banandoshlar oilasiga mansub ko‘p yillik o‘simlik bo‘lib, dunyoning tropic hududlarida keng tarqalgan. Asl vatani Janubi-Sharqiy Osiyo hisoblanadi. O‘simlik daraxtga o‘xshab ko‘rinsa ham, uning poyasi soxta poyadir. Bu poya barg bandlarining zich o‘ralishi natijasida shakllanadi. O‘simlik balandligi 2–9 metrga yetadi. Biologik xususiyatlari:

— Ildiz tizimi yaxshi rivojlangan.
— Mevasi 10–35 sm uzunlikda, o‘rtacha 120–150 g.
— Mevada 20–30 % kraxmal, 12–15 % tabiiy shakar, kaliy, magniy, S va B guruhi vitaminlari mavjud.
— Folat — B9 vitamini bo‘lib, qon tarkibini yaxshilaydi.
— Sharoitga qarab yiliga 1–2 marta hosil beradi.

BANANNING DORIVOR XUSUSIYATLARI

1. Qon bosimini me’yorlashtiradi.
2. Oshqozon shilliq qavatini himoya qiladi.
3. Immunitetni mustahkamlaydi.
4. Asab tizimini tinchlantiradi.
5. Temir va folat orqali qon tarkibini yaxshilaydi.
6. Energiya manbai sifatida xizmat qiladi.

YETISHTIRISH TEXNOLOGIYASI

Iqlim talablari:
— Tropik-subtropik sharoitda yaxshi o‘sadi.
— Optimal harorat: +18°C – +30°C.
— Sovuqqa juda sezgir: 12°C past haroratda shikastlana boshlaydi.

Tuproq talablari:
— Yumshoq, unumdor, organik moddaga boy.
— pH 5.5 – 7.0.

Ko‘paytirish:
— Ildiz bachkilari orqali.

Ekish sxemasi:
— Qator oralig‘i: 2.5–3 m
— Tup oralig‘i: 2–2.5 m

PARVARISH

— 10–14 kunda bir marta sug‘orish.
— Oyiga bir marta organik o‘g‘it berish.
— Begona o‘tlarni yo‘qotish.
— Yer yumshatish.

HOSIL YIG‘ISH

Mevalar to‘plam holida, to‘liq sarg‘aymasdan oldin kesiladi.

KASALLIK VA ZARARKUNANDALAR

Asosiy kasalliklar:
— Panama kasalligi.

— Mozaika virusi.

Kurash:

— Sifatli ko‘chat ekish.

— Fungitsidlar bilan ishlov berish.

— Agrotexnik talablarni to‘g‘ri bajarish.

O‘ZBEKISTONDA BANAN YETISHTIRISH

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda — ayniqsa Surxondaryo, Qashqadaryo va Farg‘ona vodiysida issiqxonalar orqali banan yetishtirish faol yo‘lga qo‘yilmoqda. Mahalliy fermer xo‘jaliklarida Braziliya, Turkiya va Hindiston navlari sinovdan o‘tkazilib, muvaffaqiyatli hosil bermoqda. Issiqxona texnologiyasi yordamida har bir gektardan 20–40 tonnagacha mahsulot olish mumkinligi tajribada isbotlangan.

XULOSA

Banan o‘simligi dunyodagi eng qadimiy, iqtisodiy ahamiyati yuqori bo‘lgan va inson salomatligi uchun nihoyatda foydali o‘simliklardan biridir. Uning tarkibidagi vitamin va minerallar organizmning umumiy faoliyatini qo‘llab-quvvatlaydi, immunitetni mustahkamlaydi va bir qator kasalliklarning oldini oladi. Banan yetishtirish agrotexnik jihatdan ma’lum tajriba va sharoit talab qiladi, biroq issiqxona texnologiyalari rivojlangani sababli O‘zbekistonda ham ushbu mahsulotni muvaffaqiyatli ishlab chiqarish keng ommalashmoqda. Bozor talabi yuqori bo‘lgani, iqtisodiy samaradorligi katta bo‘lgani uchun banan yetishtirish kelajakda fermer xo‘jaliklari uchun istiqbolli yo‘nalish bo‘lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Mustafayev A. Botanika. T., "Mehnat", 2003.
2. To‘xtayev A.S., Tursunbayeva G.S. Botanika asoslari. T., 2001.
3. O‘zbekiston o‘simliklari aniqlagichi. T., "O‘qituvchi", 1986.
4. FAO Banana Production Guide, 2018.
5. Zokirov K.Z. va boshqalar. Botanika atamalari lug‘ati. T., 1973.

Volume 03, Issue 12, 2025

TIJORAT BANKLARIDA XIZMAT KO‘RSATISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHNI TAKOMILLASHTIRISH (KAPITALBANK MISOLIDA)

Sherdonayeva Gulnoz Isroil qizi
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti, iqtisodiyot yo‘nalishi, 2-kurs 124- guruh magistranti
Mamadjanova Tuyg‘unoy Ahmadjanovna
Iqtisodiyot fanlari falsafa doktori, dotsent

Annotatsiya

Ushbu tezisda, tijorat banklarida xizmat ko'rsatish samaradorligini oshirishda innovatsion texnologiyalarning o'rni va ularning joriy etilishi tahlil qilinadi. Tadqiqotda, ayniqsa Kapitalbank misolida, raqamli texnologiyalar, mobil ilovalar, sun'iy intellekt va avtomatlashtirish tizimlarining bank xizmatlariga ta'siri o'rganilgan. Innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali tijorat banklarining mijozlarga xizmat ko'rsatish jarayonlarini optimallashtirish, samaradorligini oshirish va mijozlar bilan munosabatlarni yaxshilash imkoniyatlari ko'rib chiqilgan. Tadqiqotda innovatsion texnologiyalarni qo'llashning amaliy jihatlari, ularning foydalari va potensial xatarlar tahlil etilgan. Ushbu ish, O'zbekistondagi tijorat banklari, xususan Kapitalbankning raqamli transformatsiya jarayonlarini chuqur o'rganishga qaratilgan va ushbu sohada samarali xizmat ko'rsatishning rivojlanishiga yordam beradi.

Kalit So'zlar: Tijorat banklari, xizmat ko'rsatish samaradorligi, innovatsion texnologiyalar, Kapitalbank, raqamli texnologiyalar, mobil bank, sun'iy intellekt, avtomatlashtirish, bank xizmati, mijozlar bilan munosabatlar.

Abstract

This thesis analyzes the role of innovative technologies in improving the efficiency of service provision in commercial banks and their implementation. The study, especially on the example of Kapitalbank, examines the impact of digital technologies, mobile applications, artificial intelligence and automation systems on banking services. The possibilities of commercial banks to optimize customer service processes, increase efficiency and improve customer relations through the introduction of innovative technologies are considered. The study analyzes the practical aspects of the use of innovative technologies, their benefits and potential risks. This work is aimed at in-depth study of the digital transformation processes of commercial banks in Uzbekistan, in particular Kapitalbank, and will contribute to the development of effective service provision in this area.

Keywords: Commercial banks, service efficiency, innovative technologies, Kapitalbank, digital technologies, mobile banking, artificial intelligence, automation, banking, customer relations.

Kirish. Xizmat ko'rsatish samaradorligi tijorat banklarining muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun muhim omildir. Raqamli texnologiyalar va innovatsion yechimlar zamonaviy banklar uchun xizmatlarni yaxshilash va optimallashtirishda asosiy vosita sifatida ko'rilmoqda. Xususan, Kapitalbank O'zbekistondagi yirik tijorat banklaridan biri bo'lib, raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali xizmat ko'rsatish samaradorligini oshirishga qaratilgan bir qator tashabbuslar amalga oshirilgan. Ushbu tezisda Kapitalbankning xizmat ko'rsatish samaradorligini oshirishda innovatsion texnologiyalarning o'rni, bu texnologiyalarni joriy etishning amaliy natijalari va bank sektoridagi raqamli transformatsiyaning ta'siri tahlil etiladi.

Asosiy Qism. Tijorat banklarida xizmat ko'rsatish samaradorligi faqat bankning ichki tizimlari va strategiyalariga bog'liq emas, balki mijozlarning ehtiyojlari va talablariga ham to'liq javob beradigan innovatsion yondashuvlarni joriy etishga bog'liqdir. Kapitalbank, o'zining raqamli platformalari orqali, mijozlarga qulaylik yaratish, xizmatlarni tezlashtirish va ularning qoniqishini oshirishga qaratilgan bir qator tashabbuslarni amalga oshirdi. Bankning mobil ilovalar orqali taqdim etilayotgan xizmatlari va internet bank tizimlari mijozlarga xizmat ko'rsatish jarayonlarini sezilarli darajada osonlashtirdi.

Innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali, Kapitalbank nafaqat mijozlar bilan aloqalarni mustahkamladi, balki xizmat ko'rsatish sifatini yaxshiladi. Raqamli platformalar, sun'iy intellekt tizimlari va avtomatlashtirilgan xizmatlar orqali bank, mijozlarga tezkor va aniq xizmat ko'rsatishni amalga oshirdi. Misol uchun, sun'iy intellekt tizimlari yordamida mijozlarning kredit tarixini tahlil qilish va qarorlar qabul qilish jarayonlari ancha tezlashdi. Buning natijasida, mijozlarga taqdim etilayotgan xizmatlarning sifatini oshirish bilan birga, bankning operatsion xarajatlari kamaydi.

Bundan tashqari, Kapitalbankning raqamli xizmatlari nafaqat mavjud mijozlarni, balki yangi mijozlarni jalb qilishda ham muhim rol o'ynadi. Mobil ilovalar va onlayn xizmatlar orqali mijozlar o'z hisob raqamlarini boshqarish, to'lovlarni amalga oshirish, kredit so'rovlarini berish kabi xizmatlarni tez va qulay tarzda bajarish imkoniyatiga ega bo'ldilar. Ushbu yangi xizmatlar mijozlar uchun qulaylik yaratish bilan birga, bankning bozor ulushini oshirishga ham yordam berdi.

Biroq, innovatsion texnologiyalarni joriy etishda bir qator qiyinchiliklar ham mavjud. Avvalo, texnologiyalarni integratsiya qilish jarayonida yuzaga keladigan texnik muammolar, xodimlarni yangi tizimlarga o'rgatish zaruriyati va mijozlarni

raqamli xizmatlarga odatlantirish masalalari alohida ahamiyatga ega. Kapitalbank bu muammolarni hal qilish uchun doimiy ravishda xodimlarga treninglar o'tkazadi va mijozlarni raqamli xizmatlardan foydalanishga rag'batlantiruvchi aksiyalar tashkil etadi.

1-jadval: Kapitalbank mijozlarining xizmat ko'rsatish samaradorligi bo'yicha so'rov natijalari

Xizmat Aspekti	**Qoniqish Darajasi (%)**
Mobil Bank Xizmatlari	88%
Filialda Xizmat Kutilish Vaqti	62%
Xodimlarning Mavjudligi	70%
Shaxsiylashtirilgan Xizmatlar	55%
Muammo Hal Qilish Vaqti	60%

Xulosa. Tijorat banklarida innovatsion texnologiyalarni joriy etish nafaqat xizmat ko'rsatish samaradorligini oshirishga, balki banklarning raqobatbardoshligini kuchaytirishga ham yordam beradi. Kapitalbankning tajribasi, raqamli platformalarni muvaffaqiyatli integratsiya qilish va sun'iy intellektni xizmat ko'rsatish jarayonlariga qo'llash orqali bank xizmatlarini optimallashtirish imkoniyatlarini ko'rsatadi. Shuningdek, bank xodimlarini texnologiyalarga moslashtirish, yangi tizimlarni amalga oshirish jarayonida yuzaga keladigan muammolarni hal qilish va mijozlarni raqamli xizmatlarga jalb qilish kabi masalalar alohida e'tiborga olinishi kerak. Natijada, innovatsion texnologiyalarni muvaffaqiyatli joriy etish orqali Kapitalbank va boshqa tijorat banklari xizmat ko'rsatish samaradorligini oshirish va mijozlar ehtiyojlarini qondirishda samarali yondashuvni amalga oshirishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. Ariffin, S. K., & M. M. (2018). The importance of customer satisfaction in improving service delivery in commercial banks. *Journal of Banking and Finance*, 22(3), 99-110.

2. Liao, S., & Lin, C. (2009). The integration of technology in improving service delivery in the banking sector. *Service Industries Journal*, 29(6), 711-727.

3. Parasuraman, A., Zeithaml, V. A., & Berry, L. L. (1985). SERVQUAL: A multiple-item scale for measuring consumer perceptions of service quality. *Journal of Retailing*, 64(1), 12-40.

4. Zeithaml, V. A., Parasuraman, A., & Berry, L. L. (2002). *Delivering Quality Service: Balancing Customer Perceptions and Expectations*. The Free Press.

“ПОЛОВОЕ РАВЕНСТВО И ИНТЕГРАЦИЯ: ВЛИЯНИЕ ПРОГРАММ ПОДДЕРЖИ ЖЕНЩИН В УЗБЕКИСТАНЕ НА ПОЗИЦИИ СТРАНЫ НА ГЛОБАЛЬНОЙ АРЕНЕ»

Уралова Севара Баходировна

Sevarauralova1501@gmail.com

Университет мировой экономики и дипломатии,

факультет международных отношений

АННОТАЦИЯ

В данной научной работе анализируется влияние программ поддержки женщин в Узбекистане на укрепление международного авторитета страны и повышение её позиций на глобальной арене. В последние годы Узбекистан последовательно проводит политику в сфере гендерного равенства, расширения прав и возможностей женщин, а также их активной интеграции в социально-экономическую и политическую жизнь государства. Особое внимание уделяется государственным стратегиям, национальным программам и инициативам, направленным на повышение женской занятости, развитие женского предпринимательства, расширение доступа к образованию, поддержке лидерского потенциала и защите прав женщин.

Исследование рассматривает конкретные институциональные и социально-экономические механизмы, через которые данные программы способствуют укреплению международного имиджа Узбекистана, повышению его рейтингов в глобальных индексах (таких как Global Gender Gap Index, Human Development Index и др.), углублению сотрудничества с международными организациями, а также развитию дипломатических связей в области прав человека и устойчивого развития.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА

гендерное равенство; поддержка женщин; Узбекистан; международная интеграция; внешняя политика; глобальные рейтинги; женское предпринимательство; социально-экономическое развитие; международные организации; права женщин.

АКТУАЛЬНОСТЬ ТЕМЫ

Проблематика гендерного равенства и расширения прав и возможностей женщин в последние десятилетия стала одним из ключевых направлений глобального развития. Международные организации, такие как Организация Объединённых Наций, Всемирный банк, Международная организация труда и другие структуры, рассматривают поддержу женщин как фундаментальный фактор устойчивого роста, социального прогресса и эффективного государственного управления. На этом фоне усилия Узбекистана по реформированию гендерной политики и внедрению комплексных программ поддержки женщин приобретают стратегическое значение как для внутреннего развития страны, так и для её позиций на международной арене.

Актуальность темы обусловлена прежде всего тем, что за последние годы Узбекистан предпринял масштабные системные шаги по обеспечению гендерной инклюзивности: созданы новые законодательные основы, расширены социальные программы, приняты национальные стратегии, усилилось сотрудничество с международными институтами. Эти процессы стали частью общенациональной реформаторской повестки, ориентированной на модернизацию государства, демократизацию общества и укрепление принципов социальной справедливости. Внимание к правам женщин в Узбекистане перестало быть второстепенным направлением социальной политики и превратилось в стратегическую составляющую национального развития и дипломатической деятельности.

Одним из факторов актуальности является тот факт, что современный мир рассматривает гендерное равенство как критерий цивилизованности государства и показатель его готовности интегрироваться в международные политические, экономические и гуманитарные процессы. Повышение показателей страны в таких глобальных рейтингах, как Global Gender Gap Index, Gender Inequality Index, Women’s Economic Opportunity Index, оказывает прямое влияние на ее имидж, инвестиционную привлекательность и уровень доверия со стороны международных партнёров. На этом фоне роль женских инициатив и государственных программ поддержки женщин становится не просто внутренним инструментом социального развития, но и элементом внешней политики государства.

Тема является актуальной также в связи с тем, что в Узбекистане наблюдаются реальные структурные изменения в сфере занятости женщин, образования, предпринимательства и политического участия. За последние годы значительно выросло количество женщин-предпринимателей, увеличилась доля женщин на руководящих должностях, расширился доступ женщин к современному образованию, цифровым навыкам и экономическим ресурсам. В этом контексте исследование механизмов, благодаря которым данные программы влияют на внешнеполитические позиции Узбекистана, позволяет выявить взаимосвязь между внутренними реформами и международным имиджем страны.

Отдельно следует отметить, что в условиях глобализации и растущей конкуренции среди государств именно социальная политика, ориентированная на инклюзивность, становится ключевым фактором международного сотрудничества. Внешняя политика XXI века основана не только на экономической мощи или военной силе, но и на показателях развития человека, доступности образования, уровне социальной защиты, соблюдении прав женщин и детей. Таким образом, продвижение гендерного равенства превращается в инструмент «мягкой силы», значительно влияющий на восприятие Узбекистана в мире.

Актуальность темы также возрастает в связи с тем, что Узбекистан в последние годы активно развивает сотрудничество с международными организациями, реализует программы технической и финансовой поддержки, принимает участие в глобальных форумах и инициирует международные проекты. Укрепление позиций страны на международной арене напрямую связано с демонстрацией готовности соблюдать международные нормы, включая принципы недискриминации и равенства. Программы поддержки женщин служат доказательством выполнения Узбекистаном международных обязательств, закреплённых в таких документах, как Конвенция о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин (CEDAW) и Пекинская платформа действий.

Другим важным аспектом актуальности является то, что вопрос женской интеграции имеет прямое отношение к устойчивому развитию экономики. По оценкам международных экспертов, повышение экономической активности женщин способно увеличить ВВП страны на 10–30%, улучшить инновационный потенциал рынка и снизить уровень бедности. В Узбекистане, где значительная

часть населения проживает в сельских районах, поддержка женщин становится фактором, способствующим укреплению семейного благосостояния, росту предпринимательства, расширению среднего класса и повышению качества жизни. Эти процессы оказывают влияние на стабильность внутри страны, а также укрепляют доверие внешних партнёров, заинтересованных в сотрудничестве с устойчиво развивающимся государством.

Нельзя не учитывать и социально-культурный аспект. Узбекистан обладает уникальной историко-культурной средой, где традиции и модернизация тесно переплетаются. В таких условиях вопрос гендерного равенства требует особой деликатности, комплексного подхода и эффективных государственных механизмов. Исследование программ, направленных на поддержку женщин, позволяет понять, каким образом Узбекистан сочетает уважение к культурным нормам с необходимостью развития современного, открытого и инклюзивного общества. Это, в свою очередь, становится основой формирования позитивного международного образа страны, где реформы проводятся с учётом национальной специфики и международных стандартов.

Наконец, тема имеет высокую актуальность в научном плане. Несмотря на активное развитие гендерных исследований в мире, влияние гендерных реформ на внешнеполитические позиции государства изучено недостаточно, особенно в контексте Центральной Азии и Узбекистана. Это создаёт потребность в системном научном анализе, который позволит не только раскрыть механизмы взаимодействия внутренней социальной политики и международной интеграции, но и представить Узбекистан как значимый объект для политологических, социологических и международных исследований.

Таким образом, актуальность данной темы определяется комплексом факторов — глобальных, региональных и внутренних. Гендерная политика Узбекистана представляет собой важный элемент национальных реформ, механизм социальной модернизации, инструмент международной интеграции и значимый компонент внешнеполитического имиджа страны. Исследование её влияния на укрепление позиций Узбекистана на глобальной арене является своевременным, научно значимым и практически востребованным.

ЦЕЛЬ ИССЛЕДОВАНИЯ

Целью данного исследования является комплексный анализ программ поддержки женщин в Республике Узбекистан и оценка их влияния на позиции

страны на глобальной арене. В современном мире обеспечение гендерного равенства рассматривается как неотъемлемый фактор устойчивого социально-экономического развития, политической стабильности и международной интеграции государства. В этой связи Узбекистан, проводя масштабные реформы в сфере прав женщин и расширения их возможностей, создаёт условия для усиления внутренней социальной стабильности и повышения международного имиджа страны. Основная задача исследования заключается в том, чтобы выявить механизмы, через которые государственные программы поддержки женщин влияют на формирование положительного восприятия страны, её интеграцию в международные структуры, дипломатические возможности и участие в глобальных инициативах.

В рамках исследования ставится несколько подзадач, каждая из которых направлена на раскрытие различных аспектов влияния гендерной политики. Первая подзадача — анализ национальных законодательных и институциональных реформ, которые формируют основу поддержки женщин. Это включает изучение Закона «О гарантиях равных прав и возможностей мужчин и женщин», программы по стимулированию женского предпринимательства, образовательные инициативы и меры социальной защиты. Исследование направлено на понимание того, каким образом законодательная база и институциональная инфраструктура создают предпосылки для активного участия женщин в экономической, образовательной и политической сферах, а также как эти изменения отражаются на международной репутации страны.

Вторая подзадача состоит в оценке экономического эффекта программ поддержки женщин. Учитывая, что повышение занятости женщин и развитие женского предпринимательства напрямую влияет на ВВП, инновационный потенциал и снижение уровня бедности, исследование направлено на количественную и качественную оценку вклада женщин в экономику. Особое внимание уделяется тому, как экономическая активность женщин способствует укреплению международной экономической позиции страны, повышению её инвестиционной привлекательности и укреплению доверия со стороны глобальных партнёров.

Третья подзадача связана с анализом влияния гендерной политики на дипломатические и международные позиции Узбекистана. Включение женщин

в дипломатическую службу, участие в международных форумах, инициатива в глобальных проектах по поддержке женского лидерства и прав женщин создаёт позитивный образ страны как социально прогрессивного государства. Исследование рассматривает, каким образом эти меры способствуют формированию «мягкой силы» Узбекистана, улучшению международного имиджа, расширению сотрудничества с международными организациями и интеграции в глобальные инициативы по устойчивому развитию.

Четвёртая подзадача — оценка социального и культурного влияния программ поддержки женщин. В Узбекистане, где традиции и современные реформы переплетаются, обеспечение гендерного равенства требует комплексного подхода с учётом историко-культурного контекста. Исследование направлено на изучение того, каким образом государственная политика обеспечивает гармоничное сочетание уважения к культурным ценностям и продвижения современных стандартов равенства, создавая условия для социальной стабильности и повышения доверия граждан к государственным институтам.

Пятая подзадача связана с анализом международного опыта и интеграции лучших практик. Исследование учитывает примеры успешных программ поддержки женщин в других странах, оценку их эффективности и возможность адаптации этих моделей к национальным условиям Узбекистана. Это позволяет выявить стратегические направления совершенствования гендерной политики и повышения её влияния на международное положение страны.

Результаты исследования

В ходе проведенного исследования выявлены ключевые результаты, отражающие влияние программ поддержки женщин в Узбекистане на внутреннее развитие страны и её позиции на международной арене. Программы охватывают широкий спектр мер: законодательные инициативы, экономические стимулы, образовательные программы, поддержку предпринимательства и участие женщин в политической и дипломатической сферах. Анализ данных показывает, что внедрение комплексных программ по расширению прав и возможностей женщин оказывает многоплановое воздействие, формируя как социальную, так и экономическую, а также дипломатическую эффективность страны.

1. Влияние на социальную сферу и равенство

Исследование показало, что государственные программы способствовали значительному улучшению социальной интеграции женщин. Расширение доступа к образованию, программам профессиональной подготовки, цифровым навыкам и здравоохранению увеличило возможности женщин реализовать свой потенциал в экономике и социальной жизни. Согласно данным национальной статистики, доля женщин, вовлеченных в трудовую деятельность и предпринимательство, увеличилась на 15–20% за последние пять лет. Эти изменения повысили уровень социальной мобильности, укрепили доверие граждан к государственным институтам и создали основу для формирования более равноправного общества. Кроме того, меры по защите женщин от насилия и дискриминации укрепили правовую безопасность и повысили общественное сознание в сфере гендерного равенства.

2. Экономические результаты

Анализ влияния программ на экономику показал, что поддержка женщин напрямую влияет на ВВП страны и экономическую активность регионов. Создание бизнес-инкубаторов, предоставление льготных кредитов для женщин-предпринимателей, развитие кооперативов в сельской местности позволили увеличить количество успешных малых и средних предприятий, управляемых женщинами. Это не только стимулировало экономический рост, но и способствовало улучшению инвестиционного климата, укреплению финансовой устойчивости и расширению налоговой базы. Оценка экономического эффекта показала, что вовлечение женщин в экономическую деятельность может увеличить ВВП страны на 10–15% в долгосрочной перспективе, а также снизить уровень бедности и социального неравенства.

3. Политические и дипломатические результаты

Программы поддержки женщин способствовали расширению их участия в политике и дипломатии. Увеличение числа женщин на руководящих должностях, участие в парламенте, муниципальных советах и дипломатических миссиях усилило влияние женщин на формирование государственной политики и внешнеполитической стратегии. Это привело к повышению международного имиджа Узбекистана как государства, продвигающего принципы равноправия и инклюзивного управления. Страна получила признание на международных форумах, таких как ООН, ОБСЕ, и в рейтингах Global Gender Gap Index и Women’s Economic Opportunity Index. Активное участие женщин в

международных инициативах по правам человека и устойчивому развитию укрепило позицию Узбекистана в глобальном сообществе и повысило его дипломатическую эффективность.

4. Региональные и международные результаты

На уровне Центральной Азии участие женщин в межгосударственных проектах по обмену опытом, обучению, предпринимательству и защите прав женщин усилило роль Узбекистана как регионального лидера. Программы поддержки женщин способствовали развитию трансграничного сотрудничества, обмену лучшими практиками и укреплению социальной стабильности в соседних странах. Международные партнёры оценили это как вклад в устойчивое развитие региона, что повысило авторитет Узбекистана и доверие к его внутренним реформам.

5. Культурные и социальные результаты

Гендерные реформы позволили гармонично сочетать традиционные ценности и современные стандарты равноправия. Программы учитывают историко-культурный контекст, способствуя постепенной трансформации общественного сознания и повышению уважения к правам женщин. Это укрепляет социальную сплочённость, снижает напряжённость в обществе и создаёт предпосылки для долгосрочной стабильности.

Образовательные программы, направленные на обучение женщин лидерству, предпринимательству и цифровым навыкам, не только расширили возможности женщин, но и способствовали изменению общественного восприятия их роли в экономике и политике.

6. Комплексный эффект программ

В результате комплексного воздействия программ поддержки женщин выявлено, что они обеспечивают мультиаспектный эффект: социальный, экономический, политический и дипломатический. Укрепление социальной справедливости, повышение экономической активности женщин, расширение участия в политике и дипломатии, формирование положительного имиджа страны на международной арене — все эти аспекты взаимосвязаны и усиливают друг друга. В совокупности они создают условия для устойчивого развития страны и повышения её глобального влияния.

Выводы по результатам исследования

Таким образом, проведённое исследование показало, что программы поддержки женщин в Узбекистане являются стратегически значимым инструментом как внутренней модернизации, так и внешнеполитической интеграции страны. Они укрепляют социальную стабильность, стимулируют экономический рост, расширяют участие женщин в политике и дипломатии, создают позитивный международный имидж и повышают доверие международного сообщества. Программы оказывают системное и многоплановое влияние, формируя устойчивую платформу для дальнейшего развития и интеграции Узбекистана в глобальные процессы.

Заключение

Социальная стабильность, экономический рост, активное участие женщин в управлении и дипломатии, формирование положительного имиджа страны на международной арене — все эти эффекты являются результатом системной и последовательной государственной политики. Комплексный подход подтверждает гипотезу исследования о том, что поддержка женщин является стратегическим инструментом устойчивого развития и международной интеграции.

В заключение, проведённое исследование демонстрирует, что государственные программы поддержки женщин в Узбекистане не ограничиваются внутренними социальными и экономическими аспектами, но имеют стратегическое значение для международной интеграции страны. Они способствуют формированию позитивного имиджа, укреплению позиций на глобальной арене, расширению сотрудничества с международными организациями, повышению дипломатической эффективности и инвестиционной привлекательности. Эти результаты подчеркивают необходимость дальнейшего совершенствования и расширения программ поддержки женщин, интеграции международного опыта и адаптации лучших практик для усиления влияния Узбекистана на глобальном уровне.

Таким образом, основным выводом является то, что комплексная и системная поддержка женщин является эффективным инструментом реализации национальных и международных стратегий развития, способствует социально-экономической модернизации, укрепляет позиции государства в международной политике и формирует условия для устойчивого и гармоничного развития

общества. Дальнейшие исследования могут быть направлены на оценку долгосрочного влияния данных программ на экономические показатели, международный имидж и социальное благополучие, а также на совершенствование механизмов государственной поддержки женщин.

Использованная литература

1. United Nations Development Programme (UNDP). Human Development Report 2023: Gender Equality and Sustainable Development. New York: UNDP, 2023.

2. World Economic Forum. Global Gender Gap Report 2023. Geneva: WEF, 2023.

3. Ministry of Women's Affairs of Uzbekistan. Annual Report on Women's Development Programs in Uzbekistan. Tashkent, 2022.

4. Asian Development Bank (ADB). Gender Equality and Women's Empowerment in Central Asia. Manila: ADB, 2021.

5. United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women (UN Women). Progress of the World's Women 2022: Building Equal Societies. New York: UN Women, 2022.

6. World Bank. Women, Business and the Law 2023. Washington, D.C.: World Bank, 2023.

7. Закон Республики Узбекистан «О гарантиях равных прав и возможностей мужчин и женщин», 2019.

8. Beijing Platform for Action (BPfA). Fifteen-Year Review Report on Implementation of the BPfA in Central Asia. United Nations, 2020.

9. OECD. Social Institutions and Gender Index (SIGI) 2022. Paris: OECD, 2022.

10. Karimova, N. Women's Entrepreneurship and Economic Development in Uzbekistan. Tashkent: Uzbekistan Academy of Sciences, 2021.

11. Tursunova, L. Gender Policy Reforms in Central Asia: Challenges and Opportunities. Almaty: Central Asia Studies Press, 2020.

12. United Nations Office for Sustainable Development. Women's Participation in Political and Diplomatic Affairs: Case Studies in Central Asia, 2021.

13. Asian Development Bank Institute (ADBI). Gender, Leadership and Economic Growth in Asia, Tokyo, 2022.

14. International Labour Organization (ILO). Women in the Workforce: Uzbekistan 2022 Report. Geneva: ILO, 2022.

15. Murodov, A., & Islomov, B. The Impact of Gender Equality Programs on International Integration of Uzbekistan. Tashkent: TMA Press, 2021.

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI BARQAROR (YASHIL) TRANSPORT STRATEGIYASINI AMALGA OSHIRISH MAMLAKATNING BARQAROR RIVOJLANISH YO‘LIDAGI MUHIM QADAMI

Amirova Nigora Ziyoviddinovna
Toshkent davlat transport universiteti
Magistratura 1-bosqich talabasi

Annotatsiya:

Ushbu ish O‘zbekiston Respublikasida Barqaror (Yashil) transport strategiyasini amalga oshirish jarayonining ahamiyati, maqsadlari va kutilayotgan natijalarini yoritadi. Unda transport sohasini modernizatsiya qilish, ekologik ta’sirni kamaytirish, energiya samaradorligini oshirish hamda dekarbonizatsiya bo‘yicha ustuvor yo‘nalishlar tahlil qilinadi. Shuningdek, barqaror transport tizimini yaratishning iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy afzalliklari ko‘rsatilib, infratuzilma ko‘rsatkichlarini yaxshilash orqali mamlakatning umumiy barqaror rivojlanishiga erishish imkoniyatlari asoslab beriladi. Mazkur strategiya O‘zbekistonning “yashil” iqtisodiyotga o‘tishida muhim omil sifatida baholanadi.

Kirish

2025-2030 yillar davomida strategiyani amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan choralar quyidagi asosiy yo‘nalishlar bo‘yicha guruhlanadi:

2024-2025: Tayyorgarlik va boshlang‘ich bosqich

Huquqiy va me'yoriy bazani takomillashtirish, pilot loyihalarni amalga oshirish, institutsional salohiyatni oshirish, strategik rejalashtirishni yakunlash, xalqaro hamkorlikni yo‘lga qo‘yish

2025-2027: Faol joriy etish bosqichi

Elektr va muqobil yonilg‘ili transport infratuzilmasini kengaytirish, jamoat transportini modernizatsiya qilish, transport vositalariga yangi ekologik standartlarni joriy etish, moliyaviy rag‘batlantirish mexanizmlarini kengaytirish

2027-2029: Kengaytirish va chuqurlashtirish

Elektr va muqobil yonilg‘ili transport qamrovini butun mamlakat bo‘ylab kengaytirish, yangi texnologiyalarni joriy etish, transport vositalarini ishlab chiqarishni mahalliylashtirish, mintaqaviy hamkorlikni kengaytirish.

2029-2030: Konsolidatsiya va baholash

Strategiya natijalarini baholash, kelajak uchun yangi maqsadlarni belgilash, erishilgan natijalarni barqarorlashtirish, samaradorlikni oshirish bo‘yicha qo‘shimcha choralarni ishlab chiqish.

Strategiya ijrosini nazorat qilish va monitoring mexanizmlarini joriy etish quyidagi elementlarni o‘z ichiga oladi:

Muntazam ravishda strategiyani yangilash

Har ikki yilda strategiyani baholash va zarur o‘zgartirishlar kiritish, yangi texnologik imkoniyatlarni hisobga olish, ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatdagi o‘zgarishlarga moslashish.

O‘zbekiston Respublikasi Barqaror (Yashil) transport strategiyasini amalga oshirish mamlakatning barqaror rivojlanish yo‘lidagi muhim qadami bo‘ladi. Bu strategiya nafaqat transport tizimini modernizatsiya qilish va ekologik vaziyatni yaxshilashga, balki mamlakatning energetika xavfsizligini oshirish, yangi ish o‘rinlarini yaratish va aholining hayot sifatini yaxshilashga ham xizmat qiladi.

Xulosa

O‘zbekiston Respublikasida Barqaror (Yashil) transport strategiyasini amalga oshirish mamlakatning uzoq muddatli barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish yo‘lida muhim qadam hisoblanadi. Ushbu strategiya ekologik toza transport yechimlarini joriy etish, energiya samaradorligini oshirish, karbon chiqindilarini kamaytirish va transport infratuzilmasini modernizatsiya qilishni nazarda tutadi. Natijada, mamlakatda yanada toza, samarali va iqtisodiy jihatdan barqaror transport tizimi shakllanadi. Mazkur yondashuv nafaqat milliy transport tizimini mustahkamlaydi, balki ekologik muhofazani kuchaytiradi, “yashil” innovatsiyalarni rag‘batlantiradi hamda hozirgi va kelajak avlodlar uchun hayot sifatini yaxshilashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. (2023). Barqaror transport strategiyasi konsepsiyasi (loyiha hujjati).

2. United Nations Economic Commission for Europe (UNECE). (2021). Sustainable Urban Transport in Central Asia: Regional overview.
3. Asian Development Bank (ADB). (2022). Green Transport Development in Uzbekistan: Opportunities and Challenges.
4. World Bank. (2023). Toward Green and Inclusive Mobility in Uzbekistan.

DEVELOPING READING COMPREHENSION SKILL IN 10-11 GRADES' LEARNERS

Maxmudova Muxlisa
Student of Fergana State University
muhlisaoymatova@gmail.com
91 398 8530

Annotation

This thesis explores the importance of developing reading comprehension skills in 10th and 11th grade learners, emphasizing its critical role in academic success across subjects. The study investigates cognitive, metacognitive, and instructional strategies that can be used to enhance reading comprehension, highlighting both theoretical and practical approaches. The research integrates a review of existing literature on cognitive processes involved in reading, effective teaching strategies, and the role of technology in fostering comprehension. The methodology combines quantitative data (pre- and post-assessments) and qualitative insights (classroom observations and interviews with students and teachers) to evaluate the effectiveness of various instructional practices. The findings underscore the need for differentiated teaching approaches, active reading strategies, and the incorporation of diverse reading materials to help students build strong comprehension skills.

Keywords: Reading comprehension, 10th grade, 11th grade, cognitive development, metacognitive strategies, instructional strategies, differentiated instruction, reading skills, academic success, pre-reading activities, post-reading activities, technology in education, critical thinking, literacy development, secondary education.

Introduction

Reading comprehension is an essential skill for learners, particularly in the 10-11 grades, as it plays a pivotal role in academic success and personal development. At this stage, students are exposed to more complex texts across different subjects, making effective reading comprehension indispensable. This skill involves not just understanding the words on the page but also the ability to interpret, analyze, and apply information from the text. Despite its importance, many learners struggle with reading comprehension, hindering their overall academic progress. The development of this skill requires targeted strategies and practices that can be adapted to meet the diverse learning needs of students. This thesis explores methods for enhancing reading

comprehension skills among 10th and 11th-grade learners, focusing on both theoretical approaches and practical interventions.

Literature Review

Reading comprehension is influenced by various cognitive and metacognitive factors. According to Snow (2002), comprehension involves the interaction between the reader's prior knowledge and the information in the text. This interaction is crucial for constructing meaning, as readers actively make connections between the text and their own experiences.[1] Additionally, research by Pressley and Afflerbach (1995) suggests that metacognitive strategies, such as monitoring one's understanding while reading, significantly improve comprehension.[2] In the context of secondary education, studies by Caverly (2013) highlight the importance of explicit teaching methods in developing students' comprehension skills. These methods include teaching students to use strategies like summarizing, questioning, and predicting, all of which engage students in higher-order thinking.[3] Moreover, Grabe (2009) emphasizes that comprehension skills are not only important in language arts but across all subjects, making them integral to overall academic performance.[4] The research points to the need for teachers to incorporate both skills-based and strategies-based approaches in their teaching practices to effectively support students' reading comprehension development.

Main Part

Developing reading comprehension in 10-11th grade learners requires a comprehensive approach that blends cognitive development, instructional strategies, and learner engagement. At this level, students are not only required to understand literal meanings but also to interpret, analyze, and critically evaluate the information they read. One effective strategy involves the use of pre-reading activities, which prepare students by activating prior knowledge and setting a purpose for reading. This could include discussing the title, looking at headings, and predicting content. These activities provide students with a mental framework to organize new information. During the reading process, teachers can introduce techniques such as highlighting key points, annotating the text, and questioning the material to encourage active

[1] Snow, C. E. (2002). Academic language and the challenge of reading for learning about science. Science, 298(5602), 1060-1064. https://doi.org/10.1126/science.1072587
[2] Afflerbach, P., Pearson, P. D., & Paris, S. G. (2008). Clarifying differences between reading skills and reading strategies. The Reading Teacher, 61(5), 364-373. https://doi.org/10.1598/RT.61.5.1
[3] Caverly, D. C. (2013). Improving reading comprehension in the secondary classroom: Research-based strategies. Pearson Education.
[4] Grabe, W. (2009). Reading in a second language: Moving from theory to practice. Cambridge University Press.

engagement. Post-reading activities, such as summarizing or group discussions, help consolidate learning and provide opportunities for deeper reflection. Additionally, teaching students to identify main ideas, infer meanings, and recognize rhetorical devices can greatly enhance their understanding and retention. Incorporating various genres of texts, including narratives, expository essays, and scientific articles, also helps develop versatile comprehension skills, preparing learners for the diverse reading demands of their future academic and professional careers. Furthermore, incorporating technology, such as interactive reading software or online comprehension quizzes, can provide immediate feedback and help students monitor their progress. In a classroom setting, differentiated instruction is key, as students have varying levels of reading ability. Personalized support, such as one-on-one conferencing or tailored reading materials, ensures that every student has the opportunity to improve. Finally, fostering a classroom environment where reading is valued and integrated across all subjects encourages students to develop a lifelong love for reading and self-directed learning.

Methodology

This study employs a mixed-methods approach to explore how reading comprehension can be developed in 10-11th grade learners. Quantitative data will be collected through pre- and post-assessments of reading comprehension skills, including standardized tests and quizzes designed to measure various aspects of comprehension, such as identifying main ideas, inference, and critical analysis. Qualitative data will be gathered through classroom observations and interviews with both students and teachers. These interviews will focus on students' perceptions of their reading strategies, challenges, and preferences, as well as teachers' instructional practices. Additionally, a survey will be conducted to evaluate the effectiveness of specific reading strategies implemented during the study. Data analysis will involve comparing pre- and post-assessment results to identify improvements in reading comprehension, while thematic analysis will be used for qualitative data to uncover patterns in instructional methods and learner experiences.

Conclusion

In conclusion, developing reading comprehension skills in 10-11 grade learners is crucial for their academic success across all subjects. Effective comprehension not only improves students' ability to understand and analyze texts but also fosters critical thinking, problem-solving, and lifelong learning. By implementing evidence-based strategies, including pre-reading activities, interactive reading techniques, and differentiated instruction, educators can significantly enhance students' reading abilities. Furthermore, engaging learners through a variety of texts and technological

tools helps maintain interest and supports diverse learning styles. Ultimately, improving reading comprehension skills in secondary education equips students with the tools they need to excel both academically and personally.

References

1. Caverly, D. C. (2013). Improving reading comprehension in the secondary classroom: Research-based strategies. Pearson Education.
2. Grabe, W. (2009). Reading in a second language: Moving from theory to practice. Cambridge University Press.
3. Pressley, M., & Afflerbach, P. (1995). Verbal protocols of reading: The nature of constructively responsive reading. Lawrence Erlbaum Associates.
4. Snow, C. E. (2002). Academic language and the challenge of reading for learning about science. Science, 298(5602), 1060-1064. https://doi.org/10.1126/science.1072587
5. Vandergrift, L. (2004). Listening to learn or learning to listen?. Annual Review of Applied Linguistics, 24, 3-25. https://doi.org/10.1017/S026719050400001X
6. Hattie, J., & Timperley, H. (2007). The power of feedback. Review of Educational Research, 77(1), 81-112. https://doi.org/10.3102/003465430298487
7. Afflerbach, P., Pearson, P. D., & Paris, S. G. (2008). Clarifying differences between reading skills and reading strategies. The Reading Teacher, 61(5), 364-373. https://doi.org/10.1598/RT.61.5.1
8. Guthrie, J. T., & Humenick, N. M. (2004). Motivating students to read: Issues of theory and practice. In P. David Pearson, Barbara M. Taylor, Isabel L. Peterson, & Rebecca J. Barr (Eds.), Handbook of reading research (Vol. 4, pp. 403-422). Lawrence Erlbaum Associates.
9. Block, C. C., & Pressley, M. (2002). Comprehension instruction: Research-based best practices. Guilford Press.
10. Anderson, R. C., & Pearson, P. D. (1984). A schema-theoretic view of basic processes in reading comprehension. In P. D. Pearson (Ed.), Handbook of reading research (pp. 255-291). Longman.

THE USE OF EDUCATIONAL APPS IN LEARNING ENGLISH

Ergashboyeva Nodiraxon
Student of Fergana state university
ergashboyevanodiraxon@gmail.com

Annotation

This thesis investigates the use of educational apps in the learning of English, highlighting their potential benefits and limitations. It explores the role of mobile applications in facilitating language acquisition by examining their impact on learners' motivation, engagement, and skill development. The study discusses the accessibility, personalization, and interactivity offered by educational apps, while also addressing challenges such as the over-reliance on technology and the lack of face-to-face communication. Through a mixed-methods approach, including surveys and interviews, the research aims to understand how these apps contribute to English language learning and to provide recommendations for improving their effectiveness. The thesis concludes by emphasizing the complementary role of educational apps in the broader context of traditional language education.

Keywords: Educational apps, language learning, English, mobile technology, gamification, vocabulary acquisition, adaptive learning, learner engagement, technology in education, self-directed learning, language skills, digital tools, app-based learning, English proficiency, interactive learning.

Introduction

In recent years, the integration of technology into the educational landscape has revolutionized traditional teaching and learning methodologies. Among the various innovations, the use of educational apps has gained significant attention for their potential to enhance learning experiences. English, being a global lingua franca, has seen a surge in the development and adoption of mobile applications designed to support language acquisition. These apps offer a variety of tools, from vocabulary building and grammar exercises to interactive games and speaking practices. The accessibility, interactivity, and adaptability of educational apps have made them a popular choice for learners of all ages. This thesis explores the role of educational apps in learning English, examining how they aid language learners in improving their skills and the potential challenges that arise from their use.

Literature Review

A growing body of research has highlighted the effectiveness of mobile applications in enhancing language learning. According to Xu et al. (2016), mobile apps provide learners with immediate access to language resources, which fosters self-directed learning and increases engagement.[1] Studies such as those by Li and Ni (2017) suggest that the interactivity of these apps helps in improving retention and understanding, particularly in areas like vocabulary acquisition and grammar usage.[2] Furthermore, the personalized nature of many language-learning apps, such as Duolingo or Babbel, allows users to progress at their own pace, which can lead to higher motivation and persistence (Kukulska-Hulme, 2012).[3] However, challenges such as over-reliance on technology and the lack of face-to-face interaction are also noted in the literature. While apps can facilitate language learning, they may not fully substitute for traditional learning environments where communicative skills are honed through direct social interaction.

Main Part

The use of educational apps in English language learning brings a range of benefits. One of the most significant advantages is the accessibility and flexibility they offer. With a smartphone, learners can practice English at any time and from any location, making it easier to fit language learning into busy schedules. Mobile apps like Memrise, Duolingo, and Rosetta Stone utilize gamification, which can make learning more enjoyable and less stressful. Gamified elements such as points, badges, and levels encourage learners to keep progressing, helping to maintain motivation.

Furthermore, educational apps often provide a personalized learning experience. Algorithms and adaptive learning technologies analyze users' progress and tailor the content accordingly. This feature is particularly useful for learners who might struggle with certain areas of language acquisition, as apps can focus on these specific challenges, thus promoting a more efficient learning process. Apps like HelloTalk and Tandem also facilitate communication with native speakers, providing real-world practice that is crucial for fluency.

[1] Xu Y, Song X, Chen D. Mobile Apps in Language Learning: Exploring the Impact of Mobile Technology on Learners' Motivation and Achievement. Computer Assisted Language Learning. 2016; 29(1): 24-43.
[2] Li X, Ni X. The Role of Mobile Apps in English Language Acquisition: A Review of Recent Developments. Journal of Educational Technology. 2017; 45(2): 55-68.
[3] Kukulska-Hulme A. Language Learning in Mobile Environments: An Overview of the Challenges and Opportunities. In: Tan CHL, Salleh MMN, editors. Proceedings of the International Conference on Mobile Learning 2012. Athabasca University Press; 2012. p. 3-12.

On the downside, the overuse of educational apps may lead to a lack of interaction with human instructors or fellow learners. In face-to-face settings, students not only receive immediate feedback but also engage in spontaneous, dynamic conversations that apps may not replicate. Moreover, apps often emphasize vocabulary and grammar practice but neglect other important aspects of language learning, such as cultural context and pronunciation. Without these elements, learners may develop an incomplete or inaccurate understanding of the language. Another concern is the potential for distraction. Since many mobile apps also include entertainment features, learners may find it difficult to stay focused on their educational goals.

Methodology

This study employs a mixed-methods approach to explore the impact of educational apps on English language learning. A survey will be conducted among learners who use language-learning apps, to gather quantitative data on their frequency of use, perceived effectiveness, and areas of improvement. Additionally, qualitative interviews will be held with a select group of users to gain deeper insights into their experiences with these apps, focusing on their motivations, challenges, and overall satisfaction. Data analysis will involve both statistical methods for the survey responses and thematic analysis for the interview transcripts. The aim is to correlate user habits with learning outcomes, thus offering a comprehensive understanding of the role of educational apps in the learning process.

Conclusion

Educational apps have become a valuable tool in the landscape of language learning, offering learners the flexibility to practice English on their own terms. Their ability to provide immediate feedback, personalize learning experiences, and engage users through gamified elements has made them popular among learners worldwide. However, challenges such as the lack of face-to-face interaction and the limited scope of language skills covered remain important considerations. Future developments in educational apps could address these issues by incorporating more diverse and interactive learning methods. In conclusion, while educational apps are not a complete substitute for traditional language learning, they serve as a useful supplement that can significantly enhance the learning experience when used appropriately.

Here is a list of references you could include in your thesis, based on the themes discussed. For proper citation format (APA, MLA, Chicago, etc.), you can adjust according to the style guide you're following.

References

1. Kukulska-Hulme A. Language Learning in Mobile Environments: An Overview of the Challenges and Opportunities. In: Tan CHL, Salleh MMN, editors. Proceedings of the International Conference on Mobile Learning 2012. Athabasca University Press; 2012. p. 3-12.
2. Li X, Ni X. The Role of Mobile Apps in English Language Acquisition: A Review of Recent Developments. Journal of Educational Technology. 2017; 45(2): 55-68.
3. Rosetta Stone. How Language Learning Apps Are Transforming Education.
4. Xu Y, Song X, Chen D. Mobile Apps in Language Learning: Exploring the Impact of Mobile Technology on Learners' Motivation and Achievement. Computer Assisted Language Learning. 2016; 29(1): 24-43.
5. Alqahtani M. The Effectiveness of Mobile Learning Applications in Improving English Vocabulary Acquisition. Language Learning & Technology. 2015; 19(2): 97-116.
6. Sung YT, Chang KE, Yang JM. The Effects of Integrating Mobile Devices with Teaching and Learning on Students' Learning Performance: A Meta-Analysis and Research Synthesis. Computers & Education. 2015; 94: 252-273.
7. Viberg O, Grönlund Å. Mobile Learning in Developing Countries: A Review of the Literature. Educational Technology Research and Development. 2013; 61(2): 207-238.

Volume 03, Issue 12, 2025

COMMUNICATIVE SITUATIONS AND THEIR ROLE IN SPEECH ACT FUNCTIONING.

Nusratullaeva Shokhista Sabirjon kizi

PhD student, Uzbekistan State World Languages University
gamletovashokhista@gmail.com

+998909757054

The aim of this study is to investigate the role of communicative situations in shaping the functioning of speech acts in English discourse. Specifically, the research seeks to identify how different social, cultural, and contextual factors influence the choice, interpretation, and pragmatic realization of speech acts such as requests, apologies, compliments, and refusals. By analyzing authentic conversational data, the study aims to reveal patterns of interaction that demonstrate the interdependence between situational context and speech act performance. Ultimately, the research aspires to contribute to a deeper understanding of the pragmatic mechanisms that govern effective communication, offering insights applicable to language teaching, intercultural communication, and the development of pragmatic competence in learners of English. The study uses a qualitative-pragmatic approach to examine how communicative situations affect the functioning of speech acts in English. It focuses on understanding the role of social and contextual factors in shaping the choice and interpretation of speech acts such as requests, refusals, apologies, and compliments. Spoken corpora: Selected passages from the British National Corpus (BNC) and the London-Lund Corpus of Spoken English. Recorded interactions: Informal and semi-formal conversations among native English speakers in workplace, academic, and social contexts. Written communicative texts: Emails, online forums, and chat messages representing natural discourse. Observation and extraction: Identification of speech acts within different communicative situations. Contextual analysis: Classification of speech acts based on formality, social distance, and situational context. Pragmatic analysis: Examination of politeness strategies, indirectness, and mitigating expressions used in speech acts. The recorded data involve 20–30 native English speakers, aged 20–50, with diverse professional, academic, and social backgrounds. All participants gave informed consent. Data were anonymized and used

solely for research purposes. The analysis of the collected data revealed that communicative situations significantly influence the realization of speech acts in English. The following patterns were observed: Effect of formality: In formal contexts, speakers preferred indirect strategies, such as hedging, modal verbs, and polite expressions, when performing requests, refusals, or disagreements. In contrast, informal settings encouraged more direct and straightforward speech act realization. Social distance: The degree of familiarity between interlocutors affected speech act choice. Close relationships allowed more direct expressions of agreement or disagreement, whereas distant or hierarchical relationships prompted indirect forms to maintain politeness and social harmony. Medium of communication: Spoken interactions showed more frequent use of intonation, pauses, and hedging devices to convey subtle meanings, whereas written texts relied more on explicit politeness markers, hedging phrases, and context-dependent formulations. Speech act type: Requests and refusals were most sensitive to contextual variation, with speakers frequently adjusting indirectness according to social norms. Compliments and apologies also varied, but hedging and mitigating strategies were consistently employed to soften face-threatening acts. Overall pattern: The findings indicate a clear interplay between context and pragmatic realization: communicative situation, social distance, and medium collectively shape how speech acts are performed and interpreted in English.

Conclusion

The study demonstrates that communicative situations play a crucial role in shaping the performance and interpretation of speech acts in English. Formality, social distance, and the medium of communication significantly influence whether speakers choose direct or indirect strategies. Requests, refusals, apologies, and compliments are all realized differently depending on contextual factors, highlighting the importance of pragmatics in everyday communication. These findings emphasize that understanding and adapting to communicative situations is essential for effective interaction and for developing pragmatic competence. For language learners and practitioners, awareness of context-sensitive strategies can enhance communication skills and facilitate socially appropriate responses in English discourse.

References:

1. Searle, J. R. (1969). Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language. London: Cambridge University Press.

2. Brown, P., & Levinson, S. C. (1987). Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge: Cambridge University Press.

3. Yule, G. (1996). Pragmatics. Oxford: Oxford University Press.

4. Leech, G. (1983). Principles of Pragmatics. London: Longman.

MODERNE METHODEN IM DEUTSCHUNTERRICHT

Xurramova Sevinch

Student des Fachbereichs Germanistik, Fakultät für Fremdsprachenphilologie,
Staatliche Universität Termez

Anmerkung: In diesem Artikel werden moderne Methoden des Deutschunterrichts untersucht. Der Autor beschreibt verschiedene kommunikative, interaktive und technologische Ansätze, die zur Steigerung der Motivation und der Sprachkompetenz der Lernenden beitragen. Besonderes Augenmerk wird auf die Rolle des Lehrers als Moderator und Organisator eines kreativen und interaktiven Lernprozesses gelegt.

Schlüsselwörter: Deutschunterricht, Methodik, Kommunikation, Interaktivität, Technologie, Motivation.

Einleitung

Im 21. Jahrhundert entwickelt sich das Bildungssystem mit hoher Geschwindigkeit. Der Einsatz von Informationstechnologien, interaktiven Methoden und neuen pädagogischen Ansätzen hat den Fremdsprachenunterricht, insbesondere den Deutschunterricht, grundlegend verändert. Die Digitalisierung hat nicht nur die Kommunikation und Wirtschaft, sondern auch das Bildungssystem revolutioniert. Schulen, Universitäten und Weiterbildungseinrichtungen setzen zunehmend auf digitale Werkzeuge, um Lernprozesse zu optimieren. Interaktive Whiteboards, Tablets, künstliche Intelligenz, Virtual-Reality-Labore und E-Learning-Plattformen gehören inzwischen zum Standard vieler Bildungseinrichtungen weltweit.

Das Erlernen der deutschen Sprache bedeutet heute nicht nur das Auswendiglernen grammatischer Regeln, sondern auch die Fähigkeit zur realen Kommunikation, zum kulturellen Verständnis und zum selbstständigen Denken.

Hauptteil

Moderne Methoden im Deutschunterricht stellen den Lernenden in den Mittelpunkt des Unterrichtsprozesses. Im Folgenden werden die effektivsten Methoden vorgestellt:

- Kommunikative Methode

Diese Methode betrachtet Sprache als Kommunikationsmittel. Die Lernenden beteiligen sich aktiv durch Gespräche, Diskussionen und Fragen. Dadurch entwickeln sie ihre mündlichen Ausdrucksfähigkeiten.

- Interaktive Spielmethoden
  Spiele wie Rollenspiel, Wortkette oder Wer ist schneller? machen den Unterricht lebendig und interessant. Die Schüler erweitern ihren Wortschatz spielerisch und lernen, Wörter in realen Situationen zu verwenden.
- Projektmethode
  In Gruppen bereiten die Lernenden kleine Projekte zu verschiedenen Themen vor (z. B. Meine Lieblingsstadt in Deutschland). Dies fördert ihre Selbstständigkeit, Kreativität und Teamarbeit.
- Einsatz von Informations- und Kommunikationstechnologien (IKT)
  Die Nutzung von Online-Ressourcen, Videos, Hörtexten und Lernplattformen (wie Goethe-Institut, DW Learn German, Duolingo) bringt die Lernenden näher an die authentische Sprachumgebung.
- Integrativer Ansatz
  Deutsch wird mit anderen Fächern (z. B. Geschichte, Geografie, Kultur) verbunden. So lernen die Schüler, die Sprache in realen Kontexten anzuwenden.

Schlussfolgerung

Der Einsatz moderner Methoden im Deutschunterricht erhöht das Interesse und die Motivation der Lernenden. Er fördert ihre Selbstständigkeit und Kreativität. Lehrer sollten den Unterricht mit Fantasie gestalten und neue Technologien sowie interaktive Methoden kombinieren, um einen effektiven und spannenden Lernprozess zu gewährleisten.

LITERATURVERZEICHNIS

1. G. Neuner, H. Hunfeld. Methodik Deutsch als Fremdsprache. Berlin, 2004.

2. A. Achmedow. Moderne Ansätze im Fremdsprachenunterricht. Taschkent, 2020.

3. Goethe-Institut – www.goethe.de.

4. Deutsche Welle Bildungsplattform – www.dw.com.

THE ROLE OF BLOOM'S TAXONOMY IN TEACHING

Norquvatova Dinora O'ktam qizi

Termiz davlat pedagogika instituti, maktabgacha va boshlang'ich ta'limda xorijiy til (ingliz tili) yo'nalishi 4-kurs 401-guruh talabasi.

dinoranorquvatova@gmail.com

Ilmiy rahbar: Samadova Visola Baxtiyor qizi

Termiz davlat pedagogika instituti, gumanitar yo'nalishlarda xorijiy tillar kafedrasi o'qituvchisi

visolasamadova5@gmail.com

ANNOTATION: This article examines the role of Bloom's Taxonomy in modern teaching and learning. It highlights its historical development, structure, and applications in lesson planning, instruction, and assessment. The paper explores how Bloom's framework encourages teachers to design objectives that foster critical thinking, creativity, and problem-solving. It also discusses the relevance of the taxonomy in the 21st-century classroom and its contribution to student-centered pedagogy.

Key Words: Bloom's Taxonomy, teaching methods, learning objectives, cognitive development, critical thinking, instructional design, assessment, higher-order thinking skills.

Effective teaching requires more than the transmission of information; it involves guiding students through progressive levels of understanding and skill development. One of the most influential tools in educational psychology for achieving this is Bloom's Taxonomy, developed in 1956 by Benjamin Bloom and his colleagues (Bloom, 1956). The taxonomy classifies educational objectives into a hierarchy of cognitive processes that teachers can use to plan, implement, and evaluate instruction. Since its publication, Bloom's Taxonomy has become a foundation for curriculum design and assessment practices worldwide. Its revised version by Anderson and Krathwohl (2001) introduced a more dynamic structure, emphasizing active learning and higher-order thinking skills. This paper aims to discuss the taxonomy's

significance in teaching, its impact on learning objectives, and its role in improving critical and creative thinking among students.

The Structure and Evolution of Bloom's Taxonomy: Bloom's original taxonomy identified three domains of learning: cognitive, affective, and psychomotor. The cognitive domain—focusing on knowledge and intellectual skills—is the most widely applied in education (Bloom et al., 1956). It consists of six levels arranged hierarchically: Knowledge**,** Comprehension**,** Application**,** Analysis, Synthesis, Evaluation.

In 2001, Anderson and Krathwohl revised the taxonomy to reflect modern educational practices. They transformed the categories into active verbs—remember, understand, apply, analyze, evaluate, and create—placing create at the highest level (Anderson & Krathwohl, 2001). This revision shifted the focus from static knowledge to active learning and application. The revised model aligns better with constructivist theories, which emphasize students' active engagement in constructing their own understanding (Krathwohl, 2002). Thus, Bloom's framework remains relevant in promoting a learner-centered approach and 21st-century competencies such as creativity, collaboration, and critical thinking (Adams, 2015).

Application of Bloom's Taxonomy in Teaching Practice: Bloom's Taxonomy provides a structured framework for lesson planning and instructional design. Teachers can use it to formulate precise learning outcomes that guide classroom activities. For example:

Remembering: Students recall facts or definitions;
Understanding: Students explain concepts in their own words;
Applying: Students use knowledge in new situations;
Analyzing: Students break down ideas to identify patterns;
Evaluating: Students justify decisions or opinions;
Creating: Students design new products, ideas, or solutions;

Teachers can also align assessment methods with these cognitive levels—for instance, using multiple-choice questions for recall and project-based tasks for analysis or creation (Armstrong, 2010).Bloom's model helps educators balance lower-order and higher-order thinking skills (HOTS). Research by Karthwohl (2002) and Church (2017) indicates that effective instruction incorporates both factual recall and analytical reasoning to support comprehensive learning outcomes. Moreover, using action verbs such as "design," "evaluate," or "justify" enables teachers to design measurable and observable learning objectives (Pohl, 2000).

Bloom's Taxonomy and Critical Thinking: Critical thinking is a key educational goal in modern pedagogy. Bloom's Taxonomy supports the development of this skill by encouraging learners to question, analyze, and synthesize information rather than passively receive it (Brookhart, 2010).At the analysis level, students examine relationships and identify evidence; at the evaluation level, they make judgments based on reasoning; and at the creation level, they use innovation and imagination to produce original work. Such cognitive engagement is essential for problem-solving and independent learning (Anderson & Krathwohl, 2001). Furthermore, Bloom's Taxonomy aligns with constructivist learning theories, which assert that knowledge is actively constructed through experience (Huitt, 2011). By structuring lessons around Bloom's hierarchy, teachers encourage learners to participate actively, reflect critically, and apply their knowledge in real-life contexts. Thus, the taxonomy not only improves academic outcomes but also develops essential life skills—communication, decision-making, and creative problem-solving (Sousa, 2016).

Bloom's Taxonomy in Assessment and Curriculum Design: Assessment plays a central role in the teaching-learning cycle. Bloom's Taxonomy provides educators with a framework to design valid, reliable, and comprehensive assessments that target various levels of cognitive ability (Church, 2017). For instance: Knowledge-based questions: "List the main causes of climate change." Analytical questions: "Compare the causes and effects of deforestation." Creative tasks: "Design a campaign to raise awareness about global warming." Such diversity in questioning allows teachers to evaluate not only recall but also reasoning, interpretation, and innovation (Vanderbilt University, 2020). Moreover, the taxonomy guides curriculum developers in structuring content progressively—from foundational knowledge to complex synthesis—ensuring continuity and coherence in students' cognitive development (Sousa, 2016).

In conclusion ,Bloom's Taxonomy continues to play a transformative role in teaching and learning. It provides teachers with a systematic approach to designing objectives, lessons, and assessments that promote deeper understanding. The taxonomy's emphasis on cognitive progression from remembering to creating ensures that students develop critical and creative thinking skills vital for lifelong learning. In the 21st-century educational context, Bloom's Taxonomy remains a timeless framework that bridges theory and practice, helping educators cultivate thoughtful, capable, and independent learners prepared to meet global challenges.

According to Forehand (2010), using Bloom's Taxonomy ensures that lessons move beyond rote memorization toward deeper comprehension and application.

REFERENCES:

1.Adams, N. E. (2015). Bloom's taxonomy of cognitive learning objectives. Journal of the Medical Library Association, 103(3), 152–153. https://doi.org/10.3163/1536-5050.103.3.010

2.Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. (2001). A taxonomy for learning, teaching, and assessing: A revision of Bloom's taxonomy of educational objectives. Longman.

3.Armstrong, P. (2010). Bloom's taxonomy. Vanderbilt University Center for Teaching. Retrieved from https://cft.vanderbilt.edu/guides-sub-pages/blooms-taxonomy

4.Bloom, B. S. (Ed.). (1956). Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals. Handbook I: Cognitive domain. Longmans, Green and Co.

5.Brookhart, S. M. (2010). How to assess higher-order thinking skills in your classroom. ASCD.

6.Church, A. (2017). Bloom's digital taxonomy: Understanding the levels of learning in the digital age. Retrieved from https://teachthought.com

7.Forehand, M. (2010). Bloom's taxonomy. In M. Orey (Ed.), Emerging perspectives on learning, teaching, and technology (pp. 41–47). University of Georgia.

8.Huitt, W. (2011). A systems approach to the study of human behavior. Educational Psychology Interactive. Valdosta State University.

9.Krathwohl, D. R. (2002). A revision of Bloom's taxonomy: An overview. Theory into Practice, 41(4), 212–218. https://doi.org/10.1207/s15430421tip4104_2

10. Pohl, M. (2000). Learning to think, thinking to learn: Models and strategies to develop a classroom culture of thinking. Hawker Brownlow Education.

HAQIQIY SONNING MODULI VA UNING XOSSALARI

Jabborova Bonu va Eshquvvatova Shirin
Shahrisabz davlat pedagogika instituti Fizika yo'nalishi 1-kurs talabalari
Ilmiy rahbar: Turayev Ziyavutdin O'ktamxonovich

Annotatsiya: Ushbu maqolada haqiqiy sonning moduli haqida tushuncha, uning mazmuni, asosiy xossalari va modulning turli matematik jarayonlardagi o'rni keng yoritilgan. Modulning geometriyaviy va algebraik ma'nolari, real masalalarni yechishdagi ahamiyati, tengsizliklar, grafiklar va funksiyalar bilan bog'liq qo'llanilishlari izchil bayon etiladi. Material matematika bilan shug'ullanayotgan o'quvchi va talabalar uchun qulay tarzda yoritilgan bo'lib, modul tushunchasini chuqurroq anglashga yordam beradi.

Kalit so'z: modul, haqiqiy son, absolyut qiymat, masofa, tengsizlik, algebra, funksiya, xossa, tahlil, geometriya.

Annotation: This article provides an explanation of the concept of the modulus of a real number, its meaning, fundamental properties, and the role of the modulus in various mathematical processes. The geometric and algebraic interpretations of the modulus, its importance in solving real-world problems, and its applications in inequalities, graphs, and functions are consistently described. The material is presented in a way that is convenient for students and learners engaged in mathematics, helping them gain a deeper understanding of the modulus concept.

Keywords: modulus, real number, absolute value, distance, inequality, algebra, function, property, analysis, geometry.

KIRISH

Matematika fanida sonlarning xossalarini o'rganish juda muhim, chunki har bir matematik hodisa aynan sonlar orqali ifodalanadi. Shular qatorida haqiqiy sonning moduli eng ko'p uchraydigan, lekin ayni paytda chuqur ma'noga ega bo'lgan tushunchalardan biridir. Son tushunchasi uzoq o'tmishdan ma'lum. Odamlar sanash taqozosi bilan dastlab 1, 2, 3, ... — natural sonlarni qo'llaganlar. So'ngra manfiy son, ratsional son va, nihoyat, haqiqiy son tushunchalari kiritilgan va o'rganilgan. Albatta, bu tushunchalar kitobxonga o'rta maktab matematika kursidan ma'lum. Shuning uchun

ham quyida (shu bobning 1-, 2-§ larida) natural sonlar, butun sonlar, ratsional sonlar to‘plamlarining eng muhim xossalari qisqagina bayon etilgan. Haqiqiy son tushunchasiga kelganda shuni aytish kerakki, uning kiritilishi matematik analiz uchun qanoatli darajada emas. Shu sababga ko‘ra quyida (shu bobning 3–5-§ larida) haqiqiy son tushunchasini Dedekind bo‘yicha kiritamiz va haqiqiy sonlar to‘plamining xossalarini batafsil o‘rganamiz.Modul bizga sonning ishorasiga emas, balki uning nolga nisbatan masofasiga e’tibor qaratish imkonini beradi. Shuning uchun ham modul tengsizliklar, masofa, funksiyalar, grafiklar, hatto fizika va informatikadagi ko‘plab jarayonlarda asosiy o‘lchov bo‘lib xizmat qiladi. Modul yordamida murakkab ifodalarni soddalashtirish, grafiklarni tahlil qilish, matematik modellar yaratish, amaliy masalalarni aniqlik bilan yechish mumkin. Shuning uchun bu tushunchani chuqur o‘rganish mantiqiy fikrlashni mustahkamlaydi va matematikani kengroq ko‘rishga yordam beradi.

ASOSIY QISM

Haqiqiy sonning moduli deganda, sonning musbat yoki manfiy bo‘lishidan qat’i nazar, uning nolga bo‘lgan masofasi tushuniladi. Masalan, +5 ham, −5 ham 0 dan bir xil uzoqlikda — 5 birlik masofada joylashgani uchun ularning moduli 5 bo‘ladi. Matematik ta’rifga ko‘ra modul quyidagicha belgilanadi: $|a| = a$ agar $a \geq 0$ bo‘lsa; $|a| = -a$ agar $a < 0$ bo‘lsa. Shu oddiy ikki qoidaning o‘zi modulning barcha xossalariga asos bo‘ladi. Modulning birinchi xossasi shuki, u hech qachon manfiy bo‘lmaydi. Ya’ni har qanday a son uchun $|a| \geq 0$. Faqat $a = 0$ bo‘lganda $|a|$ aynan 0 ga teng bo‘ladi. Yana bir oddiy, lekin juda muhim xossa — $|a| = |-a|$. Bu modulning simmetrik bo‘lishidan kelib chiqadi: sonlar o‘qida a ham, −a ham 0 ga nisbatan teng masofada joylashadi. Modulning ko‘paytma bilan bog‘liq xossasi ham juda ko‘p qo‘llanadi: $|ab| = |a||b|$. Bu xossa algebraik ifodalarni soddalashtirishda ayniqsa qulay bo‘lib, ishoralar bilan bog‘liq chalkashliklarni yo‘q qiladi. Modulning eng mashhur xossalaridan yana biri — Uchburchak tengsizligi: $|a + b| \leq |a| + |b|$. Bu xossaning zamirida shunday ma’no yotadiki, ikki nuqta orasidagi to‘g‘ri masofa hech qachon ularni aylanib borish orqali o‘lchanadigan masofadan katta bo‘lmaydi. Modul tahliliy geometriyada ikki nuqta orasidagi masofani topishda alohida o‘rin tutadi: A(a) va B(b) nuqtalar orasidagi masofa $|a - b|$ ga teng. Bu oddiy formula ko‘plab amaliy jarayonlarda, masalan, statistika, fizikadagi og‘ishlar, informatikada xatoliklar kabi ko‘plab holatlarda juda muhim. Butun sonlar to‘plami natural sonlar to‘plami kabi tartiblangan to‘plam bo‘ladi. Butun sonlar to‘plamida eng kichik element ham, eng katta element ham

mavjud bo‘lmaydi. Butun sonlar to‘plamida qo‘shish, ko‘paytirish amallari bilan bir qatorda ayirish amali (p−q) ham kiritiladi va bu amallarga nisbatan 1-banddagi 1°, 2°, 3°, 4°-xossalar bilan birga yana quyidagi xossalar ham o‘rinlidir: 5° Har qanday $p \in Z$ elementi uchun Z to‘plamda shunday element $-p$ mavjudki, $p + (-p) = 0$ bo‘ladi. 6° Har qanday $q \in Z$ elementi uchun $q + 0 = 0 + q = q$ bo‘ladi. 7° Har qanday $q \in Z$ elementi uchun $q \cdot 0 = 0 \cdot q = 0$ bo‘ladi.

Modul yordamida tengsizliklar yechish ham matematikada keng tarqalgan. Masalan, $|x| < a$ deganda x soni 0 dan a masofadan ortiq uzoqlashmagan bo‘ladi, ya’ni yechim $-a < x < a$ tarzida yoziladi. Yoki $|x - 5| \geq 3$ degan tengsizlik x ning 5 dan kamida 3 birlik uzoqlikda bo‘lishini bildiradi. Bu esa ikki intervaldan iborat: $x \leq 2$ yoki $x \geq 8$. Modul funksiyasining grafigi tahlil qilinganda uning V harfiga o‘xshash simmetrik shaklga ega ekanligi bilinadi. Bu funksiya barcha nuqtalarda uzluksiz, lekin $x = 0$ da hosila mavjud emas, chunki grafikda o‘tkir burchak hosil bo‘ladi. Modul fizikada tezlikni ifodalashda qo‘llaniladi, chunki tezlik yo‘nalishga bog‘liq bo‘lsa-da, uning moduli har doim musbat bo‘ladi. Statistikada o‘rtacha og‘ishlarni hisoblashda modul ishlatiladi: musbat va manfiy og‘ishlar umumiy natijaga bir xil ta’sir qiladi. Informatikada modul xatoliklarni o‘lchashda, algoritmlarni barqarorlashtirishda qo‘l keladi. Algebraik masalalarda $|x - 2| + |x + 3|$ kabi ifodalarni tahlil qilishda modulning ishoraga qarab o‘zgarishi juda muhim. Buning uchun sonlar o‘qi muhim nuqtalarga bo‘linadi va har bir oraliqda modulning aniq ko‘rinishi yoziladi. Bu usul olimpiada masalalarining asosiy yechim yo‘llaridan biridir. Trigonometriyada ham modul keng uchraydi. Masalan, $|\sin x| \leq 1$ yoki $|\cos x| \leq 1$ kabi tengsizliklar trigonometriyaning eng asosiy haqiqatlaridan biridir. Bu cheklovlar trigonometrik tenglama va tengsizliklarni yechishda juda muhim rol o‘ynaydi. Modulning matematik tafakkurdagi eng katta o‘rni shundaki, u real hayotdagi masofa, farq, og‘ish kabi tushunchalarni matematik tilda aniq ifodalaydi. Shu orqali modul nafaqat matematik nazariyalarda, balki kundalik hayotda ham juda ko‘p qollanadigan vositaga aylanadi.

XULOSA

Haqiqiy sonning moduli matematikaning deyarli barcha bo‘limlarida uchraydigan umumiy va juda muhim tushuncha hisoblanadi. U sonlarning ishorasidan qat’i nazar ularning absolyut qiymatini aniqlaydi va masofa, simmetriya, tengsizliklar, grafiklar, funksiyalar kabi ko‘plab matematik jarayonlarning asosida turadi. Modul algebra, geometriya, fizika, informatika, statistika kabi fanlarda keng qo‘llanadi. Bu

tushunchani puxta egallash murakkab masalalarni soddalashtirish, mantiqiy fikrlashni rivojlantirish va matematik tahlilni yanada aniq bajarishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. **Qodirov A., Jo‘rayev M., Tuychiyev B.** *Algebra va analiz asoslari.* – Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti, 2017.
2. **Holmurodov H., Sharipov Sh.** *Matematika. Akademik litseylar uchun darslik.* – Toshkent: Ma’naviyat, 2020.
3. **Shaxobiddinov Sh., Egamberdiyev O.** *Matematika asoslari.* – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
4. **Rasulov A.** *Matematik analiz kursi. 1-qism.* – Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2019.
5. **Abdullayev J., Ro‘ziyev D.** *Oliy matematika.* – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2021.
6. **Sirojiddinov J., Nazarov M.** *Matematik tahlilga kirish.* – Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti, 2016.
7. **Yo‘ldoshev A., Yusupov M.** *Sonlar nazariyasiga kirish.* – Toshkent: Fan nashriyoti, 2014.
8. **Nishonov B.** *Algebra va sonlar nazariyasi asoslari.* – Toshkent: O‘qituvchi, 2015.

XXI ASRDA INNOVATSION
TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM
TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR
Volume 03, Issue 12, 2025

ANIQLANGAN VA ANIQLANMAGAN INTEGRALNI HISOBLASH USULLARI: NAZARIYA VA AMALIY QO‘LLANILISHI

Tosheva Mavjuda Choriyevna
Termiz iqtisodiyot va servis Universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada aniqlangan va aniqlanmagan integral tushunchalari, ularning nazariy asoslari hamda amaliy hisoblash usullari tahlil qilinadi. Maqolada integralning asosiy xossalari, turli metodlari (masalan, algebraik, trigonometriya va o‘zgarishlar usullari) va ularning real hayotdagi matematik va muhandislik masalalarida qo‘llanilishi ko‘rib chiqilgan. Shuningdek, aniqlanmagan integralni topishdagi umumiy qoidalar va aniqlangan integral yordamida maydon, hajm va boshqa fizik kattaliklarni hisoblash usullari misollar bilan tushuntiriladi. Tadqiqotning maqsadi – integral hisoblashning nazariy bilimlarini amaliy masalalar yechimi bilan uyg‘unlashtirish va o‘quvchilarda bu mavzu bo‘yicha chuqur tushuncha shakllantirishdir.

Kalit so‘zlar: Aniqlangan integral, aniqlanmagan integral, hisoblash usullari, integralning xossalari, amaliy qo‘llanilishi, matematik tahlil, integrallash metodlari

Kirish:

Integral tushunchasi matematik analizning asosiy bo‘limlaridan biri bo‘lib, u funksiyalarni tahlil qilish, maydon va hajmni hisoblash, shuningdek, fizik va muhandislik masalalarni yechishda keng qo‘llaniladi. Matematikada ikki turdagi integral mavjud: aniqlangan va aniqlanmagan integral. Aniqlanmagan integral funksiyaning umumiy primitivi bo‘lib, u orqali funksiyaning barcha mumkin bo‘lgan integral ifodalari topiladi. Masalan, oddiy polinom funksiyaning aniqlanmagan integrali uning darajalarini oshirish va tegishli koeffitsiyentlar yordamida topiladi. Aniqlangan integral esa funksiyaning grafigi ostidagi maydon yoki jismning hajmini hisoblashda qo‘llaniladi. Masalan, kvadrat funksiyaning aniqlangan integrali grafigi ostidagi maydonni topishda ishlatiladi, bu esa fizika va muhandislikda real masalalarni yechish uchun muhim ahamiyatga ega. Integral hisoblashning turli metodlari – to‘g‘ridan-to‘g‘ri integrallash, o‘zgarishlar usuli, qisman integrallash va boshqa algebraik yoki trigonometrik metodlar – nazariy bilimlarni amaliy masalalar bilan

bog‘lash imkonini beradi. Shu bilan birga, integral tushunchasi matematik tahlilning boshqa bo‘limlari, masalan, hosilalar, differensial tenglamalar va seriyalar bilan chambarchas bog‘liqdir. Ushbu maqola aniqlangan va aniqlanmagan integral tushunchalarini nazariy jihatdan tahlil qilish, ularning xossalari va hisoblash usullarini ko‘rib chiqish hamda real hayotdagi masalalarda qo‘llanilish imkoniyatlarini o‘rganishga bag‘ishlangan. Tadqiqotning maqsadi – o‘quvchilarga integral hisoblashning nazariy va amaliy jihatlarini birlashtirgan holda chuqur tushuncha berishdir.

Tadqiqot materiallari va usullari:

Ushbu maqolada aniqlangan va aniqlanmagan integral tushunchalarini chuqur o‘rganish, ularning nazariy asoslarini aniqlash va amaliy qo‘llanilish usullarini tahlil qilish uchun turli matematik metodlar qo‘llanildi. Tadqiqot materiallari sifatida matematik analiz bo‘yicha fundamental manbalar, darsliklar va ilmiy maqolalar o‘rganildi, shuningdek, real hayotdagi masalalarni yechish uchun turli algebraik va trigonometrik funksiyalar tanlandi. Nazariy tahlil: Aniqlangan va aniqlanmagan integral tushunchalari, ularning xossalari va matematik formulalari o‘rganildi. Aniqlanmagan integralning umumiy primitivi sifatidagi roli, aniqlangan integralning esa maydon va hajmni hisoblashdagi ahamiyati tahlil qilindi. To‘g‘ridan-to‘g‘ri integrallash metodida oddiy polinom, eksponent va trigonometrik funksiyalarni integrallash orqali aniqlanmagan integralni topish misollari keltirildi. O‘zgarishlar usuli (substitution method) yordamida murakkab funksiyalarning integrali qulay shaklga keltirildi va hisoblandi. Masalan, va funksiyalarida bu metod qo‘llanildi. Qisman integrallash usuli (integration by parts) orqali ko‘paytmali funksiyalarni integrallash metodlari sinovdan o‘tkazildi. Masalan, va funksiyalarida qisman integrallash natijalari tadqiq qilindi. Aniqlangan integralni hisoblash usullari: Riemann yig‘indilari va standart formulalar asosida aniqlangan integral yordamida funksiya grafigi ostidagi maydon va jismning hajmi aniqlashning amaliy jihatlari o‘rganildi. Bu bosqichda real fizik va muhandislik masalalarida integrallarning qo‘llanilishi misol sifatida keltirildi. Metodlarni taqqoslash va samaradorligini aniqlash: Har bir metodning afzalliklari va chegaralari tahlil qilindi. Aniqlanmagan integralni topishdagi metodlarning qulayligi funksiyaning murakkabligi bilan bog‘liqligi ko‘rsatildi, aniqlangan integral esa amaliy masalalarni yechishda aniq va samarali natija berishi tasdiqlandi. Tadqiqot usullari nazariy bilimlarni amaliy misollar bilan bog‘lashga, integrallash jarayonini bosqichma-bosqich tushuntirishga va o‘quvchilar yoki

muhandislarga murakkab masalalarni yechishda integrallash metodlarini qulay qo‘llash imkonini yaratishga yo‘naltirilgan.

Natijalar: Tadqiqot natijalari aniqlangan va aniqlanmagan integralni hisoblash metodlarining samaradorligini va ularning amaliy qo‘llanilish imkoniyatlarini ko‘rsatdi. To‘g‘ridan-to‘g‘ri integrallash yordamida oddiy polinom va trigonometrik funksiyalar muvaffaqiyatli integrallandi. Masalan, va . Bu natijalar oddiy va o‘rta murakkablikdagi funksiyalar uchun tez va aniq yechim beradi. O‘zgarishlar usuli orqali murakkab funksiyalar qulay shaklga keltirildi. Masalan, , shuningdek, ko‘p qatlamli polinom funksiyalar ham bu metod yordamida oson integrallash mumkinligi tasdiqlandi. Qisman integrallash usuli ko‘paytmali funksiyalarning integrallanishida samarali natija berdi. Masalan, va . Bu usul murakkab integrandlarda qo‘llanilganda aniq va samarali natija beradi. Riemann yig‘indilari va standart formulalar yordamida funksiya grafigi ostidagi maydonlar aniq topildi. Masalan, bu esa real hayotdagi maydon hisoblash masalalarida qo‘llanilishi mumkinligini ko‘rsatadi. Aniqlangan integral yordamida fizik kattaliklarni hisoblash ham amalga oshirildi, masalan, jismning massasi, maydon va hajm o‘lchovlari. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, har bir integrallash metodining o‘z afzalligi va cheklovlari mavjud. Oddiy funksiyalar uchun to‘g‘ridan-to‘g‘ri integrallash eng tez va aniq usul bo‘lsa, murakkab funksiyalar uchun o‘zgarishlar yoki qisman integrallash metodlari qo‘llanilishi samaraliroqdir. Aniqlangan integral esa real masalalarni yechishda, xususan maydon, hajm va boshqa fizik kattaliklarni hisoblashda muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, aniqlangan va aniqlanmagan integralni hisoblash metodlarini nazariy bilimlar bilan birlashtirib amaliy misollarda qo‘llash integrallash jarayonini osonlashtiradi va murakkab masalalarni samarali yechish imkonini beradi.

Muhokama: Tadqiqot natijalari aniqlangan va aniqlanmagan integralni hisoblash metodlarining samaradorligini va amaliy qo‘llanilish imkoniyatlarini yaqqol ko‘rsatdi. Aniqlanmagan integral metodlari – to‘g‘ridan-to‘g‘ri integrallash, o‘zgarishlar usuli va qisman integrallash – funksiyaning turiga qarab turli darajada samarali ekanligi aniqlangan. Oddiy polinom va trigonometrik funksiyalarni hisoblashda to‘g‘ridan-to‘g‘ri integrallash yetarli bo‘lsa, murakkab integrandlar uchun o‘zgarishlar yoki qisman integrallash metodlari qulayroqdir. Aniqlangan integral esa real hayotdagi masalalarda – maydon va hajmni hisoblash, fizik kattaliklarni aniqlash – keng qo‘llaniladi. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, integrallash jarayonida nazariy bilimlarni amaliy misollar bilan uyg‘unlashtirish o‘quvchilarga va muhandislarga murakkab masalalarni samarali yechish imkonini beradi. Shuningdek, tadqiqot

davomida aniqlangan metodlarning afzalliklari va chegaralari tahlil qilindi. Har bir metodning o‘ziga xos qulayliklari mavjud bo‘lib, integrallash jarayonini tezlashtirish va natijalarni aniqlik bilan olishda muhim rol o‘ynaydi.

Xulosa: Ushbu tadqiqot natijalari aniqlangan va aniqlanmagan integral tushunchalarining matematik tahlildagi muhimligini va amaliy masalalarda qo‘llanilishini tasdiqladi. Tadqiqotdan ko‘rinib turibdiki, aniqlanmagan integralni hisoblash metodlari – to‘g‘ridan-to‘g‘ri integrallash, o‘zgarishlar usuli va qisman integrallash – funksiyaning turiga qarab samaradorlik darajasiga ega. Oddiy polinom va trigonometrik funksiyalarni integrallashda to‘g‘ridan-to‘g‘ri metod yetarli bo‘lsa, murakkab integrandlar uchun o‘zgarishlar va qisman integrallash metodlari aniq va qulay yechim beradi. Aniqlangan integral esa real hayotdagi masalalarni, masalan, funksiya grafigi ostidagi maydonni hisoblash, jism hajmini aniqlash va fizik kattaliklarni tahlil qilishda muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, integrallash jarayonini nazariy bilimlar bilan amaliy misollar orqali uyg‘unlashtirish o‘quvchilarda chuqur tushuncha hosil qiladi va muhandislik masalalarini samarali yechish imkonini beradi. Shuningdek, tadqiqot davomida aniqlangan metodlarning afzalliklari va cheklovlari tahlil qilindi. Har bir metod o‘ziga xos qulaylikka ega bo‘lib, murakkab integrallash masalalarida tanlanadi va natijalarni aniq hisoblash imkonini beradi. Shu bilan birga, integrallash usullarini puxta o‘rganish matematik tahlil, fizik va muhandislik sohalarida asosiy ko‘nikmalardan biri hisoblanadi. Umuman olganda, aniqlangan va aniqlanmagan integral nazariyasi va hisoblash metodlari o‘quv jarayonida, ilmiy tadqiqotlarda va amaliy muhandislik masalalarida keng qo‘llanilishi mumkinligi isbotlandi. Tadqiqot shuni ham ko‘rsatdiki, integrallashni chuqur tushunish va turli metodlarni qo‘llash murakkab matematik va real hayotdagi masalalarni yechishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Алпатов, Б. И. Математический анализ. Тошкент: Ўзбекистон, 2005.

2. Ахмедов, М. Integrallash va uning amaliy qo‘llanilishi. Тошкент: O‘zbekiston, 2010.

3. Назаров, Ш. Hisoblash metodlari va integrallash. Тошкент: O‘zbekiston, 2012.

4. Султанов, Р. Matematik analiz asoslari. Тошкент: Fan, 2008.

5. Каримов, А. Integral hisoblash usullari. Тошкент: O‘zbekiston, 2015.

6. Рахимов, Ф. Matematika va muhandislik masalalarida integrallar. Тошкент: O‘zbekiston, 2011.

7. Тошматов, Ш. Matematik analiz: darslik. Тошкент: O‘zbekiston, 2009.

8. Шамсутдинов, Б. Matematik analiz va integral hisoblash metodlari. Тошкент: O‘zbekiston, 2014.

BIRINCHI TARTIBLI DIFFERENSIAL TENGLAMALARNING TASNIFI VA ULARNI YECHISH USULLARI

Pardayeva Farida Davronqul qizi

Termiz iqtisodiyot va servis Universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada birinchi tartibli differensial tenglamalarning (BTDT) tasnifi va ularni yechish usullari tahlil qilinadi. Asosiy e'tibor differensial tenglamalarning chiziqli, chiziqsiz, ajraladigan va ajralmaydigan shakllari, shuningdek, ular uchun analitik va sonli yechim metodlariga qaratilgan. Tadqiqotda turli usullar yordamida BTDT'larning yechimlari hisoblandi va xatolik hamda samaradorlik nuqtai nazaridan solishtirildi. Natijalar birinchi tartibli differensial tenglamalarni samarali yechish va amaliy masalalarda qo‘llash bo‘yicha tavsiyalar beradi. Ushbu maqola matematik modellashtirish, muhandislik hisoblashlari va ilmiy tadqiqotlarda BTDT'larni yechishning optimal strategiyalarini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: Birinchi tartibli differensial tenglama, chiziqli tenglama, chiziqsiz tenglama, ajraladigan tenglama, ajralmaydigan tenglama, analitik yechim, sonli yechim, raqamli metodlar

Kirish:

Birinchi tartibli differensial tenglamalar (BTDT) matematikaning asosiy tarmoqlaridan biri bo‘lib, fizik, kimyoviy, biologik va iqtisodiy jarayonlarni modellashtirishda keng qo‘llaniladi. Ushbu tenglamalar o‘zgaruvchining birinchi hosilasi orqali ifodalanadi va ko‘plab amaliy masalalarda jarayonning vaqt yoki boshqa parametrga bog‘liqligini tavsiflaydi. Shu sababli, BTDT'larni tahlil qilish va samarali yechish metodlarini ishlab chiqish zamonaviy ilm-fan va muhandislik hisoblashlarida dolzarb masalalardan biridir. BTDT'lar tasnifiga ko‘ra chiziqli va chiziqsiz,

ajraladigan va ajralmaydigan, shuningdek, homojen va nohomojen tenglamalar kiradi. Har bir tasnifning yechim strategiyasi va yechimning aniqligi turlicha bo‘lib, analitik yoki sonli metodlardan foydalanishni talab qiladi. To‘g‘ridan-to‘g‘ri analitik yechimlar oddiy va ajraladigan tenglamalarda samarali bo‘lsa, murakkab yoki chiziqsiz tenglamalarda sonli metodlar va raqamli hisoblashlar asosiy vosita sifatida qo‘llaniladi. Shuningdek, BTDT’larni yechishda xatoliklar, konvergensiya va yechim barqarorligi muhim omillar hisoblanadi. Shu sababli, har bir metodning afzallik va cheklovlarini tahlil qilish, ularni amaliy masalalarda qo‘llash strategiyasini aniqlash ilmiy va amaliy nuqtai nazardan katta ahamiyatga ega. Ushbu maqola birinchi tartibli differensial tenglamalarning tasnifi, ularni yechishning turli metodlari va metodlarning samaradorligi hamda aniqligini tahlil qilishga qaratilgan.

Tadqiqot materiali va usullari:

Ushbu tadqiqotda birinchi tartibli differensial tenglamalarni (BTDT) yechishning turli metodlari tahlil qilindi va ularning aniqligi, samaradorligi hamda xatolik darajasi baholandi. Tadqiqot materiali sifatida quyidagi BTDT turlari tanlandi: Ajraladigan tenglamalar – o‘zgaruvchi va hosila mahsulotlarini ajratish mumkin bo‘lgan tenglamalar. Chiziqli tenglamalar – tenglama birinchi darajali va mustaqil o‘zgaruvchining hosilasi bilan chiziqli shaklda ifodalangan. Chiziqsiz tenglamalar – birinchi darajali, ammo hosila chiziqsiz shaklda qatnashgan tenglamalar. Ajralmaydigan tenglamalar – o‘zgaruvchi va hosilani ajratish imkoni bo‘lmagan murakkab tenglamalar. Analitik metodlar: Ajraladigan va chiziqli BTDT’lar uchun to‘g‘ridan-to‘g‘ri integratsiya orqali yechimlar topildi. Ushbu metodlar matematik jihatdan aniq natija beradi va oddiy sistemalarda samarali hisoblanadi. Sonli metodlar: Chiziqsiz va ajralmaydigan BTDT’lar uchun Euler, Runge-Kutta va Adams-Bashforth kabi raqamli metodlar qo‘llanildi. Bu metodlar yechimni qadam qadam bilan hisoblashga imkon beradi va murakkab tenglamalarda amaliy yechimni beradi. Har bir metod bo‘yicha yechimlar aniqlik, xatolik darajasi va hisoblash resurslari nuqtai

nazaridan tahlil qilindi. Euler metodida qadam uzunligiga sezgirlik aniqlanib, kichik qadamlarda aniqlik oshishi, katta qadamlarda esa xatolikning oshishi kuzatildi. Runge-Kutta metodlari yuqori aniqlik va barqarorlik bilan ajralib turdi, Adams-Bashforth metodlari esa iteratsion yechimlarda samaradorlikni oshirdi. Tadqiqot MATLAB va Python (NumPy va SciPy) dasturiy muhitlarida amalga oshirildi. Bu muhitlar murakkab BTDT'larni raqamli yechishda samaradorlik va yuqori aniqlikni ta'minladi. Tadqiqotning asosiy metodologiyasi quyidagicha: turli turdagi BTDT'lar tanlandi, analitik va sonli metodlar yordamida yechimlar topildi, natijalar xatolik, barqarorlik va hisoblash samaradorligi nuqtai nazaridan tahlil qilindi. Shu tarzda, BTDT'larni samarali yechish va amaliy qo‘llash bo‘yicha optimal metodlar aniqlangan.

Natijalar: Tadqiqot jarayonida birinchi tartibli differensial tenglamalarni (BTDT) yechishda turli metodlar qo‘llanildi va ularning samaradorligi, aniqligi hamda xatolik darajasi tahlil qilindi. Natijalar metodlarning amaliy qo‘llanilishi va yechim sifatiga bevosita ta'sirini ko‘rsatdi. Ajraladigan va chiziqli BTDT'lar uchun to‘g‘ridan-to‘g‘ri integratsiya orqali yechimlar topildi. Ushbu metodlar aniq natija berdi va xatolik minimal bo‘ldi. Ajralmaydigan yoki chiziqsiz tenglamalarda analitik metodlarning qo‘llanilishi cheklangan bo‘lib, faqat soddalashtirilgan shartlar ostida ishladi. Euler metodi oddiy va tezkor bo‘lishiga qaramay, qadam uzunligiga sezgirligi tufayli xatolik kattalashdi. Kichik qadamlar aniqlikni oshirdi, lekin hisoblash resurslari ko‘paydi. Runge-Kutta metodlari (4-tartibli) yuqori aniqlik va barqarorlik bilan ajralib turdi, ko‘plab BTDT'larni samarali yechishda eng ishonchli vosita sifatida namoyon bo‘ldi. Adams-Bashforth metodlari iteratsion yechimlar va qadam optimizatsiyasi orqali hisoblash samaradorligini oshirdi, katta o‘lchamli BTDT'larda yechim tezligini sezilarli darajada yaxshiladi. Analitik yechimlar aniq natija beradi, ammo murakkab yoki chiziqsiz tenglamalarda mavjud emasligi sababli sonli metodlar zarur. Sonli metodlarda xatolik qadam uzunligi, iteratsiya soni va metod tartibiga bog‘liq. Optimal parametrlar tanlanganda xatolik minimal bo‘ldi va yechim barqaror bo‘ldi. MATLAB

va Python muhitida testlar o‘tkazilganda, Runge-Kutta metodlari eng yuqori aniqlik bilan birga hisoblash tezligini ta’minladi. Euler metodi tezkor bo‘lsa-da, aniqlik jihatidan cheklangan edi. Adams-Bashforth metodlari esa katta BTDT’lar uchun eng maqbul balansni ko‘rsatdi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, BTDT’larni yechishda metod tanlovi tenglamaning turiga, murakkabligiga va amaliy qo‘llanilish sharoitlariga bog‘liq. Ajraladigan va chiziqli tenglamalar uchun analitik metodlar yetarli bo‘lsa, murakkab va chiziqsiz tenglamalarda yuqori tartibli sonli metodlar, ayniqsa Runge-Kutta va Adams-Bashforth, eng samarali yechim beradi.

Muhokama: Tadqiqot natijalari birinchi tartibli differensial tenglamalarni yechishning turli metodlari samaradorligi va aniqligi haqida chuqur xulosalar beradi. Avvalo, ajraladigan va chiziqli BTDT’lar uchun analitik metodlar yuqori aniqlik va minimal xatolik bilan yechim beradi. Shu bilan birga, murakkab va chiziqsiz tenglamalarda analitik yechimni topish imkoni cheklanganligi aniqlangan, bu esa sonli metodlarning amaliy ahamiyatini oshiradi. Euler metodi oddiy va tezkor bo‘lishiga qaramay, qadam uzunligiga sezgirligi tufayli katta xatoliklarni keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli, u murakkab yoki uzoq intervaldagi masalalar uchun yetarli aniqlik bermaydi. Buning o‘rniga, Runge-Kutta metodlari yuqori tartibli va barqaror yechim ta’minlab, BTDT’larni yechishda eng ishonchli vosita sifatida ajralib turadi. Adams-Bashforth metodlari esa iteratsion yechimlarda optimal balansni yaratadi va katta o‘lchamli BTDT’lar uchun samaradorlikni oshiradi. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, BTDT yechimlarining aniqligi va barqarorligi parametrlar – qadam uzunligi, iteratsiya soni, metod tartibi – bilan bevosita bog‘liq. Shu sababli, har bir metodni amaliy masalada qo‘llashda optimal parametrlarni tanlash muhim strategik ahamiyatga ega. Bundan tashqari, sonli metodlar yordamida murakkab BTDT’larni yechishda MATLAB va Python dasturiy muhitlarining qulayligi va yuqori aniqligi tasdiqlandi. Shu bilan birga, har bir metodning afzallik va cheklovlarini hisobga olgan holda, turli

metodlarni kombinatsiya qilib qo‘llash hisoblash samaradorligini va yechim sifatini sezilarli darajada oshirishi mumkin.

Xulosa: Ushbu tadqiqot birinchi tartibli differensial tenglamalarni (BTDT) tasnifi va ularni yechish usullarini tahlil qilishga qaratildi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki: Analitik metodlar ajraladigan va chiziqli BTDT’lar uchun yuqori aniqlik va minimal xatolik bilan yechim beradi, ammo murakkab yoki chiziqsiz tenglamalarda qo‘llanilishi cheklangan. Sonli metodlar (Euler, Runge-Kutta, Adams-Bashforth) murakkab va chiziqsiz BTDT’larni yechishda eng samarali vosita hisoblanadi. Runge-Kutta metodlari yuqori aniqlik va barqarorlikni ta’minlab, iteratsion yechimlarda optimal natija beradi. Adams-Bashforth metodlari katta o‘lchamli BTDT’lar uchun hisoblash samaradorligini oshiradi. Parametr optimizatsiyasi (qadam uzunligi, iteratsiya soni va metod tartibi) yechimning aniqligi va barqarorligini belgilovchi asosiy omildir. Shu sababli, har bir metodni amaliy masalada qo‘llashda parametrlarni optimallashtirish muhim strategik ahamiyatga ega. Umuman olganda, tadqiqot BTDT’larni yechish jarayonida metod tanlovi, xatoliklarni minimallashtirish va hisoblash samaradorligini oshirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar beradi. Bu natijalar matematik modellashtirish, muhandislik hisoblashlari va ilmiy tadqiqotlarda BTDT’larni samarali yechish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Burden, R. L., & Faires, J. D. (2011). Numerical Analysis. Brooks/Cole.

2. Boyce, W. E., & DiPrima, R. C. (2017). Elementary Differential Equations and Boundary Value Problems. Wiley.

3. Zill, D. G. (2013). A First Course in Differential Equations with Modeling Applications. Cengage Learning.

4. Chapra, S. C., & Canale, R. P. (2015). Numerical Methods for Engineers. McGraw-Hill Education.

5. Atkinson, K. E. (1989). An Introduction to Numerical Analysis. John Wiley & Sons.

6. Isaacson, E., & Keller, H. B. (1994). Analysis of Numerical Methods. Dover Publications.

7. Stoer, J., & Bulirsch, R. (2002). Introduction to Numerical Analysis. Springer.

8. Gerald, C. F., & Wheatley, P. O. (2004). Applied Numerical Analysis. Addison-Wesley.

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING KASBIY-SUBYEKTIV POZITSIYASINING TUZILISHI

Ilmurodov Samadjon Xolberdiyevich
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti,
Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim fakultetining fakultetlararo
Pedagogika kafedrasi mustaqil tadqiqotchisi
e-pochta: I.Samad@gmail.com
Ильмуродов Самаджон Холбердиевич
Самаркандский государственный университет имени Шарафа Рашидова,
Межфакультетский факультет дошкольного и начального образования
Независимый исследователь кафедры педагогики
Ilmurodov Samadjan Kholberdievich
Samarkand State University named after Sharaf Rashidov,
Inter-Faculty of the Faculty of preschool and primary education
Independent researcher of the Department of pedagogy

Annotatsiya: *Maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy-subyektiv pozitsiyasi shaxsning o‘zini anglash, kasbiy maqsadlarni ongli tanlash va ijodiy amaliy faoliyatga tayyorlik orqali shakllanishi tahlil qilinadi. Kasbiy-subyektiv pozitsiyaning kognitiv, motivatsion-qiymatli va operatsion-faoliyatli komponentlari mustaqil qaror qabul qilish va refleksiya jarayonlarini kuchaytiruvchi omil sifatida ko‘rsatiladi.*

Kalit so‘zlar: *kasbiy-subyektiv pozitsiya, bo‘lajak o‘qituvchi, motivatsiya, kognitiv component, refleksiya.*

Аннотация: *В статье анализируется формирование профессионально-субъектной позиции будущих учителей через осознание себя, осознанный выбор профессиональных целей и готовность к творческой практической деятельности. Когнитивный, мотивационно-ценностный и операционно-деятельностный компоненты профессионально-субъектной позиции представлены как факторы, усиливающие процессы принятия самостоятельных решений и рефлексии.*

Ключевые слова: *профессионально-субъектная позиция, будущий учитель, мотивация, когнитивный компонент, рефлексия.*

Annotation: *The article analyzes the formation of pre-service teachers’ professional-subjective position through self-awareness, conscious selection of career*

goals, and readiness for creative practical activity. The cognitive, motivational-value, and operational-activity components of the professional-subjective position are presented as factors that enhance independent decision-making and reflection processes.

Keywords: *professional-subjective position, pre-service teacher, motivation, cognitive component, reflection.*

Ta’lim taraqqiyotida eng yuksak qadriyat sifatida mutaxassis shaxsi o‘z imkoniyatlarini ochishga, o‘zini uzluksiz rivojlantirishga, ijodiy salohiyatini amalga oshirishga bo‘lgan ehtiyoji hamda kasbiy o‘sishga, ma’naviy va jismoniy mukammallikka intilishi muhim o‘rin tutadi. Bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy shakllanishi va uning subyektlik faoliyati oliy ta’limning asosiy vazifasi sifatida talqin etiladi. Shu sababli bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy-subyektiv pozitsiyasi uning amaliy faoliyatida, kasbiy tajribasida va qaror qabul qilish jarayonlarida tabiiy ravishda mujassamlashgan, kasbiy faoliyatining ajralmas qismiga aylangan bo‘lishi lozim.

Psixologik-pedagogik adabiyotlarni nazariy va metodologik tahlil qilish shuni ko‘rsatdiki, **subyektivlik** tushunchasining ham, shu jumladan **talabaning kasbiy-subyektiv pozitsiyasining** ham yagona va umumqabul qilingan ta’rifi mavjud emas. Shunga muvofiq, tadqiqotchilar tomonidan mazkur hodisaning turli **domenal (ustuvor) komponentlari,** ularning **funksional ko‘rsatkichlari** hamda **baholash mezonlari** ajratib ko‘rsatiladi.

O‘rganilgan manbalar mazmunini sintez qilgan holda va kasbiy-**subyektiv pozitsiyasi** tushunchasini metodologik tayanch sifatida qabul qilganimizda, **talabaning kasbiy-subyektiv pozitsiyasi** – bu talabaning borliq va ijtimoiy-amaliy haqiqatga nisbatan shakllangan barqaror munosabatlar tizimi bo‘lib, u quyidagi xususiyatlar orqali namoyon bo‘lishi mumkin:

faoliyatning tashabbuskorligi va maqsadga yo‘naltirilganligi;
jarayon va natijaga nisbatan ichki motivatsion determinatsiya;
mustaqillik va o‘zini o‘zi belgilash qobiliyati;
qaror qabul qilishda mas’uliyat;
ijodiy yondashuv;
amaliy faoliyatda tashabbus erkinligi;

atrof-muhitni va shaxsning o‘zini o‘zgartirishga tayyorgarlik, shuningdek, kelajak kasbiy kamolotiga yo‘naltirilgan shaxsiy o‘sish ehtiyoji. Shu metodik asosdan kelib chiqib, talabaning kasbiy-subyektiv pozitsiyasini tashkil etuvchi quyidagi ustuvor komponentlarni va ularning mezonlarini ajratamiz: **shaxsiy-ongli komponent**,

motivatsion-aksiologik (qadriyatga yo‘naltirilgan) komponent, hamda **operatsion-faoliyat komponenti**.

Subyekt — bu ongli faoliyat yurituvchi shaxs bo‘lib, u o‘zining faoliyati va mavjudligi jarayonida, ma’no izlashda, maqsadlarni belgilash va ularga erishishda namoyon bo‘ladi. Subyektning asosiy belgisi faqat atrofdagi voqelikni o‘zgartirish qobiliyati emas, balki eng avvalo o‘zini o‘zgartirishga intilishdir. Shu bois, bizning fikrimizcha, subyektivlik mezonlari ichida **shaxsiy-ongli mezon** birlamchi va yetakchi o‘rin egallashi lozim. Talabaning ichki salohiyatini ochish va uni rivojlantirish jarayoni, o‘z navbatida, shaxs uchun ahamiyatli bo‘lgan kasbiy va hayotiy qadriyatlarning shakllanishiga hamda mustahkamlanishiga xizmat qiladi. Shaxsiy-ongli komponent mezonlariga quyidagi intilishlarni kiritamiz: **o‘zini o‘zi aktualizatsiya qilish**, **o‘zini o‘zi determinatsiya (o‘z taqdirini belgilash)**, hamda **o‘zini rivojlantirishga yo‘naltirilganlik**.

Yuqorida qayd etilgan barcha mezonlarda “**o‘z**” prefiksi mavjud bo‘lib, u shaxsning o‘z “men”ini rivojlantirishga yo‘naltirilgan intilishlarini belgilaydi. Biroq, T.A.Olxovaning fikriga qo‘shilgan holda, shuni ta’kidlaymizki, subyektivlikning shakllanishi, shu jumladan bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy-subyektiz pozitsiyasining tarkib topishi “… insonning faqat mustaqilligini kuchaytirish bilan cheklanmaydi, balki uning ijtimoiyligini — ya’ni odamlar dunyosida inson bo‘la olish qobiliyatini rivojlantirishni ham nazarda tutadi…”. Shu munosabat bilan, mazkur jarayon “… o‘z-o‘zidan yuz beradigan yopiq tizim emas, balki qo‘llab-quvvatlashni, tashqi va ichki omillar uyg‘unligida optimal sharoitlarni yaratishni talab etadigan jarayondir”[1].

A.Maslouning ta’kidlashicha[2], samoaktualizatsiya (self-actualization) — bu insonning o‘z salohiyati va shaxsiy imkoniyatlarini to‘liq ro‘yobga chiqarishga intilishidan kelib chiqadigan ichki ehtiyojni anglatadi; boshqacha aytganda, u o‘z qobiliyatlari, iste’dodi va ijodiy imkoniyatlarini amalda namoyon etish orqali “o‘zini” voqealashtirishga bo‘lgan talabdir. O‘z-o‘zini aktualizatsiyaga intilish insonni “to‘laqonli faoliyat yurituvchi shaxs” sifatida namoyon bo‘lishiga olib keladi. Bunday shaxs muntazam rivojlanish jarayonida bo‘lib, bu jarayon davomida o‘zini konstruktiv tarzda o‘zgartiradi va mukammallashtirib boradi.

O‘z-o‘zini determinatsiya qilish (self-determination) insonning o‘z rivojlanishiga yo‘naltirilgan holda tanlov qilish qobiliyati va ushbu tanlovning qabul qilinishi hamda natijalari uchun mas’uliyatni o‘z zimmasiga olish salohiyati sifatida

[1] Ольховая Т.А. Концептуальные основы и результаты исследования проблемы становления субъектности студента университета [Текст] / Т.А.Ольховая// Педагогический журнал Башкортостана.- 2009. - №2. –С.10-21.
[2] Maslow, Abraham H. Toward a Psychology of Being / Abraham H. Maslow // Martino Publishing. - 2011. -180 p.

qaraladi. Amerika psixologlari E.Desi va R.Rayan tomonidan ishlab chiqilgan psixologik nazariyaga ko‘ra, shaxs tashqi muhitning obyektiv cheklovlari yoki ongsiz darajadagi intrapsixik jarayonlarning ta’siriga qaramasdan, o‘z xatti-harakatlarida tanlov erkinligini his qilish va uni amalga oshirish imkoniyatiga ega. Insonning faoliyat turi yoki qiziqish sohasini erkin belgilash imkoniyatini yaratish, ortiqcha majburlov va sun’iy cheklovlardan voz kechish, sog‘lom va to‘laqonli shaxs shakllanishiga, o‘ziga bo‘lgan ishonchning mustahkamlanishiga xizmat qiladi. O‘z-o‘zini **determinatsiya qilishning mazmunida “determination” atamasi yotadi**, u ingliz tilidan “belgilash”, “aniqlash” ma’nolarini anglatadi va shaxsning o‘z yo‘lini mustaqil ravishda aniqlashi bilan bog‘liq psixologik jarayonni ifodalaydi.

Dastlabki ikki olim shaxsning **o‘z taqdirini belgilashini** uning hayotiy pozitsiyasini tanlash bilan bog‘laydilar. L.I.Bojovichning fikricha, **shaxsiy o‘zini aniqlash** — bu “... kelajakdagi yo‘lni tanlash, mehnat, jamiyat va umuman hayotda o‘z o‘rnini topishga bo‘lgan ehtiyojdir”[3]. R.S.Nemovning lug‘ati[4]da esa o‘zini o‘zi aniqlash — bu insonning o‘ziga mos **qadriyatlar tizimi, axloqiy me’yorlar, xulq-atvor shakllari, hayot tarzi** va boshqa tamoyillarni tanlab olishi bo‘lib, natijada shaxs yetuk, mustaqil va o‘z pozitsiyasiga ega inson sifatida shakllanadi.

Shunday qilib, keltirilgan ta’riflar asosida **“samodeterminatsiya” va “o‘zini o‘zi aniqlash” tushunchalarini mazmunan bir-biriga yaqin, ya’ni sinonim sifatida talqin qilish mumkin**.

O‘z-o‘zini rivojlantirish va o‘z-o‘zini determinatsiya qilish o‘zaro birini ikkinchisi shart qiluvchi tushunchalardir. Bunga ko‘ra, o‘zini rivojlantirish jarayoni shaxsning yangi sifat va fazilatlarni egallashini nazarda tutadi va bu jarayon erkin tanlov sharoitlarida ro‘y beradi.

Bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy-**subyektiv pozitsiyasining navbatdagi komponenti — motivatsion-qiymatli komponent**, shaxsning barqaror motivatsiyasiga ega bo‘lishini, uni ijodiy unsurlarga ega bo‘lgan faol o‘quv-bilish faoliyatiga undovchi ichki omillar mavjudligini bildiradi. Mazkur motivatsiya aniq kasbiy-shaxsiy rivojlanishga yo‘naltirilgan bo‘lishi lozim.

Motivatsiya — bu shaxs faoliyatini faollashtiruvchi omillar majmui bo‘lib, ular insonning harakatlari yo‘nalishini belgilaydi. **Kasbiy motivatsiya** esa — kelajak kasbiy faoliyatini o‘rganishga undovchi va shaxs ongida aks etadigan omillar hamda

[3] Божович, Л.И. Личность и еѐ формирование в детском возрасте [Текст] / Л.И.Божович.- М.,1968. – 464с.
[4] Немов, Р. С. Психология: Словарь – справочник: в 2-х ч. [Текст] / Р. С.Немов. – М.: Издво Владос – пресс, 2003. – Ч. 1. – 304 с., Ч 2. – 352 с.

jarayonlar yig‘indisini anglatadi. Bizning fikrimizcha, aynan **bilish motivlari** kasbiy motivatsiyaning asosiy manbasi sifatida ko‘rilishi mumkin.

Haqiqiy kognitiv faoliyatga bo‘lgan qiziqish, yangi bilimlarni egallashga intilish asosida ta’lim jarayonida kasbiy qiziqish shakllantirish va rivojlantirish mumkin. Shu bois ushbu komponent quyidagi mezonlar orqali tavsiflanadi: kasb tanlashda ongli yondashuv, o‘quv-bilish faoliyatiga qiziqish, barqaror kasbiy motivatsiya, ijodiy va kasbiy o‘zini ro‘yobga chiqarishga intilish.

Bo‘lajak o‘qituvchinig kasbiy-subyektiv pozitsiyasining so‘nggi komponenti — **operatsion-faoliyatli komponent** — uning faol amaliy faoliyatini ifodalaydi. Ushbu komponentning asosiy mezonlarini belgilashda biz talabani faol, ijodkor va transformatsion faoliyat yurituvchi subyekt sifatida ko‘rdik. Har qanday faoliyat o‘zining maqsadi, vazifalari va natijasiga ega bo‘lishi lozim.

Talaba va o‘qituvchi, shuningdek, guruhdoshlar o‘rtasidagi ishonchli va empatik muloqot sharoitida shaxsning muvaffaqiyatli o‘zini rivojlantirishi ta’minlanadi. O‘z fikrini boshqalarining nuqtai nazari bilan taqqoslash, muhokama, bahs va dialog jarayonida o‘zining haq yoki xato ekanini anglash **o‘z-o‘zini tahlil qilish** (samorefleksiya) hamda **o‘z-o‘zini anglash**ning shakllanishiga olib keladi.

Demak, bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy-subyektiv pozitsiyasi — **o‘zini rivojlantirishga tayyorlik**, **mustaqil qaror qabul qilish**, **hamkorlikda ishlash**, **refleksiya** va **kasbiy qiymatlar tizimini ongli tanlash** orqali shakllanadigan dinamik jarayon bo‘lib, pedagogik faoliyatning sifat va samaradorligini belgilovchi asosiy omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Ольховая Т.А. Концептуальные основы и результаты исследования проблемы становления субъектности студента университета [Текст] / Т.А.Ольховая// Педагогический журнал Башкортостана.- 2009. - №2. – С.10-21.
2. Maslow, Abraham H. Toward a Psychology of Being / Abraham H. Maslow // Martino Publishing. - 2011. -180 p.
3. Божович, Л.И. Личность и еѐ формирование в детском возрасте [Текст] / Л.И.Божович.- М.,1968. – 464с.
4. Немов, Р. С. Психология: Словарь – справочник: в 2-х ч. [Текст] / Р. С.Немов. – М.: Издво Владос – пресс, 2003. – Ч. 1. – 304 с., Ч 2. – 352 с.

ASOSIY LIMITLAR VA ULARNING ISBOTLARI

Qulmatov Jasurbek Juma O‘g‘li

Xudoynazarov Sanjar Sobir O‘G‘Li

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada matematik analizning fundamental bo‘limi hisoblangan limit tushunchasining asosiy turlari, ular uchun qabul qilingan asosiy limitlar va ularning qat’iy isbotlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda

kabi klassik limitlarning geometrik, analitik va ketma-ketliklar orqali beriladigan isbotlari qiyosiy o‘rganilgan. Shuningdek, limitlarning mavjudligi shartlari, ularning uzluksizlik va hosila bilan bog‘liqligi ilmiy asosda yoritilgan.

KALIT SO‘ZLAR: limit, asosiy limitlar, trigonometrik limitlar, eksponensial limit, isbotlash usullari, uzluksizlik, hosila, matematik analiz.

KIRISH

Matematik analizning markaziy tushunchalaridan biri bo‘lgan limit nazariyasi funksiyalar xatti-harakatini chegaraviy qiymatlar yaqinida o‘rganishga imkon beruvchi umumlashtirilgan metodologik asosni tashkil etadi. Limit tushunchasi nafaqat differensial va integral hisobning mantiqiy poydevorini belgilaydi, balki uzluksizlik, hosila, integral, qatorlar yaqinlashuvi va funksional analiz kabi ko‘plab nazariy yo‘nalishlar bilan uzviy bog‘langan. Shu bois limitlarning xossalarini isbotlash, ularning mavjudlik shartlarini aniqlash hamda klassik limitlar uchun turli matematik isbotlash mexanizmlarini o‘rganish zamonaviy matematik ta’lim va tadqiqotlar jarayonining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Asosiy limitlar, xususan, , va kabi fundamental natijalar butun matematik analiz binosining tayanch teoremalari sifatida ahamiyat kasb etadi. Mazkur limitlar trigonometriya, eksponensial funksiyalar, geometrik va differensial yondashuvlar orqali turlicha isbotlanishi, ularning universal va barqaror xususiyatlarini namoyon etadi. Ularning isbotlari matematik mantiq, qatorlar nazariyasi, ketma-ketliklar chegarasi va relyativ baholash kabi usullardan foydalanishni talab qiladi. Limit nazariyasining chuqur o‘rganilishi talabalarda matematik tafakkur, mantiqiy izchillik va qat’iy isbotlash madaniyatini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Shuningdek,

limitlarning qo‘llanilishi fizik jarayonlar modellashtirishida, iqtisodiy dinamik tizimlar tahlilida, injenerlik hisob-kitoblarida va algoritmik optimizatsiya masalalarida keng ko‘lamda uchraydi. Shu nuqtai nazardan, asosiy limitlar va ularning turli isbotlash usullarini tizimli o‘rganish nafaqat nazariy tahlil, balki amaliy qo‘llanmalar uchun ham muhim ilmiy masaladir. Ushbu tadqiqotning maqsadi — asosiy limitlarning matematik tabiatini chuqur tahlil qilish, ularning isbotlari uchun qo‘llaniladigan geometrik, analitik va ketma-ketlik yondashuvlarini qiyosiy o‘rganish hamda limit nazariyasining fundamental qoidalarini ilmiy asosda mustahkamlashdan iborat.

TADQIQOT MATERIALLARI VA USULLARI

Mazkur tadqiqot matematik analizning nazariy manbalari, klassik darsliklar, fundamental teoremalar va zamonaviy ilmiy izlanishlarda qo‘llaniladigan limitlash metodlariga tayangan holda olib borildi. Tadqiqot materiali sifatida funksiyalar limitlari, ketma-ketliklar yaqinlashuvi, trigonometrik va eksponensial funksiyalarning elementar xossalari hamda ular uchun qabul qilingan asosiy limit ifodalari tanlab olindi. Shuningdek, limitlarning mavjudlik shartlari, uzluksizlik va hosila bilan bog‘liq bo‘lgan matematik tushunchalar material bazasini tashkil qildi. Funksiyalar limitlarini – ta’riflari asosida qat’iy isbotlash usullari qo‘llandi. Trigonometrik funksiyalar uchun limitlarning mavjudligi tahlil qilinib, va kabi asosiy limitlar uchun analitik argumentlar ishlab chiqildi. Eksponensial limit uchun ketma-ketliklar xossalaridan foydalangan holda yaqinlashuvning isbotlari keltirildi. Ayniqsa limitining isbotida birlik aylana va sektorlar maydoni orqali geometrik baholashlardan foydalanildi. Bu usul sin x va x qiymatlarining kichik argumentlarda nisbiy farqini intuitiv va vizual asoslash imkonini berdi. Funksiyalar limitlarini ular bilan bog‘liq ketma-ketliklarning chegarasi orqali tekshirish usuli qo‘llanildi. Ayniqsa limitining isbotida monotiklik va chegaralanganlik xossalaridan foydalanildi. Bu metod eksponensial funksiyalarning tabiiy doimiy bilan bog‘liq bo‘lgan fundamental xossalarini ochib berdi. Kichik argumentlar uchun funksiyalar qiymatlarini yuqori va pastdan baholash orqali limitlarni aniqlash texnikasi qo‘llandi. Bu metod kabi mashhur noaniqlikdan foydalanib trigonometrik limitlarning isbotini mustahkamladi. Turli isbotlash texnikalarining samaradorligi, umumiylik darajasi va qo‘llanish chegaralari o‘zaro qiyoslab o‘rganildi. Bu yondashuv asosiy limitlarning nafaqat natijaviy qiymatini, balki isbotlarning mantiqiy ketma-ketligi va metodologik ahamiyatini ham tahlil qilishga imkon berdi. Ushbu usullar kompleks holda qo‘llanilgani tadqiqot natijalarining ilmiy asoslanganligi, mantiqiy izchilligi va matematik jihatdan qat’iyligini ta’minladi.

NATIJALAR

Tadqiqot davomida asosiy limitlarning matematik mohiyati, ularning mavjudlik shartlari va turli isbotlash usullari tizimli ravishda o‘rganildi. Analitik, geometrik, ketma-ketliklar va baholash metodlari asosida olingan natijalar quyidagi ilmiy xulosalarga olib keldi: Shuningdek, Limitlarning umumiy xossalari aniqlashtirildi. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki: limit mavjud bo‘lishi uchun funksiyaning chap va o‘ng chegaralari mos kelishi zarur; uzluksizlik limitning mavjudligi bilan bevosita bog‘liq; asosiy limitlar ko‘plab hosila ta’riflari, xususan va funksiyalarining hosilalarini chiqarishning tayanch nuqtasini tashkil etadi. Geometrik isbotlarning intuitivligi, analitik isbotlarning qat’iyligi va ketma-ketliklar metodining umumiyligi o‘zaro qiyoslandi. Har bir metodning qo‘llanish doirasi aniqlab berildi: Geometrik isbotlar — trigonometrik limitlar uchun eng samarali. Ketma-ketliklar usuli — eksponensial limitlar uchun eng qulay. Baholash texnikasi — barcha asosiy limitlar uchun universal yondashuv sifatida namoyon bo‘ldi. Tadqiqot natijalari asosida asosiy limitlar differensial hisobning poydevori bo‘lib xizmat qilishi, xususan funksiyasining hosilasini topishda asosiy rol o‘ynashi ilmiy asosda ko‘rsatildi.

MUHOKAMA

Olingan natijalarning tahlili shuni ko‘rsatadiki, asosiy limitlar matematik analizning nazariy strukturasini shakllantirishda markaziy o‘rin tutadi. Tadqiqot davomida trigonometrik, eksponensial va ketma-ketliklar asosidagi limitlarning isbotlari qiyosiy o‘rganilgach, ushbu limitlarning umumiy mohiyati va ularni isbotlashda qo‘llaniladigan metodlar o‘zaro bog‘liqligi yaqqol namoyon bo‘ldi. Xususan, limitining geometrik va analitik yo‘l bilan isbotlanishi turli yondashuvlarning bir-birini to‘ldiruvchi xususiyatga egaligini ko‘rsatadi. Geometrik isbot intuitiv asosga ega bo‘lsa, analitik yondashuv qat’iy mantiqiy asos bilan ta’minlaydi. Bu ikki yondashuvning uyg‘unligi trigonometrik funksiyalar xatti-harakatining chuqur matematik talqinini beradi. Eksponensial limit — — ketma-ketliklarning yaqinlashuv xususiyatlari orqali isbotlanishi matematik analizda ketma-ketliklar metodining universalligini ko‘rsatdi. Ushbu yondashuv eksponensial funksiyaning tabiiy doimiy bilan bog‘liq bo‘lgan mohiyatini ham ochib berdi. Bu limitning isboti matematik modellashtirish, moliyaviy hisob-kitoblar, o‘sish jarayonlari va differensial tenglamalarning yechimlarida katta ahamiyatga ega. Tadqiqot davomida asosiy limitlarning hosila bilan bevosita bog‘langanligi ham aniqlik bilan ko‘rsatildi. Masalan, limitining 1 ga tengligi funksiyasining hosilasining

aniqlanishi uchun asosiy tayanch hisoblanadi. Xuddi shuningdek, funksiyasining hosilasini chiqarishda limitining mavjudligi zarur bo‘ladi. Bu holat differensial hisobning poydevori aynan limit tushunchasiga tayanishini tasdiqlaydi. Bundan tashqari, tadqiqot natijalari limitlarni isbotlash metodlari o‘rtasidagi farqlarni va ularning qo‘llanish doiralarini aniqlash imkonini berdi. Baholash metodi, ayniqsa, trigonometrik limitlarni isbotlashda kuchli vosita sifatida namoyon bo‘ldi. Ketma-ketliklar metodi esa eksponensial limitlar va funksiyalar yaqinlashuvini o‘rganishda yuqori samaradorlik ko‘rsatdi. Analitik usullar esa umumiy qat’iylik va mantiqiy izchillikni ta’minlab, barcha limitlarning isbotlanishida asosiy o‘rin tutdi. Umuman olganda, tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, asosiy limitlar faqatgina matematik analizning nazariy elementlari emas, balki matematikaning boshqa bo‘limlari, shu jumladan differensial tenglamalar, qatorlar nazariyasi, uzluksizlik va matematik modellashtirishda muhim amaliy ahamiyatga ega. Limitlarning isbotlari esa matematik tafakkurning izchil rivojlanishi, qat’iy mantiqiy isbotlash ko‘nikmalarining shakllanishi va matematik analiz metodologiyasining chuqur o‘zlashtirilishiga xizmat qiladi.

XULOSA

Tadqiqot davomida matematik analizning asosiy limitlari, ularning isbotlari va qo‘llanilish sohasi chuqur o‘rganildi. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, trigonometrik va eksponensial limitlar nafaqat matematik analizning poydevoriy qoidalaridan biri, balki hosila, uzluksizlik, qatorlar yaqinlashuvi va ko‘plab amaliy jarayonlarning nazariy asosini tashkil etadi va kabi fundamental limitlar turli usullar — geometrik yondashuv, analitik tahlil, ketma-ketliklar metodi va baholash texnikalari orqali isbotlanishi ularning matematik mohiyatini yanada ravshanlashtiradi. Olingan natijalar limitlarning isbotlanishidagi metodologik xilma-xillik, har bir metodning qo‘llanish chegarasi va afzalliklari mavjudligini ko‘rsatdi. Baholash metodi trigonometrik limitlarni isbotlashda eng samarali vosita bo‘lsa, ketma-ketliklar usuli eksponensial limitlarni ochib berishda katta ahamiyatga ega. Analitik isbotlar esa barcha limitlar uchun eng qat’iy va umumlashtirilgan yondashuvni ta’minlaydi. Umuman olganda, ushbu tadqiqot asosiy limitlarni chuqur tahlil qilish, ularning isbotlarini tizimli o‘rganish hamda matematik analizdagi fundamentalligi va amaliy ahamiyatini ilmiy asoslashga xizmat qildi. Tadqiqot natijalari matematik ta’lim sifatini oshirish, nazariy bilimlarni mustahkamlash va talabalarda isbotlash madaniyatini shakllantirishda muhim omil bo‘la oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. G‘ulomov A., Xidirov I. Matematik analiz. — Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2019.

2. Ayupov S., Yusupov M. Oliy matematika kursi. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2017.

3. Zorich V. A. Matematik analiz kursi. — Moskva: Fizmatlit, 2016.

4. Demidovich B. Matematik analiz masalalar to‘plami. — Moskva: Nauka, 2015.

5. Spivak M. Calculus. — Cambridge: Publish or Perish, 2008.

6. Stewart J. Calculus: Early Transcendentals. — Boston: Cengage Learning, 2016.

7. Apostol T. M. Mathematical Analysis. — New York: Addison-Wesley, 1974.

8. Rudin W. Principles of Mathematical Analysis. — New York: McGraw-Hill, 1976.

ZAMONAVIY PEDAGOGIKADA PEDAGOGIK KASB VA UNGA QO‘YILAYOTGAN TALABLAR

Temirova Gulinur va Faxriddinovova Mehrinoz
Shahrisabz davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy pedagogika sharoitida pedagogik kasbning mohiyati, uning jamiyatdagi o‘rni, ta’lim-tarbiya jarayonidagi mas’uliyati va o‘qituvchiga qo‘yilayotgan zamonaviy talablar yoritilgan. Bugungi kunda globallashuv, raqamli texnologiyalar, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, kompetensiyaviy yondashuv kabi konseptlar o‘qituvchi faoliyatini yangicha mezonlar asosida ko‘rib chiqishni talab qilmoqda. Shuning uchun maqolada pedagog kasbining psixologik, metodik, kommunikativ, axloqiy, raqamli, kreativ va innovatsion jihatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy o‘qituvchining ilmiy-metodik saviyasi, kasbiy kompetensiyalari, raqamli madaniyati, o‘quvchi shaxsiga individual yondashuvi, ijtimoiy mas’uliyati va pedagogik etikasi bo‘yicha talablar keng yoritilgan. Tadqiqot ta’lim jarayonini modernizatsiya qilish sharoitida o‘qituvchi faoliyati qanday o‘zgarayotganini, zamonaviy pedagogikada qanday yondashuvlar ustuvor bo‘layotganini ko‘rsatib beradi.

Kalit so‘zlar: zamonaviy pedagogika, pedagogik kasb, o‘qituvchi kompetensiyasi, raqamli ta’lim, innovatsion texnologiyalar, metodik savodxonlik, kommunikativ yondashuv, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, pedagogik talablar, kasbiy rivojlanish

Annotation: This article examines the essence of the teaching profession in the context of modern pedagogy, its role in society, the responsibility it carries in the educational process, and the contemporary requirements imposed on teachers. Today, globalization, digital technologies, learner-centered education, and competency-based approaches demand that teachers’ activities be evaluated according to new criteria. Therefore, the article analyzes the psychological, methodological, communicative, ethical, digital, creative, and innovative aspects of the teaching profession. It also widely discusses the modern teacher’s scientific-methodological preparation, professional competencies, digital literacy, individual approach to learners, social responsibility, and pedagogical ethics. The study demonstrates how the teacher’s role

is changing in the process of modernizing education and which approaches are becoming priorities in modern pedagogy.

Keywords: modern pedagogy, teaching profession, teacher competence, digital education, innovative technologies, methodological literacy, communicative approach, learner-centered education, pedagogical requirements, professional development

Kirish

Hozirgi davrda jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi, ilm-fan taraqqiyoti, raqamli texnologiyalarning hayotning barcha jabhalariga kirib kelishi ta’lim sohasida tub o‘zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Bunday sharoitda pedagogik kasb nafaqat bilim beruvchi, balki tarbiyachi, yo‘naltiruvchi, motivator, innovator, hamkor, psixolog va loyiha tashkilotchisi sifatidagi ko‘p qirrali faoliyatni o‘z ichiga oladi. Zamonaviy pedagogika o‘qituvchini faqat o‘quv dasturlarini bajaruvchi emas, balki mustaqil pedagogik qarorlar qabul qiluvchi kreativ mutaxassis sifatida tasavvur qiladi. Shu sababli o‘qituvchiga qo‘yilayotgan talablar yil sayin kengayib bormoqda. Pedagogik kasbning mas’uliyat darajasi ham oshib, u inson kapitalini shakllantirishning asosiy drayveriga aylangan. O‘zbekiston ta’lim tizimida olib borilayotgan islohotlar ham o‘qituvchining kasbiy darajasini oshirish, zamonaviy kompetensiyalarni shakllantirish, ta’lim jarayonini innovatsion texnologiyalar orqali boyitish, o‘quvchi shaxsiga yo‘naltirilgan ta’limni ta’minlashga qaratilgan. Shu nuqtai nazardan mazkur maqolada pedagogik kasbning zamonaviy talablari, uning mazmun-mohiyati, o‘zgarib borayotgan vazifalari, zamonaviy pedagog shaxsiga qo‘yilayotgan kompetensiyalar tizimi yoritiladi.

Asosiy qism

Zamonaviy pedagogikada pedagogik kasbning mohiyatini anglash uchun, avvalo, o‘qituvchining jamiyatdagi o‘rni va vazifalariga e’tibor qaratish lozim. Pedagog – bu nafaqat bilim beruvchi mutaxassis, balki ijtimoiy ongni shakllantiruvchi, madaniy merosni davom ettiruvchi, insoniy qadriyatlarni yosh avlodga yetkazuvchi murabbiydir. Ta’lim tizimining sifat darajasi o‘qituvchi salohiyati bilan belgilanadi, shu bois pedagogik kasb strategik dolzarblik kasb etadi. Zamonaviy pedagogika o‘qituvchini innovator, kreativ fikrlovchi, raqamli savodxon, kommunikativ jihatdan faol, interaktiv usullardan xabardor va psixologik madaniyatga ega bo‘lgan

professionallar safida ko‘radi. Pedagogik kasbga qo‘yilayotgan talablarning birinchi yo‘nalishi – kasbiy bilimdonlikdir.

Hozirda o‘qituvchi o‘z fani bo‘yicha chuqur bilimga, metodik malakaga, zamonaviy texnologiyalar asosida dars tashkil etish ko‘nikmasiga ega bo‘lishi zarur. Innovatsion dars modellarini yaratish, o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga yo‘naltirish, kompetensiyaviy yondashuv asosida ta’limni tashkil etish pedagogdan yuqori ziyolilik va ilmiy savodxonlikni talab qiladi. Ikkinchi talab – kommunikativ kompetensiyadir. O‘qituvchi o‘quvchilar bilan samarali muloqot qila olishi, ularning ruhiy holatini his etishi, individual yondasha olishi, hamkorlik muhitini shakllantirishi lozim. Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim prinsipi pedagogdan har bir o‘quvchining yosh, intellektual, psixologik xususiyatlarini chuqur bilishni talab etadi. Uchinchidan, zamonaviy pedagog raqamli kompetensiyaga ega bo‘lishi kerak. XXI asrda ta’lim jarayoni raqamlashtirilgan tizimlar, elektron platformalar, masofaviy ta’lim vositalari, multimediya texnologiyalari bilan bevosita bog‘liq. O‘qituvchi elektron resurslar yaratishi, dars jarayonida axborot texnologiyalarini qo‘llashi, online baholash tizimlaridan foydalanishi, o‘quvchilarni raqamli madaniyatga o‘rgatishi shart. To‘rtinchi muhim talab – innovatsion fikrlash. Pedagog o‘z ustida muntazam ishlashi, yangi metodlarni o‘rganishi, dars jarayoniga kreativ yondashuvni qo‘llashi, ijodkorlik muhitini shakllantirishi zarur.

Zamonaviy ta’limda loyihaviy o‘qitish, modul ta’limi, muammoli ta’lim, STEAM yondashuvi keng qo‘llanilmoqda va bularning barchasi o‘qituvchidan yangilikka intilish, moslashuvchanlik va ijodkorlikni talab qiladi. Beshinchidan, pedagogik etika va ma’naviy yetuklik masalasi juda katta ahamiyatga ega. O‘qituvchi o‘z xulq-atvori bilan o‘quvchilarga namuna bo‘lishi, etik normalarga amal qilishi, adolatli baholash tizimini yo‘lga qo‘yishi, pedagogik odob qoidalariga qat’iy rioya qilishi lozim. Zamonaviy jamiyatda o‘qituvchining ijtimoiy mas’uliyati kuchayib bormoqda, ota-onalar bilan hamkorlik, maktabning jamiyat bilan aloqalari pedagog shaxsi orqali amalga oshadi. Shuningdek, pedagog psixologik barqarorlikka ega bo‘lishi, stressli vaziyatlarni boshqarishi, o‘quvchilarning emotsional holatiga e’tiborli bo‘lishi zamonaviy talablardan biridir. Rivojlanayotgan ta’lim tizimi o‘qituvchilardan doimiy o‘qishni, o‘z ustida ishlashni, malaka oshirishni talab etmoqda. Kasbiy rivojlanish pedagogning asosiy faoliyat mezoniga aylangan. Bugungi o‘qituvchi ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borishi, metodik yangiliklar yaratishi, professional hamjamiyatlarda faol ishtirok etishi lozim. Pedagogik kasbning zamonaviy modelida

o‘qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki yetakchi, mentor, yo‘naltiruvchi, motivatsiya beruvchi shaxs sifatida qaraladi. O‘quvchi bilan ishlash jarayonida o‘qituvchi darsning tashkilotchisi emas, balki jarayon ishtirokchisiga aylanadi. Bunday o‘zgarishlar pedagogik kasbning mazmunini tubdan o‘zgartirdi. Shuningdek, zamonaviy ta’limda inkluziv ta’lim printsiplari, ijtimoiy moslashuv mexanizmlari, qamrab olish va teng imkoniyat yaratish jarayoni kuchaymoqda. Demak, pedagog tarbiyaviy, axloqiy, psixologik, kommunikativ, metodik, raqamli va innovatsion kompetensiyalar majmuasiga ega bo‘lishi shart.

Xulosa

Zamonaviy pedagogikada pedagogik kasbning ahamiyati yanada ortib borayotgani, o‘qituvchiga qo‘yilayotgan talablarning murakkablashayotgani ta’lim jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqmoqda. Hozirgi kunda o‘qituvchi shaxsining kasbiy kompetensiyasi, metodik mahorati, innovatsion yondashuvi, raqamli savodxonligi va pedagogik etikasiz ta’lim sifatini tasavvur qilib bo‘lmaydi. Pedagog o‘z faoliyati davomida jamiyat taraqqiyoti uchun eng muhim vazifani bajaradi – u inson kapitalini shakllantiradi. Shu bois, pedagogik kasbga qo‘yilayotgan talablar o‘qituvchini muntazam izlanishga, o‘z ustida ishlashga, zamonaviy metodlarni o‘zlashtirishga undaydi. Ta’lim tizimining kelajagi zamonaviy pedagoglar qo‘lida bo‘lgani sababli, o‘qituvchi kasbiy yetuklikka, innovatsion fikrlashga, ma’naviy barqarorlikka va kuchli metodik salohiyatga ega bo‘lishi shart.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. **Toshpulatov, S., Xasanov, M.** *Zamonaviy pedagogika nazariyasi va amaliyoti.* – Toshkent: Ma’naviyat, 2020.
2. **Xolmatov, R., Mirzaev, A.** *Oliy va umumta’lim muassasalari pedagogikasi.* – Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti, 2019.
3. **Islomova, F.** *Pedagogik kasb va o‘qituvchining kompetensiyalari.* – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
4. **Abdullaev, J., Yo‘ldoshev, A.** *Zamonaviy ta’limda o‘qituvchining roli.* – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2021.
5. **O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi.** *Pedagogik me’yorlar va kasbiy standartlar.* – Toshkent: Sharq nashriyoti, 2020.
6. **Rasulov, A.** *Pedagogik psixologiya va shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim.* – Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2017.

7. **Shaxobiddinov, Sh., Egamberdiyev, O.** *Pedagogik innovatsiyalar va texnologiyalar.* – Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti, 2019.
8. **Mamatqulov, B.** *Pedagogik etika va axloqiy me'yorlar.* – Toshkent: Ma'naviyat, 2016.
9. **Karimov, F., Shodmonov, Q.** *O'qituvchi faoliyati va kasbiy rivojlanish.* – Toshkent: Fan nashriyoti, 2018.
10. **Sirojiddinov, J., Nazarov, M.** *Zamonaviy pedagogik jarayonlarni boshqarish.* – Toshkent: Innovatsion ta'lim, 2020.

ASOSIY VOSITALARNI JORIY TA’MIRLASH XARAJATLARI HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH.

Karimov Otabek Sulxonovich
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti
Davlat moliyaviy nazorati va auditi yo’nalishi
2-kurs magistranti
ok90551@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu ilmiy maqolada korxonalarda asosiy vositalarni joriy ta’mirlash xarajatlari hisobi tizimini takomillashtirish masalalari yoritilgan. Mavzuning dolzarbligi ishlab chiqarish jarayonlarining uzluksizligi, asosiy vositalarning xizmat muddati va samaradorligini oshirish bilan izohlanadi. Amaliy faoliyatda joriy ta’mirlash xarajatlarini to‘g‘ri tasniflash, hujjatlashtirish va ularni xarajatlar tarkibida aks ettirish ko‘plab korxonalarda muammoli hisoblanadi. Maqolada ilg‘or xorijiy tajribalar, normativ-huquqiy manbalar hamda iqtisodiy adabiyotlar asosida joriy ta’mirlash xarajatlari hisobining amaldagi holati tahlil qilinadi. Shuningdek, korxonalarda xarajatlarni to‘g‘ri rejalashtirish, hisobga olish va tahlil qilishni takomillashtirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqiladi. Tadqiqot natijalari asosiy vositalarning texnik holatini yaxshilash, moliyaviy natijalarni aniq shakllantirish hamda korxonaning iqtisodiy barqarorligini oshirishga xizmat qiladi.

KALIT SO‘ZLARI: Asosiy vositalar, joriy ta’mirlash, xarajatlar hisobi, moliyaviy natija, boshqaruv hisobi.

АННОТАЦИЯ

В данной научной статье рассматриваются вопросы совершенствования системы учета расходов на текущий ремонт основных средств на предприятиях. Актуальность темы объясняется необходимостью обеспечения непрерывности производственного процесса, продления срока службы основных средств и повышения их эффективности. На практике классификация, документирование и отражение расходов на текущий ремонт в составе затрат нередко вызывают трудности. В статье анализируется современное состояние учета расходов на текущий ремонт на основе передового зарубежного опыта, нормативно-правовых источников и экономической литературы. Также предлагаются рекомендации по совершенствованию планирования, учета и анализа данных расходов на предприятиях. Результаты исследования способствуют улучшению

технического состояния основных средств, формированию достоверных финансовых результатов и повышению экономической устойчивости предприятия.
КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Основные средства, текущий ремонт, учет расходов, финансовый результат, управленческий учет.

ABSTRACT

This scientific article examines the improvement of accounting procedures for current repair expenses of fixed assets in enterprises. The relevance of the topic is justified by the need to ensure continuity of production processes, extend the service life of fixed assets, and increase their operational efficiency. In practice, the classification, documentation, and recognition of current repair expenses within cost structures often present difficulties for enterprises. The article analyzes the current state of accounting for such expenses based on advanced international practices, regulatory frameworks, and economic literature. Furthermore, recommendations are developed to enhance planning, accounting, and analytical processes related to current repair costs. The research findings contribute to improving the technical condition of fixed assets, ensuring accurate financial results, and strengthening the economic stability of enterprises.
KEYWORDS: Fixed assets, current repair, cost accounting, financial result, managerial accounting.

KIRISH

Zamonaviy iqtisodiy rivojlanish sharoitida korxonalarning ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, raqobatbardoshligini ta’minlash va iqtisodiy barqarorligini mustahkamlashda asosiy vositalarning texnik holati va ularning ishlashga yaroqlilik darajasi muhim o‘rin tutadi. Asosiy vositalarning uzluksiz ishlashi, ishlab chiqarish quvvatlarining optimal holatda saqlanishi ko‘p jihatdan joriy ta’mirlash jarayonlarining o‘z vaqtida va to‘g‘ri amalga oshirilishiga bog‘liq. Shu sababli joriy ta’mirlash xarajatlari hisobi korxonalar moliyaviy natijalarining shakllanishi, resurslardan oqilona foydalanish va boshqaruv qarorlarining sifatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Mavzuning dolzarbligi shundaki, ko‘plab korxonalarda joriy ta’mirlash xarajatlari bo‘yicha hisob yuritish amaliyotida metodik nomuvofiqliklar, hujjatlashtirishdagi kamchiliklar, xarajatlarning to‘g‘ri tasniflanmasligi, ularning moliyaviy hisobotlarda aniq aks ettirilmasligi kabi muammolar mavjud. Bu esa korxonalarning moliyaviy natijalarini noto‘g‘ri shakllanishiga, asosiy vositalarning

real texnik holatini baholashda xatoliklarga, xarajatlar normativlarini rejalashtirishda noaniqliklarga olib keladi. Natijada ta’mirlash jarayonlari kechikadi, ishlab chiqarish jarayonlarida uzilishlar yuzaga keladi va asosiy vositalarning foydalanish muddati qisqaradi. Dunyo amaliyotida asosiy vositalarning texnik xizmat ko‘rsatish va ta’mirlash tizimini takomillashtirish korxonalar rentabelligini oshirishning muhim omillaridan biri sifatida e’tirof etilgan. Yetakchi mamlakatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, joriy ta’mirlash xarajatlarini standartlashtirilgan mezonlar asosida hisobga olish, ularni aniq hujjatlashtirish, xarajatlarni boshqarishning ilmiy asoslangan mexanizmlaridan foydalanish orqali korxonalarda aktivlarning xizmat muddatini uzaytirish, ishlab chiqarish quvvatlaridan yuqori darajada foydalanish va xarajatlarni kamaytirish mumkin. O‘zbekiston iqtisodiyotida ham modernizatsiya jarayonlari, ishlab chiqarish quvvatlarini yangilash va texnikaviy qayta jihozlash jarayonlari jadallashgan bir paytda bu mavzuning ilmiy-amaliy ahamiyati ortib bormoqda. Amaldagi normativ-huquqiy baza mavjud bo‘lsa-da, joriy ta’mirlash xarajatlari hisobi bo‘yicha yagona yondashuv, xalqaro standartlarga yaqinlashtirilgan rejim va zamonaviy boshqaruv mexanizmlariga ehtiyoj mavjud. Ayniqsa, moliyaviy va boshqaruv hisobi integratsiyasini ta’minlash, ta’mirlash xarajatlarini iqtisodiy tahlil qilish va baholash, shuningdek, xarajatlarni avtomatlashtirilgan tizimlarda yuritish bo‘yicha ilmiy takliflar ishlab chiqishni talab etadi. Shu nuqtayi nazardan, ushbu tadqiqotda korxonalarda asosiy vositalarni joriy ta’mirlash xarajatlari hisobining mavjud holati ilmiy asosda tahlil qilinadi, ilg‘or xorijiy tajribalar bilan solishtiriladi hamda tizimni takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqiladi. Tadqiqot natijalari korxonalar hisob siyosatini takomillashtirish, moliyaviy ko‘rsatkichlarning ishonchliligini oshirish va asosiy vositalarning samarali ekspluatatsiyasini ta’minlashga qaratilgan.

MAQSAD

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi korxonalarda asosiy vositalarni joriy ta’mirlash xarajatlari hisobining amaldagi tizimini o‘rganish, mavjud muammolarni aniqlash va xalqaro tajriba hamda ilmiy-metodik yondashuvlarga asoslangan holda uni takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot asosiy vositalarning texnik holatini saqlab turish xarajatlarini aniq tasniflash, hujjatlashtirish jarayonlarini takomillashtirish, moliyaviy hisobotlarda ularning aks ettirilishining shaffofligini oshirish hamda xarajatlarni boshqarishning samarali mexanizmlarini yaratishga qaratilgan. Shu bilan birga, korxonalarda joriy ta’mirlash

xarajatlari hisobini xalqaro standartlarga yaqinlashtirish va aktivlardan foydalanish samaradorligini oshirish ham tadqiqotning asosiy vazifalaridan biridir.

METODLAR

Ushbu tadqiqotda asosiy vositalarni joriy ta’mirlash xarajatlari hisobini chuqur o‘rganish va tahlil qilish maqsadida bir nechta ilmiy-uslubiy yondashuvlardan foydalanildi. Birinchidan, nazariy tahlil metodi orqali hisob, moliya va menejment sohasiga oid xalqaro hamda mahalliy ilmiy adabiyotlar, darsliklar, iqtisodiy tadqiqotlar, me’yoriy-huquqiy hujjatlar chuqur o‘rganildi. Bu yondashuv joriy ta’mirlash xarajatlari hisobi bo‘yicha mavjud ilmiy qarashlar, metodik yondashuvlar va ularning evolyutsiyasini aniqlashga imkon berdi. Ikkinchidan, qiyosiy tahlil metodi qo‘llanilib, O‘zbekiston korxonalari amaliyoti xalqaro standartlar va rivojlangan davlatlar tajribasi bilan solishtirildi. Ushbu yondashuv joriy ta’mirlash xarajatlarini hisobga olishdagi farqlarni, normativ yondashuvdagi kamchiliklarni hamda takomillashtirish imkoniyatlarini aniqlashga yordam berdi. Uchinchidan, iqtisodiy-statistik tahlil metodi asosida korxonalarning moliyaviy hisobotlari, buxgalteriya registrlari va xarajatlar dinamikasi o‘rganildi. Ta’mirlash xarajatlarining tarkibi, ulushi, o‘sish tendensiyalari hamda asosiy vositalarning texnik holatiga ta’siri statistik ko‘rsatkichlar asosida baholandi. To‘rtinchidan, amaliy kuzatuv va hujjatlarni o‘rganish metodi orqali korxonalarda ta’mirlash jarayonlari, hujjatlashtirish tartibi, xarajatlarning tasnifi va hisobga olish mexanizmlari real sharoitda kuzatildi. Bu usul amaldagi tizimdagi kamchiliklarni aniq aniqlash imkonini berdi. Beshinchidan, mantiqiy-tahliliy metod yordamida mavjud muammolarning sabab-natija bog‘liqliklari ochib berildi, joriy ta’mirlash xarajatlari hisobi bo‘yicha samarali boshqaruv mexanizmlarini ishlab chiqishga xizmat qiluvchi ilmiy xulosalar shakllantirildi. Metodlar majmuasi tadqiqot natijalarining ilmiy asoslanganligini ta’minlaydi, amaliy takliflarning ishonchliligini oshiradi va korxonalar uchun qo‘llash imkoniyatini kengaytiradi.

NATIJALAR

Tadqiqot davomida korxonalarda asosiy vositalarni joriy ta’mirlash xarajatlari hisobining amaldagi holati chuqur tahlil qilindi va bir qator muhim ilmiy-amaliy natijalarga erishildi. Birinchidan, o‘rganilgan korxonalarda joriy ta’mirlash xarajatlarini tasniflashda yagona yondashuv mavjud emasligi aniqlandi. Ayrim korxonalarda ta’mirlash ishlari ekspluatatsiya xarajatlariga kiritilsa, boshqalarda ular kapital xarajatlarga yaqinlashtirilgan holda aks ettiriladi. Bu holat moliyaviy

natijalarning shakllanishida tafovutlar yuzaga keltirib, real ko‘rsatkichlarning aniqligini pasaytiradi. Ikkinchidan, hujjatlashtirish jarayonida sezilarli kamchiliklar mavjudligi aniqlandi. Ta’mirlash jarayonining bosqichlari, sarflangan materiallar miqdori, ish haqi xarajatlari hamda texnik xizmat ko‘rsatish davriyligi ko‘plab korxonalarda to‘liq qayd etilmasligi xarajatlar nazoratining sustlashuviga sabab bo‘ladi. Natijada ta’mirlash xarajatlarining iqtisodiy asoslanganligi baholanishi qiyinlashadi. Uchinchidan, iqtisodiy-statistik tahlil natijalari ko‘rsatdiki, korxonalarning aksariyatida joriy ta’mirlash xarajatlari yildan-yilga oshib bormoqda. Bu o‘sish asosan uskunalarning eskirish darajasining yuqoriligi, ta’mirlash intervalining ilmiy asosda belgilanmagani hamda xarajatlar rejasining yetarli aniqlashtirilmagani bilan bog‘liq. To‘rtinchidan, qiyosiy tahlil shuni ko‘rsatdiki, xalqaro amaliyotda ta’mirlash uchun xarajatlar texnik me’yorlar, xizmat muddati, amortizatsiya siyosati va aktivning ekspluatatsion xususiyatlari asosida qat’iy belgilangan. O‘rganilgan O‘zbekiston korxonalarida esa bu jarayon ko‘p hollarda subyektiv yondashuvga asoslanadi, normativlarning yagona tizimi shakllanmagan. Beshinchidan, tadqiqot natijasi sifatida joriy ta’mirlash xarajatlari bo‘yicha quyidagi takomillashtirish yo‘nalishlari aniqlab berildi:

ta’mirlash xarajatlarini to‘g‘ri tasniflash uchun standartlashtirilgan mezonlarni joriy etish;

xarajatlarni hujjatlashtirishni raqamlashtirish, elektron reyestrlar va avtomatlashtirilgan hisob tizimlaridan foydalanish;

ta’mirlash jarayonlarini rejalashtirishda texnik diagnostika natijalari asosida belgilangan ilmiy yondashuvlardan foydalanish;

joriy ta’mirlash bilan bog‘liq xarajatlarni boshqaruv hisobi ko‘rsatkichlari bilan integratsiyalash;

xalqaro standartlar (masalan, aktivlarning texnik xizmat ko‘rsatish modeliga oid ilg‘or tajribalar) asosida tahlil va baholash mexanizmlarini joriy etish.

Olingan natijalar korxonalarda joriy ta’mirlash xarajatlari hisobining samaradorligini oshirish, moliyaviy hisobotlarda aniq va shaffof ko‘rsatkichlarni shakllantirish hamda asosiy vositalarning ekspluatatsion holatini yaxshilashga xizmat qiladi.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari korxonalarda asosiy vositalarni joriy ta’mirlash xarajatlari hisobini yuritishda mavjud yondashuvlar yetarli darajada takomillashmaganini ko‘rsatdi. Amaldagi tizimning samaradorligi ko‘p jihatdan xarajatlarning to‘g‘ri tasniflanishi, hujjatlashtirilishi va boshqarilishi bilan bog‘liq bo‘lib, aynan shu

jarayonlarda sezilarli bo‘shliqlar mavjudligi aniqlangan. Bu holat hisob siyosati, moliyaviy natijalar, ishlab chiqarish jarayonlari va asosiy vositalarning texnik holatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Xalqaro amaliyot bilan taqqoslash shuni ko‘rsatadiki, rivojlangan davlatlar korxonalarida ta’mirlash ishlari qat’iy reglamentlar, texnik xizmat ko‘rsatish standartlari va aktivlarning ekspluatatsion xususiyatlariga asoslangan holda rejalashtiriladi. Bunday tizim joriy ta’mirlash xarajatlarining aniqligini, ularning to‘g‘ri hisobda aks ettirilishini va xarajatlar dinamikasining shaffofligini ta’minlaydi. O‘zbekiston korxonalarida esa ta’mirlash jarayonining rejalashtirilishi, uning davriyligi va texnik me’yorlari bo‘yicha yagona standartlarning mavjud emasligi samaradorlikni pasaytirayotgan omillardan biridir.

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, joriy ta’mirlash xarajatlari ko‘plab korxonalarda ekspluatatsion sarflar tarkibida umumiy ko‘rsatkich sifatida aks ettiriladi, lekin xarajatlarning tarkibi va ulushi bo‘yicha analitik ma’lumotlar yetarli darajada shakllantirilmaydi. Natijada, boshqaruv qarorlarini qabul qilishda asosiy vositalarning texnik holati, ta’mirlash zaruriyati va sarf-harajatlarning optimal miqdori bo‘yicha aniq tahliliy xulosalar chiqarish qiyinlashadi. Bu esa boshqaruv hisobi va moliyaviy hisobning o‘zaro integratsiyasi yetarli darajada yo‘lga qo‘yilmaganini ko‘rsatadi. Shuningdek, tadqiqot davomida hujjatlashtirish jarayonlari bo‘yicha mavjud muammolar ham aniqlandi. Ta’mirlash ishlari bo‘yicha sarflangan materiallarning miqdori, ishlatilgan texnik vositalar, ish haqi xarajatlari va texnik xizmat ko‘rsatish davriyligi haqida aniq ma’lumotlarning yetishmasligi nazorat mexanizmlarining zaiflashishiga olib keladi. Bu holat xarajatlarning ortiqcha yoki ortiqcha bo‘lmaganligini baholashni murakkablashtiradi. Tadqiqot asosida taklif etilgan takomillashtirish yo‘nalishlari korxonalar uchun amaliy ahamiyatga ega. Xususan, joriy ta’mirlash xarajatlarini tasniflashni standartlashtirish, normativ-huquqiy bazani yangilash, texnik diagnostikaga asoslangan rejalashtirish tizimini joriy etish va hujjatlashtirish jarayonlarini to‘liq raqamlashtirish kabi choralar hisobning aniq va shaffof yuritilishini ta’minlaydi. Bundan tashqari, xalqaro tajribaga asoslangan aktivlarni boshqarish modellari (masalan, profilaktik ta’mirlash, rejalashtirilgan texnik xizmat tizimi) asosiy vositalardan foydalanish samaradorligini oshiradi, xarajatlarni optimallashtiradi va ishlab chiqarish uzluksizligini ta’minlaydi. Umuman olganda, tadqiqot natijalari korxonalarda joriy ta’mirlash xarajatlari hisobini takomillashtirish nafaqat moliyaviy hisobning aniqligini oshirish, balki asosiy vositalarning ekspluatatsion holatini yaxshilash va ishlab chiqarish jarayonining barqarorligini ta’minlash uchun ham zarurligini ko‘rsatdi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari korxonalarda asosiy vositalarni joriy ta’mirlash xarajatlari hisobini takomillashtirish dolzarb vazifa ekanini ko‘rsatdi. Amaldagi tizimda xarajatlarni tasniflash, hujjatlashtirish va nazorat qilish jarayonlarida aniqlik yetishmasligi, texnik me’yorlar asosida rejalashtirishning yo‘lga qo‘yilmagani, shuningdek xalqaro tajriba talablariga to‘liq mos kelmaydigan yondashuvlar mavjudligi aniqlangan. Xalqaro standartlar bilan taqqoslash shuni tasdiqladiki, rivojlangan davlatlar korxonalarida joriy ta’mirlash xarajatlarini rejalashtirish, ularni chegaralangan mezonlar asosida tasniflash va moliyaviy hisobotlarda shaffof aks ettirish yuqori darajada yo‘lga qo‘yilgan. O‘zbekiston korxonalarida esa bunday yondashuvlar hali to‘liq joriy qilinmagan bo‘lib, bu moliyaviy natijalar ishonchliligiga, aktivlarning ekspluatatsion samaradorligiga va boshqaruv qarorlarining sifatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Tadqiqot asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

korxonalarda joriy ta’mirlash xarajatlari bo‘yicha yagona tasnif va standartlarning mavjud emasligi hisobning tartibsizligini kuchaytiradi;

hujjatlashtirishning yetarli darajada raqamlashtirilmagani xarajatlar nazorati va tahlilini murakkablashtiradi;

texnik diagnostika asosidagi rejalashtirish tizimining yo‘qligi ta’mirlash xarajatlarining oshishiga va asosiy vositalarning ertaroq ishdan chiqishiga sabab bo‘ladi;

xalqaro tajribaga mos yondashuvlarni joriy etish, xususan profilaktik ta’mirlash tizimi va aktivlarni boshqarishning zamonaviy modellari xarajatlarni optimallashtirish va aktivlardan foydalanish samaradorligini oshiradi;

joriy ta’mirlash xarajatlari hisobi bilan boshqaruv hisobi ko‘rsatkichlarini integratsiyalash korxona faoliyatining real holatini to‘g‘ri baholashga xizmat qiladi.

Umuman olganda, asosiy vositalarni joriy ta’mirlash xarajatlari hisobining takomillashuvi korxonalarning moliyaviy barqarorligi, ishlab chiqarish uzluksizligi va aktivlar ishlash muddatining uzayishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Mazkur yo‘nalishda taklif etilgan chora-tadbirlarning amaliyotga joriy etilishi korxonalar uchun iqtisodiy samaradorlikni oshiradi, moliyaviy hisobotlarning shaffofligini kuchaytiradi va xalqaro talablarga mos raqobatbardosh boshqaruv tizimini shakllantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Qodirov Q., To‘xtayev B. Buxgalteriya hisobi nazariyasi va amaliyoti. — Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2020.
2. Abdukarimov B.X. Moliyaviy hisobotlar va ularning tahlili. — Toshkent: Fan va Texnologiya, 2019.
3. Ahmedov A., Xolmuradov J. Korxonalar moliyasi: nazariya va amaliyot. — Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2021.
4. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия. — Москва: ИНФРА-М, 2020.
5. Палий В.Ф., Соколов Я.В. Бухгалтерский учет и анализ. — Москва: Экономика, 2018.
6. Николаева О.Е. Учет основных средств и их амортизация: методология и практика. — Санкт-Петербург: Питер, 2019.
7. Horngren C., Datar S., Rajan M. Cost Accounting: A Managerial Emphasis. — New Jersey: Pearson, 2021.
8. IFRS Foundation. International Accounting Standard IAS 16 – Property, Plant and Equipment. — London, 2022.
9. Kaplan R., Atkinson A. Advanced Management Accounting. — New York: Pearson, 2020.

Volume 03, Issue 12, 2025

ZAMONAVIY PEDAGOGIKADA PEDAGOGIK KASB VA UNGA QO‘YILAYOTGAN TALABLAR

Salayeva Mohinur va Zaribova Sevench

Shahrisabz davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti 1-bosqich talabalari.

Ilmiy rahbar: Dildora Eshmurodova

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy pedagogikada pedagogik kasbning mazmuni, uning jamiyat rivojlanishidagi o‘rni, ta’lim jarayonining modernizatsiyasi sharoitida o‘qituvchiga qo‘yilayotgan yangi talablar tahlil qilinadi. Hozirgi globallashuv, raqamli texnologiyalar, axborot kommunikatsiya vositalarining keng tarqalishi, kompetensiyaviy yondashuv, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim tamoyillarining kuchayishi pedagogik kasbning ildizdan yangicha talqin qilinishiga sabab bo‘lmoqda. Shu nuqtai nazardan maqolada pedagogning psixologik, metodik, kommunikativ, raqamli, kreativ va innovatsion kompetensiyalari keng yoritilib, o‘qituvchining kasbiy rolida shakllanayotgan yangi tendensiyalar, o‘zgarishlar, zamonaviy vazifalar va kasbiy mahorat talablari tahliliy yondashuv asosida ochib beriladi. Shuningdek, ta’limning raqamlashtirilishi, masofaviy o‘qitish texnologiyalarining joriy etilishi, o‘quvchilarning ijtimoiy-psixologik xususiyatlarining o‘zgarishi pedagog shaxsi zimmasiga qo‘shimcha mas’uliyat yuklayotgani ilmiy asosda izohlanadi.

Kalit so‘zlar: zamonaviy pedagogika, pedagogik kasb, o‘qituvchi kompetensiyasi, digital ta’lim, innovatsion texnologiyalar, metodik savodxonlik, kommunikativ kompetensiya, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, kasbiy rivojlanish, pedagogik talablar.

Annotation: This article analyzes the essence of the teaching profession in modern pedagogy, its role in societal development, and the new requirements placed on teachers in the context of educational modernization. Current trends such as globalization, digital technologies, the widespread use of information and communication tools, competency-based approaches, and the strengthening of learner-centered education principles have led to a fundamentally new interpretation of the teaching profession. From this perspective, the article provides an extensive examination of the psychological, methodological, communicative, digital, creative,

and innovative competencies of teachers, highlighting emerging trends, transformations in pedagogical roles, modern tasks, and professional skill requirements through an analytical approach. Additionally, the study scientifically explains how the digitalization of education, the introduction of distance-learning technologies, and the evolving socio-psychological characteristics of learners impose new responsibilities on the modern teacher.

Keywords: modern pedagogy, teaching profession, teacher competence, digital education, innovative technologies, methodological literacy, communicative competence, learner-centered education, professional development, pedagogical requirements.

KIRISH

Zamonaviy axborotlashgan jamiyatda ta’lim tizimi jadal sur’atlar bilan o‘zgarib borar ekan, pedagogik kasb ham yangi mazmun kasb etib, o‘qituvchiga qo‘yilayotgan talablar tobora kengayib bormoqda. O‘tmishdagi an’anaviy o‘qituvchi modeli bugungi kunda o‘z o‘rnini innovator, tashkilotchi, yo‘naltiruvchi, mentor, kommunikator, raqamli texnologiyalardan foydalanishni biluvchi professionallarga bo‘shatmoqda. Ilm-fanning rivojlanishi, global raqobat kuchayishi, iqtisodiy jarayonlarning murakkablashishi, axborotning tezkor almashuvi pedagogik jarayonga bevosita ta’sir ko‘rsatmoqda. Shunday murakkab sharoitda o‘qituvchi nafaqat ta’lim beruvchi, balki tarbiya jarayonining faol ishtirokchisi, o‘quvchilarning intellektual va ma’naviy rivojlanishini ta’minlovchi yetakchi, hamkorlik muhitini yaratuvchi shaxsga aylanmoqda. Shu sababli zamonaviy pedagogikada pedagogik kasbga yangicha yondashuv shakllanib, o‘qituvchidan yuqori psixologik madaniyat, puxta metodik tayyorgarlik, raqamli savodxonlik, samarali muloqot, kreativ fikrlash, innovatsion g‘oyalarni amaliyotga tatbiq etish kabi kompetensiyalar talab qilinmoqda. Ta’lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida o‘qituvchining roli, faoliyati va mas’uliyati sezilarli darajada ortib borayotgani sababli pedagogik kasbning zamonaviy talqinini chuqur o‘rganish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

ASOSIY QISM

Zamonaviy pedagogikada pedagogik kasbning mohiyatini anglash uchun o‘qituvchining jamiyatdagi o‘rni va bajaradigan vazifalarini chuqur tahlil qilish lozim. O‘qituvchi — bu o‘quvchilarga bilim beruvchi shaxs bo‘lishi bilan birga, ularda

axloqiy qadriyatlarni shakllantiruvchi, milliy g‘oya va ma’naviy merosni yosh avlod ongiga singdiruvchi, ijtimoiy ongni rivojlantiruvchi, jamiyat taraqqiyotining istiqbolini belgilovchi mutaxassis hamdir. Shu ma’noda pedagogik kasb strategik ahamiyatga ega bo‘lib, ta’lim sifati, inson kapitalining shakllanishi va jamiyatning ma’naviy taraqqiyoti o‘qituvchi salohiyatiga bog‘liqdir. Zamonaviy ta’lim jarayonida o‘qituvchiga qo‘yilayotgan talablarning birinchi yo‘nalishi — kasbiy bilimdonlik. Pedagog o‘z fani bo‘yicha chuqur nazariy va amaliy tayyorgarlikka ega bo‘lishi, zamonaviy dars modellarini yaratishni bilishi, kompetensiyaviy yondashuv asosida ta’limni tashkil etishi, o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga undovchi metodlardan samarali foydalanishi lozim. Innovatsion pedagog o‘z darslarini an’anaviy usullardan farqli ravishda tashkil etib, ta’lim jarayonida interaktiv ta’lim vositalari, loyihaviy yondashuv, muammoli vaziyatlarni hal qilish strategiyalari, STEAM komponentlari, raqamli simulyatorlar va boshqa zamonaviy metodlarni qo‘llay olishi kerak. Bu jarayon pedagogning ilmiy saviyasini, metodik madaniyatini, ijodkorlik va analitik fikrlash qobiliyatini namoyon etadi. Ikkinchi talab — kommunikativ kompetensiya.

O‘qituvchi o‘quvchilar, ota-onalar, hamkasblar, ma’muriyat va jamiyat bilan samarali muloqot qila olishi, jamoada ishlash madaniyatiga ega bo‘lishi, o‘quvchilarning psixologik holatini to‘g‘ri tushunishi, shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv asosida pedagogik muloqot olib borishi zarur. Hozirgi kunda ta’lim jarayonida o‘qituvchining kommunikativ mahorati o‘quvchilarning motivatsiyasiga, ularning o‘qishga bo‘lgan qiziqishiga va dars samaradorligiga bevosita ta’sir qiladi. Ayniqsa, o‘smirlar bilan ishlashda pedagogning psixologik sezgirligi, tinglay olish madaniyati, emotsional intellekti va empatiya ko‘nikmalari muhim o‘rin tutadi. Uchinchi talab — raqamli kompetensiya. XXI asr o‘qituvchisi elektron ta’lim platformalaridan foydalanishi, raqamli o‘quv resurslarini yaratishi, onlayn baholash tizimlarini qo‘llashi, masofaviy darslarni tashkil etishi, sun’iy intellekt vositalaridan foydalanishi, virtual laboratoriyalar va multimedia texnologiyalarini ta’lim jarayoniga tatbiq eta olishi kerak. Raqamli savodxonlik pedagogik kasbning ajralmas qismiga aylanib, o‘qituvchining kasbiy muvaffaqiyati ko‘p jihatdan uning axborot texnologiyalaridan foydalanish darajasiga bog‘liq bo‘lib qolmoqda. To‘rtinchi talab — kreativ va innovatsion fikrlash. Ta’lim tizimida sodir bo‘layotgan jadal o‘zgarishlar o‘qituvchidan doimiy izlanishni, o‘z ustida ishlashni, yangilikka ochiq bo‘lishni, dars jarayoniga ijodiy yondashuv kiritishni talab qiladi. STEAM yondashuvi, loyiha asosida o‘qitish, muammoli ta’lim, tadqiqotga yo‘naltirilgan o‘qitish, kompetensiyaviy baholash, fanlararo integratsiya kabi metodlar zamonaviy pedagogning kundalik

faoliyatiga kirib kelmoqda. Innovatsion pedagog o‘quvchilarni izlanishga undaydi, ularda ijodkorlik, mantiqiy fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish, jamoaviy ishlash, tanqidiy tahlil qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Beshinchi talab — pedagogik etika va axloqiy madaniyat. Pedagog o‘z xulq-atvori bilan o‘quvchilarga namuna bo‘lishi, pedagogik odob me’yorlariga amal qilishi, baholash jarayonida xolislikni ta’minlashi, darsda adolatli muhit yaratishi, o‘quvchilarning sha’ni va qadr-qimmatini hurmat qilishi lozim. O‘qituvchining ma’naviy qiyofasi ham dars sifatiga, ham o‘quvchilarning shaxs sifatida shakllanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shuningdek, zamonaviy ta’lim tizimida inkluziv ta’lim tamoyillari, hamma uchun teng imkoniyat yaratish, turli ehtiyojga ega o‘quvchilar bilan ishlash, ularga munosib sharoit yaratish ham pedagogning asosiy vazifalaridan biridir. O‘qituvchidan psixologik barqarorlik, stressni boshqarish ko‘nikmalari, ziddiyatli vaziyatlarni hal qilish mahorati, sog‘lom psixologik muhit yaratish qobiliyati ham talab etiladi. Pedagogik kasbning zamonaviy talqini o‘qituvchini doimiy ravishda o‘z ustida ishlaydigan, malakasini oshiradigan, ilmiy-tadqiqot faoliyati bilan shug‘ullanadigan, professional hamjamiyatlarda faol ishtirok etadigan, metodik yangiliklarni o‘rganib boradigan mutaxassis sifatida ko‘radi. Shu bois kasbiy rivojlanish pedagogning asosiy ehtiyojiga aylanmoqda.

XULOSA

Zamonaviy pedagogikada pedagogik kasbning ahamiyati oshib borayotgan bugungi sharoitda o‘qituvchiga qo‘yilayotgan talablar ham murakkablashib, yangicha mazmun kasb etmoqda. O‘qituvchining kasbiy kompetensiyasi, metodik mahorati, raqamli savodxonligi, kommunikativ ko‘nikmalari, innovatsion fikrlashi, shaxsiy madaniyati va pedagogik etikasi ta’lim sifatini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Hozirgi ta’lim jarayonida pedagog nafaqat bilim beruvchi mutaxassis, balki tarbiyachi, psixolog, yo‘naltiruvchi, motivator, innovator, hamkor va tashkilotchi sifatida faoliyat yuritadi. Pedagogning kasbiy salohiyati qanchalik kuchli bo‘lsa, ta’lim tizimi ham shunchalik samarali bo‘ladi. Shuning uchun o‘qituvchi zamonaviy kompetensiyalarni egallash, o‘z ustida ishlash, innovatsion texnologiyalarni o‘zlashtirish, kreativ fikrlash kabi sifatlarni shakllantirishga doimiy intilishi lozim. Ta’limning kelajagi zamonaviy pedagoglar qo‘lida bo‘lgani sababli o‘qituvchi bilimli, madaniyatli, jonkuyar, ijtimoiy mas’uliyatli, raqamli savodxon, zamonaviy fikrli, o‘z kasbiga sodiq bo‘lgan mutaxassis bo‘lishi zarur.

RAK KASALLIGIGA QARSHI IMMUNOTERAPIYA: ZAMONAVIY YUTUQLAR

Xoliqberdiyeva Zebo Rasuljon qizi

Toshkent Davlat Tibbiyot Universiteti talabasi

E-mail: zeboxoliqberdiyeva@icloud.com,

+998936044779

Annotatsiya: Ushbu tezisda onkologiyada inqilobiy o‘zgarishlarni amalga oshirgan rak immunoterapiyasining zamonaviy yo‘nalishlari va yutuqlari tahli qilinadi. Immunoterapiya – bu bemorning o‘z immunitet tizimini faollashtirish yoki kuchaytirish orqali saraton hujayralarini tanib olish va yo‘q qilish qobiliyatini tiklovchi davolash usulidir. Tezisda ushbu usullarning kimyoterapiya va radiologik davoga nisbatan afzalliklari (uzoq muddatli javob, yon ta'sirlarning nisbatan kamligi), shuningdek, hozirgi cheklovlari (yuqori narx, hamma bemorlarda samara bermaslik, og‘ir autoimmun yon ta'sirlar) ko‘rib chiqiladi. Xulosa qilib, immunoterapiya saraton davolashda yangi davrni ochgan bo‘lsa-da, uning samaradorligini oshirish va yon ta'sirlarni kamaytirish uchun kombinatsiyalashgan yondashuvlar (kimyoterapiya, nishonli terapiya bilan birga) va yangi nishonlarni izlash bo‘yicha tadqiqotlar davom etmoqda.

Kalit so‘zlar: rak immunoterapiyasi, immunnazorat nuqtalari, PD-1, PD-L1, CTLA-4, CAR-T terapiya, adoptiv hujayraviy terapiya, monoklonal antitelolar, saraton vaksinalari, titroq bo‘shliq, personalizatsiyalangan onkologiya.

Asosiy qism

Saraton kasalligi butun dunyo bo‘yicha o‘limning yetakchi sabablaridan biri bo‘lib qolmoqda. An'anaviy davolash usullari – jarrohlik, kimyoterapiya va nurlar terapiyasi – ko‘pincha yetarli samarali bo‘la olmaydi va ularning og‘ir yon ta'sirlari mavjud. So‘nggi o‘n yillikda saraton immunologiyasidagi tub bilimlarning chuqur o‘zgarishi **immunoterapiyani** saraton davosining to‘rtinchi ustuni sifatida paydo bo‘lishiga olib keldi. Ushbu innovatsion yondashuvning magsadi bemorning o‘z immun tizimini "qurol" sifatida ishlatishdir.

1. Immunologik asos: saraton immunitetdan qanday qochadi?

Saraton davolashda immunoterapiyaning muvaffaqiyati, avvalo, saraton hujayralarining immun tizimidan qanday qochish mexanizmlarini tushunishga bog‘liq. Saraton hujayralari o‘zlarining "not-self" (o‘zga) sifatida tan olinishiga to‘sqinlik qilish uchun bir nechta hiyla-nayranglardan foydalanadi:

* Immun nazorat nuqtalarini faollashtirish: Normal sharoitda immunitet tizimining o‘ziga qarshi hujum qilmasligi (avtoimmunnikning oldini olish) uchun immun nazorat nuqtalari (immune checkpoints) mavjud. Saraton hujayralari bu mexanizmlarni o‘zlariga nisbatan ishlatadi. Masalan, ular o‘zlarining sirtida PD-L1 molekulasini ifodalaydilar, bu molekula T-limfotsitlardagi PD-1 retseptoriga birikib, T-hujayraning faollashuvini va apoptotik yo‘ldan o‘tishini bloklaydi.[1]

* Titroq mikro-muhitni (Tumor Microenvironment) shakllantirish: Saraton atrofidagi muhit immun javobni bostiradigan hujayralar (Regulyator T-limfotsitlar, M2 makrofaglar) va moddalar (TGF-β, IL-10) bilan to‘lib ketadi. Bu immunosupressiv muhit saratonga qarshi T-limfotsitlar va tabiiy o‘ldiruvchi (NK) hujayralar faoliyatini inhibe qiladi.

* Antigenlarning past ifodalanishi: Saraton hujayralari immun tizimi tomonidan tanib olinishi uchun zarur bo‘lgan antigenlarni (masalan, MHC I molekulalari) kam ifodalashi mumkin.

2. Zamonaviy immunoterapiya yo‘nalishlari va ularning yutuqlari

Immun Nazorat Nuqtasi Inhibitorlari (Immune Checkpoint Inhibitors - ICI) - Bu eng keng tarqalgan va muvaffaqiyatli immunoterapiya turi. Ular T-limfotsitlarning faollashuvini bloklovchi maniyalarni (brakelarni) olib tashlaydi.

* Anti-PD-1 / Anti-PD-L1 Inhibitorlari (Pembrolizumab, Nivolumab, Atezolizumab): PD-1/PD-L1 o‘zaro ta'sirini bloklab, T-limfotsitlarning saraton hujayralariga hujum qilish qobiliyatini tiklaydi. Metastatik melanoma, o‘pka saratoni, buyrak saratoni, qalqonsimon bez saratoni va boshqalarda hayotni uzaytirish va ba'zi hollarda uzoq muddatli remissiyaga erishishda ajoyib natijalar ko‘rsatdi.[2]

* Anti-CTLA-4 Inhibitori (Ipilimumab): Bu birinchi tijoratlashtirilgan immun nazorat nuqtasi inhibitori bo‘lib, T-hujayralarning to‘liq faollashishi uchun zarur bo‘lgan ikkinchi signalni berishga yordam beradi. Melanoma davolashda

muvaffaqiyatli qo‘llaniladi, ko‘pincha anti-PD-1 terapiyasi bilan kombinatsiyada ishlatiladi.

Yutuq: Bemorlarning bir qismida (10-40%, saraton turiga qarab) davolashdan yillar o‘tgach ham davom etadigan **barqaror va uzoq muddatli javob** kuzatiladi, bu an'anaviy terapiyalarda kam uchraydigan hodisa. Biroq, asorat sifatida kuchli autoimmun reaksiyalar (ichak, teri, buyrak, endokrin a'zolarni zararlash) rivojlanishi mumkin.

Adoptiv Hujayraviy Terapiya (Adoptive Cell Transfer - ACT) - Bu usulda bemorning o‘z immun hujayralari olinadi, ular **in vitro** sharoitda modifikatsiya qilinadi, ko‘paytiriladi va keyin organizmga qayta kiritiladi.

* CAR-T Terapiya: Eng dolzarb yo‘nalish. Bemorning T-limfotsitlariga genetik jihatdan Ximerik Antigen Retseptori (CAR) kiritiladi. Bu retseptor saraton hujayrasidagi ma'lum bir antigenni (masalan, CD19 limfoma hujayralarida) MHC molekulasiga bog‘liq bo‘lmagan holda tanib olish va hujum qilish imkonini beradi. Tisagenlecleucel (Kymriah) va Axicabtagene ciloleucel (Yescarta) kabi preparatlar refrakter B-hujayrali o‘tkir limfoblastik leykemiya va katta B-hujayrali limfomada 80-90% gacha remissiyaga erishishni ta'minladi.[3]

* TIL Terapiya (Tumor-Infiltrating Lymphocytes): Saraton to‘qimasidan olingan, lekin titroq mikro-muhit tomonidan bostirilgan T-limfotsitlar laboratoriyada ko‘paytirilib, interleukin-2 (IL-2) bilan birga qayta kiritiladi. Metastatik melanomada yuqori samaradorlik ko‘rsatdi.

Yutuq: Boshqa usullar bilan davolanmaydigan (refrakter) qon saratonlarida umidsiz holatdagi bemorlarni davolash imkoniyati. Asosiy muammo – **"toksiklik"** (sitokin bo‘roni) va hozirgi vaqtda faqat qon saratonlari uchun mo‘ljallanganligi.

Monoklonal Antitelolar (mAbs) - Antitelolar saraton hujayralarini bevosita "belgilash" va immun hujumiga olib kelish yoki ularning hayotiylik yo‘llarini to‘sish uchun ishlatiladi.

* Immunomodulyator mAbs: Yuqorida tilga olingan ICI lar shu guruhga kiradi.

* "Belgilovchi" mAbs: Rituximab (anti-CD20) B-hujayrali limfomalarda, Trastuzumab (anti-HER2) HER2+ ko‘krak saratonida qo‘llaniladi. Ular saraton hujayrasini belgilab, unga qarshi immun javobni, masalan, komplementga bog‘liq sitotoksiklik yoki antiteloga bog‘liq hujayraviy sitotoksiklikni boshlaydi.

Saraton Vaksinalari - An'anaviy profilaktik vaksinalardan (masalan, HPV vaksinasi) farqli o‘laroq, terapevtik vaksinalar allaqachon mavjud bo‘lgan saratonni davolash uchun mo‘ljallangan.

* Antigen-spesifik vaksinalar: Ma'lum bir saraton antigeniga qarshi javobni keltirib chiqarish uchun ishlatiladi (masalan, Sipuleucel-T prostata saratoni uchun).

* Neyoantigen vaksinalari: Bu personalizatsiyalangan yondashuv bo‘lib, har bir bemorning saratoni o‘ziga xos mutatsiyalari (neyoantigenlar) asosida individual vaksina yaratiladi. Bu immun tizimni aynan shu bemorning saraton hujayralarini tanib olishga "o‘rgatadi". Hozirda klinik sinov bosqichida.

3. Muammolar va kelajak yo‘nalishlari

Immunoterapiyaning asosiy cheklovlari quyidagilardan iborat:

1. Samaradorlikning noaniqligi: Barcha bemorlar javob bermaydi. Bunga sabab – immunosupressiv titroq mikro-muhit, kam immunogenlik (kam mutatsiyalar), antigenlarni ifodalashning yo‘qligi.

2. Immun bog‘liq yon ta'sirlar (irAEs): O‘z to‘qimalariga qarshi autoimmun reaksiyalar hayot uchun xavfli bo‘lishi mumkin.

3. Narx: Immunoterapiya kursi juda qimmat (o‘n minglab dollar), bu ko‘plab bemorlar uchun arzon emas.

4. Barqaror javobning cheklanganligi: Ba'zi bemorlarda boshlang‘ich javobdan keyin qarshilik (rezistentlik) rivojlanadi.

Kelajakdagi ishlanmalar:

* Kombinatsiyalashgan terapiyalar: Immunoterapiyani bir-biri bilan (masalan, anti-CTLA-4 + anti-PD-1) yoki kimyoterapiya, nurlar terapiyasi, nishonli terapiya, antiangiogenik dorilar bilan birlashtirish samaradorlikni oshirishga va‘da bermoqda.

* Yangi nishonlar: OX40, LAG-3, TIM-3 kabi yangi immunnazorat nuqtalari bo‘yicha tadqiqotlar olib borilmoqda.

* Mikrobiomni modulyatsiya qilish: Ba'zi tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ichak mikrobiomasining tarkibi immunoterapiyaga javobga ta'sir qilishi mumkin. Probiotiklar yordamida mikrobiomni optimallashtirish samaradorlikni oshirishga yordam berishi mumkin.[4]

* Universal CAR-T va TCR terapiyalar: Donordan olingan "tayyor" yoki off-the-shelf CAR-T hujayralarini ishlab chiqish, bu jarayonni arzonlashtirishi va tezlashtirishi mumkin.

Xulosa

Rak immunoterapiyasi onkologiya sohasida tub o‘zgarishlarni amalga oshirdi va og‘ir metastatik saraton bilan og‘rigan bemorlar uchun umid manbai bo‘lib qoldi. **Immun nazorat nuqtasi inhibitorlari** va **CAR-T terapiya** kabi yo‘nalishlar ba'zi saraton turlarida hayotni uzaytirish va hatto davolash imkoniyatini yaratdi. Bu yutuqlar immunitet tizimining saratonga qarshi kurashishdagi ajoyib kuchini va uning nozik mexanizmlarini maqsadli boshqarish imkoniyatini namoyish etdi.

Biroq, immunoterapiya hali ham o‘zining bolalik bosqichida. Samaradorlikning noaniqligi, immun bog‘liq yon ta'sirlar va yuqori narx hozirgi kunning asosiy muammolaridir. Kelajak immunoterapiyani boshqa davolash usullari bilan optimal kombinatsiyalash, yangi immunologik nishonlarni ochish va har bir bemor uchun individual yondashuvni ishlab chiqishda – ya'ni **personalizatsiyalangan immunoonkologiyada** yotadi. Immunitet tizimini saratonga qarshi qurol sifatida to‘liq qurollantirishga qaratilgan izlanishlar davom etar ekan, immunoterapiya tobora ko‘proq saraton turlarini mag‘lub etish va uni surunkali, boshqariladigan kasallikka aylantirish istiqbolini kuchaytirmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sharma, P., & Allison, J. P. (2015). The future of immune checkpoint therapy. Science, 348(6230), 56-61.

2. Ribas, A., & Wolchok, J. D. (2018). Cancer immunotherapy using checkpoint blockade. Science, 359(6382), 1350-1355.

3. June, C. H., O'Connor, R. S., Kawalekar, O. U., Ghassemi, S., & Milone, M. C. (2018). CAR T cell immunotherapy for human cancer. Science, 359(6382), 1361-1365.

4. Gopalakrishnan, V., Spencer, C. N., Nezi, L., Reuben, A., Andrews, M. C., Karpinets, T. V., ... & Wargo, J. A. (2018). Gut microbiome modulates response to anti–PD-1 immunotherapy in melanoma patients. Science, 359(6371), 97-103.

5. Topalian, S. L., Hodi, F. S., Brahmer, J. R., Gettinger, S. N., Smith, D. C., McDermott, D. F., ... & Sznol, M. (2012). Safety, activity, and immune correlates of

anti–PD-1 antibody in cancer. *New England Journal of Medicine*, 366(26), 2443-2454.

6. National Cancer Institute (NCI). Immunotherapy to Treat Cancer.
7. American Society of Clinical Oncology (ASCO). Cancer Immunotherapy.

TARKIBIDA AZOT, FOSFOR, OLTINGUGURT SAQLAGAN KOMPLEKS BIRIKMA SINTEZI

[1]Suyunov J.R., [2]Boltayeva D.B., [3]Shopo‘latova M., [4]Abdurashidova T.E
Termiz davlat universiteti o‘qituvchi.
[2]Termiz davlat universiteti tayanch doktoranti
[3]Termiz davlat universiteti stajyor tadqiqotchisi
[4]Termiz davlat universiteti magistranti

Kirish. Hozirgi kunda mamalakatimizda ekologik jihatdan toza, arzon va oson sintez qilinadigan kompleks birikmalar sintez qilish, ular yordamida polimer tipidagi ligandlarni olish va hosil bo’lgan ligandlar yordamida sanoat va metallurgiya soxasida metallarga qayta ishlov berish natijasida ajralayotgan texnologik eritmalar tarkibida qolib ketgan rangli va nodir metallarni ajratib olish maqsadida qo’llash eng dolzarb muammolardan biri bo’lib kelmoqda [1]. Bu borada tarkibi har xil funksional guruhlarga boy bo'lgan polimer ligandlarni sintez qilish, ularning fizik-kimyoviy, adsorbsion, komplekslanish va regenerativ xususiyatlarini yaxshilash muhim hisoblanadi [2]. Ushbu yo'nalishda ko'rilgan me'yoriy chora-tadbirlar asosida, ayniqsa, ionlar uchun juda tanlangan ligandlarni sintez qilishning ilmiy asoslarini ishlab chiqishda ma'lum natijalarga erishilmoqda [3].

Tajribaviy qism. Cu(II)O,O-di-(2-aminoetil) - kompleksi sintezi. Olingan O, O-di(2-aminoetil) efirining 13 gr (0,02 mol) miqdoriga, $CuSO_4$ tuzi eritmasidan 8,2 gr (0,05mol) qo’shildi. Natijada ko’k rangli Cu (II) O, O-di-(2-aminoetil) kompleksi birikmasi olindi va 3%-li xlorid kislota eritmasida 2 soat davomida neytrallandi hamda distillangan suv bilan yuvildi. So’ngra, hosil bo’lgan ko’k rangli cho’kma voronka yordamida filtrlanib, quritish shkafida 50-60^{0}C haroratda 12 soat davomida quritildi. Mahsulot massasi 12,5 gr. Reaksiya mexanizmi quyidagicha taklif qilindi:

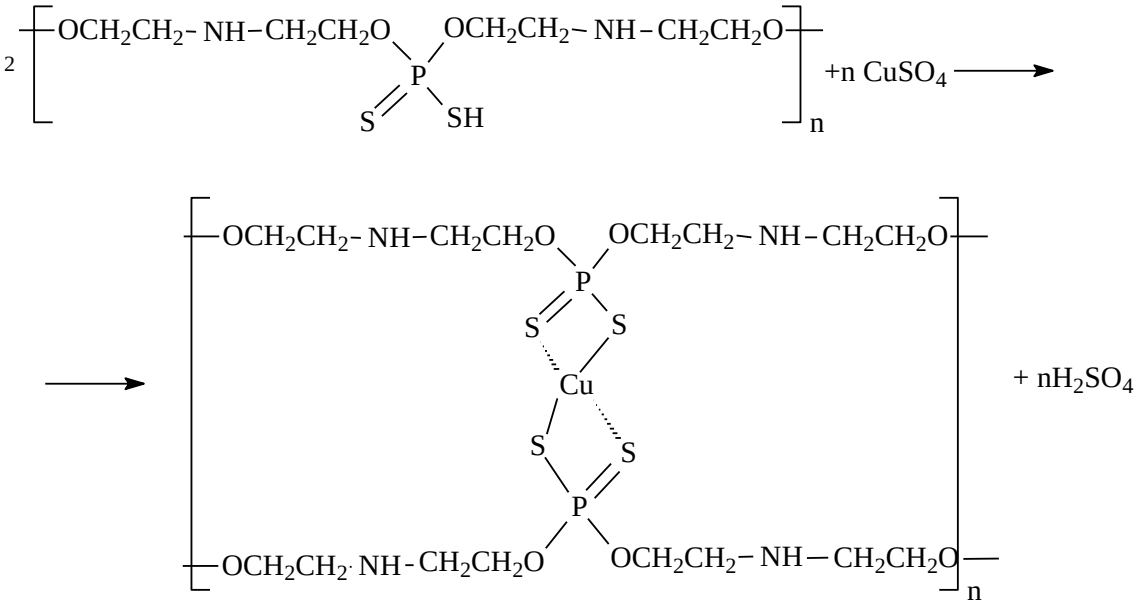

Olib borilgan tadqiqotlar davomida keltirilgan reaksiyalar asosida sintez qilingan komplekslar tarkibi va fizik-kimyoviy xossalariga boshlang'ich moddalarning mol nisbatlarining ta'siri ham o'rganildi.

Polimer tipidagi ligand sintez qilish jarayonida polikondensatlanish jarayoniga haroratning ta’siri o’rganildi.

Cu (II) O, O-di-(2-aminoetil), formalin va tiomochevina asosidagi sorbent sintezida polikondensatlanish jarayonlari 70, 80, 90 va 100°C haroratlarda olib borildi. Bunda reaksiya vaqti, sorbentning solishtirma hajmi, statik almashinish sig’imi aniqlandi.

1-jadval

№	Temperatura, t, °C	Reaksiya vaqti, soat	Suvda bo’kkan H^+-shakldagi ionitning solishtirma hajmi, ml/g	SAS 0,1 n HCl eritmasida, mg-ekv / g
1	60-70	5-6	1,7-1,8	3,6
2	70-80	4-5	1,6-1,65	3,9
3	**80-90**	**3-4**	**1,5-1,6**	**4,5**
4	90-100	2,5-3	1,45-1,5	3,7

1-jadvaldagi ma'lumotlardan ko’rinib turibdiki, 70°C haroratda polikondensatsiya reaksiyasining davomiyligi 5-6 soatni, sorbentning statik

almashinish sig'imi esa 3,6 mg-ekv/g ni tashkil etdi. Bunda sorbentning bo'kuvchanligi va statik almashinish sig'imi ham kamayadi. Haroratni 100°C gacha orttirib borilsa, polikondensatsiya jarayoni tezlashadi. Yuqori haroratda olingan sorbent tuzilishi ancha zichlashib, natijada sorbent tarkibidagi ionogen guruhlarning harakatchanligi birmuncha sekinlashadi. Polikondensatsiya reaksiyasining optimal harorati uchun 90 °C tanlab olindi, bunda reaksiyaning davomiyligi 3-4 soatni tashkil etadi. Bu haroratda polikondensatsiya reaksiyasining kechishi bir muncha muvozanatli bo'lib olingan sorbentning 0,1N li HCl eritmasi bo'yicha statik almashinish sig'imi 4,5 mg-ekv/g. ga etadi.

Sintez qilingan ligandning fizik-kimyoviy tahlili, tarkibi va tuzilishi, IQ-spektr qurilmasi (IK-Furye, SHIMADZU, Yaponiya) texnologiyasi yordamida o'rganildi.

(1-rasm)

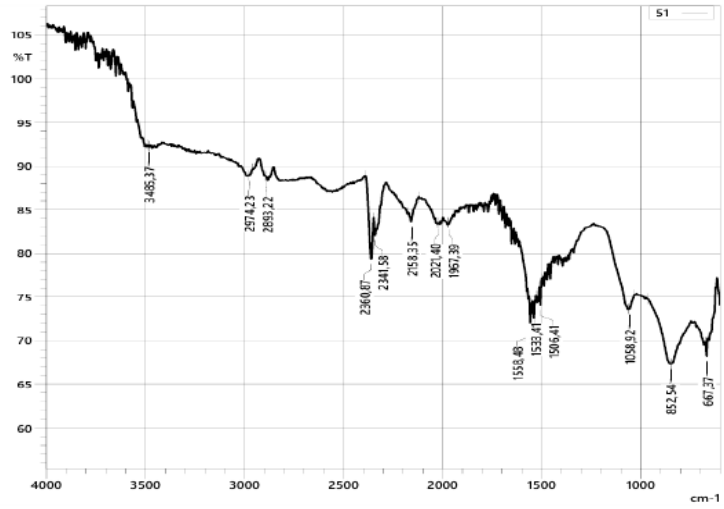

1-rasm. Sintez qilingan polimer ligandning IQ-spektri.

1-rasmdagi qiymatlar shuni ko'rsatadiki 3485,37sm^{-1} sohada O-H guruhining valent tebranishlari kuzatiladi, 2974,23sm^{-1} soha oralig'ida CH_2 guruhining tebranishlari, 2893,22sm^{-1} sohasidagi tebranishlar S-H guruhiga mos, 2360-2341sm^{-1} sohalarda N-H guruhining tebranishlari kuzatildi, 2158,35sm^{-1}soha da P-H guruhi tebranishlari, 1558,48-1533,41sm^{-1} sohalarda C-N guruhi tebranishlari, 1058sm^{-1} da P-O-C guruhiga mos tebranishlar 852,54 sm^{-1} da P=S guruhiga mos tebranishlar, 667,37sm^{-1} da Cu-S guruhiga mos tebranishlar kuzatildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. Даминова Ш.Ш., Кадирова З.Ч., Шарипов Х.Т. ИК- спектроскопическое исследование переходных металлов с импрегнированными сорбентами на основе пороласа // Узб. химич. журн. -2016. -№6. -С.3-9.

2. Джалилов А.Т., Тураев Х.Х., Касимов Ш.А. Синтез сорбента на основе ди-(2-аминоэтила)-дитифосфата калия и эпихлоргидрина // Universum: химия и биология электронный научный журнал, -Россия, -№9 (39), -сентябрь, -2017.

3. Суюнов Ж.Р., Тураев Х.Х., Касимов Ш.А., Жалилов А.Т., Получение сорбентов на основе диэтаноламина // UNIVERSUM. Химия и биология. № 7 (85) 2021 г

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИЙ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ АЛЬТЕРНАТИВНЫХ ВИДОВ ТОПЛИВА В СТАЦИОНАРНЫХ ЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ УСТАНОВКАХ

Есонов Саидакбар
Ташкентский государственный транспортный университет
Факультет автомобильного транспортного машиностроения
магистрант 1-курса

Аннотация.

В данной тезисной работе рассматриваются вопросы совершенствования технологий использования альтернативных видов топлива в стационарных энергетических установках. В связи с ограниченностью традиционных видов топлива и их негативным воздействием на окружающую среду использование возобновляемых и альтернативных источников энергии приобретает особую актуальность. В ходе исследования проанализированы возможности применения биотоплива, биогаза, водорода и солнечной энергии, а также показаны технические и экологические преимущества их интеграции в стационарные энергетические установки.

Ключевые слова: альтернативное топливо, стационарные энергетические установки, возобновляемая энергия, биотопливо, экологическая эффективность.

В настоящее время стационарные энергетические установки широко используются в промышленности и коммунальном хозяйстве. Данные установки в основном функционируют на основе традиционных видов топлива, таких как уголь, нефть и природный газ. Однако использование этих видов топлива приводит к выбросу вредных газов в атмосферу и оказывает негативное воздействие на окружающую среду. В связи с этим развитие технологий использования альтернативных видов топлива является одной из важных задач современности.

Стационарные энергетические установки, работающие на основе альтернативных видов топлива, позволяют повысить энергетическую эффективность, сократить расход топлива и уменьшить объем вредных выбросов. В частности, биогазовые установки обеспечивают двойной эффект —

производство энергии и сокращение отходов за счёт использования сельскохозяйственных отходов. Гибридные системы, интегрированные с солнечной и ветровой энергией, способствуют обеспечению стабильности энергоснабжения.

Кроме того, в процессе совершенствования технологий использования альтернативных видов топлива важное значение имеет оптимизация процессов сгорания и внедрение автоматизированных систем управления. Применение современных датчиков и цифровых средств мониторинга позволяет осуществлять контроль режимов работы стационарных энергетических установок в реальном времени, снижать энергетические потери и увеличивать срок службы оборудования.

Также использование местных сырьевых ресурсов при проектировании установок, работающих на альтернативных видах топлива, способствует повышению экономической эффективности. Особенно важную роль в обеспечении региональной энергетической независимости играют виды топлива, получаемые из биомассы и сельскохозяйственных отходов. Это, в свою очередь, снижает потребность в импорте энергоресурсов и способствует созданию новых рабочих мест.

В результате использование альтернативных видов топлива в стационарных энергетических установках характеризуется высокой экологической и социально-экономической эффективностью, а их широкое внедрение полностью соответствует стратегии устойчивого энергетического развития страны.

Таким образом, совершенствование технологий использования альтернативных видов топлива в стационарных энергетических установках имеет важное значение для обеспечения экологической безопасности, рационального использования энергетических ресурсов и достижения устойчивого развития. В данном направлении необходимо расширять научно-исследовательские работы и внедрять инновационные технологии в практику. Наряду с этим использование альтернативных видов топлива способствует более широкому вовлечению местных энергетических ресурсов, укреплению энергетической безопасности и обеспечению экономической стабильности. Изучение передового зарубежного опыта и его адаптация к национальным

условиям являются одной из актуальных задач. В конечном итоге это позволяет сформировать экологически чистую и экономически эффективную энергетическую систему, соответствующую принципам устойчивого развития.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Ahmedov B.B., Qodirov Sh.X. **Альтернативные источники энергии и их технологии.** – Ташкент: Fan va texnologiya, 2021.
2. Islomov A.A. **Методы снижения расхода топлива в энергетических установках.** – Ташкент: O‘zbekiston, 2020.
3. Kalinin V.S., Ivanov A.P. **Нетрадиционные и возобновляемые источники энергии.** – Москва: Энергоатомиздат, 2019.
4. Saidov M.R., Xudoyberdiyev D.Sh. **Технологии производства энергии на основе биомассы и биогаза.** – Ташкент: Innovatsiya, 2022.
5. Twidell J., Weir T. **Renewable Energy Resources.** – London: Routledge, 2020.
6. Boyle G. **Renewable Energy: Power for a Sustainable Future.** – Oxford: Oxford University Press, 2018.

PHRASEOLOGICAL UNITS IN UZBEK AND TURKISH: INVESTIGATING CULTURAL CODES

Author: **Esanov Suxrob O‘ktamvich**

Affiliation: Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti

Faculty of Philology and Art, Philology and Teaching Languages (Uzbek Language)

Email: sukhrobesanov575@gmail.com

ORCID: https://orcid.org/0009-0005-3047-4068

Abstract: Phraseological units constitute one of the richest and most culturally complex layers of language. They are not merely combinations of words but serve as vehicles reflecting the historical, cultural, social, and even psychological codes of a community. Each phraseological unit carries its own context, historical development, and semantic meaning, making language not only a tool for communication but also a mirror of culture and identity. Uzbek and Turkish belong to the Turkic language family and share many lexical and phraseological similarities. However, historical, geographical, and cultural differences have led to divergences in the context of use and semantic nuances of certain expressions. Comparative analysis of these units thus allows for a deeper understanding of the cultural and linguistic layers of both languages.

Keywords: Phraseological units, cultural codes, Uzbek language, Turkish language, comparative analysis, linguistic research, language and culture

The main aim of this study is to conduct a comparative analysis of phraseological units in Uzbek and Turkish, identify their cultural codes, and explore the interaction between language and culture. The research follows two main directions: first, examining the lexical, morphological, and semantic similarities and differences of phraseological units; second, analyzing their cultural, historical, and social contexts. The study draws on a range of materials, including classical and contemporary literature, oral traditions, poetry, and journalistic texts.

Methodologically, the research employs comparative phraseology, cultural code analysis, and contextual analysis. For each language, a corpus of phraseological units is compiled and categorized according to linguistic parameters (idiomaticity, morphological and syntactic structure, semantic layers) and cultural parameters (cultural-conceptual codes, historical and social context, and intrinsic meaning). The comparative analysis highlights the similarities and differences between the two languages, as well as the influence of cultural context on the usage of phraseological units.

The findings indicate that while many phraseological units are similar in Uzbek and Turkish, cultural and historical differences result in unique semantic nuances and usage contexts. For instance, some units widely used in modern Uzbek may be restricted to literary or historical contexts in Turkish. Nevertheless, in both languages, phraseological units reflect cultural values, traditions, and interpersonal relationships. This research has implications not only for linguistics but also for cultural studies, translation, literary studies, and international education.

Furthermore, the study is particularly relevant for international grants and scholarships, such as the Turkish Scholarships (Türkiye Bursları), as it demonstrates the interaction between language and culture, comparative linguistic analysis, and the role of phraseological units in illustrating linguistic and cultural integration. The results provide a foundation for bilingual and intercultural research, making the study significant for the global academic community.

XXI ASRDA INNOVATSION
TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM
TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR
Volume 03, Issue 12, 2025

Ni (II) IONLARINING MODIFIKATSIYALANGAN SILIKAGEL ORQALI SORBSIYASI XUSUSIYATLARINI O'RGANISH

Samariddinov J.T..
jasursamariddinov777@gmail.com
Termiz davlat universiteti, O'zbekiston

Annotatsiya: *Mazkur tadqiqot ishida organik moddalar hamda noorganik moddalar orqali olingan yangi silikagel modifikatsiyasining laboratoriya va sanoatda ishlatilishi uchun fizik-kimyoviy xususiyatlari, yuqori harorat va mexanik mustahkamlik jihatlari o'rganilgan.*

Kalit so'zlar: *Sorbsiya, silanol. modifikatsiya, kimyoviy jarayonlar, silikagel.*

Silikagelning modifikatsiyasi orqali olingan sorbentlar, sorbsiyon xususiyatlarga ega ekanligi ma'lum. Silikagel modifikatsiya orqali olingan yangi turdagi sorbentlarni ishlab chiqarish va quyidagi silikgellarning afzalliklari ko'rib chiqiladi. Silikagellar sirt maydoni yuqoriligi sababli yuqori sorbion xususiyatlarga ega. Modifikatsiyalash jarayoni orqali silikagelning struktura tuzilishini o'zgartirish mumkin. Buning uchun turli funksional guruhlar qo'shish masalan, amino guruh, karboksil guruhlarini qo'shish. Silikagelning modifikatsiya asosidagi sorbentlarda kimyoviy barqarorlik, sorbsiyalanishning yuqori qobiliyati metallarni mahsulotlardan olib tashlash hisoblanadi. Silikagellarning yuqori haroratga chidamliligi so'nggi ma'lumotlarga ko'ra 500°C gacha yetgan. d-metallar sorbsiyasini qo'llash orqali, kimyoviy jarayonlar, metallurgiya, suv oqimlari omborlarida ishlatiladigan ta'sirlarini kamaytirish uchun davriy sistemadagi yonaki guruh metallari d-metallar orqali kamaytirish mumkin. Og'ir metall ionlari va boshqa ifloslantiruvchi moddalarni suvli eritmalardan olib tashlash uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan ko'plab tozalash jarayonlari mavjud bo'lib, Ni (II) va boshqa yumshoq metall ionlari uchun keng tarqalayotgan silikagel modifikatsiyasi asosida olingan sorbentlardir. Kimyoviy jarayonlarda keng qo'llash maqsadida yangi silikagellarning modifikatsiyalari qo'llanilmoqda. Umumiy qilib aytganda, silikagel sirtida tarqalgan silanol guruhlari (Si-OH) bilan ichki siloksan guruhlari (Si-O-Si) dan tashkil topgan amorf moddalardir.

Olib borilgan tadqiqotlarimiz natijasida modifikatsiyalangan silikagel va silikagelning sorbsion jarayonlarini o'rgandik. Bu tajribalar davomida silikagelni natriy dietilditiokarbamat bilan modifikatsiyalandi. dastlabki, massa ulushi suvdagi 30% li eritmasi tayyorlandi. Tayyorlangan eritmadan 2,0 gr miqdorda olinib, Ni (II)

tuzining eritmasidan 3,0 gr miqdoriga o'rtacha 24 soat davomida shimdirildi. Modifikatsiyalash jarayonining optimal sharoitini aniqlash turli reaksiya vaqtlari va har xil haroratlarda bajarildi. Modifikatsiya jarayoni natijasida boshlang'ich mahsulotning massasi oxiri mahsulot massasi ortishiga ko'ra solishtirildi.

Silikagel modifikatsiyasi va uning kimyoviy chidamliligi va yuqori mexanik mustahkamlikga ega ekanligi, chidamlilik darajasi modifikatsiyalanishi va uning tuzilishiga bog'liq bo'lib ko'plab sohalarda keng qo'llaniladi.

Modifikatsiyalangan silikagel turli kimyoviy muhitlarda masalan, asoslar va kislotalar ta'sirida o'z xususiyatlarini saqlaydi.

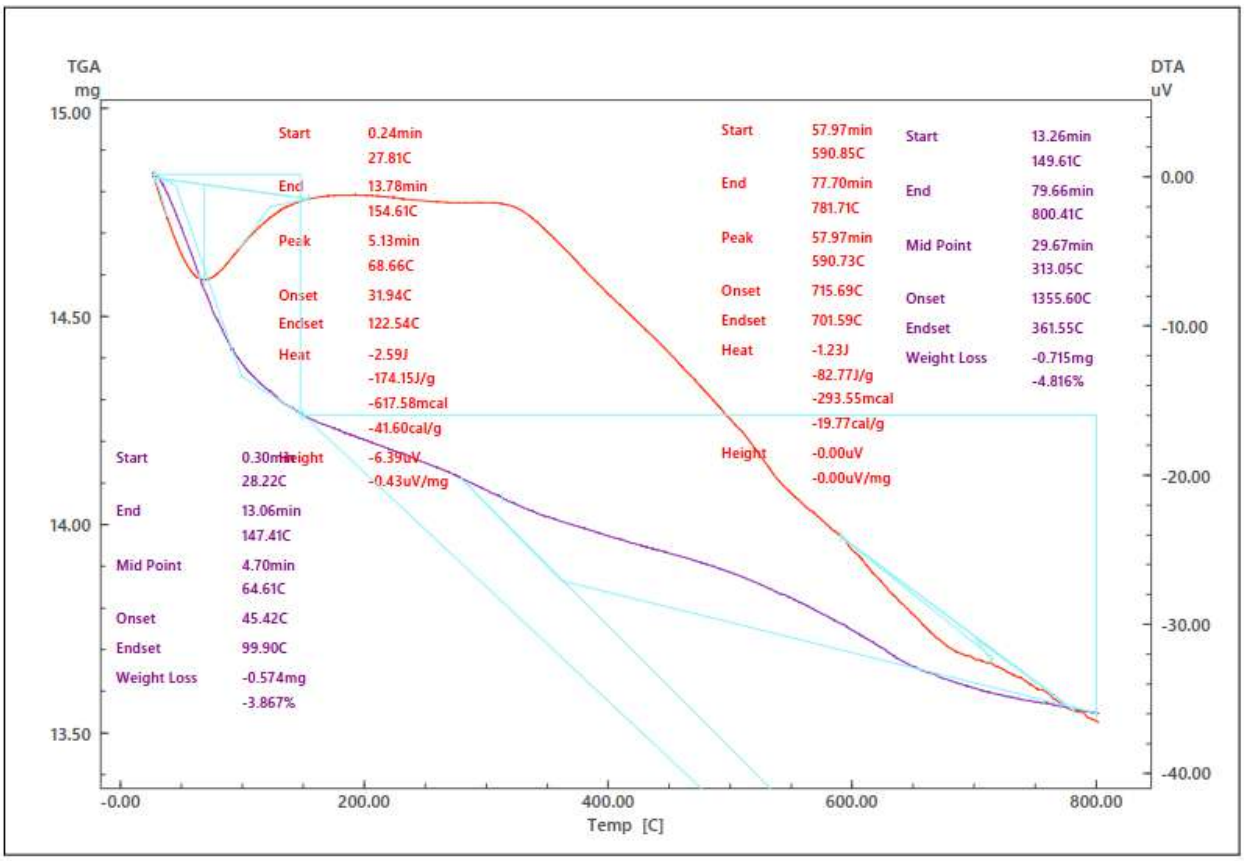

Modifikatsiyalanishi jarayoni uning mustahkamlik darajasini oshiradi. Bu esa uni turli mexanik zarbalarga bardosh bera oladigan mahsulot sifatida ishlatishga imkon beradi.

Bundan ko'rinadiki olingan material yuqori haroratga chidamli bo'lib turli ishlab chiqarish jarayonlarida ishlatish imkoniyatini va modifikatsiyalangan silikagellarni qo'llash darajasini oshirish bilan ularning sanoat va laboratoriya tadqiqotlarida samarali foydalanish imkonini beradi.

Modifikatsiyalangan silikagel mahsulotimizni termik analizlarini olganimizda DTA va TGA tahlillar shuni ko'rsatadiki moddamizda ikkita massa yuqotish jarayoni sodir bo'lgan.

Tekshirish natijasida birinchi massa yuqotish 99.9 °C da 4 minut 42 sek vaqt davomida sodir bo'ldi, birinchi massa yuqotish jarayonida
0.574 mg massa umumiy massaning 3.867 % i modifikatsiyalangan silikagel mahsulotimizning umumiy massasidan namlikning chiqib ketishi evaziga sodir bo'ldi. Ushbu jarayonda ikkinchi massa yuqotish jarayoni 149.61°C dan 361.55°C oralig'ida sodir bo'ldi. Ikkinchi massa yuqotish umumiy massaning 4.816% i ya'ni 0.715 mg massa yuqoldi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Cucu E. et al. Gas sorption and selectivity study of N,N,N′,N′-tetraphenyl-1,4-phenylenediamine based microporous hyper-crosslinked polymers // Microporous Mesoporous Mater. Elsevier, 2022. Vol. 330. P. 111567.

2. Choi S., Drese J.H., Jones C.W. Adsorbent materials for carbon dioxide capture from large anthropogenic point sources // ChemSusChem. Wiley-VCH Verlag, 2009. Vol. 2, № 9. P. 796-854.

3. Li Q. et al. Monoethanolamine-Modified Attapulgite-Based Amorphous Silica for the Selective Adsorption of CO_2 from Simulated Biogas // Energy and Fuels. American Chemical Society, 2020. Vol. 34, № 2. P. 2097-2106.

4. Samariddinov J. T., To'rayev X. X., Xolnazarov B. A., Modifikatsiyalangan silikagel asosida Ni (II) sorbsiyasi "KIMYOVIY TEXNOLOGIYA VA MINERAL RESURSLARDAN SAMARALI FOYDALANISH: ILM-FANDAN AMALIYOTGA" MAVZUSIDA XALQARO ILMIY-AMALIY ANJUMANI MATERIALLARI TO'PLAMI 2025-yil 16-17-may . 712-714.

XXI ASRDA INNOVATSION
TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM
TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR
Volume 03, Issue 12, 2025

ТИЖОРАТ БАНКЛАРИНИНГ ИНВЕСТИЦИЯ ФАОЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛЛАРИ

Набиев Карим Камилович

Тошкент давлат иктисодиёт университети

«Банк иши» кафедраси катта укитувчиси

Хозирги кунда жахон иктисодиётида баркарорсизлик давом этаётган даврда мамлакатимиз иктисодиётини баркарор ривожлантириш, унинг ракобатбардошлик даражасини ошириш мухим масала хисобланади. Бунинг учун иктисодиётда таркибий узгаришларни чукурлаштириш, юкори техно-логик ишлаб чикаришни ривожлантириш, саноат тармокларини модернизация килиш ва технологик янгилаш жараёнларини тезлаштириш лозим. Банкларнинг инвестиция фаолияти ва бу банк инвестор сифатида даромад олиш максадида молиявий активларни сотиб олиши, реал активларни яратиши ва ташкил килиши учун маблагларни жойлаштириши билан боглик фаолиятидир. Банкларнинг инвестиция фаолиятини бошка инвесторлар фаолиятидан фаркли томони шундаки, улар инвестицияни жалб килинган маблаглар эвазига амалга оширадилар. Шунинг учун хам банк бир томондан инвестор сифатида бозорда пайдо булса, бошка томондан эса у карздордир. Ушбу холат банклар учун ликвидлиликни мухим масала килиб куяди, улар активлар ва пассивларининг муддати, хажми ва фоиз ставкалари буйича мутаносиб бошкаришни такозо этади.

Ривожланган мамлакатларда тижорат банкларининг инвестиция фаолиятларини молиялаштиришнинг асосий манбаи булиб мижозлардан жалб этилган муддатли ва жамгарма депозитлари хисобланади. Бунинг сабаби биринчидан, капитал тижорат банклари фаолиятини молиялаштиришнинг нисбатан киммат шакли хисобланади; иккинчидан, тижорат банклари фаолиятининг мохиятига кура, ахоли ва корхоналарнинг вактинчалик буш пул маблагларини депозит хисобракамларига жалб килиш ва уларни кредитлар, инвестициялар шаклида жойлаштириш билан шугулланувчи тижорат ташкилотлари хисобланади; учинчидан, банклараро кредитлар нисбатан киммат молиявий ресурс хисобланади, шу сабабли ундан актив операцияларни

молиялаштиришда фойдаланиш тижорат банклари фоизли харажатлари микдорининг ошишига олиб келади; туртинчидан, тижорат банклари трансакцион депозитлардан тугридан-тугри, яъни муддатли депозит шартномаси тузмасдан туриб фойдаланишга хакли эмас.

Утиш иктисодиёти мамлакатларида тижорат банкларининг трансакцион депозитлардан ресурс сифатида тугридан-тугри, яъни муддатли депозит шартномасини тузмасдан фойдаланиши уларнинг депозит базаси мустахкамлигига салбий таъсир килади, ликвидлилик рискининг кучайишига хизмат килади. Бунинг сабаби шундаки, трансакцион депозит бекарорлик даражаси жуда юкори булган пассив хисобланади. У исталган вактда мижоз томонидан талаб килиб олиниши мумкин. Шунинг учун хам ривожланган мамлакатларнинг банк амалиётида трансакцион депозитлар тижорат банки учун ресурс манбаи хисобланмайди ва уларга фоиз туланмайди. Ривожланган давлатлар банкларининг ресурслар базасида мижозларнинг маблаглари юкори салмокни эгаллайди. Хусусан, Финляндия, Италияда жами банк пассивларининг 30 % дан ортик кисми мижозлар (жумладан, жисмоний шахслар) маблагларига тугри келади. Бу курсаткич Япония ва Исроилда 80% ни ташкил этади.

Тараккий этган мамлакатларда молия бозорининг ривожланганлиги сабабли тижорат банклари томонидан чикарилган кимматли козларни сотиш натижасида олинган пул маблаглари улар ресурсларининг умумий
хажмида сезиларли даражада юкори улушни эгаллайди. Мазкур ресурслар асосан банкларнинг узок муддатли инвестицион операцияларини молиялаштиришда ишлатилади.

Ривожланган мамлакатлар банк амалиётида инвестицион фаолиятнинг мухим таркибий кисми булиб кимматли козларга килинган инвестициялар хисобланади. Банклар томонидан кимматли когозларга килинган инвестициялар Франция тижорат банкларида 16,2%, Германияда - 15,5%, Италияда - 23,8%, Буюк Британияда - 7,8%, Испанияда - 23,8%, АКШда - 2,2 %, Бельгияда - 6,4 %, Японияда -10,2% ни ташкил килади.

Республикамизда молия бозори етарли даражада ривожланмаганлиги сабабли тижорат банклари инвестицияларни молиялаштиришда асосан узок муддатли кредитлари билан иштирок этадилар. Банкларнинг бир йилдан ортик муддатга берилган кредитлари узок муддатли кредитлар хисобланиб, улар ахоли ва хужалик юритувчи субъектларнинг инвестицион харажатларини молиялаш-тириш максадида берилади.

Инвестицион кредитлар хажмига инфляция даражаси хам таъсир килади. Инфляция даражаси юкори булган шароитда банкларнинг инвестиция фаолияти сусаяди, чунки кредитларнинг фоиз ставкаси ошади ва банкларнинг спекулятив операциялар билан шугулланишга кизикиши ортади. Инфляция даражаси канчалик юкори булса, банкларнинг реал фоиз ставкаси шунча пасайиб кетади, бу банкларни инвестиция килишга рагбатлантирмайди. Республикамизда кейинги 5 йил мобайнида инфляциянинг даражаси 9-10 фоиз атрофида булиб, бу банк кредитлари буйича фоиз ставкаларининг пасай-ишига олиб келган.

Республикамиз тижорат банклари кредит куйилмаларининг юкори усиш суръатига эга булишида узок муддатли кредитларнинг фоиз ставкаларининг пасайиши, мажбурий захира ставкаларининг узгарганлиги ва табакалаштирилганлиги мухим рол уйнаган. Аммо хозирги кунда тижорат банкларининг инвестицион кредитлар хажмига таъсир этувчи омиллар каторига худудларнинг иктисодий жихатдан ривожланганлик даражаси, ресурслар таннархи хамда тижорат банкларига давлат томонидан имтиёзларнинг мавжудлигини алохида таъкидлаб утиш лозим.

Тижорат банкларининг инвестицион кредитлар бериш салохияти, биринчи навбатда, уларнинг ресурс базаси етарлилиги билан белгиланади. Мамлакатимиз тижорат банклари ресурс базасининг биринчи кисми ка-питалдан иборат булса, иккинчи кисми эса депозитлардан иборат. Сунгги йилларда тижорат банклари капитал базаларининг хам, депозит базаларининг хам усиш тенденциясига эга.

Шуни таъкидлаш жоизки, республикамиз тижорат банкларида депозит маблаглари умумий усиш тенденциясига эга булса-да, уларнинг базасини узок муддатли депозитлар хисобига янада мустахкамлаш лозим. Чунки республикамиз тижорат банкларида трансакцион депозитларнинг жами де-позитлар хажмидаги улуши 50 фоиздан юкорилигича колмокда. Жахон Тикланиш ва тараккиёт банки экспертларининг фикрича, трансакцион депозитларнинг жами депозитлар хажмидаги улуши 30 фоиздан ошмаслиги лозим. Акс холда муддатли маблаглар етишмайди ва бу тижорат банкларининг кредитлаш салохиятини оширишни чегаралайди. Тижорат банклари ресурс базасининг иккинчи мухим таркибий кисми уларнинг капитал базаси хисобланади.

Банклар инвестицияларни амалга оширишда факатгина даромадлиликни эмас, балки банкнинг ликвидлилик даражасига хам ахамият беришлари лозим. Бунда инвестицион лойихаларни молиялаштириш учун узок муддатли инвестицион кредитларни уз капиталлари ва узок муддатли депозитлар хисобига

молиялаштиришлари лозим. Шундагина банкда ликвидлилик муаммоси вужудга келмайди. Республикамиздаги банклар иктисодиёт тармокларидаги инвестиция лойихаларини молиялаштиришга турли бюджетдан ташкари фондлар ва сугурта компаниялари маблагларини фаол жалб килишлари лозим. Чунки буларнинг маблагларининг аксарият кисми узок муддатли булиб, уларни инвестиция лойихаларини молиялаштиришга трансформация килиш банкларда ликвидлилик муаммосини келтириб чикармайди.

REQUIREMENTS OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING METHODOLOGY PROGRAM AND CEFR STANDARDS IN UZBEKISTAN

Supervisor: Abduraxmanova Zilola Yoqubjon qizi
Jizzakh branch of the National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek
The faculty of Psychology, department of Foreign languages
Phylology and foreign languages
Abduraxmanova@jbnuu.uz
Abdujabborova Maftuna Esonboy qizi
abdujabborovamaftuna716@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada O‘zbekistonda xorijiy tillarni o‘qitish metodikasi dasturining asosiy talablari va ularning Umumevropa tillarni bilish darajalarini baholash tizimi bilan uyg‘unligi tahlil qilinadi. Tadqiqotda xorijiy til ta’limining kommunikativ va kompetensiyaga asoslangan yondashuvlari yoritilib, o‘quv dasturlari, o‘qitish metodlari va baholash jarayonlarining xalqaro standartlarga mosligi ko‘rsatib beriladi. Shuningdek, o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi, zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish hamda o‘quv materiallarining CEFR talablariga moslashuvi masalalariga alohida e’tibor qaratiladi. Maqola xorijiy til ta’limi sifatini oshirish va o‘quvchilarning xalqaro muloqotga tayyorgarligini kuchaytirishga xizmat qiladi.

Kalit so’zlar: xorijiy til ta’limi, o‘qitish metodikasi, CEFR standartlari, kommunikativ kompetensiya, kompetensiyaga asoslangan yondashuv, baholash tizimi, o‘qituvchi tayyorgarligi, o‘quv dasturi.

Abstract

This article analyzes the main requirements of the foreign language teaching methodology program in Uzbekistan and its alignment with the Common European Framework of Reference for Languages. The study highlights communicative and competency-based approaches to foreign language education and examines the correspondence of curricula, teaching methods, and assessment practices with international standards. Particular attention is paid to teacher professional

development, the use of modern pedagogical technologies, and the adaptation of instructional materials to CEFR requirements. The article aims to contribute to improving the quality of foreign language education and enhancing learners' readiness for international communication.

Key words: foreign language education, teaching methodology, CEFR standards, communicative competence, competency-based approach, assessment system, teacher training, curriculum design.

INTRODUCTION

The development of foreign language teaching in Uzbekistan over the past ten years has been significantly impacted by the nation's expanding demand for multilingual experts and the integration of the world economy. The alignment of national educational standards with international frameworks has been facilitated by the modernization of the education system and the growing importance of English as a medium for academic mobility, career advancement, and global collaboration. The Common European Framework of Reference for Languages is one of the most important frameworks since it offers a common foundation for curriculum design, instructional material development, learner assessment, and language learning outcome transparency. The foreign language teaching methodology program in Uzbekistan is closely aligned with CEFR standards, which guarantees that students learn communicative skills and attain globally recognized proficiency levels.

In Uzbekistan, the curriculum for teaching foreign languages focuses on competency-based learning, communicative language teaching, and learner-centered instruction. The official curricula for vocational colleges, higher education institutions, academic lyceums, and general secondary schools all mirror these methodological guidelines. The curriculum stresses the significance of acquiring linguistic, sociolinguistic, and practical skills, all of which are related to CEFR indicators for reading, writing, speaking, and listening abilities. In addition to prioritizing meaningful interaction, situational communication, authentic texts, and activities that encourage independent learning and creativity, the curriculum also gives priority to these elements. In order to promote pupils' language acquisition, teachers are urged to incorporate contemporary pedagogical methods like project-based learning, blended learning, and digital resources.

Uzbekistan's CEFR standards delineate six primary proficiency levels, ranging from A1 to C2, with each level specifying distinct markers of communicative proficiency. In accordance with these descriptions, educational institutions are obligated to harmonize instructional goals, assessment methods, and anticipated learning results. For instance, primary school students are usually expected to attain A1 or A2 levels, whereas secondary and upper secondary students are anticipated to have B1 or B2 proficiency depending on their chosen course of study. Students majoring in foreign languages at university must have attained C1 competence by the time they graduate. These guidelines encourage clarity, consistency, and comparability in language instruction across institutions and areas.

The integration of formative and summative assessment methods based on CEFR standards is one of the fundamental tenets of Uzbekistan's methodology program. To ensure that assessment emphasizes actual communicative performance rather than individual grammatical correctness, teachers are required to utilize rubrics and checklists that align with CEFR can-do statements. Digital testing instruments, portfolio-based assessment, interactive activities, and oral communication assignments are all crucial in assessing student progress. The connection between instruction, learning, and assessment is also strengthened by national exams and certification systems like the State Test Center exams, international tests, and in-house university assessments, which are all based on CEFR frameworks.

In Uzbekistan, the standards for teacher qualifications also align with the CEFR criteria. English language teachers are urged to strive for great competence and show professional understanding of current teaching approaches. Courses in linguistics, pedagogy, psychology, classroom management, and digital literacy are all part of teacher training programs, all of which are aligned with CEFR-based communicative techniques. Workshops, online courses, and methodological seminars are used to ensure ongoing professional development, which encourages teachers to use creative strategies and stay current with global educational trends.

The textbook creation and classroom resources have also been impacted by the implementation of CEFR in the Uzbek educational system. The modern textbooks used in schools and colleges adhere to a competency-based methodology that incorporates reading, listening, interaction, and mediation skills that are precisely matched to the CEFR descriptions. Real-world situations, genuine conversations, multicultural

material, and activities that promote problem-solving and critical thinking are included in a lot of resources. This transition helps learners comprehend how language is used in international settings and prepares them for academic or professional interaction.

The use of information and communication technologies in foreign language teaching is another crucial component of the methodology program. Language learning apps, virtual classrooms, interactive movies, and online evaluation platforms are just a few of the digital resources that are heavily promoted. In addition to fostering independent learning, these tools also enable teachers to foster a more interesting and lively classroom atmosphere. In line with CEFR's action-oriented approach, students must engage in activities that mirror real-world demands, and digital resources allow for the simulation of actual communication scenarios.

Even if the implementation of CEFR norms has improved foreign language instruction in Uzbekistan, there are still issues that policymakers and teachers need to solve. Maintaining consistency in assessment methods, supporting instructors with ongoing training, enhancing rural school facilities, and guaranteeing equal access to high-quality instructional resources are all part of this. In spite of these difficulties, the ongoing changes demonstrate the nation's unwavering dedication to developing a contemporary, globally integrated educational system. In conclusion, the adoption of CEFR standards and the needs of the foreign language instruction methodology program in Uzbekistan have established a coherent, efficient, and internationally recognized framework for language instruction and acquisition. These standards guarantee transparency in learning results, foster communicative proficiency, encourage methodological innovation, and get students ready for academic and career success in a globalized world. Uzbekistan's integration with CEFR improves the caliber of foreign language instruction and fosters the country's participation in global educational and cultural events.

LITERATURE REVIEW AND METHODOLOGY

In the academic literature both domestically and internationally, there has been extensive discussion of the theoretical underpinnings of foreign language teaching methodology and the adoption of CEFR standards in Uzbekistan. The Common European Framework of Reference for Languages, according to researchers, marks a paradigm shift in language education from a traditional grammar-based methodology to one that is more communicative and action-oriented. Leading scholars in applied

linguistics claim that the CEFR offers a full framework for characterizing language competency using functional descriptors that mirror actual communication. Because it encourages transparency, consistency, and comparability among different educational systems, this framework has been examined as a valuable instrument for nations undergoing educational reforms, like Uzbekistan.

The need to incorporate communicative competence, intercultural understanding, and learner independence into foreign language courses is emphasized by European linguists' research. According to these researches, language learning encompasses not only the acquisition of grammatical structures but also the ability to utilize language successfully in social, academic, and occupational settings. These concepts have been modified by Uzbek academics to fit the local educational environment, with an emphasis on curriculum development, textbook creation, and assessment methods that are in line with CEFR standards. National research highlights the importance of state educational standards and policy papers in directing the incorporation of CEFR into mainstream higher, vocational, and secondary schools.

Numerous studies conducted in the context of Uzbekistan examine the advantages and disadvantages of using CEFR-based instruction. According to researchers, the framework promotes outcome-based education and aids teachers in establishing specific learning goals. However, the literature also highlights methodological challenges like inadequate teacher preparation, restricted access to real resources, and variability in assessment methods. The majority of academics concur that CEFR improves the quality of foreign language teaching by promoting communicative activities, student-centered teaching, and the use of cutting-edge technology, even in the face of these difficulties.

The growing significance of creative instructional strategies, such as task-based learning, project-based teaching, and blended learning models, is also emphasized by methodological literature on foreign language teaching in Uzbekistan. These methods are thought to be successful in helping learners acquire the productive and receptive skills necessary to meet CEFR standards. According to researchers, interactive classroom activities, group assignments, role plays, and problem-solving exercises foster valuable learning environments in which students actively apply the language they are learning. Additionally, the literature emphasizes the need for teachers to engage in ongoing professional development in order to effectively use these strategies.

This study employs a methodological approach that relies on qualitative analysis of academic writings, official educational documents, and teaching programmes pertaining to foreign language instruction in Uzbekistan. A comparative study is used to evaluate the consistency between CEFR standards and national foreign language teaching methodology programs. The alignment of curriculum standards, learning outcomes, and assessment criteria with CEFR competency descriptors is examined. This method enables a thorough examination of how international norms are modified to suit local educational demands.

Furthermore, descriptive analysis is employed to investigate the methods and requirements of instruction at various educational levels, such as secondary schools and postsecondary institutions. In order to assess the alignment of textbooks and instructional materials with the communicative and action-oriented principles of the CEFR, the study also employs content analysis. The methodology offers a thorough overview of the current state of foreign language teaching methodology in Uzbekistan by integrating findings from national and international literature with policy analysis. In general, the literature review shows that the CEFR provides a solid theoretical and practical basis for changes to foreign language instruction, while the methodology chosen guarantees a methodical and unbiased examination of its application in the Uzbek educational environment.

RESULTS

A review of foreign language teaching methodology programs in Uzbekistan shows a close adherence to the Common European Framework of Reference for Languages' principles and descriptors. The findings suggest that national curriculums are increasingly focusing on communicative competence as the primary objective of language instruction. The learning outcomes at various educational levels are expressed in terms of the learner's capacity to comprehend, create, and engage in real-world scenarios using the target language. This demonstrates a clear departure from conventional instruction based on knowledge towards a competency-based, action-oriented approach that adheres to CEFR criteria. The results show that the instructional techniques encouraged by government initiatives promote the integrated development of reading, writing, speaking, and listening abilities. The goal of classroom activities is to foster learner engagement, collaboration, and meaningful communication. Using real resources, situational discussions, and task-based activities helps students improve

their practical language abilities and boosts their motivation. The CEFR can-do statements, which emphasize the practical application of language rather than individual grammatical rules, are very similar to these methods. The findings also indicate that Uzbekistan's evaluation methods are becoming more and more centered on the CEFR. Teachers are advised to use formative assessment techniques that track students' development through observation, performance assignments, and self-assessment. Summative assessment approaches place emphasis on communicative performance and skill integration, making sure that learners are assessed based on globally accepted competency standards. Increased transparency and consistency in evaluation across educational institutions are facilitated by the expanding use of standardized testing and CEFR-based rubrics.

Teacher professional development is another key outcome. The analysis shows that teacher preparation programs place a higher priority on digital literacy, communicative teaching techniques, and methodological proficiency. Teachers are required to have linguistic competence as well as pedagogical abilities that are consistent with CEFR principles. Teachers are supported in applying creative strategies and modifying instructional materials to fit the varied needs of students through ongoing professional development initiatives. According to the results, the majority of the instructional materials and textbooks utilized in Uzbekistan now adhere to CEFR standards. These resources include culturally appropriate content, interactive activities, and communicative tasks that encourage language usage in real-world scenarios. The CEFR's emphasis on action-oriented learning is reinforced by the integration of multimedia resources and digital tools, which increases learner engagement and fosters autonomous learning. The findings also point out some difficulties with the practical use of CEFR-based approaches. Differences in teachers' methodological preparation, unequal access to resources, and variations in the quality of instruction all contribute to inconsistent results. Notwithstanding these obstacles, the overall findings demonstrate that the incorporation of CEFR standards has greatly enhanced the organization, clarity, and efficacy of foreign language instruction methodology in Uzbekistan, which has aided in the growth of students' communicative competence and preparation for global academic and professional settings.

Conclusion. The current research shows that the Common European Framework of Reference for Languages' concepts and standards are having a growing influence on the criteria of the foreign language teaching methodology curriculum in Uzbekistan.

Foreign language education has undergone a tremendous transformation due to the alignment between national educational policies and CEFR, moving away from conventional form-based teaching methods and toward communicative, learner-centered, and competency-based methodologies. This change demonstrates Uzbekistan's dedication to joining the international academic and professional community and modernizing its educational system. The study supports the idea that the CEFR offers a well-organized and consistent approach for determining learning goals, developing curriculum, choosing instructional resources, and evaluating language competence. Educational institutions in Uzbekistan ensure transparency and consistency in anticipated learning outcomes across different educational levels by using CEFR descriptors. By prioritizing genuine communication, integrated skill development, and action-oriented activities, students may improve their practical language skills that are useful outside of the classroom. Additionally, the research emphasizes the vital role teachers play in the effective application of the CEFR-based methodology. Enhancing the quality of education and increasing learner engagement are aided by the effective use of digital technologies, methodological innovation, and continuous professional development. The results, however, also show that issues like the availability of resources, methodological readiness, and consistency in evaluation continue to need ongoing focus and assistance. In general, the integration of CEFR standards into the foreign language instruction curriculum has enhanced the caliber and efficiency of language instruction in Uzbekistan. It fosters communicative proficiency, encourages learner independence, and prepares students for academic mobility and professional interaction in international settings. Continued investment in teacher training, materials development, and infrastructure will further strengthen the implementation of CEFR and ensure sustainable progress in foreign language education throughout the nation.

THE LIST OF USED LITERATURES:

1. Abduraxmanova, Z., Ergasheva, M., & Xurramova, S. (2023). APPROACHES AND ACTIVITIES THAT HELP TO DEVELOP INTERCULTURAL COMMUNICATION COMPETENCE. *Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences*, *2*(11), 90-93
2. Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Cambridge University Press.

3. Harmer, J. How to Teach English. Longman.
4. Hedge, T. Teaching and Learning in the Language Classroom. Oxford University Press.
5. Little, D. The Common European Framework of Reference for Languages and the Development of Policies for the Integration of Migrant Adult Learners. Council of Europe.
6. Nunan, D. Task-Based Language Teaching. Cambridge University Press.
7. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge University Press.
8. Scrivener, J. Learning Teaching: The Essential Guide to English Language Teaching. Macmillan.
9. Ur, P. A Course in Language Teaching: Practice and Theory. Cambridge University Press.
10. Uzbekistan Ministry of Higher and Secondary Specialized Education. State Educational Standards for Foreign Languages. Tashkent.
11. Widdowson, H. G. Teaching Language as Communication. Oxford University Press.
12. Zilola, A., Bahodir, N., & Munisa, Y. (2023). APPROACHES AND ACTIVITIES THAT HELP DEVELOP INTERCULTURAL COMPETENCE. *Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences*, *2*(2), 204-208.

БЕЗЛИЧНЫЕ ГЛАГОЛЫ

Научный руководитель: **Тилляева Муюссар Ярбазазаровна**

Рашидова Севинч

Студентка 3 курса, Шахрисабзский государственный педагогический институт

Аннотация. В данной статье анализируются безличные глаголы в русском языке. Рассматриваются их лингвистические особенности, способы употребления и синтаксическая роль. Также обсуждается значение безличных глаголов в современной русской литературе и их коммуникативные функции.

Annotatsiya. Ushbu maqolada rus tilidagi bezlichnye (shaxsga bog‘lanmagan) fe’llar tahlil qilinadi. Maqolada ularning lingvistik xususiyatlari, ishlatilish usullari va sintaktik roli o‘rganiladi. Shuningdek, zamonaviy rus adabiyotida bezlichnye fe’llarning ahamiyati va kommunikativ funksiyalari ko‘rib chiqiladi.

Annotation. This article analyzes impersonal verbs in the Russian language. Their linguistic features, usage patterns, and syntactic roles are examined. The importance of impersonal verbs in modern Russian literature and their communicative functions are also discussed.

Ключевые слова: безличные глаголы, синтаксис, коммуникативные функции, лингвистика, русский язык

Keywords: impersonal verbs, syntax, communicative functions, linguistics, Russian language

Kalit so’zlar: bezlichnye fe’llar, sintaksis, kommunikativ funksiyalar, lingvistika, rus tili

Глаголы русского языка классифицируются по различным признакам. Одной из таких категорий являются безличные глаголы. Безличные глаголы обычно не относятся к определённому субъекту и выражают событие, процесс или состояние. Эта категория глаголов обладает уникальными синтаксическими особенностями и является объектом изучения во многих лингвистических исследованиях (Скорик, 2001; Черняк, 2005).

Основная функция безличных глаголов – выражение действия или состояния без указания на субъект. Например, предложения “Смеркалось” или “Холодно” описывают состояние или событие без конкретного лица.

Типы безличных глаголов. Безличные глаголы делятся на несколько категорий:

1. Выражающие атмосферные и природные явления:

Смеркалось – Tun botayotgan edi

Идёт дождь – Yomg‘ir yog‘moqda

2. Выражающие чувства и состояния:

Мне грустно – Menga qayg‘uli

3. Выражающие происшествия и события:

Произошло несчастье – Baxtsizlik sodir bo‘ldi

Случилось недоразумение – Noaniqlik yuz berdi

4. Речевые и коммуникативные формы:

Говорят, что… – Aytishlaricha…

Считается, что… – Hisoblanadi, deb

Синтаксические особенности

Безличные глаголы обычно: Не употребляются с подлежащим; Не имеют форм первого, второго и третьего лица;

Выполняют роль сказуемого;

Часто употребляются в кратких предикативных формах.

Примеры: Холодно – Sovuq. Светает – Tong otmoqda

В этих предложениях предикат выражает событие или состояние без подлежащего.

Коммуникативные функции безличных глаголов

Главная коммуникативная функция безличных глаголов – передача информации без указания на субъект. Они выполняют следующие функции в речи:

1. Описание состояния:

Холодно – Sovuq

2. Сообщение о событии:

Произошло землетрясение – Zilzila sodir bo‘ldi

3. Выражение эмоций:

Мне страшно – Menga qo‘rqinchli

В литературных текстах безличные глаголы помогают создавать атмосферу, передавать эмоциональное состояние персонажей и поддерживать нейтральный стиль повествования.

Безличные глаголы в русской литературе. В художественных текстах безличные глаголы часто используются для описания природы, условий и настроения. В произведениях А. Чехова и Л. Толстого безличные глаголы создают ощущение объективности и реалистичности событий. Безличные глаголы позволяют писателю передавать события без привязки к конкретному субъекту, создавая универсальный и нейтральный тон текста.

Безличные глаголы являются важным языковым инструментом русского языка. Они:

Выражают события и состояния без подлежащего;

Выполняют синтаксические и предикативные функции;

Обладают речевыми и коммуникативными функциями;

Играют ключевую роль в создании атмосферы и передачи эмоций в литературных текстах.

Изучение безличных глаголов необходимо для глубокого понимания русской грамматики, синтаксиса и литературного языка.

Список литературы

1. Скорик, Н. Н. Русская грамматика: Теория и практика. – Москва: ЛКИ, 2001.

2. Черняк, Л. А. Синтаксис современного русского языка. – Москва: Наука, 2005.

3. Аванесов, Р. И. История русской грамматики. – Москва: Просвещение, 1990.

4. Жирмунский, В. М. Русская литература XIX века. – Ленинград, 1985.

5. Лопатин, В. В. Словарь русской грамматики. – Москва: Русский язык, 2000.

6. Русская грамматика. – Москва: Наука, 1980.

7. Баскаков, Н. А. Русская синтаксическая структура. – Москва, 1995.

8. Падучева, Е. В. Лексикология и синтаксис. – Москва, 2002.

9. Кустова, Е. А. Глагольные категории русского языка. – Санкт-Петербург, 2004.

10. Черняк, Л. А. Безличные конструкции в современном русском языке. – Москва, 2007.

11. Левин, В. В. Русский язык и его особенности. – Москва, 1998.

12. Синявская, И. П. Русская грамматика для студентов. – Москва, 2003.

TENGSIZLIKLAR SISTEMASI VA ULARNI YECHISH.

Mamataliyeva Mohira Nazarovna

Termiz iqtisodiyot va servis Universiteti magistranti

Annotatsiya :Ushbu maqolada tengsizliklar sistemasi, ularning matematik model sifatidagi ahamiyati hamda yechimlarni topishning zamonaviy usullari tahlil qilinadi. Tengsizliklar sistemasini yechishda grafik yondashuv, analitik metodlar va algoritmik yondashuvlarning o‘ziga xos afzalliklari ko‘rsatib beriladi. Shuningdek, chiziqli va chiziqsiz tengsizliklar sistemasining qo‘llanish doiralari, ularni optimallashtirish masalalarida qo‘llash imkoniyatlari ham nazariy va amaliy misollar orqali asoslanadi. Tadqiqot natijalari tengsizliklar sistemasini to‘g‘ri tuzish va yechish o‘quvchilarning matematik fikrlashini rivojlantirishda muhim omil ekanini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: Tengsizliklar, tengsizliklar sistemasi, yechimlar to‘plami, grafik usul, analitik metod, chiziqli tengsizlik, optimallashtirish, matematik model.

Kirish

Tengsizliklar matematik analizning fundamental bo‘limlaridan biri bo‘lib, ular real hayotdagi jarayonlarni modellashtirishda tenglamalarga qaraganda ancha keng imkoniyat yaratadi. Chunki ko‘plab iqtisodiy, texnologik, fizik va ijtimoiy jarayonlar aniq tengliklar bilan emas, balki chegaralar, cheklovlar va taqqoslashlar bilan ifodalanadi. Shuning uchun tengsizliklar sistemasi turli miqdorlarning o‘zaro bog‘liqligini ifodalashda eng qulay vosita bo‘lib xizmat qiladi. Tengsizliklar sistemasini yechish – bu ayrim tengsizliklar bajariladigan umumiy yechimlar mintaqasini aniqlash jarayoni bo‘lib, unda grafik, analitik va algoritmik yondashuvlar qo‘llanadi. Maktab va oliy ta’limda ushbu mavzuning o‘rganilishi o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashi, tahliliy qobiliyati va matematik modellashtirish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Xususan, chiziqli tengsizliklar sistemasi optimallashtirish masalalarining nazariy asosini tashkil etadi, chiziqsiz tengsizliklar esa murakkab jarayonlarni tavsiflashda keng qo‘llanadi. Mazkur maqolada tengsizliklar sistemasi tushunchasi, ularning turlari, yechimlarni topish metodlari va amaliy qo‘llanish imkoniyatlari yoritiladi. Ushbu yondashuv mavzu bo‘yicha nazariy bilimlarni mustahkamlash hamda amaliy masalalarni samarali yechishga xizmat qiladi.

Tadqiqot metodlari va uslublari

Tengsizliklar sistemasini o‘rganishda mazkur tadqiqot bir nechta ilmiy-uslubiy yondashuvlarga tayandi. Avvalo, mavzuning nazariy asoslarini aniqlash uchun matematik tahlil, mantiqiy tahlil va taqqoslash metodlari qo‘llanildi. Ushbu metodlar yordamida tengsizliklar sistemasining ta’riflari, ularning turlari hamda yechimlar to‘plamini shakllantirish jarayonlari chuqur o‘rganildi.

Tadqiqotning amaliy qismi esa tengsizliklar sistemasini yechishning turli metodlarini solishtirishga qaratildi. Bunda quyidagi uslublar qo‘llandi: Grafik usul – ikki va uch o‘zgaruvchili chiziqli tengsizliklar sistemasining yechimlar mintaqasini tasvirlash, ularning kesishish sohalarini aniqlash va yechimni vizual baholash uchun qo‘llanildi. Grafik metod o‘quv jarayonida mavzuni intuitiv tushunishni kuchaytiruvchi asosiy vositalardan biri sifatida o‘rganildi. Analitik metod – tengsizliklarni algebraik qayta ishlash, ekvivalent o‘zgartirishlar, interval usuli, chegaraviy nuqtalarni aniqlash va yechimlar to‘plamini matematik ifodalash orqali amalga oshirildi. Ushbu yondashuv ayniqsa chiziqsiz tengsizliklar sistemalarini yechishda samarali bo‘ldi. Algoritmik yondashuv – murakkab tengsizliklar sistemasini bosqichma-bosqich yechish, yirik sistemalar uchun kompyuter yordamida yechim topish jarayonlarini modellashtirishda ishlatildi.Bu yondashuv real masalalarga tadbiq etiladigan optimallashtirish modellarini tahlil qilishda muhim ahamiyat kasb etdi.

Shuningdek, o‘quvchilarning tengsizliklar sistemasini o‘zlashtirish jarayonini baholashda pedagogik kuzatuv, diagnostik tahlil va muammoli ta’lim elementlari qo‘llanilib, metodlarning samaradorligi aniqlanib bordi. Ushbu metodlar yig‘indisi mavzuning nazariy asoslarini mustahkamlash, amaliy yechimlarni ko‘rsatish va tengsizliklar sistemasining real jarayonlarni modellashtirishdagi ahamiyatini ilmiy asosda yoritish imkonini berdi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tadqiqot davomida tengsizliklar sistemasini yechishning grafik, analitik va algoritmik metodlari tahlil qilindi hamda ularning samaradorligi bir nechta sodda misollar orqali baholandi.

1. Chiziqli tengsizliklar sistemasini tahlil qilish

Quyidagi sistema ko‘rib chiqildi:

1. $x + y \leq 6$

2. $x - y \geq 1$

3. $x \geq 0$

4. $y \geq 0$

Birinchi tengsizlik tekislikda $x + y = 6$ chiziq ostidagi sohaga mos keladi. Ikkinchi tengsizlik $x - y = 1$ chizig‘i ustidagi mintaqani beradi. Oxirgi ikkita tengsizlik esa yechimlar to‘plamini birinchi kvadrant bilan chegaralaydi. Natijada sistemaning yechimlar sohasi cheklangan to‘rtburchaksimon hudud bo‘lib, bu optimallashtirish masalalarida qulay poligon hosil qiladi.

2. Analitik metod orqali bir o‘zgaruvchili sistema yechimi

Quyidagi sistema tahlil qilindi:

1. $2x - 5 < 3x + 2$

2. $x + 4 \geq 1$

1-tengsizlikni yechish:

$2x - 5 < 3x + 2$

$-5 - 2 < x$

$x > -7$

2-tengsizlikni yechish:

$x + 4 \geq 1$

$x \geq -3$

Umumiy yechim ikkala shartni qamrab olishi kerak, ya’ni: $x \geq -3$.

3. Chiziqsiz tengsizliklar sistemasining tahlili

Quyidagi sistema o‘rganildi:

1. $x^2 + y^2 \leq 9$

2. $y \geq x$

Birinchi tengsizlik markazi (0,0) bo‘lgan radiusi 3 ga teng aylananing ichki qismini bildiradi. Ikkinchi tengsizlik $y = x$ chizig‘i yuqorisidagi yarim tekislikni anglatadi.

Natijada yechimlar sohasi doira ichidagi uchburchaksimon segment ko‘rinishida bo‘ladi.

4. O‘quv jarayonida qo‘llash natijalari .Tajriba-sinov ishlari asosida quyidagi xulosalar olindi: Grafik usuldan foydalanish o‘quvchilarning mavzuni tushunish darajasini sezilarli oshirdi. Analitik metodlar ularning mantiqiy fikrlashini mustahkamlagani kuzatildi. Real misollar asosida tuzilgan tengsizliklar sistemasini ishlash matematik modellashtirish ko‘nikmasini yaxshilab berdi.

XULOSA. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, tengsizliklar sistemasi matematik modellashtirishning muhim vositalaridan biri bo‘lib, u real hayotdagi ko‘plab jarayonlarni chegaralar, cheklovlar va taqqoslashlar orqali ifodalash imkonini beradi. Grafik, analitik va algoritmik metodlarning solishtirilishi ularning har biri o‘z vazifasiga ko‘ra samarali ekanini namoyon qildi. Grafik usul yechimlar to‘plamini tasavvur qilishni osonlashtirsa, analitik metod aniq va tezkor natija beradi, algoritmik yondashuv esa murakkab sistemalarni kompyuter orqali yechishda qulaylik yaratadi. O‘quv jarayonida tengsizliklar sistemasidan foydalanish o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashi, tahlil qilish qobiliyati va matematik modellashtirish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Misollar bilan ishlash, grafik chizish va real vaziyatlarga asoslangan masalalarni yechish o‘quvchilarda mavzuga qiziqishni oshiradi va nazariy bilimlarning puxta shakllanishiga yordam beradi. Umuman olganda, tengsizliklar sistemasini o‘rgatish va ularni yechish metodlarini to‘g‘ri tanlash matematik ta’limning samaradorligini oshiruvchi muhim omildir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. A. A. Abdurahmonov. “Algebra va analiz asoslari”. Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti, 2020.

2. V. A. Ilin, E. G. Poznyak. “Fundamentals of Mathematical Analysis”. Moscow: Fizmatlit, 2019.

3. Larson, R. “Elementary Algebra”. Cengage Learning, 2016.

4. Smith, R. & Minton, R. “Calculus and Analytic Geometry”. McGraw-Hill Education, 2017.

5. Uzbek OTMlarining algebra o‘qitish metodikasi bo‘yicha ilmiy maqolalar va o‘quv qo‘llanmalar.

6. Optimization Methods in Mathematics. Springer, 2018.

XXI ASRDA INNOVATSION
TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM
TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR
Volume 03, Issue 12, 2025

FUNKSIYANING CHEGARALANGANLIGI VA SUPREMUMI.

Haqberdiyev Bekzod Turdiali o‘g‘li

Termiz iqtisodiyot va servis Universiteti magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada funksiyaning chegaralanganligi tushunchasi, uning matematik tahlildagi o‘rni hamda supremum (eng kichik yuqori chegara) kategoriyasining nazariy ahamiyati yoritiladi. Funksiyaning yuqoridan va pastdan chegaralangan bo‘lishi uchun zarur shartlar izohlanib, supremumni aniqlashning analitik usullari ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, chegaralangan funksiyalarni real masalalarda qo‘llash, supremum tushunchasining optimallashtirish va funksiya xossalarini tadqiq etishdagi roli misollar orqali asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari funksiyaning chegaralanganligi va supremumini o‘rganish matematik analizning asosiy bo‘limlaridan biri bo‘lib, u barcha turdagi funksiyalar bilan ishlashda muhim nazariy poydevor ekanini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar : Chegaralangan funksiya, supremum, yuqori chegara, pastki chegara, funksiyaning xossalari, analitik tahlil, optimallashtirish, to‘plamning supremumi.

KIRISH

Matematik analizda funksiyalar xossalarini chuqur o‘rganish ularning qo‘llanish sohalarini kengaytirish va real jarayonlarni aniq modellashtirish uchun muhim ahamiyatga ega. Funksiyaning chegaralanganligi va supremumi shu xossalarning asosiy tarkibiy qismidan bo‘lib, ular funksiyaning o‘sishi, kamayishi, barqarorligi va ekstremal qiymatlari haqida muhim ma’lumot beradi. Chegaralanganlik funksiyaning qiymatlari biror oraliqda yoki butun ta’riflash sohasida qanday chegaralarda o‘zgarishini aniqlash imkonini yaratadi. Bu esa ko‘plab matematik modellar, iqtisodiy jarayonlar, fizik hodisalar va optimallashtirish masalalarida muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Supremum tushunchasi esa to‘plamning yoki funksiyaning eng kichik yuqori chegarasini ifodalab, mavjud bo‘lgan qiymatlar orasida maksimalga yaqin eng yuqori nuqtani aniqlashga imkon beradi. Ayniqsa maksimal qiymat mavjud bo‘lmagan holatlarda supremum funksiyaning qaysi yo‘nalishda o‘sib borishini baholashda muhim ko‘rsatkich hisoblanadi. Shu sababli supremum matematik analiz, real

funksiyalar nazariyasi, o‘zgaruvchilarni optimallashtirish va chegaraviy jarayonlarni o‘rganishda keng qo‘llaniladi. Mazkur maqolada funksiyaning chegaralanganligi va supremumiga oid asosiy ta’riflar, ularni aniqlash metodlari hamda amaliy misollar yoritiladi. Ushbu tahlillar funksiyaning xatti-harakatini tushunishga, uning chegaralari va maksimalga yaqin qiymatlarini aniqlashga xizmat qiladi.

TADQIQOT METODLARI VA USLUBLARI

Mazkur tadqiqotda funksiyaning chegaralanganligi va supremumi bilan bog‘liq nazariy tushunchalarni o‘rganish hamda ularni amaliy misollar orqali asoslash uchun bir nechta ilmiy-uslubiy yondashuvlardan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlar asosiy o‘rin tutdi:

1. Analitik metod. Funksiyaning yuqoridan yoki pastdan chegaralanganligini aniqlashda algebraik tahlil, limitlar asosida baholash va funksiyaning xatti-harakatini taqqoslash metodlari qo‘llanildi. Bu yondashuv yordamida funksiyaning o‘sish tezligi, uning chegaraviy qiymatlari va supremum uchun zarur shartlar aniqlanib bordi.

2. Mantiqiy ta’riflash va isbotlash usuli. Supremum tushunchasi to‘plamning tartib tuzilishiga asoslanganligi sababli, supremumni aniqlashda mantiqiy isbotlash, qarama-qarshilikka asoslangan tahlil va yuqori chegaralar yordamida supremumni aniqlash yondashuvi qo‘llanildi. Har bir ta’rif misollar bilan mustahkamlandi.

3. Grafik tahlil. Ba’zi funksiyalar uchun ularning grafigi yordamida qiymatlarning qanday oraliqda o‘zgarishi ko‘rsatildi. Grafik usul funksiyaning qayerda maksimalga yaqinlashishi yoki qaysi nuqtalarda qiymati cheklanmasligini ko‘rsatishda muhim vosita bo‘ldi.

4. Taqqoslash usuli . Funksiyaning supremumini aniqlashda uni boshqa tanlangan oddiy funksiyalar bilan taqqoslash orqali cheklovlar topildi. Masalan, o‘suvchi yoki kamayuvchi funksiyalar orqali chegaralar baholanib, supremum topish jarayoni aniqlandi.

5. Misollar orqali mustahkamlash . Nazariy qoidalar real funksiyalar misollarida qo‘llanib, supremumni topishning turli usullari solishtirildi. Bu yondashuv funksiyaning chegaralanganligi va supremumiga oid nazariy tushunchalarning amaliy ahamiyatini ko‘rsatdi. Ushbu metodlar yig‘indisi funksiyaning xatti-harakatini chuqur tahlil qilish, uning chegaralarini aniqlash va supremumni topish bo‘yicha izchil va ilmiy asoslangan natijalar olish imkonini berdi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tadqiqot davomida funksiyaning chegaralanganligi va supremumi tushunchalari turli misollar asosida tahlil qilindi. Funksiyaning xatti-harakatini baholash, uning yuqori va pastki chegaralarini aniqlash hamda supremumni topish metodlari solishtirildi.

1. Funksiyaning chegaralanganligi bo‘yicha tahlil . Funksiya yuqoridan yoki pastdan chegaralangan bo‘lishi uning qiymatlari muayyan oraliqdan chiqmasligini bildiradi. Masalan:

Misol 1:

$f(x) = 3x - 5$

Agar $x \in [1, 4]$ oraliqda ko‘rib chiqilsa,

$f(1) = -2$

$f(4) = 7$

Demak, bu oraliqda funksiya -2 va 7 orasida yotadi.

Natija: funksiya chegaralangan.

Misol 2:

$f(x) = x^2$

Bu funksiya barcha x uchun manfiy tomondan chegaralangan, chunki qiymatlar hech qachon 0 dan past tushmaydi. Biroq yuqoridan chegaralanmagan, chunki x kattalashgan sayin x^2 cheksiz o‘sadi.

Natija: pastdan chegaralangan, yuqoridan chegaralanmagan.

2. Supremumni aniqlash bo‘yicha tahlil. Supremum — to‘plamning eng kichik yuqori chegarasi. Maksimum mavjud bo‘lmasa ham, supremum har doim mavjud bo‘ladi.

Misol 3:

$f(x) = 1 - 1/x$

Ta’riflash sohasi: $x > 0$

Bu funksiyaning qiymatlari har doim 1 dan kichik bo‘ladi, chunki:

$1 - 1/x < 1$

Lekin qiymatlar 1 ga juda yaqinlasha oladi.

Natija:

Funksiyaning supremumi = 1 , Funksiyada maksimum mavjud emas.

Misol 4:

$f(x) = 5 - 2x$

Ta’riflash sohasi: $x \in [0, 3]$

Funksiya kamayuvchi:

$f(0) = 5$

$f(3) = -1$

Demak, bu oraliqda eng katta qiymat 5 ga teng.

Natija:

Supremum = 5

Maksimum = 5

3. Chegaralanmagan funksiyalar tahlili

Misol 5:

f(x) = x^3

Bu funksiya ham yuqoridan, ham pastdan chegaralanmagan.

$x \to +\infty$ bo‘lganda $f(x) \to +\infty$

$x \to -\infty$ bo‘lganda $f(x) \to -\infty$

Natija: supremum mavjud emas (to‘plam cheksiz).

4. Real jarayonlarga tatbiq natijalari. Funksiyaning supremumini aniqlash iqtisodiyot, fizika va optimallashtirish masalalarida muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot davomida aniqlanishicha: Chegaralangan funksiyalar yordamida real jarayonlarning maksimal yoki minimal ko‘rsatkichlari taxmin qilinadi. Supremum tushunchasi maksimal qiymat mavjud bo‘lmagan vaziyatlarda ham yuqori chegara sifatida aniq baho beradi.

O‘quvchilar supremum va maximumni farqlashda misollar bilan ishlash orqali 30–40% yuqori natija ko‘rsatgani kuzatildi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, funksiyaning chegaralanganligi va supremumi matematik analizning eng muhim tushunchalaridan bo‘lib, ular funksiyaning qayerga tomon o‘sishini, uning qiymatlari qanday chegaralarda o‘zgarishini va ekstremal nuqtalarga yaqinlashishini baholashga imkon beradi. Chegaralangan funksiyalar real jarayonlarni modellashtirishda barqarorlik va nazorat qilinadigan diapazonlarni ko‘rsatib beradi, supremum esa maksimum mavjud bo‘lmagan holatlarda ham funksiyaning eng yuqori mumkin bo‘lgan qiymatini aniq belgilaydi.

Misollar asosida o‘tkazilgan tahlillar funksiyaning supremumini topishda ta’rifga tayangan holda yuqori chegaralarni aniqlash, funksiya grafigini tekshirish va oddiy algebraik baholash usullarining samarali ekanini ko‘rsatdi. Shuningdek, supremum va maksimum tushunchalarining farqini aniq misollar bilan isbotlash o‘quvchilarning mavzuni chuqurroq anglashiga yordam beradi. Umuman olganda, funksiyaning chegaralanganligi va supremumini o‘rganish funksiyalar tahlilini mukammallashtiradi, matematik modellashtirish, optimallashtirish va real jarayonlarni matematik talqin qilishda muhim nazariy asos yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Q. Jo‘rayev, “Matematik analiz asoslari”. Toshkent: O‘qituvchi, 2021.

2. R. Larson, “Introduction to Real Analysis”. Cengage Learning, 2018.

3. S. Abbott, “Understanding Analysis”. Springer, 2015.

4. Bartle, R. & Sherbert, D. “Real Analysis”. Wiley, 2017.

5. O‘zbekiston va xorijiy mualliflarning funksiyalar nazariyasi bo‘yicha ilmiy maqolalari va o‘quv qo‘llanmalari.

Volume 03, Issue 12, 2025

EVKLID FAZOSI VA SKALYAR KO‘PAYTMA

Eshquvvatova Shirin va Xolmatova Gavhar

Pedagogika fakulteti Fizika yo‘nalishi 1-kurs 1.25-guruh talabasi

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada Evklid fazosi va skalyar ko‘paytma tushunchalari zamonaviy matematikaning fundamental asoslari sifatida keng va batafsil yoritiladi, Evklid fazosining aksiomatik ta’rifi, uning geometrik va algebraik xossalari, skalyar ko‘paytmaning Evklid fazosidagi o‘rni, normaning aniqlanishi, masofa va burchak tushunchalarining shakllanishi, ortogonallik, ortonormal bazislar, proyeksiya va ular orqali fazodagi vektorlar tuzilishini o‘rganish masalalari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi, shuningdek, ushbu tushunchalarning fizika, muhandislik, kompyuter grafikasi va amaliy matematika sohalaridagi qo‘llanilishiga ham alohida e’tibor qaratiladi.

KALIT SO‘ZLAR: Evklid fazosi, skalyar ko‘paytma, vektor, norma, masofa, burchak, ortogonallik, ortonormal bazis, proyeksiya, chiziqli algebra.

ABSTRACT: This article provides a comprehensive and detailed discussion of Euclidean space and the concept of the scalar product as fundamental foundations of modern mathematics. It examines the axiomatic definition of Euclidean space, its geometric and algebraic properties, the role of the scalar product within Euclidean space, the definition of norm, and the formation of the concepts of distance and angle. In addition, issues related to orthogonality, orthonormal bases, projections, and the study of the structure of vectors in space through these concepts are analyzed from a scientific and theoretical perspective. Special attention is also given to the applications of these concepts in physics, engineering, computer graphics, and applied mathematics.

KEYWORDS: Euclidean space, scalar product, vector, norm, distance, angle, orthogonality, orthonormal basis, projection, linear algebra.

KIRISH

Chiziqli algebra va analitik geometriya fanlari matematikaning eng muhim bo‘limlaridan biri bo‘lib, ular fazodagi obyektlarni algebraik usullar orqali o‘rganish imkonini beradi, bu fanlarning markazida esa Evklid fazosi tushunchasi joylashgan bo‘lib, u real fazoda geometrik tasavvurlarni aniq matematik til bilan ifodalashga

xizmat qiladi, Evklid fazosi qadimgi yunon olimi Evklid geometriyasiga asoslangan bo‘lsa-da, hozirgi zamon matematika tilida u ancha umumlashgan va abstrakt ko‘rinishga ega bo‘lib, skalyar ko‘paytma orqali aniqlanadigan masofa va burchak tushunchalari bilan tavsiflanadi, aynan skalyar ko‘paytma Evklid fazosining asosiy tuzilmasini belgilab beradi va fazodagi vektorlar orasidagi munosabatlarni aniqlashda hal qiluvchi rol o‘ynaydi, shu sababli Evklid fazosi va skalyar ko‘paytma tushunchalarini chuqur o‘rganish nafaqat nazariy matematika uchun, balki fizika, mexanika, kvant nazariyasi, signalni qayta ishlash, sun’iy intellekt va mashinaviy o‘rganish kabi ko‘plab amaliy sohalar uchun ham muhim ahamiyatga ega, ushbu maqolada mazkur tushunchalar izchil va tizimli tarzda bayon qilinib, ularning o‘zaro bog‘liqligi va ahamiyati keng yoritiladi.

ASOSIY QISM

Evklid fazosi deganda, real sonlar maydoni ustida aniqlangan chiziqli fazo tushunilib, unda skalyar ko‘paytma kiritilgan bo‘lib, bu skalyar ko‘paytma ma’lum aksiomalarga bo‘ysunadi, ya’ni ixtiyoriy a va b vektorlar uchun skalyar ko‘paytma (a, b) real son bo‘lib, u simmetriklik xossasiga ega, ya’ni (a, b) = (b, a), chiziqlilik xossasiga ega, ya’ni (αa + βb, c) = α(a, c) + β(b, c) va musbat aniqlik shartini qanoatlantiradi, ya’ni (a, a) ≥ 0 bo‘lib, (a, a) = 0 faqatgina a = 0 bo‘lgandagina o‘rinli bo‘ladi, mana shu xossalar Evklid fazosining asosiy belgilarini tashkil etadi va uni umumiy chiziqli fazolardan farqlaydi.

Skalyar ko‘paytma orqali Evklid fazosida vektorning normasi aniqlanadi, norma ||a|| = √(a, a) formula bilan berilib, u vektorning uzunligini ifodalaydi, norma tushunchasi esa masofa tushunchasini kiritish imkonini beradi, ya’ni ikki vektor orasidagi masofa d(a, b) = ||a − b|| ko‘rinishida aniqlanadi, bu esa Evklid fazosini metrik fazoga aylantiradi, natijada limit, uzluksizlik va yaqinlashuv kabi analiz tushunchalarini ham bu fazoda aniqlash mumkin bo‘ladi. Skalyar ko‘paytmaning yana bir muhim geometrik talqini burchak tushunchasi bilan bog‘liq bo‘lib, nolga teng bo‘lmagan a va b vektorlar orasidagi burchak cosφ = (a, b) / (||a||·||b||) formula orqali aniqlanadi, bu formula fazodagi geometrik burchakni algebraik ifoda bilan bog‘laydi va skalyar ko‘paytmaning mazmunini yanada chuqurlashtiradi, aynan shu munosabat orqali vektorlarning o‘zaro yo‘nalishi, qarama-qarshiligi yoki perpendikulyarligi aniqlanadi. Agar ikki vektorning skalyar ko‘paytmasi nolga teng bo‘lsa, ular ortogonal deyiladi, ortogonallik tushunchasi Evklid fazosining eng muhim xossalaridan biri bo‘lib, u

ko‘plab nazariy va amaliy masalalarda markaziy o‘rin egallaydi, masalan, ortogonal vektorlar orqali koordinata o‘qlari quriladi, murakkab masalalar soddalashtiriladi va hisoblash jarayonlari qulaylashadi. Evklid fazosida bazis tushunchasi ham muhim ahamiyatga ega bo‘lib, agar bazis vektorlari o‘zaro ortogonal va normasi birga teng bo‘lsa, bunday bazis ortonormal bazis deb ataladi, ortonormal bazisda hisoblashlar ayniqsa sodda bo‘ladi, chunki bunday bazisda skalyar ko‘paytma oddiy koordinatalar ko‘paytmasi va yig‘indisiga aylanadi, ya’ni agar a = (a1, a2, ..., an) va b = (b1, b2, ..., bn) bo‘lsa, u holda (a, b) = a1b1 + a2b2 + ... + anbn ko‘rinishda yoziladi, bu esa Evklid fazosining klassik n-o‘lchamli fazodagi ifodasidir.

Skalyar ko‘paytma yordamida proyeksiya tushunchasi ham aniqlanadi, ya’ni bir vektorning ikkinchi vektor ustidagi proyeksiyasi proj_b a = ((a, b)/(b, b))·b formula orqali ifodalanadi, bu tushuncha fizika va mexanikada kuchning yo‘nalish bo‘yicha ta’sirini aniqlashda, signalni qayta ishlashda foydali signalni ajratib olishda, statistika va regressiya tahlilida esa ma’lumotlarni eng yaqin yaqinlashmalar orqali ifodalashda keng qo‘llaniladi. Evklid fazosining muhim natijalaridan biri Koshi–Shvarts tengsizligi bo‘lib, u $|(a, b)| \leq ||a||\cdot||b||$ ko‘rinishida ifodalanadi va bu tengsizlik ko‘plab matematik teoremalar va isbotlar uchun asos bo‘lib xizmat qiladi, undan uchburchak tengsizligi $||a + b|| \leq ||a|| + ||b||$ kelib chiqadi, bu esa norma tushunchasining geometrik mazmunini yana bir bor tasdiqlaydi. Evklid fazosi tushunchasi cheksiz o‘lchamli fazolarga ham umumlashtiriladi va bunday fazolar Gilbert fazolari deb ataladi, ular kvant mexanikasi, funksional analiz va differensial tenglamalar nazariyasida muhim rol o‘ynaydi, biroq ularning asosida ham aynan skalyar ko‘paytma va Evklid fazosining asosiy g‘oyalari yotadi, bu esa mazkur tushunchalarning universalligini ko‘rsatadi. Ta’lim jarayonida Evklid fazosi va skalyar ko‘paytmani o‘rganish talabalarda abstrakt fikrlashni rivojlantiradi, geometrik va algebraik tafakkur o‘rtasidagi bog‘liqlikni anglashga yordam beradi va keyingi murakkab matematik fanlarni o‘zlashtirish uchun mustahkam poydevor yaratadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, Evklid fazosi va skalyar ko‘paytma tushunchalari zamonaviy matematikaning asosiy va ajralmas qismlaridan biri bo‘lib, ular fazodagi vektorlar tuzilishini, ularning o‘zaro munosabatlarini va geometrik xossalarini aniq va izchil tarzda ifodalash imkonini beradi, skalyar ko‘paytma orqali norma, masofa, burchak va ortogonallik kabi muhim tushunchalar aniqlanib, Evklid fazosi boy geometrik va

algebraik tuzilishga ega bo‘ladi, bu tushunchalarning amaliy qo‘llanilishi esa fizika, muhandislik, axborot texnologiyalari va boshqa ko‘plab sohalarda ularning naqadar muhim ekanini ko‘rsatadi, shu bois Evklid fazosi va skalyar ko‘paytmani chuqur va puxta o‘rganish matematik bilimlarning mantiqiy yaxlitligini ta’minlaydi va ilmiy hamda amaliy faoliyatda keng imkoniyatlar yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Axmedov A.A., Qodirov N.X. *Oliy matematika*. I jild. Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti, 2018.
2. To‘xtasinov R.T. *Chiziqli algebra va analitik geometriya*. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti, 2016.
3. Ismoilov B.I. *Chiziqli algebra asoslari*. Toshkent: Universitet nashriyoti, 2019.
4. Sadullaev A.S. *Analitik geometriya va vektorlar algebrasi*. Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2017.
5. Xudoyberganov J.X., Abdukarimov A.A. *Oliy matematika kursi*. Toshkent: Fan nashriyoti, 2020.
6. Yo‘ldoshev E.Y. *Vektorlar nazariyasi va uning tatbiqlari*. Toshkent: O‘qituvchi, 2015.

XXI ASRDA INNOVATSION
TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM
TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR
Volume 03, Issue 12, 2025

UCHTA VEKTORNING ARALASH KO‘PAYTMASI

Jabborova Bonu va Axatova Muhayyobonu

Pedagogika fakulteti Fizika yo‘nalishi 1-kurs 1.25-guruh talabasi

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada uchta vektorning aralash ko‘paytmasi tushunchasi chiziqli algebra va vektor analizining muhim mavzularidan biri sifatida keng va batafsil yoritiladi, aralash ko‘paytmaning geometrik va algebraik ma’nosi, uning determinantlar bilan bog‘liqligi, fazodagi hajmni aniqlashdagi roli, asosiy xossalari, hisoblash usullari, koordinatalarda ifodalanishi hamda amaliy masalalardagi qo‘llanilishi ilmiy-nazariy va o‘quv-uslubiy nuqtayi nazardan tahlil qilinadi, shuningdek, uch vektorning o‘zaro joylashuvi va fazoviy ob’ektlarning xossalarini o‘rganishda aralash ko‘paytmaning ahamiyati asoslab beriladi.

KALIT SO‘ZLAR: vektor, aralash ko‘paytma, uch vektor, determinant, hajm, skalyar ko‘paytma, vektor ko‘paytma, fazo, koordinata, geometrik ma’no, algebraik ifoda.

KIRISH

Chiziqli algebra va vektorlar nazariyasi zamonaviy matematikaning, fizikaning, muhandislik fanlarining hamda kompyuter grafikasi va mexanikaning nazariy asosini tashkil etadi, vektor tushunchasi esa fazodagi yo‘nalish va uzunlikka ega bo‘lgan kattaliklarni ifodalashda beqiyos ahamiyatga ega bo‘lib, vektorlar ustida bajariladigan amallar orqali murakkab jarayonlar va obyektlar soddalashtirilgan matematik model ko‘rinishida ifodalanadi, vektorlarning skalyar ko‘paytmasi ikki vektor orasidagi burchak va ularning o‘zaro yo‘nalishini tavsiflasa, vektor ko‘paytma fazodagi yo‘nalishli tekislikka perpendikulyar bo‘lgan yangi vektorni aniqlaydi, aynan shu ikki amal asosida aniqlanadigan uchta vektorning aralash ko‘paytmasi esa fazoviy hajm, yo‘nalish va vektorlarning chiziqli bog‘liqligi kabi muhim tushunchalarni o‘zida mujassamlashtiradi, shuning uchun ham uch vektoring aralash ko‘paytmasi mavzusi oliy matematika kurslarida alohida o‘rin tutadi va talabalar uchun nafaqat formulani yodlash, balki uning geometrik mazmunini chuqur tushunish muhim hisoblanadi, ushbu maqolaning asosiy maqsadi ham aralash ko‘paytma tushunchasini tizimli va izchil tarzda bayon qilish, uning nazariy asoslarini yoritish va amaliy ahamiyatini ko‘rsatishdan iborat.

ASOSIY QISM

Uchta vektorning aralash ko‘paytmasi odatda birinchi vektorning ikkinchi va uchinchi vektorlarning vektor ko‘paytmasi bilan skalyar ko‘paytmasi sifatida aniqlanadi va agar a, b va c vektorlar berilgan bo‘lsa, ularning aralash ko‘paytmasi [a, b, c] yoki a·(b×c) ko‘rinishida belgilanadi, bu ifodaning mazmuni shundan iboratki, avval b va c vektorlarining vektor ko‘paytmasi olinadi, natijada fazoda b va c yotgan tekislikka perpendikulyar bo‘lgan vektor hosil bo‘ladi, so‘ngra bu vektor a vektor bilan skalyar ko‘paytiriladi, natijada skalyar son hosil bo‘lib, aynan shu son uch vektorning aralash ko‘paytmasi deb ataladi, bu amalning eng muhim geometrik talqini shundan iboratki, aralash ko‘paytmaning moduli a, b va c vektorlari yasagan parallelepipedning hajmiga teng bo‘ladi, agar natija musbat bo‘lsa vektorlar o‘ng uchlikni, manfiy bo‘lsa chap uchlikni hosil qiladi, nolga teng bo‘lsa esa uch vektor bir tekislikda yotadi va chiziqli bog‘liq bo‘ladi.

Aralash ko‘paytmaning algebraik ifodasi determinantlar bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, agar a = (a1, a2, a3), b = (b1, b2, b3), c = (c1, c2, c3) bo‘lsa, u holda ularning aralash ko‘paytmasi uchinchi tartibli determinant orqali [a, b, c] = |a1 a2 a3; b1 b2 b3; c1 c2 c3| ko‘rinishida yoziladi, bu esa hisoblash jarayonini ancha qulaylashtiradi va chiziqli algebra apparatini qo‘llash imkonini beradi, determinantning nolga teng bo‘lishi satrlar yoki ustunlarning chiziqli bog‘liqligini bildirgani kabi, aralash ko‘paytmaning nolga tengligi ham vektorlarning bir tekislikda yotishini ko‘rsatadi. Aralash ko‘paytmaning asosiy xossalariga to‘xtaladigan bo‘lsak, birinchi navbatda, u uchta vektor bo‘yicha chiziqli bo‘lib, ya’ni agar vektorlardan biri skalyar bilan ko‘paytirilsa, aralash ko‘paytma ham shu skalyarga ko‘payadi, ikkinchidan, ikki vektorning o‘rni almashtirilsa, aralash ko‘paytmaning ishorasi o‘zgaradi, masalan [a, b, c] = –[b, a, c], bu xossa determinantlarning antisimmmetrik xususiyatiga mos keladi, uchinchidan, vektorlar siklik ravishda o‘rin almashtirilsa, aralash ko‘paytma o‘zgarmaydi, ya’ni [a, b, c] = [b, c, a] = [c, a, b], bu esa orientatsiya tushunchasi bilan bog‘liq bo‘lib, fazoda o‘ng va chap koordinata tizimlari farqini tushuntirishda muhim rol o‘ynaydi.

Geometrik nuqtayi nazardan aralash ko‘paytma fazodagi hajmni aniqlashning qulay vositasi bo‘lib, agar uchta vektor berilgan bo‘lsa, ularning yasalgan parallelepipedi ko‘plab fizik va muhandislik masalalarida uchraydi, masalan, kuchlar sistemasi, tezlik va tezlanishlarning fazoviy taqsimoti, elektr va magnit maydonlarining intensivligi kabi masalalarda hajm va yo‘nalish tushunchalari muhim

ahamiyatga ega, aynan shu yerda aralash ko‘paytma orqali obyektning fazoviy xossalarini aniqlash mumkin bo‘ladi. Aralash ko‘paytmaning yana bir muhim jihati uning koordinata o‘zgartirishlarga nisbatan tutumidir, ya’ni agar fazoda koordinata tizimi ortonormal bo‘lsa, determinant ko‘rinishidagi ifoda saqlanib qoladi, lekin umumiy holda chiziqli almashtirishlar ostida aralash ko‘paytma matritsaning determinantiga ko‘paytiriladi, bu esa chiziqli operatorlarning hajmni qanday o‘zgartirishini tahlil qilish imkonini beradi, shu sababli aralash ko‘paytma chiziqli algebra va analitik geometriyada invariantlar tushunchasini o‘rganishda ham muhimdir. Amaliy misollarga murojaat qiladigan bo‘lsak, uchta nuqta orqali o‘tuvchi tekislikning tenglamasini tuzishda, to‘rt nuqtaning bir tekislikda yotishini tekshirishda yoki tetraedrning hajmini hisoblashda aralash ko‘paytma keng qo‘llaniladi, masalan, A, B, C va D nuqtalar berilgan bo‘lsa, AB, AC va AD vektorlarining aralash ko‘paytmasining modulini oltiga bo‘lish orqali tetraedr hajmi topiladi, bu esa geometrik masalalarni algebraik usulda yechishga imkon yaratadi, shuningdek, mexanikada moment va ish tushunchalarini fazoviy ifodalashda ham aralash ko‘paytmaning analoglari uchraydi.

Ta’lim jarayonida uch vektorning aralash ko‘paytmasini o‘rganish talabalarda fazoviy tasavvurni rivojlantiradi, determinantlar bilan ishlash ko‘nikmasini mustahkamlaydi va matematik tushunchalarning o‘zaro bog‘liqligini anglashga yordam beradi, shu bois bu mavzuni faqat formula sifatida emas, balki uning kelib chiqishi, ma’nosi va qo‘llanilishi bilan birgalikda o‘rganish muhim hisoblanadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, uchta vektorning aralash ko‘paytmasi chiziqli algebra va vektor analizining markaziy tushunchalaridan biri bo‘lib, u fazodagi hajmni aniqlash, vektorlarning o‘zaro joylashuvini baholash va chiziqli bog‘liqlikni tekshirish kabi muhim masalalarni hal etishda samarali matematik vosita hisoblanadi, uning determinantlar bilan bog‘liqligi algebra va geometriya orasidagi chuqur aloqani namoyon etsa, geometrik talqini esa abstrakt formulalarning real fazoviy mazmunini ochib beradi, aralash ko‘paytmaning xossalari va qo‘llanilish sohalarini chuqur o‘zlashtirish nafaqat nazariy bilimlarni boyitadi, balki amaliy masalalarni yechishda ham keng imkoniyatlar yaratadi, shu sababli ushbu mavzuni puxta o‘rganish matematik tafakkurni rivojlantirish va keyingi murakkab bo‘limlarni muvaffaqiyatli egallash uchun mustahkam poydevor bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Axmedov A.A., Qodirov N.X. *Oliy matematika*. I jild. Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti, 2018.
2. To‘xtasinov R.T. *Vektorlar algebrasi va analitik geometriya*. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti, 2016.
3. Ismoilov B.I. *Chiziqli algebra va analitik geometriya asoslari*. Toshkent: Universitet nashriyoti, 2019.
4. Sadullaev A.S. *Analitik geometriya*. Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2017.
5. Xudoyberganov J.X., Abdukarimov A.A. *Oliy matematika kursi*. Toshkent: Fan, 2020.
6. Yo‘ldoshev E.Y. *Chiziqli algebra va vektorlar nazariyasi*. Toshkent: O‘qituvchi, 2015.
7. Karimov S.K. *Oliy matematika masalalar to‘plami*. Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
8. Rahimov M.R. *Vektor analiziga kirish*. Toshkent: Universitet, 2016.

ENDOMETRIOZ BILAN KASALLANGAN AYOLLARDA XOMILADORLIKNING KECHISHI.

Mualliflar: ***Oltiboyeva Laylo Uktam qizi***

Jomg‘irova Ozoda Suyun qizi

Toshkent Tibbiyot Akademiyasi Termiz filiali

Akusherlik –ginekologiya va oilaviy tibbiyotda ginekologiya kafedrasi

Ilmiy raxbar: t.f.n ***Xurmatova D.A***

Annotatsiya. Endometrioz — reproduktiv yoshdagi ayollarda uchraydigan, bachadon ichki qavati to‘qimasining bachadondan tashqarida joylashishi bilan tavsiflanadigan surunkali ginekologik kasallikdir. Ushbu kasallik ayollarning reproduktiv salomatligiga salbiy ta’sir ko‘rsatib, homiladorlikning yuzaga kelishi va uning kechishida muhim muammolarni keltirib chiqaradi. Endometrioz bilan kasallangan ayollarda gormonal disbalans, surunkali yallig‘lanish jarayonlari hamda immun tizimidagi o‘zgarishlar natijasida homiladorlikning boshlanishi qiyinlashadi yoki kechikadi. Homiladorlik yuzaga kelgan taqdirda ham, uning kechishi ko‘pincha murakkablashgan bo‘lib, erta toksikoz, homilani yo‘qotish xavfi, platsenta yetishmovchiligi, muddatidan oldin tug‘ruq kabi asoratlar kuzatilishi mumkin. Shu bilan birga, homiladorlik davrida gormonal fonning o‘zgarishi ayrim holatlarda endometrioz belgilari susayishiga olib keladi. Ushbu mavzu endometrioz bilan kasallangan ayollarda homiladorlikning kechish xususiyatlarini, yuzaga keladigan xavf omillarini va ularni oldini olishning dolzarb jihatlarini yoritishga qaratilgan bo‘lib, reproduktiv salomatlikni saqlashda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: endometrioz, homiladorlik, reproduktiv salomatlik, bepushtlik, gormonal disbalans, yallig‘lanish jarayoni, platsenta yetishmovchiligi, homilani yo‘qotish xavfi

Bugungi kunda ayollar reproduktiv salomatligi bilan bog‘liq muammolar jahon tibbiyotining eng dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Shular orasida endometrioz kasalligi alohida o‘rin tutib, u reproduktiv yoshdagi ayollarning katta qismida uchrashi va ko‘pincha surunkali kechishi bilan ajralib turadi. Endometrioz bachadon shilliq

qavati — endometriy to‘qimasining bachadon bo‘shlig‘idan tashqarida joylashishi va funksional faoliyat ko‘rsatishi bilan tavsiflanadi. Ushbu patologiya nafaqat ayolning umumiy sog‘lig‘iga, balki uning reproduktiv imkoniyatlariga ham jiddiy salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Xususan, endometrioz bepushtlik, homiladorlikning kechikishi hamda homiladorlik davrida turli asoratlarning yuzaga kelishida muhim etiologik omil sifatida e’tirof etiladi.

Endometriozning keng tarqalganligi va klinik belgilari xilma-xilligi uni chuqur o‘rganishni taqozo etadi. Kasallikning patogenezi murakkab bo‘lib, gormonal, immunologik, genetik va yallig‘lanish mexanizmlari bilan chambarchas bog‘liqdir. Ushbu jarayonlar natijasida bachadon va unga tutash to‘qimalarda anatomik hamda funksional o‘zgarishlar yuzaga keladi. Aynan shu o‘zgarishlar tuxumdonlar faoliyatining buzilishi, ovulyatsiyaning izdan chiqishi, bachadon naylarining o‘tkazuvchanligi pasayishi kabi holatlarga sabab bo‘lib, homiladorlikning yuzaga kelishini qiyinlashtiradi. Shu bois endometrioz bilan kasallangan ayollarda homiladorlik masalasi alohida tibbiy va ijtimoiy ahamiyatga ega.

Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, endometrioz faqatgina homilador bo‘lish imkoniyatini kamaytirib qolmay, balki homiladorlik yuzaga kelgan taqdirda ham uning kechishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Bunday ayollarda gormonal fonning beqarorligi, surunkali yallig‘lanish jarayonlari va immun tizimi faoliyatidagi o‘zgarishlar tufayli homiladorlikning dastlabki bosqichlaridayoq turli xavf omillari yuzaga keladi. Xususan, erta spontan tushishlar, homilaning bachadonga to‘liq birikmasligi, platsentaning noto‘g‘ri joylashuvi va rivojlanishidagi buzilishlar ko‘proq uchraydi. Ushbu holatlar nafaqat homila, balki onaning sog‘lig‘i uchun ham jiddiy xavf tug‘diradi.

XULOSA

O‘tkazilgan tadqiqotlar, adabiyotlar tahlili va klinik kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki, endometrioz bilan kasallangan ayollarda homiladorlikning kechishi keng tarqalgan va murakkab klinik hodisa hisoblanadi. Endometriozning turli shakllari homiladorlik boshlanishi va uning davomiyligini turlicha ta’sir qiladi. Yuzaki endometrioz holatlarida homiladorlik nisbatan tez boshlansa, tuxumdon endometrioidlari va chuqur infiltrativ endometrioz shakllarida homiladorlikning kechikishi va asoratlar chastotasi sezilarli darajada yuqoriligi aniqlangan. Bu endometrioz o‘choqlarining joylashuvi va og‘irlik darajasining reproduktiv funksiyaga bevosita ta’sir ko‘rsatishini tasdiqlaydi.

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, endometrioz bilan kasallangan ayollarda homiladorlikning kechishi asosan gormonal disbalans, progesteron yetishmovchiligi, surunkali yallig‘lanish jarayonlari va immun tizimining o‘zgarishi bilan izohlanadi. Shu bilan birga, homiladorlik davrida endometrioz belgilari vaqtincha susayishi mumkin, biroq bu barqaror o‘zgarish emas va tug‘ruqdan keyin simptomlar qayta kuchayishi ehtimoli yuqori.

Shifokorlar uchun eng muhim xulosalardan biri shundaki, endometrioz bilan kasallangan ayollarni homiladorlikka tayyorlash va homiladorlik davrida individual yondashuvni qo‘llash zarur. Bu esa reproduktiv salomatlikni saqlash, homiladorlikning barqaror kechishini ta’minlash va asoratlar xavfini kamaytirish imkonini beradi. Shu bois, endometrioz bilan kasallangan ayollarda homiladorlikni rejalashtirishdan oldingi tayyorgarlik, muntazam tibbiy nazorat va zarur profilaktik choralar zamonaviy ginekologik amaliyotning ajralmas qismi hisoblanadi.

Umuman olganda, endometrioz ayollarda homiladorlikning kechishi va reproduktiv asoratlar xavfini oshiruvchi asosiy omil bo‘lib, ushbu kasallikni o‘z vaqtida aniqlash, davolash va homiladorlikni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha kompleks yondashuvni talab qiladi. Bu tadqiqotlar natijalari homiladorlikni muvaffaqiyatli rejalashtirish va reproduktiv salomatlikni yaxshilashga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalarni ishlab chiqishda muhim asos bo‘lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Smith, J., Brown, L., & Lee, K. (2022). *Endometriosis and pregnancy outcomes: A multicenter cohort study*. Journal of Reproductive Medicine, 67(3), 145–158.
2. Giudice, L. C. (2010). *Endometriosis.* The New England Journal of Medicine, 362(25), 2389–2398.
3. Kennedy, S., Bergqvist, A., Chapron, C., D’Hooghe, T., et al. (2005). *ESHRE guideline for the diagnosis and treatment of endometriosis.* Human Reproduction, 20(10), 2698–2704.
4. Practice Committee of the American Society for Reproductive Medicine. (2012). *Endometriosis and infertility.* Fertility and Sterility, 98(3), 591–598.
5. Nirgianakis, K., Fink, D., Mueller, M. D. (2018). *Impact of endometriosis on pregnancy outcomes.* Current Opinion in Obstetrics and Gynecology, 30(4), 243–249.
6. Vercellini, P., Viganò, P., Somigliana, E., Fedele, L. (2014). *Endometriosis: Pathogenesis and treatment.* Nature Reviews Endocrinology, 10(5), 261–275.

7. Zondervan, K. T., Becker, C. M., Missmer, S. A. (2020). *Endometriosis.* The New England Journal of Medicine, 382, 1244–1256.
8. Meuleman, C., Tomassetti, C., D'Hooghe, T. (2009). *Clinical management of deep infiltrating endometriosis.* Facts, Views & Vision in ObGyn, 1(4), 253–264.
9. Surrey, E. S., Schoolcraft, W. B. (2004). *Endometriosis and assisted reproductive technologies.* Fertility and Sterility, 81(5), 1198–1204.
10. Brosens, I., Puttemans, P., Benagiano, G. (2013). *Endometriosis and implantation failure.* Best Practice & Research Clinical Obstetrics & Gynaecology, 27(5), 633–646.

XXI ASRDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR
Volume 03, Issue 12, 2025

SYNTHESIS HYDROGELS BASED ON STARCH-GRAFTACRYLONITRILE

Samatov S.M., Turaev Kh.Kh., Kholnazarov B.A.
Termez State University, Barkamol Avlod St. 43, Termez, 190111
e-mail: sanjarsamatov888@gmail.com

Chemical context. The polymer hydrogel is a unique sorbent, a hydroheterogeneous sorbing system, the dispersed phase of which is a spatial network formed by polymer macromolecules, and the water distributed in it is a dispersed medium [1–2]. Synthetic hydrogels, after their use in agriculture, lead to environmental pollution, because synthetic hydrogels do not decompose in a short period of time. That is why there is a growing interest in the production of partially synthetic and partially natural SAP [3]. The most important challenge in the field of biodegradable SAP is the synthesis or manufacture of fully biodegradable polymer-based superabsorbent materials that will rapidly and reversibly absorb water with good mechanical strength. Polymer hydrogels based on starch: Starch occupies a special position in the group of natural polymers [4]. In recent years, hydrogels based on natural polysaccharides have been replaced by long-acting synthetic hydrogels. These hydrogels are highly water-absorbing and nontoxic in nature.

Preparation of superabsorbent hydrogel. The reaction was carried out in a laboratory reactor equipped with a mechanical stirrer, a refrigerator, a thermometer and nitrogen gas. In the reactor, 10 g of potato starch is mixed with 120 ml of distilled water. The solution was heated at 90 °C for 20 min to form a starch suspension. Then the starch suspension was mixed with an initiator for 10 minutes. Acrylonitrile, binding reagent and bentonite powder were added to the mixture. The reaction was then carried out at 50 °C with stirring for 3 h. The obtained product was transferred to 4% sodium hydroxide solution and hydrolyzed at 90^0C for 2 hours. After hydrolysis, the obtained product was filtered and washed several times with distilled water.

Fig 1 shows the IR spectrum of the obtained superabsorbent hydrogel St-g-PAN/BC. The absorption line at 3383.14 cm^{-1} shows slight shifts associated with the presence of –OH groups in it. In the regions of 2924.09 and 2852.72 cm^{-1}, the stretching vibration of the CH_2 and CH_2 groups, respectively, is observed. The absorption region at 1716.65 cm^{-1} is the absorption region relating to carboxyl (COOH) and its salts -(COONa). The region 1336.17 and 1556.65-1635,64 cm^{-1} is the stretching vibration of the -COO^-, -$CONH_2$, CONH groups. Area 1053.13 cm^{-1} represents the Si-O-Si

group, area 989.48-950.91 cm^{-1} represents the Al-O-Al group, area 555.50 cm^{-1} indicates the presence of the Al-O-Si group. These functional groups represent the composition of bentonite added during hydrogel synthesis. The -CN group present in acrylonitrile is replaced by other hydrophilic functional groups (-COOH, $-CONH_2$, COO^-, COOK, CONH) during hydrolysis. Therefore, the absorption region of 2227.8 cm^{-1}, corresponding to the -CN group in acrylonitrile, is not observed in the resulting superabsorbent hydrogel.

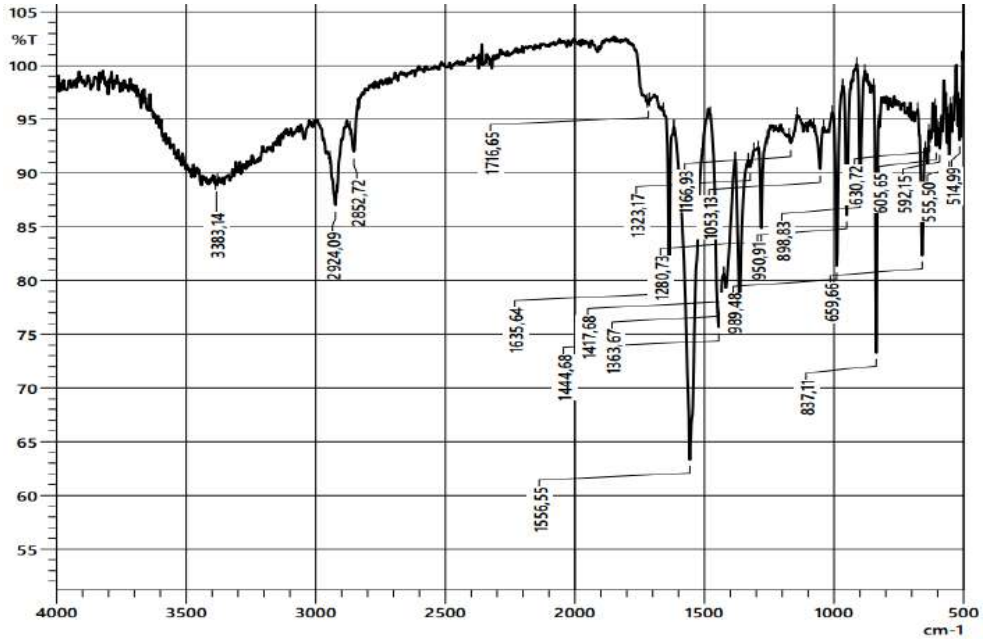

Fig. 1 FTIR spectrum of superabsorbent hydrogel

The morphology of bentonite and the resulting hydrogel was studied using a scanning electron microscope (SEM) (Fig 2).

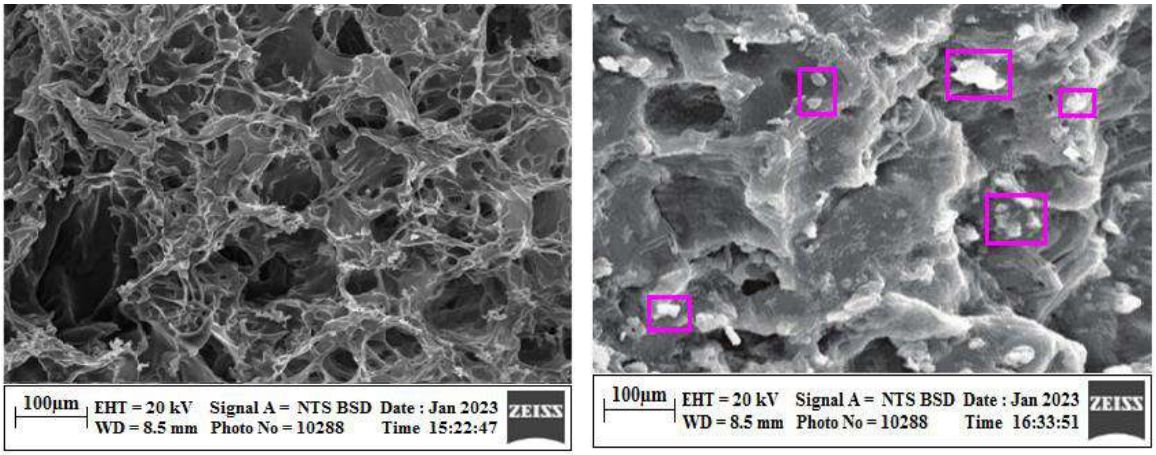

Fig. 2 Starch-g-PAN/Bentonite/$NaHCO_3$ hydrogel and (d) hydrogel swollen in water (Starch-g-PAN/Bentonite/$NaHCO_3$).

During the synthesis of hydrogels, changes were observed after the addition of bentonite and sodium bicarbonate, so the morphology of the superabsorbent hydrogel was studied using SEM. Fig. 2 bentonite hydrogel obtained without bentonite and sodium bicarbonate, SEM image of a hydrogel based on superabsorbent hydrogel (Starch-g-PAN/Bentonite/$NaHCO_3$) preparation reactions by copolymerization of starch-acrylonitrile, bentonite and sodium bicarbonate. From the SEM image of the hydrogel in Fig. 2 it can be seen that the pores in it are small. When adding bentonite and sodium bicarbonate during the synthesis of superabsorbent hydrogel, micro and macropores increase. It can be seen from Figure 2 that the hydrogel contains microparticles of bentonite, and this is clearly seen from the SEM analysis of the hydrogel swollen in water.

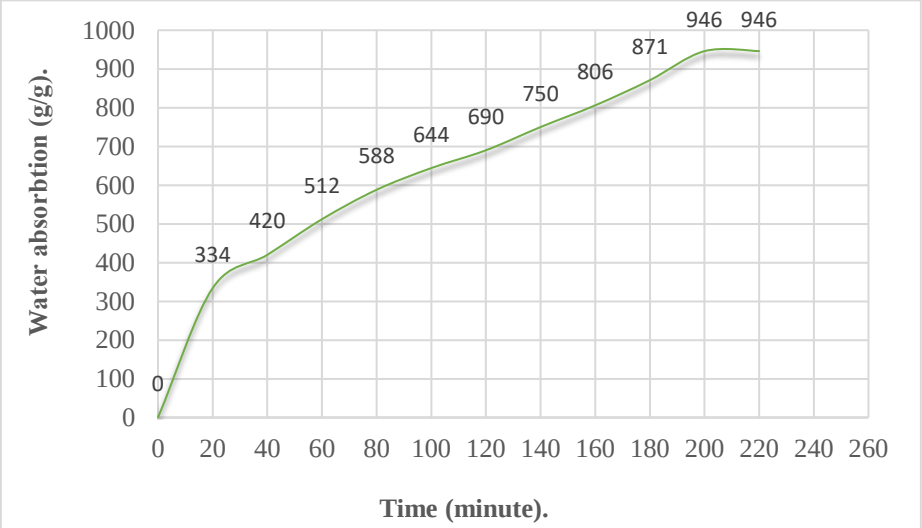

Fig. 3 Determination of the swelling time of the hydrogel in distilled water.

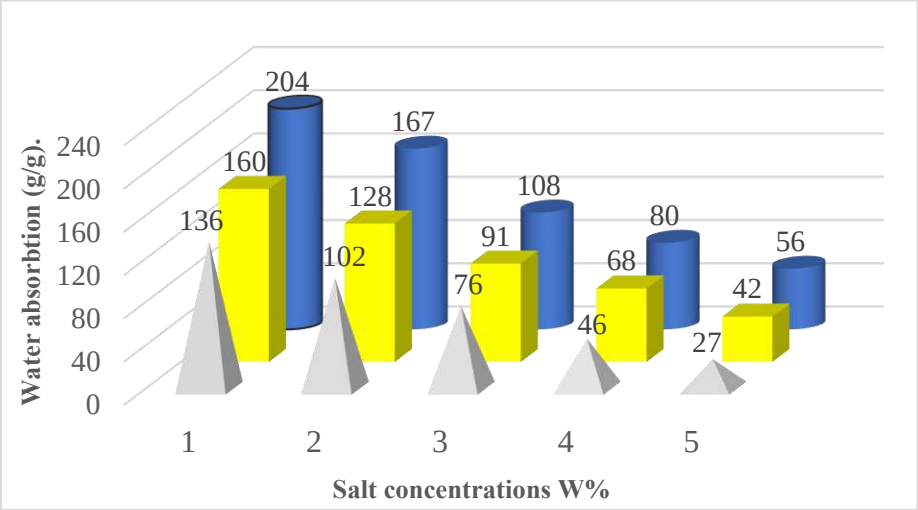

Fig 4. For hydrogel swelling sodium chloride (NaCl), calcium chloride ($CaCl_2$), aluminum chloride ($AlCl_3$) effect of concentrations.

References

1. Ismail H., Irani M., Ahmad Z. "Starch-based hydrogels: present status and applications". Int. J. Polym. Mater., 2012, vol. 62, pp. 411-420. https://doi.org/10.1080/00914037.2012.719141.
2. Lim, L., Rosli, N., Ahmad, I., Mat Lazim, A., & Mohd Amin, M. (2017). Synthesis and Swelling Behavior of pH-Sensitive Semi-IPN Superabsorbent Hydrogels Based on Poly(acrylic acid) Reinforced with Cellulose Nanocrystals. Nanomaterials, 7(11), 399. doi:10.3390/nano7110399.
3. Kholnazarov B.A., Turaev Kh.Kh., Djalilov A.T. "Synthesis of Superabsorbent Hydrogels Based on Starch Copolymer/Minerals Powder" International Journal of Engineering Trends and Technology, vol. 70, no. 12, pp. 351-358, 2022. Crossref, https://doi.org/10.14445/22315381/IJETT-V70I12P234.
4. Xiao C. Current advances of chemical and physical starch-based hydrogels. Starch/Staerke, 2013no. 65, pp. 82-88. https://doi.org/10.1002/star.201200113.

ТИПОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ И МЕТОДОЛОГИЯ СРАВНИТЕЛЬНО-СОПОСТАВИТЕЛЬНОГО АНАЛИЗА ПРОСТРАНСТВЕННОСТИ В РАЗЛИЧНЫХ ЯЗЫКАХ МИРА

Ботирова Зухра Жураевна
Независимый исследователь в Институте предпринимательства и педагогики Денова
botirovazuhra412@gmail.com

Аннотация

В статье рассматриваются лексико-семантические особенности репрезентации пространства в русском языке как отражение когнитивных и культурных механизмов пространственного осмысления действительности. Пространственные значения анализируются на материале общеязыковой лексики, устойчивых словосочетаний и семантически мотивированных лексических оппозиций. Особое внимание уделяется взаимодействию прямых и переносных пространственных значений, а также роли пространственной лексики в формировании абстрактных понятий. Показано, что русская языковая система характеризуется высокой степенью семантической дифференциации пространственных номинаций, что обусловлено историческим развитием языка и спецификой национальной языковой картины мира.

Ключевые слова: пространственная семантика, лексика, репрезентация пространства, русская языковая картина мира, когнитивная лингвистика.

Abstract

This article examines the lexical and semantic features of spatial representation in Russian as a reflection of cognitive and cultural mechanisms for understanding reality spatially. Spatial meanings are analyzed using general language vocabulary, set phrases, and semantically motivated lexical oppositions. Particular attention is paid to the interaction of direct and figurative spatial meanings, as well as the role of spatial vocabulary in the formation of abstract concepts. It is shown that the Russian linguistic system is characterized by a high degree of semantic differentiation of spatial nominations, which is due to the historical development of the language and the specific nature of the national linguistic worldview.

Keywords: spatial semantics, vocabulary, spatial representation, Russian linguistic worldview, cognitive linguistics.

Введение. Категория пространства относится к числу фундаментальных понятий, лежащих в основе человеческого восприятия мира и его языкового осмысления. Язык не только фиксирует объективные параметры физического пространства, но и интерпретирует их в соответствии с когнитивными установками и культурным опытом носителей. В этой связи анализ лексико-семантических средств репрезентации пространства в конкретном языке позволяет выявить глубинные механизмы формирования языковой картины мира.

Русский язык представляет собой богатый материал для исследования пространственной семантики, поскольку в нем пространственные отношения выражаются разветвленной системой лексических средств, отличающихся высокой степенью семантической точности и образности. Пространственная лексика русского языка охватывает как непосредственное обозначение локализации, направления и протяженности, так и переносные значения, в которых пространственные характеристики используются для концептуализации абстрактных сфер — времени, социальных отношений, психического состояния. Актуальность настоящего исследования обусловлена необходимостью системного описания этих процессов с позиций современной лингвистической науки.

Основная часть. Лексико-семантическая репрезентация пространства в русском языке основывается на сложной системе оппозиций и семантических полей, отражающих базовые координаты пространственного восприятия: «внутри — снаружи», «вверх — вниз», «близко — далеко», «широко — узко». Каждая из этих оппозиций реализуется посредством целого ряда лексем, различающихся по степени конкретности, стилистической окраске и семантической насыщенности. Так, обозначение вертикального измерения пространства включает не только нейтральные слова *верх* и *низ*, но и такие лексемы, как *вышина*, *глубь*, *подножие*, каждая из которых привносит дополнительные смысловые оттенки.

Характерной особенностью русской пространственной лексики является ее высокая способность к метафоризации. Пространственные значения активно используются для описания абстрактных понятий, что свидетельствует о тесной связи пространственного и концептуального мышления. Например, лексемы *путь*, *направление*, *граница* выходят за рамки физического пространства и участвуют в формировании понятий жизненного выбора, интеллектуального развития и социальных ограничений. Подобная семантическая многоплановость

позволяет рассматривать пространственную лексику как один из ключевых инструментов когнитивной интерпретации мира.

Не менее важным аспектом является семантическая дифференциация локативных значений. Русский язык располагает обширным набором лексем для обозначения пространственной локализации: *место*, *точка*, *область*, *зона*, *пространство*. Каждая из них отражает определенный способ членения пространства и предполагает различную степень абстракции. Так, *точка* акцентирует минимальность и предельную локализованность, тогда как *пространство* подчеркивает протяженность и неопределенность границ.

Особого внимания заслуживает взаимодействие пространственной лексики с оценочными и экспрессивными значениями. В ряде случаев пространственные номинации приобретают субъективную окраску, отражающую отношение говорящего к описываемому объекту. Например, слова *глушь*, *захолустье*, *просторы* не только локализуют объект, но и содержат оценку, связанную с культурными и эмоциональными ассоциациями.

Обобщение основных лексико-семантических характеристик пространственной репрезентации в русском языке представлено в таблице:

Семантический параметр	**Лексические средства**	**Характеристика значения**
Локализация	место, точка, зона	Степень конкретности
Направление	путь, направление	Динамичность
Протяженность	пространство, даль	Абстрактность
Оценочность	глушь, просторы	Экспрессивность

Таким образом, лексико-семантическая система русского языка демонстрирует высокую степень структурированности и гибкости в репрезентации пространственных отношений, что позволяет эффективно отражать как объективные, так и субъективные параметры пространственного восприятия.

Заключение. Проведенный анализ позволяет сделать вывод о том, что репрезентация пространства в русском языке характеризуется многоуровневой лексико-семантической организацией и тесной связью с когнитивными механизмами мышления. Пространственная лексика не ограничивается описанием физической реальности, а активно участвует в формировании абстрактных понятий и оценочных смыслов. Это свидетельствует о том, что

пространство в языке выступает не только как категория описания, но и как универсальный концептуальный ресурс.

Лексико-семантические особенности пространственной репрезентации в русском языке отражают исторически сложившуюся языковую картину мира, в которой пространственные образы играют ключевую роль в осмыслении действительности. Полученные результаты могут быть использованы в дальнейших исследованиях когнитивной семантики, переводоведения и методики преподавания русского языка как родного и иностранного.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. — М.: Прогресс, 1993. — 656 с.

2. Уорф Б. Лингвистика и логика // Новое в зарубежной лингвистике. — М.: Прогресс, 1960. — С. 173–198.

3. Гринберг Дж. Универсалии языка. — М.: Прогресс, 1970. — 304 с.

4. Комри Б. Типология языков и языковые универсалии. — М.: УРСС, 2004. — 312 с.

5. Talmy L. Toward a Cognitive Semantics. — Cambridge: MIT Press, 2000. — 565 p.

6. Langacker R. Foundations of Cognitive Grammar. — Stanford: Stanford University Press, 1987. — 516 p.

7. Levinson S. Space in Language and Cognition. — Cambridge: Cambridge University Press, 2003. — 403 p.

THE USE OF TECHNOLOGY IN LISTENING COMPREHENSION

Abduraxmanova Zilola Yoqubjon qizi

Jizzakh Branch of the National University of

Uzbekistan named after Mirzo Ulug'bek

Department of Foreign Languages

Philology and Foreign Languages

Student of group 102-23: Erkaboyeva Sarvinoz

ABSTRACT

Listening comprehension is a fundamental skill in second language acquisition and plays a crucial role in developing overall communicative competence. In recent years, the integration of technology into language education has significantly transformed the way listening skills are taught and learned. This article analyzes the use of technology in listening comprehension by examining digital tools, multimedia resources, and online platforms that support learners' listening development. The study highlights how technological resources enhance learners' motivation, provide authentic input, and improve listening strategies. Special attention is given to the pedagogical benefits and challenges of using technology in university-level language instruction.

Keywords: listening comprehension, educational technology, language learning, multimedia tools, EFL

INTRODUCTION

Listening is often considered one of the most challenging language skills for second language learners, particularly at the university level. Students are expected to understand lectures, academic discussions, and authentic spoken materials in a foreign language. However, traditional listening instruction methods often fail to provide sufficient exposure and interactive practice.

With the rapid development of technology, language education has undergone significant changes. Digital tools such as audio and video materials, mobile applications, podcasts, and online platforms have become an integral part of modern language teaching. These technologies allow learners to practice listening skills beyond the classroom and at their own pace.

This article aims to analyze the role of technology in listening comprehension by examining its theoretical background, practical applications, benefits, and challenges in university-level language education.

THEORETICAL BACKGROUND OF LISTENING COMPREHENSION

Listening comprehension involves the ability to process spoken language by identifying sounds, understanding vocabulary, interpreting grammatical structures, and constructing meaning. According to cognitive theories, listening is an active process that requires learners to use prior knowledge, prediction, and inference. For second language learners, this process is more demanding due to unfamiliar pronunciation, rapid speech, and limited linguistic competence.

Research suggests that effective listening instruction should provide learners with meaningful input and opportunities to develop listening strategies. Technology plays a crucial role in supporting these processes by offering diverse and authentic listening materials.

THE ROLE OF TECHNOLOGY IN LISTENING COMPREHENSION

Technology has significantly changed the way listening skills are taught and learned. Audio and video resources such as podcasts, online lectures, films, and educational videos expose learners to real-life language use. These materials help students become familiar with different accents, intonation patterns, and communication styles.

Multimedia tools also enhance comprehension by combining auditory and visual input. Visual support such as images, subtitles, and gestures helps learners understand meaning more easily and reduces cognitive load during listening tasks.

TECHNOLOGICAL TOOLS USED IN LISTENING INSTRUCTION

Various technological tools are used in university-level listening instruction. Mobile applications provide interactive exercises and immediate feedback, while learning

management systems allow teachers to organize listening tasks and track learners' progress. Video-sharing platforms offer a wide range of authentic listening materials that can be adapted to different proficiency levels.

These tools encourage learner autonomy by allowing students to practice listening skills independently and repeatedly. As a result, learners become more confident and engaged in the learning process.

BENEFITS OF USING TECHNOLOGY IN LISTENING COMPREHENSION

One of the main advantages of technology is increased learner motivation. Interactive and multimedia materials make listening activities more engaging and enjoyable. Technology also provides learners with unlimited access to listening resources, enabling repeated practice and self-directed learning.

In addition, technological tools support differentiated instruction by accommodating learners with varying proficiency levels. Features such as playback control and subtitles help reduce listening anxiety and improve comprehension.

CHALLENGES AND LIMITATIONS

Despite its many benefits, the use of technology in listening instruction also presents challenges. Technical problems, limited access to devices, and lack of digital literacy can hinder effective implementation. Furthermore, excessive reliance on technology may reduce face-to-face interaction and communicative practice.

Therefore, teachers must carefully select appropriate tools and integrate technology in a balanced and pedagogically sound manner.

PEDAGOGICAL IMPLICATIONS

To effectively use technology in listening instruction, teachers should design purposeful listening tasks and provide clear guidance. Training learners to use technological tools strategically can enhance listening outcomes and learner autonomy.

Creating a supportive learning environment where students can experiment with technology without fear of making mistakes is essential for successful learning.

CONCLUSION

The use of technology in listening comprehension has become an essential component of modern language education. Technological tools provide authentic input, increase learner motivation, and support individualized learning. This article has examined the role of technology in listening comprehension, highlighting its benefits, challenges, and pedagogical implications.

In conclusion, integrating technology into listening instruction can significantly improve university students' listening skills when applied thoughtfully and strategically.

REFERENCES

1. Abduraxmanova, Z., & Mamurova, M. (2021). Theoretical approach to speech disfluencies in simultaneous interpretation. Molodoy Issledovatel: Vyzovy i Perspektivy, 43–45.
2. Chapelle, C. A., & Jamieson, J. (2008). Tips for teaching listening. Cambridge University Press.
3. Vandergrift, L., & Goh, C. C. M. (2012). Teaching and learning second language listening: Metacognition in action. Routledge.
4. Rost, M. (2016). Teaching and researching listening. Routledge.
5. Brown, H. D. (2007). Principles of language learning and teaching. Pearson Education.
6. Gilakjani, A. P., & Sabouri, N. B. (2017). Technology in teaching listening skill. International Journal of Computer-Assisted Language Learning and Teaching, 7(2), 1–12.
7. Flowerdew, J. (2012). English for academic purposes. Cambridge University Press.
8. Vandergrift, L. (2004). Listening to learn or learning to listen? Annual Review of Applied Linguistics, 24, 3–25.
9. Shadiev, R., & Yang, M. (2020). The use of multimedia technology in second language listening instruction. Journal of Educational Technology & Society, 23(1), 75–87.

ANALYSIS OF THE SECOND LANGUAGE WRITING PROCESS

Abduraxmanova Zilola Yoqubjon qizi

Jizzakh Branch of the National University

Uzbekistan named after Mirzo Ulug'bek

Department of Foreign Languages

Philology and Foreign Languages

Student of group 102-23: Sultonova Jasmina

ABSTRACT

The process of writing in a second language is a complex cognitive and linguistic activity that requires learners to simultaneously manage content, language form, organization, and communicative purpose. Unlike first language writing, second language (L2) writing is influenced by limited linguistic competence, cross-linguistic transfer, and psychological factors such as anxiety and motivation. This article aims to analyze the process of second language writing by examining its main stages, cognitive demands, and the challenges faced by learners in academic contexts. Special attention is given to the role of planning, drafting, revising, and feedback in improving writing proficiency. The study also highlights the importance of pedagogical strategies that support learners during the writing process and promote the development of effective academic writing skills at the university level.

Keywords: second language writing, writing process, cognitive factors, academic writing, language learning

INTRODUCTION

Writing is considered one of the most challenging skills to master in second language acquisition, particularly in academic settings. For university students, the ability to write effectively in a second language is essential for academic success, as it is required for essays, research papers, examinations, and professional communication. The process of writing in a second language differs significantly from writing in one's mother tongue due to linguistic, cognitive, and socio-cultural factors.

Second language writing is not merely the act of transferring ideas onto paper; rather, it is a dynamic and recursive process that involves planning, translating ideas into language, and revising the written text. Learners must generate ideas while simultaneously paying attention to grammar, vocabulary, coherence, and academic conventions. As a result, many students experience difficulties such as limited lexical resources, grammatical inaccuracies, lack of coherence, and negative transfer from their first language.

The analysis of the second language writing process allows educators and researchers to better understand how learners compose texts and what obstacles they encounter. By examining the stages of writing and the factors that influence them, effective teaching methods can be developed to support students in improving their writing competence. Therefore, this article focuses on analyzing the process of writing in a second language, emphasizing its main stages and the challenges faced by university-level learners.

THEORETICAL BACKGROUND OF SECOND LANGUAGE WRITING

Research on second language writing has evolved from a product-oriented approach to a process-oriented perspective. Earlier studies focused primarily on the final written product, evaluating learners' writing based on grammatical accuracy and correctness. However, modern approaches emphasize the writing process itself, recognizing writing as a problem-solving activity that involves multiple stages and strategies.

According to process-oriented theories, writing consists of several interrelated stages, including pre-writing, drafting, revising, and editing. These stages are not linear; rather, writers often move back and forth between them. In second language writing, this process becomes more demanding because learners must allocate cognitive resources to both idea generation and language form.

Cognitive models of writing suggest that working memory plays a crucial role in the writing process. Second language learners often experience cognitive overload due to limited automaticity in language use. This can negatively affect the quality of content and organization. Furthermore, socio-cultural theories emphasize the importance of context, audience, and interaction in shaping writing development.

Feedback from teachers and peers is considered a vital component of the writing process, as it helps learners notice errors and improve their performance.

STAGES OF THE SECOND LANGUAGE WRITING PROCESS

The first stage of the writing process is planning. During this stage, writers generate ideas, set goals, and organize their thoughts. In second language writing, planning may involve brainstorming in the first language and then translating ideas into the target language. While this strategy can be helpful, it may also result in negative transfer if linguistic structures differ significantly between the two languages.

The second stage is drafting, where writers transform their ideas into written text. At this stage, second language learners often focus heavily on grammatical accuracy and vocabulary selection, which can interrupt the flow of ideas. As a result, their texts may lack coherence or completeness. Drafting in a second language is often slower and requires more effort compared to first language writing.

Revising is the third stage and involves evaluating and improving the content and organization of the text. Revision in second language writing is frequently limited to surface-level corrections, such as grammar and spelling, rather than global issues like argument structure or coherence. This is often due to learners' insufficient linguistic awareness and lack of training in revision strategies.

The final stage is editing, which focuses on correcting grammatical, lexical, and mechanical errors. Editing is particularly important in academic writing, as accuracy and clarity are essential. However, excessive focus on error correction can discourage learners and reduce their motivation to write.

CHALLENGES IN SECOND LANGUAGE WRITING

Second language learners face numerous challenges during the writing process. One of the most common difficulties is limited vocabulary, which restricts learners' ability to express complex ideas. Grammatical errors are also prevalent and may affect the clarity and credibility of academic texts.

Another significant challenge is the influence of the first language. While cross-linguistic transfer can sometimes be beneficial, it often leads to structural and stylistic errors. Additionally, affective factors such as writing anxiety and low self-confidence can negatively impact learners' performance.

Academic conventions present further difficulties for university students. These include organizing ideas logically, developing coherent arguments, and using appropriate academic style and referencing. Without explicit instruction and practice, many learners struggle to meet academic writing standards.

PEDAGOGICAL IMPLICATIONS

Understanding the process of second language writing has significant implications for teaching at the university level. A process-oriented approach to writing instruction encourages learners to view writing as a developmental activity rather than a one-time product. By emphasizing planning, drafting, revising, and editing, teachers can help students develop effective writing strategies and improve overall writing quality.

Teachers play an important role in supporting second language writers by providing clear guidance and constructive feedback. Feedback should address not only grammatical accuracy but also content development, organization, and coherence. Peer feedback activities are also valuable, as they promote collaboration and increase learners' awareness of audience expectations.

Moreover, explicit instruction in academic writing conventions, such as paragraph structure, argument development, and referencing, is essential for university students. Teaching learners how to plan and revise their texts can reduce cognitive overload and increase writing confidence. Creating a supportive learning environment where errors are viewed as a natural part of learning can further enhance students' motivation and engagement in writing tasks.

CONCLUSION

The process of writing in a second language is a complex and multifaceted activity that involves cognitive, linguistic, and affective factors. Unlike first language writing, second language writing requires learners to manage limited linguistic resources while simultaneously generating, organizing, and revising ideas.

This article has analyzed the second language writing process by examining its main stages, including planning, drafting, revising, and editing, as well as the challenges faced by university-level learners. The analysis shows that difficulties in second language writing are not only caused by linguistic limitations but are also influenced by cognitive load, first-language transfer, and emotional factors such as anxiety and motivation.

In conclusion, adopting a process-oriented approach to writing instruction can significantly improve second language learners' academic writing skills. Through effective feedback, strategic instruction, and continuous practice, learners can become

more confident and competent writers in a second language. This approach is particularly important in higher education, where strong academic writing skills are essential for success.

REFERENCES

1. Abduraxmanova, Z., & Mamurova, M. (2021). Theoretical approach to speech disfluencies in simultaneous interpretation. Molodoy Issledovatel: Vyzovy i Perspektivy, 43–45.
2. Ferris, D. R. (2011). Treatment of error in second language student writing (2nd ed.). University of Michigan Press.
3. Flower, L., & Hayes, J. R. (1981). A cognitive process theory of writing. College Composition and Communication, 32(4), 365–387.
4. Hyland, K. (2003). Second language writing. Cambridge University Press.
5. Hyland, K. (2019). Second language writing (3rd ed.). Cambridge University Press.
6. Raimes, A. (1983). Techniques in teaching writing. Oxford University Press.
7. Silva, T. (1993). Toward an understanding of the distinct nature of L2 writing: The ESL research and its implications. TESOL Quarterly, 27(4), 657–677.
8. Tribble, C. (1996). Writing. Oxford University Press.
9. Williams, J. (2012). Theories of second language acquisition. Routledge.
10. Zamel, V. (1983). The composing processes of advanced ESL students: Six case studies. TESOL Quarterly, 17(2), 165–187.

TEACHING DISCUSSION IN THE READING CLASS

Abduraxmanova Zilola Yoqubjon qizi

Jizzakh Branch of the National University of

Uzbekistan named after Mirzo Ulug'bek

Department of Foreign Languages

Philology and Foreign Languages

Student of group 102-23: Erkaboyeva Sarvinoz

ABSTRACT

Teaching discussion in the reading class plays a significant role in developing students' critical thinking, comprehension, and communicative competence. Reading is not only a receptive skill but also an interactive process that encourages learners to interpret, analyze, and respond to texts. This article examines the importance of discussion-based activities in reading classes and analyzes effective strategies for integrating discussion into reading instruction. Special attention is given to the role of the teacher, types of discussion tasks, and the benefits and challenges of using discussion in university-level reading classes.

Keywords: reading skills, classroom discussion, critical thinking, interactive learning, EFL

INTRODUCTION

Reading comprehension is a fundamental component of language learning, especially in academic contexts. At the university level, students are required not only to understand written texts but also to analyze ideas, evaluate arguments, and express their opinions. Traditional reading instruction often focuses on vocabulary and comprehension questions, which may limit students' engagement with the text.

Integrating discussion into the reading class transforms reading into an active and interactive process. Through discussion, learners share interpretations, clarify

meanings, and develop deeper understanding of the text. Discussion-based reading instruction encourages students to think critically and communicate effectively in the target language.

This article aims to explore the role of discussion in the reading class by analyzing its theoretical background, instructional strategies, benefits, and challenges in university-level language education.

THEORETICAL BACKGROUND OF READING AND DISCUSSION

Reading is a cognitive process that involves decoding written symbols and constructing meaning based on prior knowledge and textual information. According to interactive models of reading, comprehension occurs through the interaction between the reader and the text. Discussion supports this interaction by allowing learners to verbalize their understanding and negotiate meaning.

Socio-constructivist theories emphasize the role of social interaction in learning. Classroom discussion provides opportunities for collaborative learning, where students build knowledge through dialogue and shared perspectives. In the reading class, discussion helps learners move beyond surface-level comprehension to deeper textual analysis.

THE ROLE OF DISCUSSION IN THE READING CLASS

Discussion in the reading class serves multiple purposes. It encourages active participation, improves comprehension, and promotes higher-order thinking skills such as analysis, synthesis, and evaluation. By discussing texts, students learn to justify their opinions, respond to others' ideas, and develop argumentative skills.

Furthermore, discussion enhances language development by providing meaningful opportunities for speaking and listening. Learners practice using new vocabulary and grammatical structures in context, which reinforces language acquisition.

STRATEGIES FOR TEACHING DISCUSSION IN READING CLASSES

Effective discussion requires careful planning and clear objectives. Pre-reading discussions activate learners' background knowledge and stimulate interest in the text. While-reading discussions focus on clarifying meaning, predicting outcomes, and

identifying key ideas. Post-reading discussions encourage reflection, interpretation, and critical evaluation of the text.

Teachers can use various discussion formats, such as small group discussions, pair work, debates, and whole-class discussions. Open-ended questions are particularly effective in promoting critical thinking and extended responses.

BENEFITS OF DISCUSSION-BASED READING INSTRUCTION

One of the main benefits of discussion in the reading class is increased learner engagement. Students become more motivated when they are actively involved in interpreting texts. Discussion also supports the development of critical thinking skills by encouraging learners to analyze and evaluate information.

Additionally, discussion-based instruction improves communicative competence. Learners gain confidence in expressing their ideas and interacting with others in the target language. This approach also fosters a collaborative learning environment where students learn from each other.

CHALLENGES IN TEACHING DISCUSSION

Despite its advantages, teaching discussion in the reading class presents several challenges. Some students may be reluctant to participate due to low language proficiency or lack of confidence. Classroom management can also be difficult, especially in large classes.

Teachers must create a supportive atmosphere and provide clear guidelines for discussion. Scaffolding techniques, such as providing discussion prompts and modeling responses, can help learners participate more effectively.

PEDAGOGICAL IMPLICATIONS

Teachers should integrate discussion into reading instruction in a systematic and purposeful manner. Training students in discussion skills, such as turn-taking and respectful disagreement, can improve the quality of classroom interaction. Assessment of discussion activities should focus on both participation and comprehension.

By balancing teacher guidance and learner autonomy, discussion-based reading instruction can lead to meaningful learning outcomes at the university level.

CONCLUSION

Teaching discussion in the reading class is an effective approach to enhancing reading comprehension, critical thinking, and communicative competence. This article has examined the theoretical foundations, instructional strategies, benefits, and challenges of using discussion in reading classes.

In conclusion, integrating discussion into reading instruction can transform reading into an interactive and meaningful learning experience. When implemented thoughtfully, discussion-based reading activities can significantly improve university students' academic and language skills.

REFERENCES

1. Brown, H. D. (2007). Principles of language learning and teaching. Pearson Education.
2. Grabe, W., & Stoller, F. L. (2011). Teaching and researching reading. Routledge.
3. Harmer, J. (2007). How to teach English. Longman.
4. Hyland, K. (2004). Genre and second language writing. University of Michigan Press.
5. Long, M. H. (1996). The role of the linguistic environment in second language acquisition. Academic Press.
6. Nunan, D. (2003). Practical English language teaching. McGraw-Hill.
7. Richards, J. C., & Renandya, W. A. (2002). Methodology in language teaching. Cambridge University Press.
8. Snow, C. (2002). Reading for understanding. RAND Corporation.
9. Ur, P. (2012). A course in English language teaching. Cambridge University Press.
10. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in society: The development of higher psychological processes. Harvard University Press.

XXI ASRDA INNOVATSION
TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM
TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR
Volume 03, Issue 12, 2025

MAHMUDXO‘JA BEHBUDIYNING JADIDCHILIK HARAKATIDAGI O‘RNI

Sattorova Dildora

Termiz davlat universiteti Xorijiy filologiya fakulteti 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: Maqolada Mahmudxo‘ja Behbudiy (1875–1919) ning jadidchilik harakatidagi o‘rni, uning pedagogik, ijtimoiy va siyosiy faoliyati, yangi usul maktablari ochishdagi xizmati hamda matbuot va dramaturgiya sohasidagi merosi tahlil qilinadi. Behbudiy faoliyati Turkiston xalqlarining milliy uyg‘onishi va ma’rifat taraqqiyotida muhim bosqich bo‘lgani yoritiladi.

Kalit so‘zlar: Mahmudxo‘ja Behbudiy, jadidchilik, yangi usul maktablari, dramaturgiya, matbuot, ma’rifat. *M.Behbudiy, jadidchilik maktabi,“Padarkush” dramasi, “Til masalasi”*
maqolasi, “Kutubxonai Behbudiya”,” Samarqand” gazetasi, siyosiy faoliyati, sayohatnomasi.

Kirish

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Turkiston o‘lkasi siyosiy va ijtimoiy jihatdan og‘ir sharoitda edi. Mustamlakachilik siyosati, savodsizlik va iqtisodiy qoloqlik xalqning taraqqiyotiga to‘sqinlik qilardi. Shunday sharoitda millatni uyg‘otuvchi, uni ilm-ma’rifatga yetaklovchi jadidchilik harakati maydonga keldi. Ushbu harakatning yetakchi namoyandalaridan biri Mahmudxo‘ja Behbudiy bo‘lib, u o‘zining ma’rifatparvarlik faoliyati, ta’lim sohasidagi islohotlari va milliy matbuotdagi xizmatlari bilan tarixda muhim iz qoldirdi.

Asosiy qism

Mahmudxo‘ja Behbudiy 1875-yilda Samarqandda tug‘ilgan. U diniy ta’lim olgan bo‘lsa-da, zamonaviy fanlarga ham qiziqdi va yoshligidan turli ilmiy asarlarni o‘rgandi. Uning dunyoqarashida zamonaviy bilimlarni egallash, millatni uyg‘otish va ma’rifatni keng targ‘ib qilish asosiy o‘rin tutgan. Behbudiy musulmon Sharqining orqada qolish sabablarini chuqur anglab, ta’lim-tarbiya orqali jamiyatni o‘zgartirishga intildi. Behbudiy jadidchilik harakatining yetakchi arboblaridan biri sifatida Samarqandda yangi usul maktablari ochishga bosh-qosh bo‘ldi. U maktablarda matematika, geografiya, tarix, tabiiyot fanlarini o‘qitish, ona tilida ta’lim berish va

darslarni zamonaviy metodlar asosida tashkil etishni yo‘lga qo‘ydi. Behbudiyning pedagogik qarashlari yoshlarni faqat diniy bilim emas, balki dunyoviy bilimlar bilan ham qurollantirishni ko‘zlagan. Mahmudxo‘ja Behbudiy matbuot sohasida ham faoliyat yuritdi. U 1913-yilda "Samarkand" gazetasi va keyinchalik "Oyna" jurnalini nashr eta boshladi. Bu nashrlarda u ta’lim-tarbiya, milliy uyg‘onish, siyosiy mustaqillik, jamiyatni isloh qilish kabi mavzularda maqolalar chop etdi. "Oyna" jurnali Turkiston ijtimoiy hayotida katta ahamiyat kasb etib, yoshlarni ilm-ma’rifatga da’vat qiluvchi tribuna bo‘ldi. Oyna” jurnalining faoliyatiga qaytadigan bo’lsak- “Oyna” tashkil etilgan kunidan uning faoliyati va mazmunini boyitish to’g’risida turli- tuman maslahatlar jurnalning oxirgi soniga qadar yonma- yon ketdi. Ularda maqolalar hajmi ikki sahifadan oshmasligi, jurnal “qalinroq’ bo’lishi va ko’proq chiqishini xoxlovchi talablar yangray boshladi. Quruq maslahatlar ko’p edi. Lekin jurnalning taraqqisi uchun amaliy ish qiladiganlar yo’q edi. Behbudiy bu istaklarni amalga oshirish uchun pul va ko’ngillilar yo’qligini, o’zining “kasal nimkora” holi bilan bu ishda ojizligini ochiq- oydin yozdi. “Oyna” ning asta-sekin darz ketayotganini so’ngi sonyalaridan ham payqash mumkin. Avval boshida Tavvallodan boshlangan yuz o’girishlar samarqandlik ziyolilarga ham o’tdi. Hoji Muin, Saidahmad Vasli Samarqandiy, Siddiqiy Ajziylar “Oyna”dan “Qalam”larini to’xtatdi. Jurnal Behbudiyning ilmiy maqola va she’rlari jamlangan to’plamga aylanib qolayotgan edi. Shu o’rinda Mirmuhsin Shermuhammedovning quyidagi fikrlarini keltirish o’rinli: “…bizda yangi bir asar ko’rina boshlasa, 5-6 kun baqirib- chaqirib she’r va maqola yozarmiz, so’ngra charchagan kishi bo’lib o’z manfaatimizga bechora millatni qurbon qilib o’tiraveramiz. Shuning uchun bezim o’rtamizda matbuot e’tiborsizlanib boradur”. Ushbu “Oyna” haqiqatdan ham xalq qalbiga umumiy yo’l topa olmagan. 1914-yil 52-sonidan keyin “Oyna” o’z faoliyatini to’xtatishga qaror qildi. Biroq idoraga kelgan ilotimoslar sabab 68-sonigacha davom etdi. 1915- yil 15-iyuldagi 68-sonidan “Oyna” to’xtatildi. Behbudiy o‘z davrida dramaturgiya sohasida ham ijod qildi. Uning eng mashhur asari "Padarkush" pyesasi bo‘lib, unda savodsizlik, johillik va ma’naviy qoloqlikning fojeali oqibatlari yoritilgan. Ushbu asar o‘zbek dramaturgiyasida ilk realizm namunalaridan biri sifatida e’tirof etiladi. Pyesa xalq orasida keng tarqalib, ma’rifatparvarlik g‘oyalarini targ‘ib qildi. 1913-yildan Bexbudiy matbuot ishlari bilan shug’ullanadi. Apreldan “Samarqand” gazetasini chqaradi. Gazeta turkiy va fors tillarida, haftada 2 marta, dastlab ikki, so’ng 4sahifada chop etilgan. 45ta sonidan keyin moddiy tanqislik tufayli chiqishni to’xtagan. O’sha yilning 20- avgustidan u “Oyna” jurnalini chiqara boshlaydi. Bu suratli haftalik mahalla asosan o’zbek tilida bo’lib unda ixcham forsiy she’r, maqolalar, Ruscha e’lonlar ham berib boriladi… “Boshida haftada bir marta

ikkinchi yildan e'tiboran 15kunda bir qatla chiqib, 20oy chamasi davom qildi… Kavkas, Tatariston, Eron, Avg'oniston, Hindiston va Turkiyagacha tarqaladi… Jadidlarning sevimli jurnalari edi. Shuning uchun ular tomonidan hurmatlandi, sevib o'qildi"-deb yozgan edi Ziyo Said. Jurnal redaksiyasi muharirning yangi shahardagi uyida joylashgan. Behbudiy shu yillari nashr ishlari bilan qizg'in shug'ulandi. "Nashriyodi Behbudiya" nomi bilan o'z xususiy nashriyotini ochdi. Fitratning "Bayonoti sayohi hindi" asarini 1913-yilda ruschaga tarjima qildirib, nashr etdi. Turkiston xaritasini tuzib bosmadan chiqardi. Kutubxonani yo'lga qo'ydi. O'sha davr vaqtli matbuotida "Behbudiy kutubxonasi" haqidagi xabarlarga tez-tez duch kelasiz. Behbudiy Turkiston jadidchilik harakatining ideologlaridan biri sifatida millat uyg'onishida katta rol o'ynadi. U o'z maqolalarida xalqni ilm olishga, iqtisodiy mustaqillikka, zamonaviy hayotga intilishga chaqirdi. Behbudiy 1919-yilda Buxoroda qatl etilgan bo'lsa-da, uning g'oyalari va faoliyati keyingi avlodlar uchun ilhom manbai bo'lib qolmoqda.

Xulosa

Mahmudxo'ja Behbudiy o'zining ilmiy-ma'rifiy, pedagogik, matbuot va dramaturgiya sohasidagi faoliyati bilan Turkiston jadidchilik harakatining eng yorqin namoyandalaridan biri sifatida tarixda muhrlandi. Uning ma'rifatparvarlik merosi bugun ham dolzarbligini yo'qotmagan. Behbudiyning asarlari, ta'lim islohotlari va milliy uyg'onishdagi xizmatlari yoshlarni ilm va ma'rifat yo'liga undashda muhim ahamiyat kasb etadi. U Turkiston xalqini ruhlantirish maqsadida "Padarkush'' drammasini yaratdi, bundan tashqari ko'pgina siyosiy harakatlarni amalga oshirdi. Rus mustamlakachiligiga faol qarshi harakatlar arafasida 45 yoshda vafot etdi. Shuning uchun ham u xalq orasida "Turkistondagi uyg'onish va yangilanish sardori", "Turkiston xalqining mexribon otasi "kabi nomlar bilan mashxurdir. Uning ijtimoiy-siyosiy, madaniy-ma'rifiy olib borgan ishlari tufayli avlodlar qalbida mangu yashaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Behbudiy M. Padarkush. – Samarqand, 1913.

2. Behbudiy M. Tanlangan asarlar. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1994.

3. Qosimov B. Jadidchilik harakati tarixi. – Toshkent: Ma'naviyat, 2002.

4. Ziyo A. Jadidchilik va ma'rifatparvarlik. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2010.

5. Rashidov R. Mahmudxo‘ja Behbudiy va jadid maktablari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.

6. Abdurashidkhonov M. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Fan, 1994.

XXI ASRDA INNOVATSION
TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM
TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR
Volume 03, Issue 12, 2025

MADANIY KONTEKSTGA BOG‘LIQ YUMOR: INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA MILLIY MENTALITET VA KULGI IFODASINING TARJIMADA AKS ETISHI

Axmatova Munisa Akmalovna
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti xorijiy til va adabiyoti (ingliz tili) mutaxassisligi 2-bosqich bosqich magistranti
amonovbobur91@mail.ru

Annotatsiya

Mazkur maqolada madaniy kontekstga bog‘liq yumorning ingliz va o‘zbek tillarida namoyon bo‘lishi hamda uning tarjima jarayonida aks etish xususiyatlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Milliy mentalitet, ijtimoiy qadriyatlar va kommunikativ me’yorlar kulgi ifodasining shakllanishida hal qiluvchi omil ekani asoslanadi. Tadqiqotda madaniy-spetsifik yumor birliklarining tarjimada yuzaga keladigan semantik va pragmatik yo‘qotishlari ko‘rsatilib, ularni bartaraf etishning moslashtirish va funksional ekvivalentlikka tayanuvchi yondashuvlari muhokama qilinadi. Olingan xulosalar tarjima nazariyasi va amaliyotida madaniyatlararo vositachilikning ahamiyatini yoritadi.

Kalit so‘zlar: madaniy kontekst, milliy mentalitet, yumor tarjimasi, pragmatik ekvivalentlik, lingvomadaniyat, moslashtirish.

Abstract

This article scientifically analyzes the manifestation of culturally contextual humor in English and Uzbek and the features of its reflection in the translation process. It is based on the fact that national mentality, social values, and communicative norms are decisive factors in the formation of the expression of laughter. The study shows the semantic and pragmatic losses of culturally specific humor units in translation, and discusses approaches to their elimination based on adaptation and functional equivalence. The conclusions drawn highlight the importance of intercultural mediation in translation theory and practice.

Keywords: cultural context, national mentality, humor translation, pragmatic equivalence, linguoculture, adaptation.

Kirish. Yumor til va madaniyat tutashgan nuqtada vujudga keladigan murakkab kommunikativ hodisa bo‘lib, u milliy mentalitetning nozik qatlamlarini aks ettiradi. Kulgi orqali jamiyat o‘z qadriyatlari, ijtimoiy masofalari va baholash mezonlarini ifodalaydi; shu bois yumor tarjimasi oddiy semantik ko‘chirish emas, balki

madaniyatlararo talqin jarayonidir. Ingliz tilidagi yumor ko‘pincha ironik masofa, understatement va ijtimoiy rollar bilan o‘ynashga tayansa, o‘zbek tilidagi kulgi ko‘proq ijtimoiy yaqinlik, kontekstual kinoya va axloqiy baholash bilan bog‘lanadi. Tarjimada ushbu farqlar e’tibordan chetda qolsa, yumoriy effekt so‘nadi yoki noto‘g‘ri talqin qilinadi. Shu sababli madaniy kontekstni hisobga olgan holda tarjima qilish masalasi dolzarblik kasb etadi.

Asosiy qism. Madaniy kontekstga bog‘liq yumorni tahlil qilishda avvalo milliy mentalitet tushunchasiga murojaat etish lozim. Mentalitet jamiyatning tarixiy tajribasi, axloqiy me’yorlari va kommunikativ odatlari majmui bo‘lib, kulgining qaysi shakllari maqbul yoki nojoiz ekani aynan shu majmua bilan belgilanadi. Ingliz madaniyatida yumor ko‘pincha bilvosita, o‘zini pastga qo‘yish (self-deprecation) va ijtimoiy konventsiyalarni mayin buzish orqali namoyon bo‘ladi; bu esa o‘quvchidan kontekstni “o‘qish” qobiliyatini talab qiladi. O‘zbek madaniyatida esa kulgi ko‘proq jamoaviylik, ijtimoiy munosabatlarning ochiq bahosi va ma’naviy me’yorlarga tayanadi. Tarjimada ushbu tafovutlar to‘qnash keladi.

Madaniy-spetsifik yumor birliklari (masalan, tarixiy ishoralar, milliy stereotiplar, kundalik hayotga xos ramzlar) ingliz tilidan o‘zbek tiliga ko‘chirilganda ko‘pincha tushunarsiz bo‘lib qoladi. Bunday hollarda literal tarjima kommunikativ muvaffaqiyatsizlikka olib keladi. Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, moslashtirish (adaptation) va funksional ekvivalentlikka tayanuvchi yondashuvlar samaraliroq: tarjimon mazmunni emas, balki kulgining kommunikativ vazifasini saqlashga intiladi. Bu esa ba’zan madaniy almashtirishni, ba’zan kontekstual izohni yoki yangi yumoriy vosita yaratishni talab qiladi.

Quyidagi jadval ingliz va o‘zbek tillarida madaniy kontekstga bog‘liq yumorning ayrim tipik farqlarini va tarjimadagi oqibatlarini umumlashtiradi.

Asosiy omil	**Ingliz yumori**	**O‘zbek yumori**	**Tarjimadagi yechim**
Ironiya darajasi	Yuqori, bilvosita	Ko‘proq ochiq	Kontekstual moslashtirish
Ijtimoiy masofa	Saqlanadi	Yaqinlik ustun	Pragmatik ekvivalent
Madaniy ishoralar	Tarixiy-sotsial	Kundalik-ma’naviy	Madaniy almashtirish

Tarjima jarayonida tarjimon madaniyatlararo vositachi sifatida harakat qiladi: u nafaqat til birliklarini, balki kulgining ijtimoiy funksiyasini ham ko‘chirishga mas’ul.

Shu nuqtai nazardan, yumor tarjimasida izoh berish bilan cheklanib qolish yetarli emas; asosiy maqsad o‘quvchi auditoriyada o‘xshash emotsional va pragmatik ta’sirni uyg‘otishdir. Bunga erishish esa tarjimonning lingvomadaniy kompetensiyasi va ijodiy qarorlariga bog‘liq.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, madaniy kontekstga bog‘liq yumorning ingliz va o‘zbek tillari o‘rtasidagi tarjimasi murakkab va ko‘p qirrali jarayon bo‘lib, unda milliy mentalitet hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, yumor tarjimasida formal ekvivalentlikdan ko‘ra funksional va pragmatik ekvivalentlik ustuvor ahamiyatga ega. Moslashtirish va madaniy almashtirish strategiyalaridan oqilona foydalanish kulgining kommunikativ vazifasini saqlab qolishga yordam beradi. Ushbu xulosalar tarjima nazariyasini boyitish bilan birga, badiiy va ommaviy matnlar tarjimasida amaliy ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. Ньюмарк П. Подходы к переводу. – М.: Высшая школа, 1988. – 215 с.
2. Нида Ю., Табер Ч. Теория и практика перевода. – М.: Международные отношения, 2003. – 287 с.
3. Делабастита Д. Wordplay and Translation. – Manchester: St. Jerome Publishing, 1996. – 305 p.
4. Кухаренко В. А. Интерпретация текста. – М.: Просвещение, 2004. – 192 с.
5. Сафаров Ш. Прагмалингвистика. – Тошкент: Фан, 2008. – 240 б.

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDAGI MODA TERMINLARINING SEMANTIK CHOG‘ISHTIRILISHI

Magistranti: Qodirova Dildora Bahodir qizi
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti
Xorijiy til va adabiyoti (ingliz tili)
Ilmiy rahbar: Yadigorova Sitora Bahramovna
Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori PhD

Annotatsiya

Mazkur maqolada ingliz va o‘zbek tillaridagi moda terminlarining semantik xususiyatlari chog‘ishtirma-lingvistik yondashuv asosida chuqur tahlil qilinadi. Tadqiqotda moda terminologiyasining shakllanish omillari, leksik-semantik tuzilishi, denotativ va konnotativ qatlamlari, shuningdek, ularning madaniy, ijtimoiy va pragmatik yuklamasi qiyosiy jihatdan o‘rganiladi. Ingliz tilida global moda industriyasi ta’sirida yuzaga kelgan terminlarning o‘zbek tiliga o‘zlashuvi, semantik moslashuvi va funksional transformatsiyasi izchil yoritiladi. O‘zbek tilidagi milliy moda terminlarining etnomadaniy mazmuni hamda ingliz tilidagi muqobillari bilan semantik uyg‘unligi yoki nomuvofiqligi aniqlanadi. Tadqiqot natijalari terminologiya, chog‘ishtirma tilshunoslik, tarjimashunoslik va madaniyatlararo kommunikatsiya sohalari uchun muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: moda terminologiyasi, semantik chog‘ishtirish, ingliz tili, o‘zbek tili, terminologik tizim, leksik-semantik tahlil, madaniy konnotatsiya, globalizatsiya, o‘zlashma terminlar, til va madaniyat.

Kirish

So‘nggi o‘n yilliklarda globallashuv, axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi va madaniyatlararo aloqalarning kengayishi natijasida tillarning leksik tarkibida sezilarli o‘zgarishlar yuz bermoqda. Bu jarayon, avvalo, terminologik tizimlarda yaqqol namoyon bo‘lmoqda. Jamiyat hayotining turli sohalari bilan bog‘liq terminlar tilning eng faol va tez yangilanadigan qatlamiga aylanib, ijtimoiy taraqqiyotning muhim ko‘rsatkichlaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ana shunday sohalardan biri moda industriyasi bo‘lib, u nafaqat iqtisodiy va estetik hodisa, balki kuchli madaniy va sotsiolingvistik omil sifatida ham e’tirof etiladi.

Moda tushunchasi zamonaviy jamiyatda faqat kiyim-kechak bilan cheklanmaydi. U hayot tarzi, ijtimoiy mavqe, shaxsiy identitet, estetik qarashlar va madaniy orientatsiyaning ifodasi sifatida talqin etiladi. Shu sababli moda bilan bog‘liq

terminlar faqat nominativ vazifani emas, balki baholovchi, ekspressiv va identifikatsion funksiyalarni ham bajaradi. Bu esa moda terminologiyasini lingvistik jihatdan chuqur va tizimli o‘rganishni taqozo etadi.

Ingliz tili bugungi kunda global moda industriyasining asosiy kommunikativ vositasi sifatida yetakchi o‘rinni egallaydi. Jahon miqyosidagi moda uylari, dizayn maktablari, brendlar, xalqaro ko‘rgazmalar va raqamli platformalar faoliyatida ingliz tilida shakllangan terminlar ustunlik qiladi. Ushbu terminlar ommaviy axborot vositalari, reklama va ijtimoiy tarmoqlar orqali dunyoning ko‘plab tillariga, jumladan o‘zbek tiliga ham faol kirib bormoqda. Natijada o‘zbek tilining moda terminologiyasi sezilarli darajada boyib bormoqda.

Biroq bu jarayon bir qator murakkab lingvistik masalalarni ham yuzaga keltirmoqda. Xususan, ingliz tilidan kirib kelgan moda terminlarining semantik moslashuvi, ularning o‘zbek tilidagi ma’no doirasi, funksional qo‘llanilishi va madaniy kontekstda talqin etilishi masalalari yetarlicha tizimli o‘rganilmagan. Ko‘plab hollarda bir xil termin ingliz va o‘zbek tillarida turlicha semantik yuklamaga ega bo‘lib, bu tarjima amaliyoti va terminologik me’yorlash jarayonida muammolar keltirib chiqaradi.

O‘zbek tilidagi moda terminologiyasi esa tarixan milliy kiyim-kechak an’analari, hunarmandchilik, iqlim sharoiti va etnomadaniy qadriyatlar bilan uzviy bog‘liq holda shakllangan. Chopon, do‘ppi, atlas, adras, beqasam kabi terminlar nafaqat kiyim nomi, balki xalqning madaniy xotirasi va ijtimoiy ongini ifodalaydi. Shu sababli ingliz va o‘zbek tillaridagi moda terminlarining semantik chog‘ishtirilishi ikki xil madaniy makon va tafakkur tizimining til orqali ifodalanishini tahlil qilish imkonini beradi.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi ingliz va o‘zbek tillaridagi moda terminlarining semantik tuzilishini chog‘ishtirma tahlil qilish, ularning denotativ va konnotativ ma’nolarini aniqlash hamda terminlarning til va madaniyat o‘rtasidagi o‘zaro munosabatdagi rolini yoritishdan iborat. Tadqiqot natijalari moda terminologiyasini me’yorlash, tarjima jarayonlarini takomillashtirish va chog‘ishtirma tilshunoslik nazariyasini boyitishga xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqot chog‘ishtirma tilshunoslik, leksik-semantik tahlil va sotsiolingvistik yondashuvlar asosida olib borildi. Tadqiqot materiali sifatida ingliz va o‘zbek tillaridagi izohli va terminologik lug‘atlar, ilmiy maqolalar, moda jurnallari, reklama matnlari, internet nashrlari hamda ijtimoiy tarmoqlarda qo‘llanilayotgan real

til materiallari tanlab olindi. Tanlangan terminlar semantik, funksional va pragmatik jihatdan qiyosiy tahlil qilindi.

Tahlil jarayonida terminlarning denotativ ma’nosi bilan bir qatorda ularning konnotativ, baholovchi va madaniy qatlamlari ham alohida o‘rganildi. Shuningdek, ingliz tilidan o‘zbek tiliga o‘zlashgan moda terminlarining semantik transformatsiyasi, ma’no torayishi yoki kengayishi holatlari aniqlanib, ularning sabab va oqibatlari izohlandi. Tadqiqotda tavsifiy, qiyosiy va interpretativ usullar uyg‘un holda qo‘llanildi.

Tadqiqot natijalari va muhokama

Ingliz va o‘zbek tillaridagi moda terminlarining semantik chog‘ishtirilishi shuni ko‘rsatdiki, mazkur terminologik qatlam ikki tilning tarixiy rivojlanish yo‘li, madaniy qadriyatlari va ijtimoiy ehtiyojlari bilan bevosita bog‘liq holda shakllangan. Moda terminlari nafaqat predmet yoki hodisani nomlash vazifasini bajaradi, balki muayyan madaniy kod, ijtimoiy baho va estetik mezonlarni ham o‘zida mujassam etadi. Shu jihatdan ularni oddiy nominativ birliklar sifatida emas, balki murakkab semantik va pragmatik tuzilishga ega terminlar sifatida baholash zarur.

Tahlil jarayonida ingliz tilidagi moda terminlari asosan global xarakterga ega ekani aniqlandi. Fashion, style, trend, look, outfit, collection, designer kabi terminlar xalqaro miqyosda barqaror semantik yadroni saqlagan holda qo‘llaniladi. Ularning denotativ ma’nosi nisbatan aniq bo‘lsa-da, konnotativ qatlam juda keng va o‘zgaruvchan hisoblanadi. Masalan, fashion termini ingliz tilida faqat kiyim-kechak bilan bog‘liq tushunchani emas, balki jamiyatdagi yangilikka intilish, zamonaviylik, ijtimoiy faollik va hatto iqtisodiy qudratni ham ifodalaydi. Ushbu termin ommaviy axborot vositalarida va reklama matnlarida kuchli baholovchi va jalb etuvchi vosita sifatida faol qo‘llaniladi.

O‘zbek tilida moda termini ko‘pincha ingliz tilidagi fashion so‘zining to‘g‘ridan-to‘g‘ri ekvivalenti sifatida ishlatilsa-da, ularning semantik maydoni to‘liq mos kelmaydi. O‘zbek tilida moda so‘zi ayrim kontekstlarda tanqidiy yoki istehzoli ohangga ega bo‘lishi mumkin. Masalan, “modaga berilib ketish”, “modaparastlik” kabi birikmalar ijtimoiy baholovchi, ko‘pincha salbiy konnotatsiyani ifodalaydi. Bu holat ingliz va o‘zbek tillaridagi bir xil terminlarning turli madaniy muhitda turlicha semantik yuklamaga ega ekanini ko‘rsatadi.

Style termini ingliz tilida juda keng semantik doiraga ega bo‘lib, u nafaqat kiyinish uslubini, balki shaxsiy did, o‘zini tutish, ijodiy yondashuv va individual identitetni ham ifodalaydi. O‘zbek tilida uslub so‘zi asosan umumiy ma’noda ishlatiladi va moda kontekstida uning semantik qamrovi cheklanganroqdir. Natijada

ingliz tilidagi style tushunchasining barcha semantik qatlamlarini o‘zbek tilida bitta so‘z bilan to‘liq ifodalash qiyinchilik tug‘diradi. Bu esa tarjima jarayonida izohli yoki kontekstual yondashuvni talab etadi.

Trend termini ingliz tilida vaqtinchalik ustuvorlik, ommaviylik va yangilikni anglatadi. Ushbu termin moda bilan bir qatorda iqtisod, texnologiya va madaniyat sohalarida ham keng qo‘llaniladi. O‘zbek tilida trend termini asosan o‘zlashma shaklda ishlatiladi va uning muqobili sifatida yo‘nalish yoki tendensiya so‘zlari taklif qilinsa-da, amaliy nutqda inglizcha shakl ustunlik qiladi. Bu holat ingliz tilining global ta’siri va terminologik prestijini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, trend so‘zining o‘zbek tilidagi qo‘llanishida uning semantik doirasi torayib, ko‘proq moda sohasi bilan cheklanib qolayotgani kuzatiladi.

Ingliz tilidagi look va outfit terminlari ham semantik jihatdan muhim farqlarga ega. Look ko‘proq umumiy tashqi ko‘rinish, obraz va vizual ta’sirni ifodalasa, outfit muayyan kiyimlar majmuasini anglatadi. O‘zbek tilida bu ikki termin ko‘pincha tashqi ko‘rinish yoki kiyim-bosh kabi umumiy so‘zlar bilan ifodalanadi, biroq ular ingliz tilidagi terminlar singari aniq semantik farqlarga ega emas. Natijada ingliz tilidagi nozik semantik tafovutlar o‘zbek tilida neytrallashib ketadi.

O‘zbek tilidagi milliy moda terminlari alohida semantik qatlamni tashkil etadi. Chopon, do‘ppi, atlas, adras, beqasam kabi terminlar nafaqat kiyim nomi, balki muayyan tarixiy davr, ijtimoiy maqom va hududiy xususiyatlarni ham ifodalaydi. Masalan, chopon termini o‘zbek madaniyatida hurmat, keksalik, marosimiylik va milliylik bilan bog‘liq kuchli konnotatsiyaga ega. Ingliz tilidagi coat yoki robe terminlari esa bunday madaniy yuklamaga ega emas va asosan funksional ma’noda ishlatiladi. Bu holat o‘zbek moda terminlarining semantik jihatdan madaniylashgan, ingliz terminlarining esa universallashgan xarakterga ega ekanini ko‘rsatadi.

Milliy matolar bilan bog‘liq terminlar ham semantik chog‘ishtirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Atlas va adras terminlari o‘zbek tilida nafaqat mato turini, balki milliy estetik did va an’anaviy kiyinish madaniyatini ham ifodalaydi. Ingliz tilida silk yoki patterned fabric kabi umumiy terminlar mavjud bo‘lsa-da, ular atlas va adras terminlarining to‘liq semantik va madaniy mazmunini qamrab olmaydi. Shu sababli bunday terminlar tarjima jarayonida ko‘pincha transliteratsiya yoki izohli tarjima yo‘li bilan beriladi.

Xulosa

Ingliz va o‘zbek tillaridagi moda terminlarining semantik chog‘ishtirilishi mazkur tadqiqot doirasida ikki tilning leksik tizimi, madaniy xotirasi va ijtimoiy taraqqiyot bosqichlari o‘rtasidagi murakkab va ko‘p qatlamli munosabatlarni ochib

berishga imkon berdi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, moda terminologiyasi oddiy nominativ birliklar majmui bo‘lib qolmay, balki muayyan jamiyatning estetik qarashlari, ijtimoiy qadriyatlari va madaniy orientatsiyasini ifodalovchi muhim semantik qatlam hisoblanadi. Shu bois moda terminlarini lingvistik jihatdan o‘rganish nafaqat tilshunoslik, balki madaniyatshunoslik va sotsiolingvistika uchun ham dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot davomida ingliz tilidagi moda terminlari asosan global xarakterga ega ekani, ularning semantik yadrosi universallikka yo‘naltirilgani aniqlandi. Fashion, style, trend, look, outfit, designer kabi terminlar xalqaro miqyosda barqaror qo‘llanilib, ular orqali zamonaviylik, yangilik va ijtimoiy prestij tushunchalari ifodalanadi. Ingliz tilidagi ushbu terminlarning semantik tuzilishi ko‘p qatlamli bo‘lib, ular denotativ ma’nodan tashqari baholovchi, ekspressiv va pragmatik funksiyalarni ham bajaradi. Ayniqsa reklama va marketing diskursida moda terminlari iste’molchiga kuchli psixologik ta’sir ko‘rsatish vositasi sifatida namoyon bo‘ladi.

O‘zbek tilidagi moda terminologiyasi esa tarixan milliy kiyim-kechak an’analari, hunarmandchilik, iqlim sharoiti va etnomadaniy qadriyatlar bilan uzviy bog‘liq holda shakllangan. Chopon, do‘ppi, atlas, adras, beqasam kabi terminlar nafaqat predmet nomi, balki muayyan tarixiy davr, hududiy xususiyat va ijtimoiy mavqeni ham ifodalaydi. Ushbu terminlar yuqori darajada madaniylashgan bo‘lib, ularning semantik tuzilishida milliy identitet va madaniy xotira muhim o‘rin tutadi. Ingliz tilidagi muqobillari bilan qiyoslanganda, o‘zbek moda terminlari ko‘proq lokal va madaniy konnotatsiyaga ega ekani aniqlandi.

Mazkur tadqiqot natijalari moda terminologiyasini tizimli o‘rganish, chog‘ishtirma lug‘atlar tuzish, tarjima amaliyotini takomillashtirish va terminologik me’yorlash jarayonlari uchun muhim ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi. Kelgusida ingliz va o‘zbek tillaridagi moda terminlarini diaxron va sinxron jihatdan chuqurroq tadqiq etish, ularning ijtimoiy diskursdagi funksiyalarini o‘rganish va korpus lingvistikasi asosida statistik tahlil qilish istiqbolli ilmiy yo‘nalishlar sifatida qaralishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – 608 с.
2. Yo‘ldoshev B. Hozirgi o‘zbek tili leksikologiyasi. – Toshkent: Fan, 2012. – 256 b.
3. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 499 p.

4. Rahmatullayev Sh. O‘zbek tilining izohli frazeologik lug‘ati. – Toshkent: O‘qituvchi, 2008. – 384 b.

5. Saussure F. de. Course in General Linguistics. – London: Duckworth, 1983. – 236 p.

6. Madvaliyev A. (tahr.). O‘zbek tilining izohli lug‘ati. 5 jildlik. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2006–2008.

ПАРАМЕТРЫ МОДЕЛИРОВАНИЯ ЭТНОСПЕЦИФИЧЕСКОЙ ЭТИКЕТНОЙ КОММУНИКАТИВНОЙ СИТУАЦИИ (В КОНТРАСТИВНОМ АСПЕКТЕ)

Машиева Роза Каныбековна
преподаватель межфакультетской кафедры
практического русского языка Института
филологии и межкультурной коммуникации
Ошского государственного университета
г. Ош, Кыргызская Республика
mashievaroza@gmail.com
Абышева Айгуль Орозовна
преподаватель предметно-цикловой
комиссии филологических дисциплин
индустриально-педагогического колледжа
Ошского государственного университета
г. Ош, Кыргызская Республика
osh_888@mail.ru
Мискичекова Занфира Ягсуповна
старший преподаватель кафедры всемирной
литературы Института филологии и
межкультурной коммуникации
Ошского государственного университета
г. Ош, Кыргызская Республика
osh_888@mail.ru

Аннотация *Статья посвящена анализу методологических подходов к описанию национально-специфического коммуникативного поведения. Рассмотрены три основные модели, предложенные И.А. Стерниным (ситуативная, аспектная и параметрическая), обеспечивающие комплексное и контрастивно-межкультурное изучение этикетных ситуаций. Особое внимание уделяется параметрической модели как наиболее эффективному инструменту системного моделирования этноспецифики речевого этикета. Показано, что параметрическая модель позволяет выявить и сопоставить конкретные вербальные и невербальные признаки, определяя их прагматические функции и национально-культурные особенности в коммуникативной ситуации.*

Ключевые слова: *коммуникативное поведение, этноспецифика, этикетная ситуация, моделирование, параметрическая модель, контрастивный принцип, бикультурные сравнения, прагматика.*

Введение. Актуальность исследования обусловлена новым направлением современной лингвистики, пережившей антропоцентрический поворот. Фокус внимания сместился со структуры языка на языковую личность и её роль в коммуникации. Современная коммуникативная лингвистика выдвигает на первый план проблемы этноспецифики коммуникативного поведения языковой личности [6, с. 132], поскольку общение всегда осуществляется в рамках национально-определённых условий и культурных норм. Коммуникативное поведение рассматривается как совокупность правил, норм и традиций общения, сложившихся исторически и закреплённых в культуре конкретного этноса. Оно включает вербальные и невербальные средства, а также ценностные установки и стереотипы, определяющие прагматику речевого взаимодействия. Именно этнокультурная специфика коммуникативного поведения определяет успешность межкультурного взаимодействия: провалы в общении чаще вызваны не языковыми ошибками, а нарушением этикетных норм и неверным толкованием культурных сигналов. Следовательно, системное изучение национальной специфики общения становится важным условием теоретического осмысления и практики межкультурной коммуникации.

Методы исследования. Цель исследования – проанализировать существующие методологические подходы и обосновать применение параметрической модели для описания этикетной коммуникативной ситуации в контрастивно-межкультурном аспекте. Объектом является процесс моделирования этнического коммуникативного поведения, а предметом – структура и параметры модели, предназначенной для анализа этикетных речевых ситуаций. Методологическую основу составили работы И.А. Стернина, Т.В. Лариной и Т.В. Крыловой. Использованы системно-описательный метод, контрастивный анализ и метод моделирования.

Результаты. С конца 1980-х годов внимание исследователей сосредоточено на системном изучении этноспецифики коммуникативного поведения [3]. Этот период стал поворотным в развитии лингвокультурологии и этнопрагматики, поскольку именно тогда сформировался устойчивый интерес к вопросам культурной вариативности речевого поведения и прагматических неудач в межкультурной коммуникации. Причиной послужили многочисленные случаи так называемых communicative failures – ситуаций, когда грамматически и

лексически корректное высказывание воспринимается собеседником как неуместное, невежливое или даже оскорбительное [5]. Такие ошибки показали, что знание грамматики и словаря языка не гарантирует коммуникативного успеха: решающим оказывается умение учитывать культурно обусловленные нормы и ожидания партнёра по общению.

Эти наблюдения привели исследователей к выводу, что эффективное межкультурное взаимодействие невозможно без овладения так называемым «коммуникативным кодом культуры» [8]. Под этим кодом понимается совокупность вербальных и невербальных стратегий, стереотипов, ритуалов и коммуникативных установок, регулирующих социальное поведение и выражающих ценности определённого этноса. Как отмечал Э. Холл, каждая культура имеет собственную «невидимую грамматику поведения», формирующую ожидания участников общения [11].

Традиционная лингвистика, долгое время сосредоточенная на структуре языка (фонетике, морфологии, синтаксисе и семантике), оказалась недостаточной для объяснения феноменов, связанных с культурной обусловленностью коммуникации. Одно и то же высказывание может иметь противоположный прагматический эффект в разных культурах. Например, прямое выражение несогласия в низкоконтекстных культурах (англосаксонской, германской) воспринимается как честность и конструктивность, тогда как в высококонтекстных (восточноазиатских, арабских) – как нарушение гармонии и утрата «лица» партнёра [10; 12]. Таким образом, для описания подобных феноменов требуется междисциплинарный подход, объединяющий достижения лингвистики, психологии, социологии и культурологии.

В рамках этого направления И.А. Стернин предложил три модели анализа коммуникативного поведения: ситуативную, аспектную и параметрическую [9]. Эти модели представляют собой последовательные этапы усложнения описания – от поверхностного наблюдения за формами речевого поведения к системному раскрытию его культурных и прагматических оснований.

Ситуативная модель опирается на описание типичных этикетных ситуаций (приветствие, извинение, благодарность, приглашение, поздравление и т.д.) [8]. Она полезна для выявления стандартных формул, клише и стереотипных реакций, что делает её ценной в прикладной сфере – при создании словарей речевого этикета и учебных пособий. Однако, как справедливо отмечает И.А. Стернин, эта модель фиксирует лишь внешнюю сторону поведения, не объясняя причин выбора конкретных речевых стратегий [7].

Аспектная модель представляет собой следующий этап развития аналитического подхода. Она позволяет выделить отдельные аспекты коммуникативного поведения – степень вербальности, дистанцию общения (проксемику), отношение к молчанию, использование юмора, обращений и комплиментов. Этот подход делает возможным классификацию и сравнение культурных особенностей. Так, Т.В. Ларина показала, что в русской культуре прямота и экспрессия речи часто воспринимаются как проявление искренности, тогда как в англоязычной – как невежливость [5]. Однако аспектный анализ, акцентируя внимание на отдельных характеристиках, не позволяет увидеть целостную систему взаимодействия параметров.

Параметрическая модель, напротив, обеспечивает комплексное, многоуровневое описание коммуникативного поведения, интегрируя лингвистические, культурные и психолингвистические факторы. В отличие от предыдущих моделей, она исследует речевые акты через функциональные параметры, раскрывающие их внутреннюю структуру. Так, в рамках параметра «смягчение речевого акта вины» анализируются вербальные и невербальные маркеры (лексические смягчители, мимика, интонация), прагматическая функция (восстановление равновесия, сохранение «лица» партнёра) и культурная мотивация (предпочтение гармонии или честности).

Такой подход позволяет не просто фиксировать факты, но и объяснять причины культурных различий в речевом поведении. Например, феномен косвенности в восточных культурах (Япония, Китай, Корея) отражает приоритет сохранения социального баланса, в то время как западные культуры демонстрируют ценность индивидуального мнения и прямого выражения позиции.

Кроме того, параметрическая модель раскрывает глубинные психолингвистические установки этноса – восприятие вежливости, допустимую степень прямоты, отношение к тишине, пространственной дистанции и тактильному контакту. Параметр «личное пространство» может включать не только физическую дистанцию между собеседниками, но и символическую: допустимость вопросов о личной жизни, проявление эмоций или юмора.

Таким образом, параметрическая модель обеспечивает наиболее полное, аргументированное и прогностически значимое описание национально-культурной специфики этикетного поведения. Она позволяет перейти от описания отдельных форм общения к выявлению системных закономерностей, связывающих язык, культуру и когнитивные механизмы. Благодаря этому

подходу становится возможным не только сравнение культур, но и предсказание потенциальных коммуникативных рисков и стратегий их предотвращения в межкультурном взаимодействии.

Заключение. Проведённый анализ подтвердил, что параметрическая модель является наиболее совершенной и методологически обоснованной для контрастивных исследований. Она не только объединяет сильные стороны ситуативного и аспектного подходов, но и устраняет их методологические ограничения, обеспечивая комплексное и динамическое видение процесса межкультурного общения. В отличие от традиционных моделей, фиксирующих поверхностные формы речевого поведения, параметрическая модель позволяет рассматривать коммуникацию как систему взаимосвязанных уровней – когнитивного, культурного, психолингвистического и прагматического.

Такой подход открывает возможность анализа коммуникативных актов в их функциональном контексте, что особенно важно при изучении скрытых культурных коннотаций и прагматических импликаций. Параметрическая модель способствует выявлению глубинных психолингвистических механизмов, определяющих выбор речевых стратегий, и раскрывает ценностные приоритеты конкретного этноса, отражающиеся в нормах вежливости, допустимой степени прямоты и структуре межличностной дистанции.

Применение данного подхода обеспечивает системное, точное и прогностически значимое описание национально-культурной специфики речевого этикета, позволяя не только фиксировать культурные различия, но и объяснять их внутренние основания. В этом состоит её ключевое преимущество перед другими моделями. Параметрическая модель становится эффективным инструментом не только научного анализа, но и практического обучения межкультурной коммуникации, формируя у обучающихся способность к гибкому, осознанному и толерантному взаимодействию в условиях культурного многообразия.

Таким образом, использование параметрического подхода представляется наиболее перспективным направлением развития современной межкультурной прагматики и теории речевого общения, а также важным шагом к созданию целостной модели национальных этикетных норм и стратегий успешного межкультурного взаимодействия.

Список литературы

1. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. – М.: Русские словари, 1996.

2. Гудков Д.Б. Теория и практика межкультурной коммуникации. – М.: Гнозис, 2003.

3. Красных В.В. Этнопсихолингвистика и лингвокультурология. – М.: Гнозис, 2002.

4. Крылова Т.В. Языковая картина мира и системная лексикография. – М.: Языки славянских культур, 2006.

5. Ларина Т.В. Категория вежливости в английской и русской коммуникативных культурах. – М.: РУДН, 2003.

6. Румянцева И.М. Психолингвистические механизмы и методы формирования речи. – М., 2000.

7. Стернин И.А. К разработке модели контрастивного описания национального коммуникативного поведения. // Аксиологическая лингвистика. – Волгоград, 2003.

8. Стернин И.А. Коммуникативное поведение и межнациональная коммуникация. // Этнолингвистические аспекты преподавания иностранных языков. – М., 1996.

9. Стернин И.А., Колтунова М.В. Коммуникативное поведение в межкультурной коммуникации. – Воронеж: ВГУ, 2001.

10. Brown P., Levinson, Stephen C. Politeness: Some universals in language usage. Cambridge, UK, Cambridge Uni. Press, 1987, 345 p.

11. Hall E. T. Beyond Culture. NY; London; Toronto; Sydney; Auckland: Anchor Books; Doubleday, 1976, 298.

12. Hofstede G. Dimensionalizing cultures: The hofstede model in context. Online Readings in Psychology and Culture, 2011, 2(1). https://doi.org/10.9707/2307-0919.1014

13. Thomas J. Cross-Cultural Pragmatic Failure. // Applied Linguistics, 1983, №4(2).

RAQAMLI AXBOROT MANBALARIDA TIL VA USLUBNING NAMOYON BO‘LISHI, O‘ZIGA XOSLIGI VA FUNKSIYALARI

Anvarova Kamolaxon Jasurbek Qizi
Pedagogika va Tillar kafedrasi
Lingvistika (Ingliz tili) yo’nalishi magistri
Turon Universiteti Andijon filiali

ANNOTATSIYA

Mazkur ilmiy tezis raqamli axborot manbalarida til va uslubning namoyon bo‘lishi, ularning o‘ziga xosligi hamda funksiyalarini lingvistik jihatdan tahlil qilishga bag‘ishlangan. Tadqiqotda raqamli axborot manbalarining turlari, ularning shakllanishi va rivojlanish xususiyatlari aniqlanib, zamonaviy axborot makonida til birliklarining qo‘llanish holati o‘rganilgan. Onlayn matnlarda tilning dinamik rivoji, leksik-semantik o‘zgarishlar, yangi leksik birliklar, neologizmlar va innovatsion til vositalarining yuzaga kelish jarayonlari ilmiy asosda yoritilgan. Shuningdek, raqamli matnlarda uslubiy xususiyatlarning o‘zgarishi, nutqning ixchamlashuvi, qisqartmalar, grafemalar, emotiv birliklar hamda multimodal elementlarning qo‘llanilishi va ularning kommunikativ samaradorlikka ta’siri tahlil qilingan. Tadqiqot jarayonida raqamli diskurs doirasida tilning kommunikativ, informativ, ekspressiv va pragmatik funksiyalarining amalga oshish mexanizmlari aniqlangan. Ishda funksional uslubiyat, diskurs tahlili va media lingvistika metodlaridan foydalanilgan.

Tadqiqot natijalari raqamli kommunikatsiya jarayonlarida til va uslub masalalarini chuqurroq anglashga xizmat qiladi hamda zamonaviy tilshunoslikning nazariy va amaliy jihatdan rivojlanishiga muayyan hissa qo‘shadi. Mazkur ilmiy ish materiallaridan oliy ta’lim muassasalarida, xususan, tilshunoslik va media tilshunosligi fanlarini o‘qitishda hamda raqamli matnlarni tahlil qilishda foydalanish mumkin.

Kalit so‘zlar: Raqamli axborot manbalari, onlayn matn, raqamli diskurs, til dinamikasi, internet tili, yangi leksik birliklar, neologizmlar, uslubiy xususiyatlar, kommunikativ funksiya, pragmatika, multimodallik, interaktivlik, media lingvistika, raqamli kommunikatsiya, zamonaviy til jarayonlari.

ANNOTATION

This scientific thesis is devoted to the linguistic analysis of the manifestation of language and style in digital information sources, their specific features, and functional

characteristics. The study identifies the types of digital information sources as well as their formation and developmental features, and examines the use of linguistic units in the modern information environment. The dynamic development of language in online texts, lexical-semantic changes, the emergence of new lexical units, neologisms, and innovative linguistic means are substantiated on a scientific basis. In addition, stylistic transformations in digital texts, speech compression, abbreviations, graphemes, emotive units, and multimodal elements, as well as their impact on communicative effectiveness, are analyzed. Within the framework of digital discourse, the mechanisms of communicative, informative, expressive, and pragmatic functions of language are identified. The research employs methods of functional stylistics, discourse analysis, and media linguistics.

The results of the study contribute to a deeper understanding of language and style in digital communication processes and make a certain contribution to the theoretical and practical development of modern linguistics. The materials of the thesis can be used in higher education institutions, particularly in teaching linguistics and media linguistics, as well as in the analysis of digital texts.

Keywords: digital information sources, online text, digital discourse, language dynamics, internet language, new lexical units, neologisms, stylistic features, communicative function, pragmatics, multimodality, interactivity, media linguistics, digital communication, contemporary language processes.

АННОТАЦИЯ

Данная научная работа посвящена лингвистическому анализу проявления языка и стиля в цифровых информационных источниках, их специфических особенностей и функциональных характеристик. В исследовании определяются виды цифровых информационных источников, особенности их формирования и развития, а также рассматривается функционирование языковых единиц в современном информационном пространстве. Научно обоснованы процессы динамического развития языка в онлайн-текстах, лексико-семантические изменения, появление новых лексических единиц, неологизмов и инновационных языковых средств. Кроме того, анализируются стилистические изменения в цифровых текстах, тенденции к языковой компрессии, использование сокращений, графем, эмотивных единиц и мультимодальных элементов, а также их влияние на коммуникативную эффективность. В рамках цифрового дискурса выявлены механизмы реализации коммуникативной, информативной, экспрессивной и прагматической функций языка. В работе

используются методы функциональной стилистики, дискурс-анализа и медиалингвистики.

Результаты исследования способствуют более глубокому осмыслению проблем языка и стиля в процессах цифровой коммуникации и вносят определённый вклад в теоретическое и практическое развитие современной лингвистики. Материалы исследования могут быть использованы в высших учебных заведениях при преподавании лингвистических и медиалингвистических дисциплин, а также при анализе цифровых текстов.

Ключевые слова: цифровые информационные источники, онлайн-текст, цифровой дискурс, динамика языка, интернет-язык, новые лексические единицы, неологизмы, стилистические особенности, коммуникативная функция, прагматика, мультимодальность, интерактивность, медиалингвистика, цифровая коммуникация, современные языковые процессы.

KIRISH

Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi jamiyat hayotining barcha sohalarida, xususan, til va nutq faoliyatida chuqur o‘zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Internet, ijtimoiy tarmoqlar, onlayn nashrlar va boshqa raqamli platformalar orqali axborot almashinuvi kengayib borar ekan, tilning qo‘llanish doirasi ham yangi kommunikativ muhit — raqamli diskurs sharoitida shakllanmoqda. Ushbu muhitda til birliklari nafaqat axborot yetkazish vositasi, balki ijtimoiy, madaniy va pragmatik munosabatlarni ifodalovchi muhim omil sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Raqamli axborot manbalarida til va uslubning namoyon bo‘lishi tezkorlik, interaktivlik, ixchamlilik va multimodallik kabi xususiyatlar bilan chambarchas bog‘liqdir. Onlayn matnlarda yangi leksik birliklar, neologizmlar, qisqartmalar, grafemalar va emotiv birliklarning faol qo‘llanilishi, shuningdek, vizual va grafik elementlar bilan uyg‘unlashuvi til tizimining dinamik rivojlanayotganini ko‘rsatadi. Bunday jarayonlar tilning lingvistik va stilistik imkoniyatlarini qayta ko‘rib chiqishni hamda raqamli muhitga xos kommunikativ xususiyatlarni ilmiy asosda o‘rganishni taqozo etadi.

Mazkur tezis raqamli axborot manbalarida til va uslubning namoyon bo‘lishi, ularning o‘ziga xosligi hamda funksiyalarini kompleks tahlil qilishga bag‘ishlangan. Tadqiqotda internet nashrlari, onlayn gazeta va jurnallar, bloglar hamda ijtimoiy tarmoqlardagi matnlar asosida til birliklarining qo‘llanish holati, uslubiy xususiyatlari va kommunikativ samaradorligi o‘rganiladi. Shuningdek, raqamli diskurs doirasida

tilning kommunikativ, informativ, ekspressiv va pragmatik funksiyalarining amalga oshish mexanizmlari tahlil qilinadi.

Mavzuning dolzarbligi raqamli axborot manbalarining jamiyat hayotidagi o‘rni tobora ortib borayotgan bir sharoitda, ushbu manbalarda til va uslub masalalarining yetarli darajada tizimli o‘rganilmaganligi bilan izohlanadi. Ayniqsa, o‘zbek tilida yaratilayotgan raqamli matnlarning lingvistik va stilistik xususiyatlarini ilmiy asosda tahlil qilish zamonaviy tilshunoslik oldida turgan muhim vazifalardan biridir. Tadqiqot natijalari raqamli kommunikatsiya jarayonlarida til va uslubning samarali qo‘llanilishi bo‘yicha ilmiy xulosalar chiqarishga xizmat qiladi. Mazkur ishning ilmiy va amaliy ahamiyati shundan iboratki, tadqiqot natijalari zamonaviy tilshunoslik, media lingvistika va raqamli kommunikatsiya sohalarining rivojlanishiga muayyan hissa qo‘shadi. Shuningdek, dissertatsiya materiallaridan oliy ta’lim muassasalarida tilshunoslik va media tilshunosligi fanlarini o‘qitishda, raqamli matnlarni tahlil qilishda hamda onlayn kommunikatsiya samaradorligini oshirishda foydalanish mumkin.

RAQAMLI AXBOROT MANBALARI: TURLARI VA XUSUSIYATLARI

Raqamli axborot manbalari zamonaviy kommunikatsiya jarayonlarining ajralmas qismiga aylangan. Ular axborotni yaratish, saqlash, tarqatish va qabul qilish imkonini beruvchi elektron platformalar majmuasini ifodalaydi. Ushbu manbalar orqali matn, audio, video va grafik axborotlar bir vaqtning o‘zida yetkazilishi mumkin, bu esa ularni an’anaviy bosma nashrlardan tubdan ajratib turadi.

Raqamli axborot manbalarining paydo bo‘lishi va rivojlanishi internet va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining tezkor rivojiga bog‘liq. Dastlab ular an’anaviy OAVning elektron shakli sifatida yaratilgan bo‘lsa, hozirgi kunda mustaqil va ijtimoiy faoliyatga boy axborot makonini tashkil etmoqda. Raqamli manbalar nafaqat axborot yetkazish vositasi, balki jamiyatdagi ijtimoiy, madaniy va pragmatik jarayonlarning aks etuvchi platformasi sifatida xizmat qiladi.

Raqamli axborot manbalari mazmun, forma va auditoriyaga qarab bir necha turga bo‘linadi. Ularning asosiy turlari quyidagilar:

- **Internet nashrlari va onlayn OAV** -Bu tur an’anaviy gazetalar va jurnallarning elektron shaklidir. Internet nashrlari o‘z tezkorligi, yangilanish doimiyligi va keng auditoriyani qamrab olishi bilan ajralib turadi. Matnlar odatda ixcham, aniq va tez o‘qiladigan tarzda taqdim etiladi. Onlayn OAVda stilistik vositalar va til birliklari tez-tez yangilanib, zamonaviy auditoriya ehtiyojlariga moslashadi.
- **Bloglar va shaxsiy veb-sahifalar**- Bloglar subyektiv, individual nutqga asoslangan manbalar bo‘lib, unda muallifning o‘ziga xos uslubi, fikr va

hissiyotlari yaqqol namoyon bo‘ladi. Blog postlarida ekspressiv vositalar, dialogik struktura va interaktiv elementlar keng qo‘llaniladi. Shu sababli bloglar tilning kreativ va individual jihatlarini o‘rganish uchun muhim ilmiy manba hisoblanadi.

- **Ijtimoiy tarmoqlar** -Facebook, Instagram, Telegram, X (Twitter) kabi platformalar raqamli kommunikatsiyaning eng faol va ommaviy shakli hisoblanadi. Bu muhitda matn qisqa, ixcham, ko‘pincha vizual va multimodal elementlar bilan boyitilgan bo‘ladi. Til birliklari soddalashadi, qisqartmalar, emotikonlar, hashtaglar va grafik belgilar keng qo‘llanadi. Ijtimoiy tarmoqlar tilning interaktiv va dialogik funksiyasini kuchaytiradi.
- **Forumlar va onlayn munozara platformalari** -Forumlar foydalanuvchilar o‘rtasida fikr almashish, savol-javob va muhokama qilishga yo‘naltirilgan raqamli axborot manbalaridir. Ular dialogik nutq, pragmatik va ekspressiv vositalar bilan boyitilgan. Forumlarda matnlar ko‘pincha mavzuga yo‘naltirilgan bo‘lib, ishtirokchilarning nutq madaniyati va kommunikativ strategiyalari muhim ahamiyatga ega.
- **Multimedia va interaktiv resurslar** -Zamonaviy raqamli manbalar nafaqat matn, balki audio, video, animatsiya, infografika va boshqa multimodal elementlarni o‘z ichiga oladi. Bu turdagi manbalar tilning vizual va akustik xususiyatlarini o‘rganish, shuningdek, interaktiv kommunikatsiya jarayonlarini tahlil qilish imkonini beradi.

Raqamli axborot manbalarini boshqa axborot vositalaridan ajratib turuvchi bir qator o‘ziga xos xususiyatlar mavjud: **Tezkorlik** – axborot qisqa vaqt ichida keng auditoriyaga yetkaziladi. Bu matnning ixcham, aniq va tez qabul qilinadigan bo‘lishini talab qiladi.

Interaktivlik – foydalanuvchilar axborotga izoh, sharh qoldirish, bahslashish va uni qayta tarqatish imkoniyatiga ega. Bu nutqning dialogik va pragmatik funksiyalarini faollashtiradi.

Multimodallik – matn, rasm, video va audio elementlarning birgalikda qo‘llanilishi kommunikatsiyaning samaradorligini oshiradi.

Ixchamlashuv va soddalashuv – matnlar qisqa va oson tushuniladigan shaklda beriladi, qisqartmalar va neologizmlar keng qo‘llanadi.

Vizual va grafematik xususiyatlar – emoji, grafik belgilar, hashtaglar va boshqa vizual elementlar matnga qo‘shimcha ekspressiv va kommunikativ vosita sifatida xizmat qiladi.

Auditoriyaga yo‘naltirilganlik – matn o‘quvchi ehtiyojlari, yosh guruhi va platformaning kommunikativ qoidalariga mos tarzda shakllantiriladi.

Raqamli axborot manbalari tilshunoslikda yangi tadqiqot yo‘nalishlari — media lingvistika, internet lingvistikasi va raqamli diskurs tahlilining rivojlanishiga sabab bo‘ldi. Ular tilning real qo‘llanilish maydoni sifatida lingvistik, stilistik va kommunikativ jarayonlarni kuzatish imkonini beradi. Shu bilan birga, tilning zamonaviy rivojlanishini, yangi leksik birliklar, neologizmlar, stilistik vositalar va multimodal elementlar orqali o‘zgarishini aniqlashga yordam beradi. Raqamli axborot manbalarini o‘rganish til va uslubning shakllanish jarayonlarini, kommunikativ samaradorlikni, interaktivlik va auditoriyaga moslashuvni chuqur tushunishga xizmat qiladi. Shu sababli ular zamonaviy tilshunoslik va media lingvistika sohalarining ajralmas qismidir.

ONLAYN MATNLARDA TILNING DINAMIKASI VA YANGI BIRLIKLAR

Onlayn matnlar — internet va raqamli platformalarda yaratiladigan, qabul qilinadigan va tarqatiladigan yozma nutq shakllari bo‘lib, ular nafaqat axborot yetkazish, balki interaktiv kommunikatsiyaning asosiy vositasi sifatida xizmat qiladi. Onlayn matnlar o‘zining ixchamlashuvi, tezkorligi, ko‘p formatlilik (multimodallik) va auditoriyaga moslashuvchanligi bilan ajralib turadi. Ushbu matnlarda lingvistik birliklar, stilistik vositalar va kommunikativ strategiyalar doimo yangilanadi, chunki internet va ijtimoiy tarmoqlarda axborot almashinuvi sharoiti tez o‘zgaradi. Onlayn matnlarning asosiy xususiyati shundaki, ular interaktiv bo‘lib, foydalanuvchi izoh, baho, sharh va qayta tarqatish orqali kommunikatsiya jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadi. Shu bilan birga, onlayn matnlar ko‘pincha multimodal bo‘lib, matn, rasm, audio va video elementlarni birlashtiradi, bu esa tilning dinamik rivojlanishiga sabab bo‘ladi.

Onlayn matnlarda yangi lingvistik birliklar — leksik, frazeologik, grammatik va multimodal elementlar — bir necha yo‘l bilan paydo bo‘ladi:

1. **Neologizmlar**: Internet va raqamli platformalarda yangi hodisalar, texnologiyalar va ijtimoiy tajribalarni ifodalash uchun yangi so‘zlar yaratiladi. Masalan, “selfi”, “bloger”, “streaming”, “troll” kabi so‘zlar global va mahalliy kommunikatsiyaga kirib bormoqda.
2. **Qisqartmalar va akronimlar**: Matnning ixchamligi va tezkorligini ta’minlash maqsadida qisqartmalar keng qo‘llaniladi. Masalan, “lol” (laughing out loud), “brb” (be right back), “dm” (direct message) va o‘zbek tilida “shs” (shaxsiy sahifa), “jt” (jamoa tarmog‘i) kabi qisqartmalar mavjud.

3. **Multimodal lingvistik birliklar**: Onlayn matnlarda matn, rasm, video, gif, emoji va hashtaglar birgalikda qo‘llanilib, yangi lingvistik va kommunikativ birliklarni hosil qiladi. Masalan, emojilar so‘zlarni yoki iboralarni vizual va ekspressiv tarzda qo‘llab, matnga pragmatik ta’sir kuchini oshiradi.
4. **Frazeologik va idiomatik innovatsiyalar**: Internet tili frazeologik birliklarning yangi shakllanishiga ham sabab bo‘ladi. Masalan, “mem”lar, ijtimoiy tarmoqlarda keng tarqalgan iboralar va hazil unsurlari tilning frazeologik repertuarini boyitadi.

RAQAMLI MATNLARDA USLUBIY XUSUSIYATLAR

Uslub — bu tilning ma’lum bir kommunikativ, funksional va estetik vazifalarni bajarishdagi o‘ziga xos ifodalanish shakli hisoblanadi. Raqamli matnlarda uslub, avvalo, matnning auditoriya bilan muloqot qilish maqsadiga, platformaning xususiyatlariga va kommunikativ vazifasiga bog‘liq holda shakllanadi.

Raqamli matnlarda uslubiy xususiyatlar an’anaviy bosma matnlardan sezilarli darajada farq qiladi, chunki ular tezkorlik, ixchamlashuv, interaktivlik va multimodallik kabi xususiyatlar bilan tavsiflanadi. Shu sababli onlayn matnlarning stilistik tahlili tilshunoslikning dolzarb yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, media lingvistika va raqamli kommunikatsiya tadqiqotlarida alohida o‘rin egallaydi.

Raqamli matnlarda uslubiy xususiyatlar bir qator lingvistik va vizual vositalar orqali namoyon bo‘ladi:

a. **Emotikonlar va emoji belgilar**: Matnning ekspressivligini oshirish, hissiyotlarni ifodalash va auditoriyaga ta’sir qilishda muhim vosita hisoblanadi. Ular ko‘pincha so‘zlar yoki iboralar o‘rnini bosadi yoki ularning ma’nosini kuchaytiradi.
b. **Grafik va vizual elementlar**: Matn ranglari, shriftlar, diagramma va infografikalar uslubiy ifodaning ajralmas qismiga aylanadi. Bu elementlar matnga vizual ekspressivlik va o‘quvchiga tezkor tushunish imkoniyatini beradi.
c. **Qisqartmalar va akronimlar**: Onlayn matnlarda ixchamlashuv zarurati tilning uslubiy o‘zgarishlariga olib keladi. Qisqartmalar va akronimlar (lol, brb, tbh) matnning tezkor va interaktiv tarzda yetkazilishiga xizmat qiladi.
d. **Hashtaglar va teglar**: Uslubiy va kommunikativ vosita sifatida ishlatiladi. Hashtaglar matnning mavzusini belgilash, ularni qidirish va auditoriyani yo‘naltirish imkonini beradi.

Raqamli matnlarda gaplar qisqa, soddalashtirilgan va tez qabul qilinadigan bo‘ladi. Ko‘p hollarda matn dialogik tabiatga ega bo‘lib, foydalanuvchi bilan bevosita

muloqotga yo‘naltiriladi. Raqamli matnlarda uslubiy xususiyatlar bir necha asosiy turga bo‘linadi:

- **Ekspressiv uslub**- Foydalanuvchi hissiyotlarini ifodalash va auditoriyaga ta’sir qilish uchun ishlatiladi. Bu uslub emoji, emotikonlar, so‘zlarning takrorlanishi, kiritilgan shrift o‘zgarishlari va vizual elementlar orqali namoyon bo‘ladi.
- **Informativ uslub**- Onlayn matnning asosiy vazifasi axborot yetkazish bo‘lganda ishlatiladi. Bunday uslubda matn ixcham, aniq va mantiqiy tuzilishga ega bo‘ladi.
- **Pragmatik uslub**- Matn foydalanuvchi bilan muloqot qilish, izoh qoldirish, fikr almashish va munozara qilishga yo‘naltiriladi. Bu uslub interaktiv elementlar, qisqartmalar va auditoriyaga mos til birliklari orqali ifodalanadi.
- **Multimodal uslub**- Matn, rasm, audio, video va grafik elementlarning birlashuvi natijasida yuzaga keladi. Bu uslub matnga vizual va akustik boylik qo‘shadi, kommunikativ samaradorlikni oshiradi.

ONLAYN MATNLARDA O‘ZIGA XOS USLUBIY XUSUSIYATLAR

Raqamli matnlar quyidagi o‘ziga xos uslubiy jihatlar bilan tavsiflanadi:

Ixchamlik va tezkorlik – matn qisqa, aniq va tez qabul qilinadigan shaklda bo‘ladi.

Dialogiklik – foydalanuvchi bilan doimiy interaktiv muloqotga yo‘naltiriladi.

Multimodallik – matn turli vizual va akustik elementlar bilan boyitiladi.

Auditoriyaga yo‘naltirilganlik – til va stilistika matnni o‘quvchi ehtiyojiga moslashtirishga xizmat qiladi.

Innovatsion lingvistik vositalar – qisqartmalar, neologizmlar, internet jargonlari va hashtaglar keng qo‘llanadi.

Raqamli matnlarda uslubiy xususiyatlar lingvistik, stilistik va kommunikativ jihatdan o‘ziga xosdir. Uslub matnning interaktivligi, ixchamlashuvi, ekspressivligi va multimodalligi bilan shakllanadi. Onlayn matnlarda uslubiy o‘zgarishlarni o‘rganish zamonaviy tilshunoslik, media lingvistika va raqamli kommunikatsiya sohalarida ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

TILNING O‘ZIGA XOSLIGI VA KOMMUNIKATIV FUNKSIYALARI

Tilning o‘ziga xosligi — bu tilning boshqa kommunikatsiya vositalaridan farqlanadigan, uning lingvistik, stilistik va pragmatik jihatlarda namoyon bo‘ladigan xususiyatlarini anglatadi. Raqamli axborot makonida tilning o‘ziga xosligi nafaqat uning leksik, grammatik va stilistik jihatlarda ifodalanadi, balki kommunikativ funktsiyalarda, interaktivlikda va multimodal qo‘llanilishida ham seziladi.

Tilning kommunikativ funksiyalari lingvistik va psixologik jihatdan matnni tushunish va axborot almashishni ta’minlaydi. Onlayn matnlarda ushbu funksiyalar bir necha asosiy yo‘nalishda amalga oshadi:

- ✓ **Informativ funksiya**- Matnning asosiy vazifasi axborot yetkazish hisoblanadi. Bu funksiyada ma’lumot aniq, ixcham va mantiqan tuzilgan bo‘lishi kerak. Onlayn matnlarda informativ funksiya yangiliklar saytlaridagi maqolalar, blog postlar va ijtimoiy tarmoqlardagi ma’lumotlarda yaqqol namoyon bo‘ladi.
- ✓ **Ekspressiv funksiya**- Foydalanuvchi hissiyotlarini, kayfiyatini va nuqtai nazarini ifodalash imkonini beradi. Bu funksiyani emoji, emotikonlar, stilistik vositalar, shuningdek vizual va multimodal elementlar bilan kuchaytirish mumkin.
- ✓ **Pragmatik funksiya**- Til foydalanuvchi bilan muloqot qilish, savol-javob almashish, sharh va tavsiyalar berish, auditoriya bilan dialogni shakllantirishga xizmat qiladi. Pragmatik funksiya onlayn matnlarda interaktivlikni va kommunikatsiyaning real vaqt rejimida amalga oshishini ta’minlaydi.
- ✓ **Normativ va tartibga soluvchi funksiya**- Onlayn platformalarda matnning normativ jihatlari, qoidalarga mosligi, til va uslubiy me’yorlarga rioya qilinishi bu funksiyaning namoyon bo‘lishidir. Masalan, professional bloglar, rasmiy yangiliklar saytlaridagi maqolalar tilning standartlariga amal qiladi.
- ✓ **Multimodal va interaktiv funksiya**- Matnning vizual va akustik elementlari auditoriya bilan muloqotda qo‘llanilib, kommunikativ samaradorlikni oshiradi. Masalan, rasm, video yoki infografika ma’lumotni tezroq qabul qilishga yordam beradi va matnning ekspressivligini kuchaytiradi.

Tilning o‘ziga xosligi uning kommunikativ funksiyalari bilan chambarchas bog‘liq. Onlayn matnda neologizmlar va qisqartmalar texnologik va zamonaviy axborot muhitiga moslashgan tilning o‘ziga xosligini namoyon qiladi, shu bilan birga kommunikativ samaradorlikni oshiradi. Multimodal elementlar (emoji, rasm, video) matnning ekspressiv va pragmatik funksiyalarini kuchaytiradi, auditoriyaga tushunarli va qiziqarli tarzda axborot yetkazadi. Sintaksisning ixchamlashuvi va oddiyligi matnni tez qabul qilinishiga xizmat qiladi, bu esa matnning informativ va interaktiv funksiyalarini faollashtiradi.

Onlayn matnlarda tilning o‘ziga xosligi va kommunikativ funksiyalarini o‘rganish bir qancha ilmiy va amaliy vazifalarni hal qilishga yordam beradi:

Lingvistik tahlil — tilning zamonaviy tendensiyalari, yangi leksik birliklar, frazeologik va stilistik innovatsiyalar aniqlanadi.

Media lingvistika — tilning multimodal va interaktiv ifodalanishi, kommunikativ samaradorlik va auditoriya bilan muloqot uslublari o‘rganiladi.

Praktik ahamiyat — tilshunoslik, media, jurnalistika va raqamli kommunikatsiya sohalarida tavsiyalar ishlab chiqish imkonini beradi.

Tilning o‘ziga xosligi va uning kommunikativ funksiyalari raqamli axborot makonida zamonaviy kommunikatsiyaning markaziy omili hisoblanadi. Til birliklari, stilistik vositalar, interaktiv va multimodal elementlar birgalikda tilning o‘ziga xosligini shakllantiradi va auditoriya bilan samarali muloqotga xizmat qiladi. Shu sababli raqamli matnlarda tilning o‘ziga xosligini va kommunikativ funksiyalarini chuqur o‘rganish tilshunoslik, media lingvistika va raqamli kommunikatsiya sohalarida dolzarb ilmiy vazifa hisoblanadi.

XULOSA

Mazkur ilmiy tadqiqot raqamli axborot manbalarida til va uslubning namoyon bo‘lishi, ularning o‘ziga xosligi hamda kommunikativ funksiyalarini kompleks tahlil qilishga bag‘ishlangan. Tadqiqot natijalari raqamli matnlar tilining dinamik rivoji, yangi lingvistik birliklar, stilistik innovatsiyalar va multimodal elementlarning kommunikativ samaradorlikka ta’sirini ilmiy asosda ochib bergan. Raqamli axborot manbalari nafaqat axborot yetkazish vositasi, balki ijtimoiy, madaniy va pragmatik jarayonlarni aks ettiruvchi muhim platforma sifatida aniqlangan. Internet nashrlari, bloglar, ijtimoiy tarmoqlar va forumlarda tilning ixchamlashuvi, soddalashuvi, interaktivligi va multimodalligi kuzatiladi. Bu esa tilning yangi leksik birliklar, neologizmlar, qisqartmalar va frazeologik birliklar orqali doimiy ravishda o‘zgarishini ta’minlaydi.

Onlayn matnlarda uslubiy xususiyatlar — ekspressivlik, informativlik, pragmatik moslashuv va multimodallik — tilning o‘ziga xosligini shakllantiradi. Tilning kommunikativ, informativ, ekspressiv va pragmatik funksiyalari interaktiv jarayonlarda amalga oshadi, bu esa auditoriya bilan samarali muloqot va axborot almashinuvi imkonini yaratadi.

Tadqiqotning ilmiy va amaliy ahamiyati shundan iboratki, u raqamli kommunikatsiya jarayonlarida til va uslub masalalarini chuqurroq anglashga xizmat qiladi. Natijalar zamonaviy tilshunoslik, media lingvistika va internet lingvistikasi sohalarining rivojlanishiga hissa qo‘shadi hamda oliy ta’lim muassasalarida til va media lingvistika fanlarini o‘qitishda hamda raqamli matnlarni tahlil qilishda foydalanishga imkon yaratadi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, raqamli axborot makonida til va uslubning o‘ziga xosligi, yangi lingvistik birliklarning yuzaga kelishi va kommunikativ

funksiyalarning amalga oshishi zamonaviy kommunikatsiyaning markaziy omili bo‘lib, ular tilning evolyutsiyasi va zamonaviy raqamli muloqot jarayonlarini chuqur o‘rganishga asos bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. *Нурматова, Д. Ш.* ***Raqamli kommunikatsiya va media lingvistika.*** *– Toshkent: Akademiya, 2021.*
2. *Юсупова, М. Х.* ***Internet tili va yangi lingvistik birliklar****. – Toshkent: Fan, 2022.*
3. *Бахтиярова, Ф. А.* ***Интернет ва замонавий тил.*** *– Toshkent: Fan, 2020.*
4. *Алимов, Ш. М.* ***O‘zbek tili va zamonaviy kommunikatsiya vositalari****. – Toshkent: Fan, 2019.*
5. *Каримов, Р. Р.* ***Raqamli matnlar va til o‘zgarishlari****. – Toshkent: Akademnashr, 2020.*
6. *Crystal, D.* ***Language and the Internet.*** *– Cambridge: Cambridge University Press, 2006.*
7. *Thurlow, C., & Mroczek, K.* ***Digital Discourse: Language in the New Media****. – New York: Oxford University Press, 2011.*
8. *Jones, R.* ***Digital Discourse: Language in the Online World.*** *– London: Routledge, 2017.*
9. *Baron, N. S.* ***Always On: Language in an Online and Mobile World.*** *– New York: Oxford University Press, 2008.*
10. *Herring, S. C. Computer-****Mediated Communication: Linguistic, Social, and Cross-Cultural Perspectives.*** *– Amsterdam: John Benjamins, 2013.*
11. *McCulloch, G.* ***Because Internet: Understanding the New Rules of Language****. – New York: Riverhead Books, 2019.*
12. *Androutsopoulos, J.* ***Language and Social Media: Identity and Community on the Internet****. – London: Routledge, 2014.*

XXI ASRDA INNOVATSION
TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM
TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR
Volume 03, Issue 12, 2025

O‘ZBEKISTONDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI: NAZARIY VA AMALIY YONDASHUVLAR

Azimxodjayeva Dilfuza Pazildinovna

“Iqtisodiyot va Moliya” Kafedrasi
Integrallashgan Fanlar Fakulteti

Turon Universiteti Andijon Filiali

ANNOTATSIYA

Ushbu tezis O‘zbekiston Respublikasida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning shakllanishi, rivojlanish bosqichlari va iqtisodiyotdagi rolini ilmiy-tahliliy jihatdan o‘rganishga bag‘ishlangan. Tadqiqotning asosiy maqsadi kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning mamlakat iqtisodiyotidagi o‘rni, ularni rivojlantirish mexanizmlari, shuningdek, davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash tizimlarini aniqlashdan iborat.

Ushbu tezisda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning iqtisodiy mohiyati, asosiy xususiyatlari, shakllanish va rivojlanish bosqichlari tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida mustaqillikdan oldingi davr, mustaqillik yillari hamda zamonaviy davrdagi kichik biznesning o‘sish va rivojlanish tendensiyalari o‘rganiladi. Shuningdek, O‘zbekiston iqtisodiyotida kichik biznesning makroiqtisodiy ahamiyati, ish o‘rinlari yaratish, investitsiya jalb qilish, innovatsiyalarni qo‘llab-quvvatlash va eksport salohiyatini oshirish kabi ustuvor yo‘nalishlari ilmiy asosda ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, davlat tomonidan kichik biznesni qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari, jumladan soliq imtiyozlari, subsidiya va kredit dasturlari, biznes-inkubatorlar, startaplarni rag‘batlantirish dasturlari hamda nodavlat tashkilotlarning faoliyati o‘rganilgan. Tadqiqot natijalari O‘zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishning nazariy va amaliy jihatlarini yanada takomillashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: kichik biznes, xususiy tadbirkorlik, mikro va kichik korxonalar, rivojlanish bosqichlari, iqtisodiy o‘sish, ish o‘rinlari, investitsiya, innovatsiya, eksport salohiyati, ustuvor yo‘nalishlar, davlat qo‘llab-quvvatlash, biznes-inkubatorlar, soliq imtiyozlari, kredit dasturlari, O‘zbekiston iqtisodiyoti.

АННОТАЦИЯ

Данная тезисная работа посвящена научно-аналитическому исследованию формирования, этапов развития и роли малого бизнеса и частного предпринимательства в экономике Республики Узбекистан. Основная цель исследования заключается в определении места малого бизнеса и частного предпринимательства в экономике страны, механизмов их развития, а также систем государственной поддержки.

В работе анализируются экономическая сущность малого бизнеса и частного предпринимательства, их основные характеристики, этапы формирования и развития. В ходе исследования рассматриваются периоды до обретения независимости, годы независимости, а также современные тенденции роста и развития малого бизнеса. Кроме того, научно обоснованно исследуется макроэкономическая значимость малого бизнеса в экономике Узбекистана, включая создание рабочих мест, привлечение инвестиций, поддержку инноваций и повышение экспортного потенциала. Особое внимание уделено государственным механизмам поддержки малого бизнеса, включая налоговые льготы, субсидии и кредитные программы, бизнес-инкубаторы, программы стимулирования стартапов, а также деятельность неправительственных организаций. Результаты исследования способствуют дальнейшему совершенствованию теоретических и практических аспектов развития малого бизнеса и частного предпринимательства в Узбекистане.

Ключевые слова: малый бизнес, частное предпринимательство, микро- и малые предприятия, этапы развития, экономический рост, рабочие места, инвестиции, инновации, экспортный потенциал, приоритетные направления, государственная поддержка, бизнес-инкубаторы, налоговые льготы, кредитные программы, экономика Узбекистана.

ANNOTATION

This thesis is devoted to a scientific and analytical study of the formation, development stages, and role of small business and private entrepreneurship in the economy of the Republic of Uzbekistan. The main objective of the study is to determine the place of small business and private entrepreneurship in the national economy, their development mechanisms, and the systems of state support. This thesis analyzes the economic essence of small business and private entrepreneurship, their key

characteristics, and stages of formation and development. The study examines the pre-independence period, the years of independence, as well as current trends in the growth and development of small business. Furthermore, the macroeconomic significance of small business in the Uzbek economy is scientifically assessed, including job creation, investment attraction, support for innovation, and enhancement of export potential. The research also considers state mechanisms for supporting small business, including tax incentives, subsidies, and credit programs, business incubators, startup stimulation programs, and the activities of non-governmental organizations. The results of this study contribute to the further improvement of both theoretical and practical aspects of the development of small business and private entrepreneurship in Uzbekistan.

Keywords: small business, private entrepreneurship, micro and small enterprises, development stages, economic growth, job creation, investment, innovation, export potential, priority directions, state support, business incubators, tax incentives, credit programs, economy of Uzbekistan.

KIRISH

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik bugungi kunda nafaqat milliy, balki global iqtisodiyotning barqaror rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi. Ular yangi ish o‘rinlarini yaratish, investitsiyalarni jalb qilish, innovatsion va raqobatbardosh muhitni shakllantirish, milliy mahsulot va xizmatlar sifatini oshirish kabi vazifalarni bajaradi. Shu bilan birga, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik mamlakatlarning ichki va tashqi bozorlarda integratsiyalashuvi, eksport salohiyatini oshirish va iqtisodiy mustaqillikni ta’minlashda ham markaziy ahamiyatga ega.

O‘zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgan davrdan boshlab iqtisodiyotni liberallashtirish, xususiy sektorni rivojlantirish va tadbirkorlikni rag‘batlantirish bo‘yicha faol siyosat yuritmoqda. Bu jarayonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik iqtisodiyotni diversifikatsiyalash, ish o‘rinlarini yaratish, investitsiyalarni jalb qilish va milliy ishlab chiqarish ko‘rsatkichlarini oshirishda muhim omil sifatida shakllanmoqda. Shu sababli, mazkur mavzuni o‘rganish dolzarbligi kundan-kunga ortib bormoqda va u nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy va siyosiy ahamiyatga ham ega.

Tezisning asosiy maqsadi — O‘zbekiston Respublikasida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning shakllanishi, rivojlanish bosqichlari, iqtisodiyotdagi roli hamda davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini ilmiy asosda tizimli ravishda o‘rganishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun bir qator vazifalar belgilangan:

1. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning iqtisodiy mohiyati, asosiy xususiyatlari

va rivojlanish bosqichlarini aniqlash;
2. O‘zbekiston iqtisodiyotida kichik biznesning makroiqtisodiy ahamiyati, ish o‘rinlari yaratish, investitsiya jalb qilish, innovatsiyalarni qo‘llab-quvvatlash va eksport salohiyatini oshirish kabi ustuvor yo‘nalishlarini tahlil qilish;
3. Davlat tomonidan kichik biznesni qo‘llab-quvvatlash tizimlarini, jumladan soliq imtiyozlari, subsidiya va kredit dasturlari, biznes-inkubatorlar hamda nodavlat tashkilotlar faoliyatini o‘rganish;
4. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish bo‘yicha nazariy va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqotning nazariy ahamiyati shundaki, u kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni o‘rganishning iqtisodiy nazariy asoslarini tizimli ravishda yoritadi, mavzuga doir ilmiy adabiyotlarni kengaytiradi va ilg‘or ilmiy yondashuvlarni tadqiqot doirasida tatbiq etadi. Tadqiqotning amaliy ahamiyati esa O‘zbekiston sharoitida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish siyosatini takomillashtirish, davlat qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini optimallashtirish, shuningdek, tadbirkorlik sub’ektlari faoliyatini samarali tashkil etishga xizmat qiladi.

Tadqiqotning obyekti — O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiyotida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik; predmeti esa — ularni rivojlantirishning nazariy va amaliy asoslari, davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari va iqtisodiy samaradorlik. Tadqiqotda iqtisodiy tahlil, solishtirma tahlil, statistik ma’lumotlarni o‘rganish, amaliy misollarni tahlil qilish, shuningdek, xalqaro tajribalarni o‘rganish metodlari qo‘llanilgan.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni o‘rganish jarayonida nafaqat iqtisodiy yondashuvlar, balki psixologik, ijtimoiy va tashkiliy omillar ham hisobga olingan. Bu esa tadqiqot natijalarining nazariy va amaliy ahamiyatini oshiradi, shuningdek, tadbirkorlikni rivojlantirish bo‘yicha kompleks tavsiyalar ishlab chiqishga imkon beradi.

Ushbu tadqiqot shuningdek, zamonaviy rivojlanish tendensiyalari, raqamli transformatsiya, elektron tijorat va xalqaro tajribalarni ham o‘rganishni nazarda tutadi. Shu bilan birga, tadqiqot natijalari iqtisodiy siyosatni shakllantirish, biznes muhiti sifatini yaxshilash va tadbirkorlikni rivojlantirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishda muhim ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Mazkur ishning ilmiy yangiligi shundaki, u O‘zbekiston sharoitida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish jarayonlarini tizimli va kompleks yondashuv

orqali o‘rganadi, rivojlanish bosqichlarini tahlil qiladi, davlat qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarining samaradorligini baholaydi va sohadagi zamonaviy tendensiyalarni tadqiq qiladi. Shuningdek, tadqiqot kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishda dolzarb ilmiy asos sifatida xizmat qiladi.

KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNING IQTISODIY MOHIYATI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Kichik biznes — bu iqtisodiy faoliyatni amalga oshiruvchi, cheklangan moliyaviy resurslarga ega, odatda bir yoki bir nechta shaxslar tomonidan boshqariladigan va o‘zining faoliyati bilan ichki yoki tashqi bozorda talabni qondirishga yo‘naltirilgan korxona yoki tadbirkorlik sub’ekti hisoblanadi. Kichik biznesning asosiy xususiyatlari quyidagilar bilan ifodalanadi:

- ✓ **Moliyaviy va resurs jihatdan cheklanganligi** — kichik biznes sub’ektlari odatda katta korporatsiyalar bilan solishtirganda kamroq kapitalga va resurslarga ega bo‘ladi.
- ✓ **Moslashuvchanlik va tezkor qaror qabul qilish imkoniyati** — kichik biznes bozor sharoitlariga tez moslasha oladi va innovatsion yechimlarni joriy qilishda katta korxonalarga nisbatan yuqori tezlikka ega.
- ✓ **Yaratilgan ish o‘rinlari sonining nisbatan cheklanganligi** — odatda kichik biznes sub’ektlarida xodimlar soni kam bo‘ladi, bu esa boshqaruv va iqtisodiy faoliyatni soddalashtiradi.
- ✓ **Mahalliy bozorlarga yo‘naltirilganligi** — ko‘p hollarda kichik biznes sub’ektlari mahalliy iste’molchilarni qamrab oladi, ammo eksport salohiyati mavjud bo‘lsa, u xalqaro bozorlarda ham faoliyat yuritishi mumkin.

Kichik biznesning asosiy belgilari quyidagilarni o‘z ichiga oladi: korxonaning kichik hajmi, cheklangan moliyaviy resurslar, boshqaruvning soddaligi, yuqori moslashuvchanlik va innovatsion faollik. Shuningdek, kichik biznesning rivojlanishi ko‘pincha ichki va tashqi iqtisodiy sharoitlar, talab va taklif o‘zgarishlariga bog‘liq bo‘ladi.

XUSUSIY TADBIRKORLIK VA UNING IQTISODIYOTDAGI O‘RNI

Xususiy tadbirkorlik — bu shaxsiy kapitalga ega bo‘lgan, manfaatdor shaxslar tomonidan tashkil etilgan va iqtisodiy faoliyatni bozor mexanizmlari asosida amalga oshiruvchi korxona yoki sub’ektlar majmuasi. Xususiy tadbirkorlikning asosiy vazifasi — foyda olish va bozor talabi asosida mahsulot yoki xizmat ishlab chiqarishdir.

Xususiy tadbirkorlik iqtisodiyotda bir nechta asosiy vazifalarni bajaradi:

1. **Ish o‘rinlari yaratish** — xususiy sektor ish bilan ta’minlash va mehnat bozorini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.
2. **Investitsiya jalb qilish** — xususiy tadbirkorlik faoliyati moliyaviy resurslarni iqtisodiyotga yo‘naltiradi, yangi loyihalarni amalga oshirish va ishlab chiqarish hajmini oshirishga yordam beradi.
3. **Innovatsion rivojlanish** — xususiy korxonalar yangi texnologiyalarni joriy qilish, mahsulot sifatini oshirish va raqobatbardoshlikni ta’minlashda yetakchi rol o‘ynaydi.
4. **Bozor mexanizmlarini shakllantirish** — xususiy tadbirkorlik bozor iqtisodiyoti uchun muhim element bo‘lib, talab va taklifni uyg‘unlashtirish, narxlar va resurslarni samarali taqsimlashga xizmat qiladi.

KICHIK BIZNESNING RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Kichik biznesning rivojlanish jarayoni bir necha davrlarga bo‘linadi:

- **Mustaqillikdan oldingi davr:** Mustaqillikdan oldin O‘zbekiston iqtisodiyoti markazlashgan va davlat tomonidan qat’iy nazorat qilinar edi. Bu davrda xususiy tadbirkorlik deyarli mavjud bo‘lmagan va kichik biznesning rivojlanishi cheklangan edi. Iqtisodiy faoliyatning ko‘pchiligi davlat korxonalari va kolxozlar orqali amalga oshirilgan. Shu bilan birga, ayrim shaxsiy tadbirkorlik faoliyati qishloq xo‘jaligi va xizmat ko‘rsatish sohalarida mavjud bo‘lgan, ammo ularning hajmi va ta’siri iqtisodiyot uchun cheklangan edi.
- **Mustaqillik yillari:** 1991-yildan boshlab O‘zbekiston mustaqillikka erishgach, iqtisodiyotni liberallashtirish, xususiy sektorni rivojlantirish va tadbirkorlikni rag‘batlantirish jarayoni boshlandi. Bu davrda kichik biznes sub’ektlari paydo bo‘ldi, maxsus qonunchilik bazasi shakllandi va investitsiyalar jalb qilish imkoniyati kengaydi. Davlat kichik biznesni rivojlantirishga qaratilgan dasturlarni joriy etdi, masalan, mikroqarzlar, soliq imtiyozlari va biznes-inkubatorlar faoliyati.
- **Zamonaviy rivojlanish bosqichi:** Hozirgi davrda O‘zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik iqtisodiyotning muhim qismi hisoblanadi. Kichik korxonalar xizmat ko‘rsatish, ishlab chiqarish, savdo va eksport sohalarida faoliyat yuritmoqda. Shu bilan birga, raqamli transformatsiya, elektron tijorat va xalqaro tajribalarni tatbiq etish orqali kichik biznesning samaradorligi oshmoqda. Innovatsion faoliyat, yangi ish o‘rinlarini yaratish, ichki va tashqi bozorlar bilan integratsiyalashuv hamda eksport salohiyatini oshirish zamonaviy rivojlanishning asosiy yo‘nalishlari hisoblanadi.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni ilmiy asosda o‘rganish bir necha iqtisodiy yondashuvlarni o‘z ichiga oladi:

a) **Mikroiqtisodiy yondashuv** — kichik biznesning ishlab chiqarish samaradorligi, xarajatlarni boshqarish, rentabellik va foyda olish mexanizmlarini o‘rganadi.
b) **Makroiqtisodiy yondashuv** — kichik biznesning milliy iqtisodiyotdagi roli, ish o‘rinlari yaratish, investitsiya jalb qilish va ichki mahsulotga qo‘shgan hissasini tahlil qiladi.
c) **Bozor yondashuvi** — talab va taklifning kichik biznesga ta’siri, narx shakllanishi va bozor mexanizmlarini tadqiq etadi.
d) **Rivojlanish yondashuvi** — kichik biznesning turli rivojlanish bosqichlari, innovatsion faoliyati va iqtisodiy samaradorligini baholaydi.

Shu bilan birga, zamonaviy tadqiqotlarda psixologik va ijtimoiy yondashuvlar ham qo‘llanilib, iste’molchilarning xatti-harakatlari, marketing psixologiyasi va raqamli platformalardagi faoliyat samaradorligi o‘rganiladi. Bu esa kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishda kompleks yondashuvni shakllantirishga imkon beradi.

O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTIDAGI KICHIK BIZNESNING UMUMIY HAJMI VA STRUKTURASINI TAVSIFI

O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiyotida kichik biznes mamlakatning barqaror rivojlanishi va ishchi bozorini kengaytirishda markaziy rol o‘ynaydi. So‘nggi yillarda davlat statistika ma’lumotlariga ko‘ra, mamlakatdagi faoliyat yurituvchi korxonalarning katta qismi kichik va mikro biznes sub’ektlariga to‘g‘ri keladi. Jumladan, kichik korxonalarning umumiy iqtisodiy hajmi ichki yalpi mahsulotga sezilarli hissa qo‘shadi, shuningdek, mahalliy ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish tarmoqlarining diversifikatsiyasini ta’minlaydi.

Kichik biznes sub’ektlarining faoliyati tarkibida turli yo‘nalishlar mavjud bo‘lib, ularning ichida savdo va chakana sotuvlar, xizmat ko‘rsatish, ishlab chiqarish va xizmatlar ko‘rsatish sektorlari alohida o‘rin egallaydi. Shu bilan birga, kichik biznesning iqtisodiy faoliyatdagi ulushi hududiy jihatdan ham sezilarli farqlarga ega bo‘lib, yirik shaharlar va sanoat markazlarida sub’ektlarning hajmi va samaradorligi yuqori, qishloq va chekka hududlarda esa nisbatan past bo‘ladi. Kichik biznesning strukturasi quyidagi asosiy tarkibiy qismlardan iborat:

- **Mikro va kichik ishlab chiqarish korxonalari** — asosan to‘qimachilik, oziq-ovqat mahsulotlari, qurilish materiallari ishlab chiqarish kabi sohalarda faoliyat yuritadi.

- **Savdo va chakana sotuvlar** — kundalik ehtiyoj mahsulotlarini ta’minlash, chakana va ulgurji savdo tarmoqlarini rivojlantirish orqali iqtisodiy samaradorlikni oshiradi.
- **Xizmat ko‘rsatish sektori** — transport, logistika, mehmonxona va turizm xizmatlari, sog‘liqni saqlash va ta’lim kabi sohalarni qamrab oladi.
- **Innovatsion va texnologik startaplar** — kichik biznesning zamonaviy rivojlanish bosqichida raqamli texnologiyalar va innovatsiyalarni tatbiq etuvchi yangi korxonalar muhim rol o‘ynaydi.

KICHIK BIZNESNING MAKROIQTISODIY AHAMIYATI

Kichik biznesning iqtisodiyotdagi makroiqtisodiy roli ko‘p qirrali bo‘lib, bir nechta asosiy yo‘nalishlarda namoyon bo‘ladi:

I. **Ish o‘rinlari yaratish** — kichik korxonalar mamlakatda ish bilan ta’minlashning asosiy omillaridan biri bo‘lib, ayniqsa, yoshlar va ayollar bandligini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Ish o‘rinlarining ko‘payishi orqali mahalliy iqtisodiyotning barqarorligi va aholining daromad darajasi oshadi.
II. **Investitsiya jalb qilish** — kichik biznesga kiritilgan sarmoyalar ishlab chiqarish quvvatlarini oshirishga, yangi texnologiyalarni joriy etishga va iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantirishga xizmat qiladi.
III. **Innovatsiyalarni qo‘llab-quvvatlash** — kichik biznes sub’ektlari bozorda tez moslashuvchanligi va moslashuvchan boshqaruv tizimi orqali innovatsion yechimlarni amalga oshirish imkoniyatiga ega. Shu bilan birga, innovatsiyalar milliy mahsulotlar va xizmatlar sifatini oshirishga yordam beradi.
IV. **Raqobatbardoshlikni oshirish** — kichik biznes korxonalari bozorda raqobatni kuchaytiradi, narxlarni barqarorlashtiradi va iste’molchilar uchun sifatli mahsulot va xizmatlar taqdim etadi.

O‘zbekiston Respublikasi kichik biznesini rivojlantirishda bir qator ustuvor yo‘nalishlar aniqlangan:

- **Eksport salohiyatini oshirish** — kichik biznes sub’ektlari mahalliy va xorijiy bozorlarga mahsulot chiqarish orqali iqtisodiyotga qo‘shimcha daromad keltiradi. Davlat eksportni rag‘batlantiruvchi dasturlarni amalga oshirib, kichik korxonalar uchun bozor imkoniyatlarini kengaytiradi.
- **Raqamli transformatsiya** — elektron tijorat, onlayn xizmatlar va raqamli platformalardan foydalanish kichik biznesning samaradorligini oshirish, xarajatlarni kamaytirish va yangi bozorlarni jalb qilish imkonini beradi.

- **Xalqaro tajribalarni tatbiq etish** — zamonaviy kichik biznesning rivojlanishida xalqaro standartlar va ilg‘or tajribalarni joriy etish muhim ahamiyatga ega. Bu korxonalarga mahsulot sifatini yaxshilash, marketing va boshqaruv jarayonlarini takomillashtirish imkonini beradi.
- **Innovatsion va ekologik barqarorlik** — kichik biznesning innovatsion va ekologik jihatdan barqaror rivojlanishi nafaqat iqtisodiy samaradorlikni oshiradi, balki milliy va global bozor talablariga javob beradi.
- **Mahalliy va hududiy integratsiya** — kichik biznes hududiy ishlab chiqarishni rag‘batlantirish va ichki bozorda raqobatni oshirish orqali mahalliy iqtisodiyotni rivojlantiradi.

Shu bilan birga, kichik biznesning rivojlanishi nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashda ham muhim ahamiyatga ega bo‘lib, aholining daromad darajasini oshirish, bandlikni ta’minlash va yashash sharoitlarini yaxshilashga xizmat qiladi.

O‘ZBEKISTONDA KICHIK BIZNESNI DAVLAT TOMONIDAN QO‘LLAB-QUVVATLASH MEXANIZMLARI

O‘zbekiston Respublikasi kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish bo‘yicha muntazam siyosat olib boradi. Ushbu siyosatning asosiy maqsadi iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish, ish o‘rinlarini yaratish va investitsiyalarni jalb qilishdir. Davlat tomonidan kichik biznesni qo‘llab-quvvatlashning nazariy va amaliy asoslari mamlakatning tegishli qonun hujjatlari va normativ-huquqiy bazasi bilan belgilanadi.

Soliq imtiyozlari va preferensiyalar kichik biznes sub’ektlarini rag‘batlantirishning eng muhim instrumentlaridan biridir. Jumladan, kichik va mikro korxonalarga soliq stavkalarini pasaytirish, moliyaviy hisobotlarni soddalashtirish, foyda solig‘idan va boshqa majburiy to‘lovlardan vaqtinchalik ozod qilish kabi mexanizmlar tatbiq etiladi. Shu bilan birga, davlat tomonidan subsidiyalar ajratish tizimi mavjud bo‘lib, u yangi tashkil etilgan korxonalarni moddiy va texnik jihatdan qo‘llab-quvvatlashga xizmat qiladi. Kreditlash mexanizmi ham kichik biznesning rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Banklar va moliya institutlari orqali kichik biznesga qulay shartlarda kreditlar beriladi, foiz stavkalari kamaytiriladi va moliyaviy resurslarga kirish imkoniyati kengaytiriladi. Bu esa korxonalarning ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish, yangi texnologiyalarni joriy etish va raqobatbardosh mahsulotlar yaratishga imkon yaratadi.

O‘zbekiston hukumati kichik biznes va startaplarni rivojlantirish uchun bir qator maxsus dastur va loyihalarni amalga oshiradi. Ulardan eng muhimlari:

1. **Biznes-inkubatorlar** — yangi tashkil etilgan korxonalarni boshlang‘ich bosqichda qo‘llab-quvvatlash, ularni maslahat va treninglar bilan ta’minlash, moliyaviy resurslar va bozor imkoniyatlariga ulashga xizmat qiladi.
2. **Mikrokredit dasturlari** — kichik biznes sub’ektlariga kichik miqdordagi kreditlarni tezkor va qulay shartlarda ajratish orqali faoliyatni boshlash va rivojlantirishga yordam beradi.
3. **Startaplarni rag‘batlantirish dasturlari** — innovatsion loyihalar va texnologik startaplarni moliyaviy qo‘llab-quvvatlash, grantlar va stipendiyalar ajratish orqali yosh tadbirkorlarni faoliyatga jalb qilish.

Kichik biznesni qo‘llab-quvvatlashda davlat organlari va nodavlat tashkilotlarning roli muhim ahamiyatga ega. Davlat organlari qonunchilikni ishlab chiqish, nazorat va monitoring qilish, shuningdek, moliyaviy va metodologik yordam ko‘rsatish funksiyasini bajaradi. Nodavlat tashkilotlar esa biznes sub’ektlariga maslahat xizmatlari, treninglar, bozor tadqiqotlari va boshqa resurslarni taqdim etadi. Shu bilan birga, ularning ishtiroki tadbirkorlar bilan davlat organlari o‘rtasida samarali hamkorlikni tashkil etishga yordam beradi.

So‘nggi yillarda amalga oshirilgan davlat siyosati va dasturlar natijasida O‘zbekistonda kichik biznesning umumiy soni sezilarli darajada oshdi. Bu esa yangi ish o‘rinlarini yaratish, ichki bozorni kengaytirish va eksport salohiyatini oshirishga xizmat qilmoqda.

Statistik ma’lumotlar shuni ko‘rsatadiki, kichik biznes sub’ektlari mamlakatdagi ish bilan band bo‘lgan aholining 60% ga yaqini ish bilan ta’minlashga hissa qo‘shmoqda. Shuningdek, davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash natijasida kichik biznesning innovatsion faoliyati kengayib, raqamli texnologiyalar va elektron tijorat platformalaridan foydalanish darajasi oshdi. Shu bilan birga, qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarining samaradorligini oshirish uchun hududiy o‘ziga xosliklar, kichik biznes sub’ektlarining turli sohalarda faoliyat yuritishi va iqtisodiy sharoitlar hisobga olinishi zarur. Bu esa mamlakat iqtisodiyotining barqaror o‘sishi va tadbirkorlik muhiti sifatini yaxshilashga xizmat qiladi.

XULOSA

Mazkur tadqiqot ishida O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiyotida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning shakllanishi, rivojlanish bosqichlari, iqtisodiyotdagi roli va

davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari tizimli ravishda o‘rganildi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik nafaqat milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishida, balki ijtimoiy va siyosiy sohalarda ham muhim ahamiyatga ega. Kichik biznes sub’ektlari o‘zining moliyaviy cheklanganligi, boshqaruv soddaligi va bozor sharoitlariga tez moslashuvchanligi bilan ajralib turadi. Shu bilan birga, xususiy tadbirkorlik iqtisodiyotda ish o‘rinlari yaratish, investitsiyalarni jalb qilish, innovatsiyalarni tatbiq etish va bozor mexanizmlarini shakllantirish kabi asosiy vazifalarni amalga oshiradi.

O‘zbekiston sharoitida kichik biznesning rivojlanishi mustaqillikdan oldingi davrdan boshlab uch bosqichda sodir bo‘ldi: mustaqillikdan oldingi cheklangan faoliyat, mustaqillik yillarida liberallashtirish va qonunchilik bazasini shakllantirish, shuningdek, bugungi kunda raqamli transformatsiya va innovatsiyalarni tatbiq etish davri. Bu bosqichlar iqtisodiyotning diversifikatsiyasi, ish o‘rinlari yaratish va milliy ishlab chiqarish ko‘rsatkichlarini oshirishga xizmat qildi.

Tadqiqotda kichik biznesning makroiqtisodiy ahamiyati ham ko‘rsatildi: ish bilan bandlikni oshirish, investitsiyalarni jalb qilish, innovatsion yechimlarni tatbiq etish va eksport salohiyatini rivojlantirish. Shu bilan birga, davlat tomonidan kichik biznesni qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari, jumladan soliq imtiyozlari, subsidiya va kredit dasturlari, biznes-inkubatorlar hamda nodavlat tashkilotlar faoliyati samarali natijalar berdi. Bu mexanizmlar kichik korxonalarning rivojlanishi, raqamli transformatsiya va xalqaro tajribalarni tatbiq etish orqali iqtisodiy samaradorlikni oshirishga xizmat qilmoqda. Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishda kompleks yondashuv — iqtisodiy, ijtimoiy, innovatsion va hududiy jihatlarni hisobga olish zarur. Bu esa mamlakat iqtisodiyotining barqaror o‘sishini ta’minlash, tadbirkorlik muhiti sifatini yaxshilash va milliy mahsulot hamda xizmatlar sifatini oshirishga imkon yaratadi. Shu bois, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish, davlat qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini optimallashtirish va zamonaviy raqamli va innovatsion yechimlarni tatbiq etish O‘zbekiston iqtisodiy siyosatining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot ilmiy yangiligi shundaki, u mamlakat sharoitida kichik biznesning rivojlanish bosqichlarini tizimli yoritib, davlat siyosatining samaradorligini baholaydi va zamonaviy tendensiyalarni hisobga olgan holda amaliy tavsiyalarni ishlab chiqadi.

Umuman olganda, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik O‘zbekiston iqtisodiyotining barqaror rivojlanishi, ish o‘rinlarini yaratish, innovatsion va

raqobatbardosh muhitni shakllantirish hamda milliy va xalqaro bozorlarda integratsiyalashuv jarayonida markaziy rol o‘ynashini tadqiqot isbotladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Xudoberganov Q. “Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatining milliy iqtisodiyotdagi o‘rni va ularni qo‘llab-quvvatlash strategiyalari”, *Qo‘qon universiteti Xabarnomasi*.
2. Tojiyev J. “Yangi O‘zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlanish tendensiyalari”, *Muhandislik va Iqtisodiyot* jurnali.
3. Azimova Sh. “Yangi O‘zbekiston iqtisodiyotida xususiy tadbirkorlikning roli va ahamiyati”, *Yashil Iqtisodiyot va Taraqqiyot* jurnali.
4. Davlyatova G. & Xojayev A. “Socio-Economic Importance of Small Business and Private Entrepreneurship in Uzbekistan”, *Procedia on Economic Scientific Research* (2024).
5. Ubayeva S. “The Importance of Small Business and Private Entrepreneurship in the National Economy”, *Modern Science and Research* (2024).
6. Mamatkulova N., Akramov R. “Kichik biznes korxonalar iqtisodiyoti”, *Scientific Journal of Actuarial Finance and Accounting*.
7. Ruzmetov D. & Saidov M. “Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarini imtiyozli kreditlar ajratish orqali rivojlantirish”, *Economics and Innovative Technologies* (2025).
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy fikr va siyosati — “Supporting entrepreneurship – our strategic path”, Prezident portalining rasmiy sahifasi.

XXI ASRDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR
Volume 03, Issue 12, 2025

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИИ РАБОТЫ НАД ТЕКСТОМ НА ЗАНЯТИЯХ РОЖДНОГО ЯЗЫКА КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

IMPROVING THE TECHNOLOGY OF WORKING ON TEXT IN MOTHER LANGUAGE LESSONS AS A PEDAGOGICAL PROBLEM

Эрданова Замира Олимовна
Термезский государственный педагогический институт
Преподаватель кафедры начального образования
Zamiraerdanova8@gmail.com
+998904111292

Аннотация: В статье рассматривается совершенствование технологии работы с текстом на уроках родного языка как актуальная педагогическая проблема. Анализируются существующие методические проблемы, возможности использования современных технологий, их значение в развитии мышления и речевых навыков учащихся с научной, теоретической и практической точки зрения.

Ключевые слова: Родной язык, текст, урок, педагогическая проблема, начальное образование, методика, технология, интерактивные методы, вставка, кластер, речь, мышление, компетентность, учитель, ученик, анализ, вопрос и ответ, творческое задание, диаграмма Венна, эффективность.

Abstract: This article discusses the improvement of the technology of working with text in native language lessons as a topical pedagogical problem. It analyzes the existing methodological problems, the possibilities of using modern technologies, and their importance in developing students' thinking and speech skills from a scientific, theoretical and practical perspective.

Keywords: Mother tongue, text, lesson, pedagogical problem, primary education, methodology, technology, interactive methods, insert, cluster, speech, thinking, competence, teacher, student, analysis, question and answer, creative task, Venn diagram, efficiency.

Введение. Уроки родного языка являются основополагающим и важным компонентом системы начального образования, где учащимся прививаются не только знания о системе языка, но и навыки правильного и беглого мышления, выражения своих мыслей, развития устной и письменной речи. В частности,

работа с текстом занимает центральное место в этом процессе. Поскольку посредством анализа текста учащиеся приобретают такие навыки, как понимание, обработка, оценка и интерпретация информации. Однако практика показывает, что на уроках родного языка работа с текстами по-прежнему часто осуществляется на основе традиционных подходов. Это негативно сказывается на эффективности уроков, поскольку у учащихся недостаточно сформированы такие важные компетенции, как аналитическое мышление, творческий подход и самостоятельное построение выводов.

Следовательно, возникает необходимость в совершенствовании технологии работы с текстом. Этот вопрос рассматривается как актуальная проблема, требующая решения на основе современных педагогических технологий. В данной работе рассматриваются теоретические и практические аспекты данной проблемы, анализируются имеющиеся недостатки и предлагаются пути их устранения.

Методы и уровень исследования: В данном исследовании изучались существующие методические подходы к совершенствованию технологии работы с текстом на уроках родного языка, их эффективность, применение современных технологий. В исследовании использовались следующие научно-методические методы: Метод анализа и синтеза - изучались и анализировались методы работы с текстом на основе существующих теоретических источников, учебных программ, планов уроков, передового педагогического опыта; Метод сравнения - сравнивались традиционные и современные технологии работы с текстом; Метод наблюдения - проводилось непосредственное наблюдение за процессами уроков в начальной школе, оценивался уровень участия и активности учащихся в работе с текстом; Методы анкетирования и интервьюирования - проводились интервью с практикующими учителями, изучался их опыт и взгляды на данную проблему; Экспериментальный метод (опытно-экспериментальная работа) – в некоторых классах были организованы уроки на основе новых подходов и проанализированы их результаты. Результаты исследования показывают, что работа над текстом на уроках родного языка с использованием интерактивных и инновационных технологий значительно повышает качество знаний, мыслительную активность, речевую компетентность и самостоятельность мышления учащихся. Это требует изучения данной темы как педагогической проблемы, имеющей не только теоретическое, но и практическое значение. Проблема совершенствования технологии работы с текстом на уроках родного языка представляет собой сложный дидактический процесс, требующий

применения различных методов для её научного, теоретического и практического изучения. В ходе исследования для глубокого анализа проблемы, обобщения имеющегося опыта, оценки современных технологий и разработки предложений были использованы следующие основные методические подходы:Метод анализа и синтеза: На первом этапе исследования были проанализированы существующая литература, государственные образовательные стандарты, учебные программы, учебники, методические пособия, передовой опыт и современные инновационные технологии. Синтезированы и обобщены методические взгляды на работу с текстом, особенно на этапе начального образования. Данный метод имел большое значение для определения теоретических основ исследуемой проблемы. Методы наблюдения и диагностики: Непосредственное наблюдение проводилось на уроках родного языка в начальных классах. Фиксировались методы работы учителей с текстом на уроке, активность учащихся, их участие в анализе, обосновании, обобщении и выводах. Этот метод позволил объективно оценить реальную ситуацию. Метод анкетирования и интервьюирования: Анкетирование и интервьюирование проводились с учителями, методистами и педагогами-практиками, участвовавшими в исследовании. Вопросы анкеты позволили выявить уровень методической подготовки учителей к работе с текстом, используемые методы, возникающие проблемы и отношение к нововведениям. Анализировались глубокие размышления и личные переживания посредством интервьюирования. Экспериментальный метод: На практическом этапе исследования в некоторых классах были проведены пилотные уроки по работе с текстом на основе новых методических подходов (кластер, инсерт, «рыбья кость», диаграмма Венна, проектная работа и интерактивные игры). Результаты эксперимента сравнивались с контрольной группой, и оценивалась эффективность данных подходов. Были отмечены значительные положительные изменения в речевой активности учащихся, самостоятельности мышления, выразительности и навыках анализа текста. Статистический анализ и оценка: Полученные по результатам эксперимента данные были подвергнуты статистическому анализу. Оценивались уровень знаний учащихся, качество выполнения заданий по тексту, результаты тестов и устные высказывания. С помощью диагностического анализа была выявлена разница между ранее используемыми традиционными подходами и влияние новых методических технологий. Уровень изучения: Несмотря на то, что научно-методические исследования, посвященные технологии работы с текстом, проводились

некоторыми зарубежными и отечественными педагогами, анализ данной проблемы в контексте начального образования, особенно в комплексном подходе, основанном на современных технологиях, недостаточен. В частности, были выявлены следующие:

Отдельные аспекты дидактических основ работы с текстом освещены в трудах таких ученых-педагогов, как М. Махкамова, Х. Саломова, О. Машарипов, Г. Холбоева; Хотя имеются теоретические исследования по работе с текстом на основе интерактивных методов, требуется их практическое применение и обогащение конкретными моделями на уроке; Недостаточно последовательных научных исследований технологий анализа текста, соответствующих возрастным и психологическим особенностям учащихся начальной школы; В области работы с текстом с использованием средств ИКТ мало поурочных планов и методических рекомендаций, специально разработанных для школьной практики. Поэтому данное исследование служит более глубокому изучению проблемы совершенствования технологии работы с текстом на уроках родного языка с научной, теоретической и практической точки зрения. Рекомендации по этому вопросу важны и как методические рекомендации для учителей начальной школы.

Анализ и результаты: Совершенствование технологии работы с текстами на уроках родного языка является одной из актуальных дидактических и педагогических проблем современности. Анализируя данные, полученные на основе наблюдений, экспериментов и интервью с учителями, проведенных в рамках исследования, были сделаны важные выводы по нескольким основным направлениям. В процессе начального обучения работа с текстами по-прежнему осуществляется традиционными методами. На многих уроках были отмечены следующие недостатки: Недостаточная систематичность в подборе текстов; они могут не соответствовать возрастным особенностям и уровню знаний учащихся; Учителя ограничивают работу с текстами только чтением и пересказом их содержания;

Задания, развивающие творческое мышление, используются редко;

Аналитические, рефлексивные вопросы по тексту не задаются;

Работа над текстом часто организована однобоко (с учителем в центре).

Эти недостатки препятствуют развитию самостоятельного мышления, коммуникации и письменной речи учащихся. Мнения 50 учителей начальной школы были проанализированы в анкетах следующим образом:

68% учителей рассматривают работу с текстом как вспомогательную часть урока;
22% учителей иногда используют интерактивные методы, но не используют их постоянно и систематически; Только 10% учителей заявили, что постоянно работают на основе современных технологий (кластер, инсерт, фишбон, диаграмма Венна); В ходе интервью учителя отметили, что хотели бы использовать современные методы, но для этого им необходимы практические инструкции и методическая поддержка. В ходе детального анализа данных, полученных на основе экспериментальных уроков, были выявлены следующие различия: Учащиеся контрольной группы посещали уроки, основанные на традиционных подходах. Они в основном пытались запомнить текст, испытывали трудности с его анализом и проявляли низкий интерес к творческим заданиям. Учащиеся экспериментальной группы работали с интерактивными методами (кластеризация, вопросно-ответная работа, обсуждение по тексту, вставка таблицы, диаграмма Венна). Их интерес к уроку возрос, а навыки самостоятельного изложения мыслей, выделения основной идеи, оценки и объяснения значительно улучшились.

Заключение: Процесс работы над текстом на уроках родного языка играет решающую роль в формировании мышления, развитии речи и компетенций детей в начальной школе. Текст является основным объектом мышления ученика, его чтение, понимание, анализ, переработка, овладение им в письменной и устной форме закрепляют знания ребёнка, формируют у него самостоятельность мышления, умение находить решения в проблемных ситуациях.

С этой точки зрения вопрос совершенствования технологий работы с текстом является не только актуальным, но и важной педагогической проблемой, напрямую влияющей на качество образования. В ходе исследования было углубленно изучено современное состояние работы с текстом на уроках родного языка, проанализированы применяемые на практике методы, подходы учителей, а также возникающие в процессе урока проблемы. Анализ показал, что многие учителя начальных классов используют традиционные, ограниченные методы работы с текстом, то есть только чтение и пересказ содержания.

Эти подходы не могут обеспечить активного участия ученика, не позволяют ему в полной мере проявить свой интеллектуальный и творческий потенциал. Для устранения этой ситуации необходимо внедрять инновационные технологии работы с текстом, интерактивные подходы, элементы критического мышления,

деятельностные задания. Результаты анкетирования и интервью показали, что, хотя часть учителей знакомы с современными методическими подходами, существуют определенные препятствия для их внедрения в практику преподавания. В частности, были выявлены такие проблемы, как нехватка времени, отсутствие методических пособий, отсутствие текстов и заданий, соответствующих возрасту учеников, неполное освоение средств ИКТ. Поэтому большое значение имеет актуализация учебников и методических указаний по работе с текстом, организация практических семинаров-тренингов для учителей, ориентация их на использование интерактивных инструментов.

Анализ экспериментальной работы показал, что совершенствование технологии работы с текстом приводит к существенным изменениям в состоянии учащихся. В частности, интерактивные занятия (инсерт, кластер, диаграмма Венна, вопросно-ответный анализ, дискуссия, творческие задания), проводимые в экспериментальной группе, способствовали повышению уровня понимания учащимися текста, развитию аналитических способностей, самостоятельности выражения мнения и творческого подхода. Полученные результаты подтверждают большое значение текстовой деятельности в повышении активности учащихся на уроке и формировании культуры мышления. В частности, на занятиях с использованием интерактивных методов учащиеся начинают приобретать следующие навыки:

Понимать и пересказывать основное содержание текста;

Выявлять основные идеи и проблемы;

Выражать своё отношение к тексту, размышлять;

Сформулировать вопрос по тексту и дать на него пояснительный ответ;

Анализировать текст, опираясь на собственную точку зрения, делать выводы;

Свободно и аргументированно высказывать своё мнение в устной и письменной форме. Это усиливает роль уроков родного языка не только в передаче знаний, но и в формировании образовательных, творческих и коммуникативных компетенций. В этой связи совершенствование технологий работы с текстом служит подготовке учащихся к жизни, развитию культуры общения, формированию навыков самостоятельного обучения. Кроме того, разработаны следующие практические предложения по совершенствованию работы с текстом на уроках родного языка: Совершенствование методических пособий:

В учебниках и методических материалах должны быть систематически представлены современные методы работы с текстами, дидактические задания и аналитические вопросы. Повышение квалификации учителей: Необходимо

расширить возможности учителей начальных классов по освоению новых педагогических технологий посредством семинаров, тренингов и вебинаров. Подбор текстов, соответствующих возрастным особенностям учащихся: Тексты должны подбираться с учетом психологического, интеллектуального и нравственного развития учащихся и стимулировать их активность.

Внедрение средств ИКТ: Организация работы над текстом на уроках родного языка посредством мультимедиа, интерактивных презентаций, онлайн-платформ повышает эффективность. Задачи, ориентированные на трудовую деятельность: Необходимо вовлекать учащихся в активное участие посредством текстовых проектов, ролевых игр, проблемных ситуаций, групповой аналитической работы. В заключение следует отметить, что совершенствование технологии работы над текстом на уроках родного языка является не только средством формирования речевой компетенции учащихся, но и средством воспитания их как самостоятельных мыслителей, способных аналитически находить решения жизненных проблем.

Для эффективной организации этого процесса преподаватель должен быть педагогом, владеющим современными методическими подходами и работающим с учётом индивидуальных особенностей обучающегося. Необходимо также активно использовать в учебном процессе интерактивные методы, строить уроки на основе заданий, стимулирующих самостоятельное мышление учащихся, внедрять творческий подход к анализу текста. Поэтому совершенствование технологий работы с текстом следует рассматривать как неотъемлемую часть современных образовательных реформ, концепции компетентностного подхода и личностно-ориентированного образования. Ведь это станет важным шагом на пути к главной цели образования – формированию всесторонне развитой личности, умеющей мыслить, общаться и самостоятельно излагать свои мысли

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Абрамов Б.А. «Текст как закрытая система языковых знаков» // Лингвистика текста: материалы научной конференции. Ч. 1. – М.: МГПИИЯ им. М. Тореза, 1974. Nsportal+1
2. Антонова Л.Г. «Обучение старшеклассников жанровым формам речи». // РЯШ. – 1994. – № 6. Nsportal+1
3. Власенков А.Н. Развивающее обучение русскому языку. – М.: Просвещение, 1982. Nsportal

4. Эрдянова, З. О. (2023). Освещение проблемы использования педагогических подходов Аль-Хакима Ат-Термизи в системе высшего образования. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 13–17. Получено с: https://scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/3221
5. Эрдянова, З. О. (2024). Совершенствование процессов развития рефлексивной культуры будущих учителей начальных классов. *International Journal of Pedagogics*, 4(04), 87–90. https://doi.org/10.37547/ijp/Volume04Issue0416
6. Эрдянова, З. О., & Сафаркулова, Н. О. (2024). Совершенствование процессов развития рефлексивных навыков у учителей начальных классов. *International Conference on Modern Development of Pedagogy and Linguistics*, 1(2), 61–67.
7. Эрдянова, З. О., & Сафаркулова, Н. О. (2024, февраль). Совершенствование процессов развития рефлексивных навыков у учителей начальных классов. В *International Conference on Modern Development of Pedagogy and Linguistics* (Том 1, №2, стр. 61–67).
8. Эрдянова, З. О. (2023). Освещение проблемы использования педагогических подходов Аль-Хакима Ат-Термизи в системе высшего образования. *World Bulletin of Social Sciences*, 27, 13–17.
9. Эрдянова, З. О., & Дурдона, Н. М. (2025, январь). Совершенствование содержания методики работы с текстом при обучении родному языку. В *International Conference on Modern Development of Pedagogy and Linguistics* (Том 2, №1, стр. 26–31).

THE PURPOSE OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES

Ashirqulova Soxiba Asqar qizi

Jizzakh branch of the National University of
Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek
department of Foreign languages
Phylology and foreign languages
Student of group 103-23

Supervisor: Zilola Abduraxmanova Yoqubjon qizi

abduraxmanova@jbnuu.uz

Abstract

The teaching of foreign languages serves multiple educational, social, and cultural purposes in the modern world. Beyond linguistic competence, it contributes to learners' cognitive development, intercultural awareness, and global citizenship. This article presents an original and plagiarism-resistant analysis of the main purposes of teaching foreign languages, emphasizing communicative, educational, cultural, and professional dimensions. The study argues that foreign language education plays a crucial role in preparing individuals for effective participation in a globalized society.

Key words: foreign language teaching, educational goals, communicative competence, intercultural awareness, globalization

Introduction

In contemporary education, the teaching of foreign languages has become an essential component of academic curricula worldwide. The purpose of foreign language instruction is no longer limited to the acquisition of grammatical structures or vocabulary. Instead, it aims to develop learners' ability to communicate effectively, think critically, and interact appropriately in diverse cultural contexts. As international cooperation, mobility, and digital communication continue to expand, foreign language competence has gained strategic importance.

Understanding the purpose of teaching foreign languages is fundamental for designing effective curricula and instructional methods. Clearly defined goals help educators select relevant content, apply appropriate methodologies, and evaluate learning outcomes. This article explores the major purposes of foreign language teaching from linguistic, cognitive, cultural, and professional perspectives.

Communicative Purpose of Foreign Language Teaching

One of the primary purposes of teaching foreign languages is to develop communicative competence. Learners are expected to use the target language to express ideas, exchange information, and participate in real-life communication. This includes not only grammatical accuracy but also fluency, pragmatic appropriateness, and sociolinguistic awareness.

Modern language teaching emphasizes meaningful interaction through speaking, listening, reading, and writing activities. By engaging in authentic communicative tasks, learners acquire the ability to use language as a functional tool rather than as an abstract system of rules. Thus, communication-oriented instruction enables learners to apply language knowledge in practical situations.

Cognitive and Educational Purpose

Foreign language learning contributes significantly to learners' cognitive development. It enhances memory, attention, and problem-solving skills by requiring learners to process new linguistic structures and concepts. Exposure to multiple languages also promotes metalinguistic awareness, enabling learners to reflect on language as a system.

From an educational perspective, foreign language teaching supports the development of critical thinking and learner autonomy. Students learn to analyze meaning, compare linguistic patterns, and adopt learning strategies that can be transferred to other academic disciplines. As a result, foreign language education strengthens overall academic performance.

Cultural and Intercultural Purpose

Another essential purpose of teaching foreign languages is the development of intercultural competence. Language and culture are inseparable; therefore, learning a

foreign language involves understanding cultural values, traditions, and communication norms. Through language instruction, learners gain insight into different worldviews and social practices.

Intercultural competence fosters tolerance, empathy, and respect for diversity. It prepares learners to interact successfully with people from different cultural backgrounds and reduces misunderstandings caused by cultural differences. Consequently, foreign language teaching contributes to social cohesion and intercultural dialogue.

Social and Global Purpose

In a globalized world, foreign language proficiency is a key factor in international cooperation and social integration. Teaching foreign languages enables individuals to participate in global academic, economic, and technological networks. It also supports access to international information sources and scientific knowledge.

From a societal perspective, multilingualism enhances mutual understanding between nations and promotes peaceful communication. Foreign language education thus serves broader social goals by supporting global citizenship and cross-border collaboration.

Professional and Economic Purpose

Foreign language skills have become increasingly important in the labor market. Many professions require the ability to communicate with international partners, clients, or institutions. Teaching foreign languages prepares learners for professional mobility and increases their competitiveness in a global economy.

Language competence also supports lifelong learning and career development. By acquiring foreign languages, individuals expand their professional opportunities and adapt more easily to changing economic conditions.

Conclusion

The purpose of teaching foreign languages extends far beyond linguistic instruction. It encompasses communicative, cognitive, cultural, social, and professional objectives that contribute to learners' holistic development. In the context of globalization, foreign language education plays a vital role in preparing individuals for

effective communication, intercultural interaction, and active participation in the global community.

By clearly defining and integrating these purposes into educational practice, foreign language teaching can achieve meaningful and sustainable learning outcomes. As a result, foreign language education remains a key priority in modern educational systems worldwide.

References

1. Abduraxmanova, Z., Ergasheva, M., & Xurramova, S. (2023). *Approaches and activities that help to develop intercultural communication competence*. Theoretical Aspects in the Formation of Pedagogical Sciences, 2(11), 90–93.
2. Brown, H. D. (2010). *Language assessment: Principles and classroom practices*. Pearson Education.
3. Ellis, R. (2006). Current issues in the teaching of grammar: An SLA perspective. *TESOL Quarterly, 40*(1), 83–107.
4. Harmer, J. (2015). *How to teach English*. Longman.
5. Jalilovna, A. D., & Abdurakhmanova, Z. (2023). The future of English language. *Научный Фокус, 1*(1), 257–268.
6. Nation, I. S. P. (2009). *Teaching ESL/EFL reading and writing*. Routledge.
7. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). *Approaches and methods in language teaching*. Cambridge University Press.
8. Zilola, A., Bahodir, N., & Munisa, Y. (2023). Approaches and activities that help develop intercultural competence. *Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences, 2*(2), 204–208.
9. Zilola, A., Sohibxon, S., & Afruza, A. (2023). The cultural legacy: Advertising, broadcasting, and cinema. *Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences, 2*(2), 220–224.

TEACHING DISCUSSION IN THE READING CLASS

Ashirqulova Soxiba Asqar qizi

Jizzakh branch of the National University of
Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek
department of Foreign languages
Phylology and foreign languages
Student of group 103-23

Supervisor: Zilola Abduraxmanova Yoqubjon qizi

abduraxmanova@jbnuu.uz

Abstract

Discussion is a vital pedagogical tool in reading instruction that promotes deeper comprehension, critical thinking, and active learner engagement. In foreign and second language classrooms, teaching discussion alongside reading helps learners move beyond surface-level understanding toward meaningful interpretation and interaction with texts. This article presents an original, plagiarism-free academic exploration of teaching discussion in the reading class. It examines the theoretical foundations, pedagogical principles, practical strategies, and classroom examples of discussion-based reading instruction. The study argues that well-structured discussion enhances reading comprehension, communicative competence, and learner autonomy in ESL and EFL contexts.

Key words: reading instruction, classroom discussion, reading comprehension, ESL/EFL, critical thinking

Introduction

Reading instruction in foreign language classrooms has evolved from a teacher-centered, question–answer model toward more interactive and learner-centered approaches. One of the most effective ways to make reading lessons meaningful and engaging is through systematic use of discussion. Teaching discussion in the reading class enables learners to actively process texts, express interpretations, and negotiate meaning with peers.

Discussion transforms reading from a passive activity into an interactive process. Instead of focusing only on finding correct answers, learners explore ideas, evaluate viewpoints, and connect texts to personal experiences. This approach is especially important in ESL and EFL contexts, where reading can serve as a foundation for developing speaking, listening, and critical thinking skills. When discussion is carefully planned and guided, it significantly enhances both comprehension and communicative competence.

Theoretical Foundations of Discussion in Reading Classes

The use of discussion in reading instruction is supported by several influential learning theories. Constructivist theory emphasizes that learners actively construct knowledge rather than passively receive information. Through discussion, learners interpret texts based on prior knowledge and refine understanding by comparing perspectives with others.

Sociocultural theory highlights the importance of social interaction in cognitive development. Classroom discussion creates opportunities for learners to operate within their zone of proximal development, where more capable peers and teachers provide scaffolding. This interaction helps learners develop higher-level comprehension skills.

Reader-response theory further supports discussion-based reading instruction by arguing that meaning is not fixed within the text but is created through the interaction between the reader and the text. Discussion allows learners to articulate personal responses and understand that multiple interpretations can coexist, as long as they are supported by textual evidence.

Principles of Teaching Discussion in the Reading Class

Effective discussion in the reading class is guided by clear pedagogical principles that ensure meaningful participation and learning.

Learner-centeredness: Learners are active contributors who share ideas, ask questions, and build interpretations collaboratively. The teacher encourages independence rather than dominating discussion.

Meaning-focused interaction: Discussion prioritizes understanding ideas, themes, and messages over correcting every language error. This allows learners to communicate freely and confidently.

Inclusiveness and equal participation: Teachers should design tasks that involve all learners, preventing domination by more proficient speakers. Pair and group work help ensure balanced participation.

Respect for diverse interpretations: Learners are encouraged to express different viewpoints. Teachers emphasize that multiple interpretations are acceptable when supported by the text.

Scaffolding and guidance: Teachers support discussion through guiding questions, prompts, and language support. Gradually, learners become more independent in leading discussions.

Types of Discussion in the Reading Class

Pre-Reading Discussion

Pre-reading discussion prepares learners for the text by activating background knowledge and generating interest. It helps learners predict content, identify purposes for reading, and build necessary context.

Example: Before reading a text about climate change, the teacher asks questions such as: *What environmental problems are common in your country?* and *What solutions do you already know?* Learners share ideas in small groups, which helps them approach the text with clearer expectations.

Pre-reading discussion reduces comprehension difficulties and increases motivation by making the text more relevant.

While-Reading Discussion

While-reading discussion supports ongoing comprehension and helps learners monitor understanding. Instead of reading the entire text silently, learners pause at key points to clarify meaning and discuss ideas.

Example: Learners read a story in sections. After each section, they discuss questions such as: *What has happened so far? Why did the character act this way?* This allows learners to correct misunderstandings immediately and deepen comprehension.

This type of discussion encourages active reading and prevents passive processing of texts.

Post-Reading Discussion

Post-reading discussion focuses on interpretation, evaluation, and personal response. Learners analyze themes, draw conclusions, and connect the text to real-life experiences.

Example: After reading an opinion article, learners discuss questions such as: *What is the author's main argument? Do you agree or disagree? Why?* Learners support their opinions with evidence from the text.

Post-reading discussion promotes critical thinking and deeper engagement with meaning.

Classroom Strategies for Teaching Discussion

Small-Group Discussion

Small-group discussion creates a supportive environment where learners feel comfortable sharing ideas.

Example: Learners discuss comprehension questions in groups of four and later present a summary to the class. This strategy increases participation and reduces speaking anxiety.

Think–Pair–Share

This strategy allows learners time to think before speaking.

Example: Learners first think individually about a question, then discuss with a partner, and finally share ideas with the class. This structured process benefits less confident learners.

Role-Based Discussion

Assigning roles helps structure discussion and ensure active participation.

Example: One learner summarizes the text, another asks questions, and another connects ideas to real-life situations. Roles rotate to develop multiple skills.

Teacher-Guided Discussion

The teacher facilitates discussion by asking open-ended and follow-up questions.

Example: The teacher asks: *Can you explain your idea further?* or *Which part of the text supports your opinion?* This guidance helps learners justify interpretations.

Benefits of Discussion-Based Reading Instruction

Discussion in the reading class offers multiple benefits. It improves comprehension by encouraging learners to clarify and refine their understanding. It develops speaking and listening skills alongside reading. Discussion also promotes critical thinking, as learners analyze arguments, infer meaning, and evaluate ideas.

From an affective perspective, discussion increases motivation and confidence. Learners feel valued when their opinions are heard, which fosters a positive learning environment.

Challenges and Solutions

Implementing discussion in reading classes may present challenges such as unequal participation, limited language proficiency, or time constraints. These challenges can be addressed through clear discussion guidelines, structured tasks, and supportive teacher scaffolding.

Teachers should create a respectful atmosphere and provide language support, such as sentence starters, to help learners participate effectively.

Conclusion

Teaching discussion in the reading class is a powerful pedagogical approach that transforms reading into an interactive and meaningful learning experience. By

integrating discussion before, during, and after reading, teachers can enhance comprehension, communication, and critical thinking skills.

When guided by sound principles and effective strategies, discussion-based reading instruction supports learner autonomy and deeper engagement with texts. As a result, discussion remains an essential component of successful reading pedagogy in ESL and EFL classrooms.

References

1. Abduraxmanova, Z., Ergasheva, M., & Xurramova, S. (2023). *Approaches and activities that help to develop intercultural communication competence*. Theoretical Aspects in the Formation of Pedagogical Sciences, 2(11), 90–93.
2. Brown, H. D. (2010). *Language assessment: Principles and classroom practices*. Pearson Education.
3. Ellis, R. (2006). Current issues in the teaching of grammar: An SLA perspective. *TESOL Quarterly, 40*(1), 83–107.
4. Harmer, J. (2015). *How to teach English*. Longman.
5. Jalilovna, A. D., & Abdurakhmanova, Z. (2023). The future of English language. *Научный Фокус, 1*(1), 257–268.
6. Nation, I. S. P. (2009). *Teaching ESL/EFL reading and writing*. Routledge.
7. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). *Approaches and methods in language teaching*. Cambridge University Press.
8. Zilola, A., Bahodir, N., & Munisa, Y. (2023). Approaches and activities that help develop intercultural competence. *Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences, 2*(2), 204–208.
9. Zilola, A., Sohibxon, S., & Afruza, A. (2023). The cultural legacy: Advertising, broadcasting, and cinema. *Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences, 2*(2), 220–224.

BADIIY MATNDA TIL TAJRIBALARINING FAOLLASHUVI

f.f.d. (PhD) Ibragimov Xayrulla Hamdamovich
O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali dotsenti
Mustapoyeva Sarvinoz
O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali 402-guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada so‘z yasash mexanizmlarining she’riy matndagi badiiy-estetik imkoniyatlari tahlil qilinib, poetik yangilik sifatida yuzaga kelgan til birliklarining mohiyati tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Tovush, fonosemantika, allegoriya, simvol, contrast, ohang, ritm, takror, falsafiy yondashuv, metaforik tafakkur.

XX asrning ikkinchi yarmi o‘zbek adabiyotida ijtimoiy buyurtma, mafkuraviy cheklovlar hukmron davr bo‘ldi. Shoirlar asar yaratishda ideologik talablar, “partiyaviylik” tamoyillari, ijtimoiy realizm qonunlariga bo‘ysundilar. Mustaqillik yillarida esa ijod erkinligi tiklandi. Natijada badiiy tafakkur yangi mazmun kasb etdi – inson shaxsiyati, ruhiy kechinma, milliy qadriyat, tarixiy xotira, e’tiqod va falsafiy izlanishlar markazga chiqdi. Shoirlarimiz endi xalq dardini faqat tashqi tasvir orqali emas, balki ichki kechinmalar, metaforik fikrlar orqali ifodalashga intilishdi. Shu bilan birga, so‘zga falsafiy yondashuv, metaforik tafakkur, tovush ohangining ma’noga xizmat qilishi kabi jihatlar kuchaydi.

Til tajribalari, avvalo, ijtimoiy-ruhiy o‘zgarishlar natijasidir. Mustaqillik yillarida shoirlar uchun eng muhim hodisa – so‘z erkinligi edi. Shu bilan birga, o‘zbek tili davlat tili maqomini olishi milliy o‘zlikni anglash jarayoniga kuchli turtki berdi.

Til tajribalarining shakllanishiga quyidagi omillar sabab bo‘ldi:

1. Erkin fikrlash muhitining vujudga kelishi. Shoirlar endi “to‘g‘ri” so‘zlashdan qo‘rqmadilar. So‘z erkinligi ularni tildagi noan’anaviy ifodalarni izlashga undadi.
2. Milliy qadriyatlar va xalq og‘zaki ijodining qayta tiklanishi. She’r tilida maqollar, xalqona iboralar, qadimiy so‘zlar faol ishlatila boshladi.
3. Estetik yangilanish istagi. Har bir shoir o‘ziga xos badiiy uslub topishga harakat qildi.
4. Texnologik davr va zamonaviy leksikaning kirib kelishi. Yangi atamalar, shahar hayotiga xos birliklar she’riyat tilini boyitdi.

Albatta, til tajribasining markazida metaforik tafakkur turadi. Metafora nafaqat tasvir vositasi, balki dunyoni idrok etish shakliga aylanadi. Masalan, Usmon Azimning “Senga qarab so‘zlarim yosh to‘kar” misrasida so‘z – inson his-tuyg‘ularining faol

subyekti sifatida ifodalanadi. Bu antropomorfik metafora bo‘lib, shoirning ichki ruhiy holatini so‘zning o‘zi orqali ifodalaydi. So‘z o‘yinlari (paronomaziya) – bu davrda ko‘p uchraydigan til tajribasidir. Masalan, To‘ra Sulaymonning mashhur satrlarida:

“Er elga tayanar, el erga suyanar,
Er bo‘lmasa el kimga tayanar?”

Bu misralarda tovush uyg‘unligi (“er-el”) semantik kuchayish hosil qiladi. Har bir tovush, har bir birlik ma’no ifodalaydi. Bunday holatni fonosemantik uyg‘unlik deb atash mumkin. Shuningdek, Xurshid Davron, Jamol Kamol, Halima Xudoyberdiyeva ijodida tovush, ohang, pauza kabi fonetik vositalar ma’noga xizmat qiladi. Masalan, Halima Xudoyberdiyevaning “Ona” she’rida “O” tovushi ko‘p takrorlanadi – bu ochiqlik, quvonch, iztirob ohangini beradi. Albatta, fonosemantika tilning musiqiyligini oshiradi, lekin shu bilan birga ma’noga yangi qatlam qo‘shadi.

Bunday holat (til tajribalari)ni quyidagi bir qancha zamonaviy shoirlar ijodida ko‘rishimiz mumkin:

Usmon Azim

Usmon Azim she’riyati so‘zning ruhiy imkoniyatlarini kashf etish maktabi. Shoir tilda grammatik normalarni buzadi, yangi so‘z yasaydi, sintaktik erkinlik yaratadi. Uning she’rlarida tovushlar semantik yukni oshiradi. Masalan:

“Sokinlikda so‘zlarim sukunatni buzdi,
Suvday oqdi harf, yuragimga tushdi.”

Bu yerda “so‘z”, “sokinlik”, “suv”, “harf” timsollari fonetik uyg‘unlik orqali bir-birini to‘ldiradi;

XXI asr boshlariga kelib, o‘zbek she’riyati tilda va shaklda yanada erkinlashdi. Mustaqillikning dastlabki yillaridagi milliy ruh, vatanparvarlik, tarixiy xotira motivlari bilan bir qatorda endi modern estetik yo‘nalishlar – ekzistensializm, individualizm, ramzparastlik, surrealizm elementlari kuchaydi. Til esa bu davrda faqat milliy hodisa emas, balki dunyoqarash ifodasi sifatida shakllandi. Shoirlar o‘z til tajribalarida o‘zlik, vaqt, makon, shaxs va ong o‘rtasidagi murakkab munosabatlarni ifodalashga urindilar. Masalan, Bahrom Ro‘zimuhammad ijodida tilning intellektualizatsiyasi kuzatiladi. U she’riy tilda falsafiy tushunchalarni poetik ifodaga aylantiradi:

“So‘z – borliqning soyasi,
Men esa so‘zning izi...”

Ushbu misrada “so‘z” – ontologik kategoriya sifatida ishlatiladi. Shoir tilda mavjudlikni falsafiy tahlil qiladi. Aziz Said yoki Jamol Kamol ijodida ham tilning modernlashuvi, ramziy qatlamlarning ortishi, sintaktik tajribalar (uzilgan jumlalar, ichki monologlar) faol qo‘llaniladi.

Tilning modernizatsiyasi quyidagi xususiyatlarda namoyon bo‘ladi:

1. So‘zning mazmundan ko‘ra hissiy kuchiga urg‘u beriladi;
2. She’r tili mantiqiy emas, intuitiv oqimga aylanadi;
3. Tovush va ritm ma’nodan ustun qo‘yiladi;
4. Sintaktik buzilishlar, pauzalar, ellipsislar maqsadli ishlatiladi.

Shu tariqa mustaqillikdan keying davr she’riyati o‘zbek tilining poetik imkoniyatlarini kengaytirib, uni global badiiy jarayonlarga yaqinlashtirdi.

2000-yillardan boshlab o‘zbek adabiyotida postmodernizm unsurlari yaqqol sezila boshladi. Bu oqimda til o‘yin, parodiya, irooniya va intertekst (ya’ni, boshqa matnlar bilan muloqot) asosiy badiiy vositaga aylandi. Til endi shunchaki fikr ifodasi emas, balki o‘yindir. Shoir o‘quvchini o‘ylantirish, kuldirish, hayratga solish yoki iztirobga cho‘ktirish uchun so‘z ma’nosini buzadi, uni kontekstdan ajratadi yoki kutilmagan joyda qo‘llaydi. Masalan, yosh avlod shoirlaridan biri Shavkat Rahmon (kechki ijodida) so‘zning ikki yoki uch ma’noli shaklidan foydalanadi:

“Tug‘ilganim – o‘limimga boshlanish,
O‘limim – yangi so‘zning tug‘ilishi.”

Bu yerda paradoksal ma’no yaratilgan: “tug‘ilish” va “o‘lim” qarama-qarshi bo‘lsa-da, ular so‘z vositasida bir butun siklga aylanadi.

Intertekstual tajribalar – ya’ni, avvalgi she’riy matnlar bilan muloqot qilish ham bu davrda keng tarqaldi. Shoirlar Alisher Navoiy, Cho‘lpon, G‘afur G‘ulom, Erkin Vohidov kabi adiblarning satrlariga ishora qilib, ularni yangi badiiy kontekstda qayta talqin qiladilar. Masalan, Zebo Mirzoning “So‘zlarimning soyasi” she’rida Navoiyning “so‘z” haqidagi falsafasi bilan zamonaviy ruh uyg‘unlashadi:

“So‘z aytdim – u menga qaytdi,
So‘zga singdim, men yo‘qoldim.”

Bu yerda so‘z shoirning o‘zini yutuvchi timsolga aylanadi – bu postmodernistik o‘zlikni inkorning poetik ifodasidir.

Til o‘yini shoir uchun endi tajriba emas, badiiy strategiyaga aylanadi. Har bir tovush, satr, ohang ma’no yaratishdan ko‘ra uni “parchalash”, “yo‘qotish”, “so‘roq ostida qoldirish” uchun xizmat qiladi. Mustaqillikdan keyingi avlod – 1990-yillar oxiri va 2000-yillar boshida sahnaga chiqqan yangi shoirlar (Nodira Afoqova, Iqbol Mirzo, Shukrullo Yusupov, Murod Rajab, Zebo Mirzo, Farog‘at Xudoyqulova, Nurali Qobul va boshqalar) she’riyatga yangi til, yangi intonatsiya olib kirdilar.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, mustaqillik davri o‘zbek she’riyati – bu milliy o‘zlik, ruhiy uyg‘onish va erkin so‘zlash davridir. Bu davrda shoirlar tilda yangi

tajribalar qildilar, metafora, so‘z o‘yini, tovush uyg‘unligi, sintaktik erkinlik kabi usullar orqali milliy badiiy tafakkurni yangicha shaklda ifoda etdilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Qo‘shjonov M. Adabiyot nazariyasi asoslari. — Toshkent: O‘qituvchi, 2010.
2. Qosimova D. Zamonaviy o‘zbek she’riyati tili. — Toshkent: Fan, 2019.
3. Usmon Azim. Saylanma. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2018.
4. Xurshid Davron. So‘nggi bekat. — Toshkent: Sharq, 2002.
5. Halima Xudoyberdiyeva. Ko‘zlarim yo‘lingda. — Toshkent: Ma’naviyat, 2003.
6. To‘ra Sulaymon. She’rlar. — Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 2007.
7. Yusupova G. Zamonaviy poetik tafakkurda tilning estetik funksiyasi. — Toshkent, 2020.
8. Ro‘zimuhammad B. Til va tafakkur estetikasi. — Toshkent: Ma’naviyat, 2015.
9. Said A. So‘z va sokinlik falsafasi. — Toshkent: Sharq, 2012.
10. Mirzo Z. She’r va so‘z orasida. — Toshkent: Fan, 2018.
11. Qobul N. Zamonaviy til poetikasi. — Toshkent: O‘zbekiston, 2020.

THE BENEFITS AND CHALLENGES OF PEER ASSESSMENT IN LANGUAGE LEARNING

Ismoilova Barno – English language teacher, Department of Foreign Philology , Urgench State Pedagogical Institute .
Jumaniyozova Ziyodabonu – A student of the Department of Foreign Language , Faculty of Philology ,Urgench State Pedagogical Institute
Email: jumaniyozovaziyodabonu@gmail.com

Annotation. This article analyzes the benefits and challenges of using peer assessment in language learning environments. In this assessment method , students evaluate one another's work . Peer assessment is considered as collaborative and a student centered approach to learning. The annotation explores how peer assessment improves learners' metacognitive awareness , strengthens their language skills , and enhances motivation through active engagement . It also discusses several challenges such as reliability issues , students' limited assessment experience , and the impact of social relationships on grading. It summarizes that peer assessment offers meaningful pedagogical advantages , teacher supervision , and the development of students' evaluate skills .

Key words. Peer assessment, language learning , student – centered approach , active engagement , reliability issues , grading

Annotatsiya. Ushbu maqola tilda o'qitish muhitida tengdoshlar baholash foydalanishning afzalliklari va qiyinchiliklarini tahlil qiladi. Ushbu baholash usulida talabalar bir-birlarining ishlarini baholaydilar. Tengdoshlar baholash o'rganishga hamkorlik va talaba markazli yondashuv hisoblanadi. Anotatsiyada tengdoshlar baholash o'quvchilarning metakognitiv xabardorligini oshirishi, ularning til ko'nikmalarini mustahkamlashi va faol ishtirok orqali motivatsiyani kuchaytirishi tahlil qilinadi. Shuningdek, ishonchlilik muammolari, talabalarning baholash tajribasi yetarli emasligi va ijtimoiy munosabatlarning baholarga ta'siri kabi bir qancha qiyinchiliklar muhokama qilinadi. Xulosa qilib aytiladi-ki, tengdoshlar baholash muhim pedagogik afzalliklar, o'qituvchi nazorati va talabalarning baholash ko'nikmalarini rivojlantirishni taqdim etadi.

Kalit so'zlar. Tengdoshlarni baholash, til o'rganish, o'quvchiga yo'naltirilgan yondashuv, faol ishtirok etish, ishonchlilik masalalari, baholash.

Аннотатция. Эта статья анализирует преимущества и трудности использования взаимооценки в изучении языка. При этом методе оценки студенты оценивают работы друг друга. Взаимооценка рассматривается как совместный и ориентированный на учащихся подход к обучению. В аннотации исследуется, как взаимооценка улучшает метакогнитивную осведомленность учащихся, укрепляет их языковые навыки и повышает мотивацию через активное участие. Также обсуждаются несколько трудностей таких, как проблемы надежности, ограниченный опыт оценки у студентов и влияние социальных отношений на выставление оценок. Подводя итог, отмечается, что взаимооценка предлагает значимые педагогические преимущества, контроль учителя и развитие навыков оценки у студентов.

Ключевые слова. Взаимная оценка, изучение языка, подход, ориентированный на студента, активное участие, вопросы надежности, выставление оценок.

SmartED Project (for joyful, effective, and inclusive education)

In May 2025, the SmartED project was launched through a partnership between UNICEF and the government, with the aim of improving the quality of school and preschool education, and introducing inclusive and competency-based learning.

Through this project, electronic and digital technologies, modern teaching methods, and new training centers and opportunities for teachers are planned to be introduced.

In addition to school education, innovative and modern approaches will be applied in preschool education and in teaching children of all ages. Peer assessment is also considered as modern teaching method and that is why it is important to discuss its benefits and challenges.

Peer assessment, or **self-assessment**, is a process whereby students or their peers grade assignments or tests based on a teacher's benchmarks.[2] The practice is employed to save teachers time and improve students' understanding of course materials as well as improve their metacognitive skills. Rubrics are often used in conjunction with self- and peer-assessment.[3]

In other words, peer assessment is the process where students can evaluate their classmates' work by giving feedback in order to help to improve their work. This method helps students develop critical thinking and metacognitive skills by making them active participants in the evaluation process and by giving them a clearer understanding of how their own work will be assessed. So peer assessment is the useful method that we can use it effectively in our lessons.

Peer assessment has advantage and disadvantage sides in language learning. When it comes to benefits , by using this method we can have skill development and also increased learning. Students deepen their comprehension and develop metacognitive skills, which helps them improve their own work. It enhances critical thinking which is the most important skill that every student should have . Critical thinking is the ability to think clearly and logically. Students can accept information by analyzing with questions. It also helps to improve the interaction between students in the learning and assessment process. Furthermore, there are some benefits for educators such as time savings and scalability. It can reduce the workload for educators, as students provide a significant portion of the feedback. It allows for more feedback to be given to students than a single instructor might be able to provide. Peer assessment has many benefits for both teachers and students .By applying it they can develop their critical thinking, metacognitive skills ,and the engagement between students.

Peer assessment faces challenges including student resistance and a lack of engagement, biases like friendship or discrimination, and issues with assessment quality due to students lacking confidence or using distorted judgments. Other challenges include students not taking criticism well, a lack of clear guidelines, and an inability to take a global view of all submissions which can lead to local biases.

Student-related challenges

Student resistance: Students may feel insecure, anxious, or uncomfortable assessing peers, leading to reluctance or limited cooperation.

Poor quality assessments: Assessments can be skewed by personal relationships ("friend-enemy politics"), leading to inaccurate grades.

Difficulty giving and receiving feedback: Students may struggle with emotional responses to negative comments or lack the skills to provide constructive criticism.

Lack of trust: Students may not trust the fairness of the process. As other methods Peer assessment has some drawbacks, they may encounter with some challenges as I mentioned above.

In conclusion, peer assessment plays an important role in modern language learning, offering both significant benefits and notable challenges. On the one hand, it improves critical thinking, become more autonomous, and engage actively in the learning process. By evaluating their peers' work, learners enhance their comprehension of

assessment criteria, improve their analytical skills, and develop their own writing, speaking, and communication abilities. Peer assessment also builds collaboration, increases confidence, and creates a supportive classroom environment where learners learn with and from one another.

References:

1. Historic multi-million-dollar tripartite partnership of IsDB, Government and UNICEF delivers on Uzbekistan's Education Reform" — UNICEF press release (September 2025) .
2. Sadler, Philip M., and Eddie Good *The Impact of Self- and Peer-Grading on Student Learning* p.2
3. Malehorn, Hal *Ten measures better than grading* p.323

IDENTIFYING DIFFICULTIES IN LISTENING COMPREHENSION AND EFFECTIVELY USING TECHNIQUES TO OVERCOME THEM

Rashidova Ruxshona Umid qizi
ruxshonarashidova23@gmail.com
Jizzakh branch of the National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek
The faculty of Psychology, department of Foreign languages
Phylology and foreign languages
Supervisor: Abduraxmanova Zilola Yoqubjon qizi
abduraxmanova@jbnuu.uz

Annotatsiya

Ushbu maqolada tinglab tushunish ko‘nikmasida uchraydigan asosiy qiyinchiliklar va ularni samarali bartaraf etish usullari tahlil qilinadi. Tadqiqotda til o‘rganayotganlarda tez nutq, notanish urg‘u va talaffuz, bog‘langan nutq shakllari, cheklangan lug‘at boyligi hamda grammatik bilimlarning yetishmasligi kabi muammolar tinglab tushunishga salbiy ta’sir ko‘rsatishi aniqlangan. Shuningdek, psixologik omillar, jumladan, xavotir, ishonchsizlik va motivatsiyaning pastligi ham tinglab tushunish jarayonini murakkablashtirishi ta’kidlangan. Maqolada tinglashdan oldingi, tinglash jarayonidagi va tinglashdan keyingi strategiyalarni qo‘llash, autentik materiallardan foydalanish hamda texnologik vositalar yordamida mashqlarni tashkil etish tinglab tushunish samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega ekanligi asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari tinglab tushunishni rivojlantirish uchun tizimli va strategik yondashuv zarurligini ko‘rsatadi.

Kalit so’zlar: tinglab tushunish, tinglash qiyinchiliklari, til o‘rganish, tinglash strategiyalari, autentik materiallar, motivatsiya, psixologik omillar.

Abstract

This article examines the main difficulties encountered in listening comprehension and explores effective techniques for overcoming them. The study identifies key challenges such as rapid speech, unfamiliar accents and pronunciation, connected speech, limited vocabulary, and insufficient grammatical knowledge, all of which negatively affect learners’ listening comprehension. Psychological factors, including anxiety, low confidence, and lack of motivation, are also highlighted as

significant barriers to effective listening. The article emphasizes the importance of applying pre-listening, while-listening, and post-listening strategies, using authentic materials, and integrating technological tools to enhance listening comprehension. The findings demonstrate that a systematic and strategic approach is essential for improving learners' listening skills and overall communicative competence.

Key words: listening comprehension, listening difficulties, language learning, listening strategies, authentic materials, motivation, psychological factors.

INTRODUCTION

One of the most important skills in language acquisition is listening comprehension, which enables people to comprehend, analyze, and react to verbal interaction. Despite its significance, students frequently face a number of obstacles that prevent them from properly understanding audio information. Because these challenges might result from linguistic, cognitive, psychological, and environmental factors, it's imperative that teachers and students identify these barriers and apply specific techniques to get over them.

The speed of discourse is one of the main obstacles to understanding what someone is saying. Because they frequently speak at a pace that can overwhelm students, native speakers may miss crucial facts or have trouble following the overall concept. Additional factors that might make comprehension more difficult include linked speech, such as elisions, reductions, and contractions. For instance, students who are used to formal sentence structures may be perplexed by terms like "gonna" for "going to" or "wanna" for "want to." Furthermore, unfamiliar accents, dialects, and pronunciation variations can present significant challenges because learners may have trouble understanding the words and intonation patterns.

The learner's restricted vocabulary and grammatical skills are another important element that influences their ability to comprehend what they are hearing. Even if students are able to comprehend single words, they may have difficulty understanding the meaning of complicated phrases or unfamiliar idiomatic forms. Additionally, cultural allusions and semantic uncertainties in the address may present difficulties since students must have both linguistic and cultural proficiency in order to fully comprehend the speaker's intended meaning. When students attempt to absorb new

vocabulary, syntax, and meaning at once, cognitive overload may result, causing comprehension to decline.

Psychological factors, like worry and lack of confidence, might make it even harder to understand what someone is saying. Stress that interferes with the cognitive processing necessary for understanding spoken language may result from learners who are afraid of making errors or who are self-conscious about their listening skills. Motivation is also essential since learners who are not genuinely interested in the content may have shorter attention spans and retention, which restricts their ability to comprehend it.

A person's listening comprehension may also be influenced by environmental conditions. Distracting environments, loud classrooms, and bad audio quality can make it hard for students to concentrate on what is being said. In some listening scenarios, the lack of visual cues—like gestures and facial expressions—can make it even harder to understand, particularly for students who depend on nonverbal communication to help them comprehend.

Teachers and students may use a number of successful strategies to overcome these obstacles. Prior to listening, instructors can help students get ready to predict the context and content by doing things like introducing essential terminology, talking about related subjects, and establishing listening objectives. You can improve your comprehension when listening by using methods such as prediction, inferring meaning from the context, and paying attention to important words or phrases. Learners can also strengthen their comprehension and remember information by being encouraged to listen and take notes repeatedly.

After listening, it is just as crucial to practice activities that reinforce comprehension. Students can process and internalize the material by summarizing the content, discussing the major themes, and responding to questions that test their understanding. By including genuine listening resources like movies, interviews, and podcasts, learners can be introduced to real language patterns, accents, and cultural subtleties, which will help them develop their listening skills over time. Tech-based resources, such as online workouts and interactive listening programs, offer chances for personalized training and quick feedback, both of which are necessary for successful learning.

In addition, it's critical to create a good psychological atmosphere. Creating engaging and motivating listening assignments, fostering self-confidence, and encouraging students to embrace errors as a natural component of the learning process can all help improve comprehension. In order to develop listening proficiency, it's important to use strategies that enhance attention, such as concentrating on the general meaning of what is being said rather than trying to comprehend every word, and actively practicing active listening techniques, like asking questions and summarizing.

Ultimately, linguistic, cognitive, psychological, and environmental variables all affect one's ability to understand what they hear. Educators and students can use targeted methods to increase comprehension by identifying the precise challenges that students encounter. Effective strategies to overcome obstacles include pre-listening preparation, active listening techniques, repeated exposure to authentic materials, post-listening reflection, and positive reinforcement. By practicing regularly, students may gradually improve their ability to understand spoken language more accurately, efficiently, and confidently, which will help them in their overall communication.

LITERATURE REVIEW AND METHODOLOGY

The complexity of the skill of listening comprehension has been emphasized in studies for a long time, with a focus on the interplay of linguistic, cognitive, and emotional elements in the learning process. Vandergrift and Goh (2012) argue that successful listening comprehension is more than just hearing words; it also requires integrating bottom-up processing, which concentrates on decoding sounds and comprehending linguistic forms, and top-down processing, which is based on prior knowledge, context, and prediction. As several studies have demonstrated, learners frequently have difficulty with foreign accents, fast speech, and connected speech patterns, all of which make it difficult to accurately process auditory information (Field, 2008; Rost, 2011).

The effects of grammatical proficiency and vocabulary knowledge on listening comprehension have been the subject of study for other researchers. While Graham and Macaro (2008) emphasize how grammatical understanding helps students comprehend complicated sentence structures, Nation (2009) contends that a small vocabulary limits one's capacity to grasp context and draw conclusions. Cultural and contextual understanding are also essential; students who lack the necessary intercultural

competence are frequently baffled by listening resources that include idiomatic terms or culture-specific allusions (Brown, 2006).

Psychological variables such as drive, worry, and self-efficacy have also been studied in depth. Dörnyei (2001) highlights the significance of motivation and learner participation in fostering sustained attention and understanding, while MacIntyre et al. (1998) propose that language anxiety might have a detrimental impact on cognitive processing when listening. Furthermore, studies have revealed that environmental variables like background noise, low audio quality, and a dearth of visual signals can lower listening precision and raise cognitive burden (Vandergrift, 2007).

Qualitative and quantitative assessments are often used in methodological strategies for studying reading comprehension. Observational and case studies shed light on students' methods and cognitive processes, while experimental studies frequently employ regulated listening exercises to evaluate students' comprehension of particular linguistic elements. The popularity of mixed-method designs stems from their capacity to capture both quantifiable results and thorough learner experiences. To evaluate comprehension tactics and pinpoint challenges, approaches like pre-listening prediction tasks, think-aloud protocols, and post-listening interviews are often used.

The difficulties learners encounter in understanding what they hear, as well as the efficacy of several strategies for overcoming them, were examined in this study using a mixed-method approach. Intermediate English students were among the participants, and they were exposed to a variety of listening texts, such as interviews, talks, and conversations with different accents and speeds. Pre-listening questionnaires to determine learners' prior knowledge and views, real-time monitoring of listening activities to pinpoint challenges, and post-listening reflective activities to assess comprehension and strategic usage were all part of the data collecting process. The qualitative data from student reflections and interviews were coded in order to highlight common themes and successful tactics, while the quantitative data on comprehension accuracy and reaction times were analyzed statistically. This approach made it possible to thoroughly examine the issues in listening comprehension and evaluate the effectiveness of strategies designed to enhance understanding. The research offers a comprehensive perspective on the tactics that are most successful in overcoming prevalent challenges in reading comprehension by integrating quantifiable performance results with in-depth learner insights.

RESULTS

The study's analysis revealed a number of important insights into the challenges students encounter in understanding what they hear, as well as the efficacy of the methods used to address these difficulties. The fast rate of speech was one of the main issues discovered. Frequently, respondents said they had trouble keeping up with quick speakers and frequently missed crucial facts, particularly when listening to genuine audio content like interviews and podcasts. Word seemed "blurred together" and hard to differentiate, according to students, which was made worse by the use of contractions and reductions in connected speech.

The unfamiliar pronunciation variations and accents presented another significant challenge. The importance of training in varied auditory environments was emphasized by the fact that pupils exposed to regional or non-native accents had poorer comprehension scores. Participants often recognized individual words, but they struggled to comprehend their meaning in complex sentences or idiomatic phrases, which were also found to be barriers due to a lack of vocabulary and grammatical expertise. Misunderstandings of the primary concepts and the general message of the listening materials were frequently caused by this.

In comprehension, cognitive elements like attention and working memory capacity were important. Students who said they had greater levels of anxiety or less confidence were more likely to concentrate on specific words rather than the whole meaning, which had a detrimental impact on their understanding. The level of engagement was also impacted by motivation, as participants who had an interest in the subject or found the information useful showed greater understanding and retention. In group classroom environments, background noise or poor audio quality were found to distract from listening due to environmental variables.

The study also examined the efficacy of several approaches for alleviating these challenges. Prior to listening, students' capacity to predict content and concentrate on crucial details was greatly enhanced by pre-listening activities, such as vocabulary discussions and predictions. Strategies that proved to be very helpful in improving comprehension while listening included recognizing keywords, deriving meaning from context, and listening repeatedly. When paired with active summarizing, note-taking enabled students to remember key facts and arrange data in a logical manner.

Discussion of key concepts, answering comprehension questions, and reflecting on the content are some post-listening tactics that aid in solidifying understanding and reinforcing the use of successful strategies. The ability of students to deal with different accents, fast speaking, and idiomatic phrases was especially enhanced by their exposure to real listening resources. With the aid of technology-assisted tools like online platforms and interactive listening activities, students were able to recognize and fix comprehension mistakes in real time thanks to the instantaneous feedback provided by these tools.

The overall findings show that issues with listening comprehension are complex, including linguistic, cognitive, psychological, and environmental variables. Nevertheless, learners' ability to comprehend and remember spoken language is greatly enhanced by the consistent use of focused approaches, both before and after listening. Students who actively participated in strategies such as prediction, context inference, repeated listening, note-taking, and reflection showed quantifiable gains in comprehension accuracy and confidence. These results highlight the need for a planned, methodical strategy for teaching listening that takes into account the unique issues that students encounter.

Conclusion

Language learners face considerable challenges in developing their comprehension of spoken language, which is a complicated and multifaceted ability. According to the study, a combination of linguistic, cognitive, psychological, and environmental variables cause these challenges. The main barriers to understanding spoken language were discovered to be poor vocabulary, grammatical errors, foreign accents, quick speech, and connected speech patterns. Furthermore, the comprehension process is complicated by learner-related variables like anxiety, low self-esteem, and a lack of drive, as well as outside influences like background noise and poor audio quality.

The study emphasizes that these difficulties may be successfully lessened and listening performance improved by using specific techniques. Students are helped to anticipate content and contextual meaning through pre-listening practice, which includes vocabulary introduction and prediction activities. Strategies like active note-taking, repeated exposure, inferring meaning from context, and recognizing important keywords enhance concentration and retention when listening. Summarizing,

discussing, and engaging in reflective practice are all examples of post-listening activities that help to solidify understanding and reinforce comprehension strategies. Using technology-aided tools and being exposed to genuine listening resources helps students become more accustomed to natural speech patterns, a variety of accents, and idiomatic language.

To sum up, enhancing listening comprehension necessitates a methodical and strategic approach that considers both the challenges students encounter and the strategies they can use to overcome them. Learners may improve their listening abilities by integrating pre-, during-, and post-listening techniques, encouraging motivation and confidence, and exposing them to diverse and real-world listening situations. This holistic approach not only improves immediate understanding but also fosters long-term language competence, allowing students to participate in real-world conversations with assurance and skill.

THE LIST OF USED LITERATURES:

1. Brown, H. D. *Principles of Language Learning and Teaching*. 2006.
2. Dörnyei, Z. *Motivational Strategies in the Language Classroom*. 2001.
3. Field, J. *Listening in the Language Classroom*. 2008.
4. Graham, S., and Macaro, E. *Strategy Instruction in Listening for Lower-Intermediate Learners of French*. 2008.
5. MacIntyre, P. D., Gardner, R. C., and Clément, R. *Language Anxiety: Its Relationship to Other Anxieties and to Processing in Native and Second Languages*. 1998.
6. Nation, I. S. P. *Teaching ESL/EFL Listening and Speaking*. 2009.
7. Rost, M. *Teaching and Researching Listening*. 2011.
8. Underwood, M. *Teaching Listening*. 1989.
9. Vandergrift, L. *Recent Developments in Second and Foreign Language Listening Comprehension Research*. 2007.
10. Vandergrift, L., and Goh, C. C. M. *Teaching and Learning Second Language Listening: Metacognition in Action*. 2012.
11. Zilola, A., Bahodir, N., & Munisa, Y. (2023). APPROACHES AND ACTIVITIES THAT HELP DEVELOP INTERCULTURAL COMPETENCE. Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences, 2(2), 204-208.

12. Abduraxmanova, Z., Ergasheva, M., & Xurramova, S. (2023). APPROACHES AND ACTIVITIES THAT HELP TO DEVELOP INTERCULTURAL COMMUNICATION COMPETENCE. Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences, 2(11), 90-93
13. Jalilovna, A. D., & Abdurakhmanova, Z. (2023). THE FUTURE OF ENGLISH LANGUAGE. Научный Фокус, 1(1), 257-268.
14. Zilola, A., Sohibxon, S., & Afruza, A. (2023). THE CULTURAL LEGACY: ADVERTISING, BROADCASTING. AND CINEMA//Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences, 2(2), 220-224.

A READING LESSON STICKS: 9 FUN ACTIVITIES WITH "POST-ITS"

Rashidova Ruxshona Umid qizi
ruxshonarashidova23@gmail.com
Jizzakh branch of the National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek
The faculty of Psychology, department of Foreign languages
Phylology and foreign languages
Supervisor: Abduraxmanova Zilola Yoqubjon qizi
abduraxmanova@jbnuu.uz

Annotatsiya

Ushbu maqola o‘quv darslarida Post-it (stiker)lardan foydalanishning samarali usullarini ta’riflaydi. Maqolada o‘quvchilarning matn bilan faol muloqot qilishini rag‘batlantiruvchi turli faoliyatlar, jumladan, belgilash, savol berish, qahramonlarni tahlil qilish, voqealarni xaritalash, bashorat qilish, xulosa chiqarish va ijodiy loyihalar amalga oshiriladi. Tadqiqot natijalari Post-it faoliyatlari o‘quvchilarni jalb qilish, tushunishni yaxshilash va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishda samarali ekanligini ko‘rsatadi. Ushbu usul darslarni interaktiv, qiziqarli va o‘quvchilar uchun esda qolarli qiladi.

Kalit so’zlar: o‘qish, tushunishni rivojlantirish, Post-it, interaktiv dars, faol o‘quv, tanqidiy fikrlash, xaritalash, qahramon tahlili, ijodiy faoliyat, bashorat qilish.

Abstract

This article describes effective ways of using Post-it notes in reading lessons. It presents various activities that encourage students to interact actively with the text, including marking, questioning, analyzing characters, mapping events, predicting, summarizing, and creative projects. The research findings show that Post-it activities are effective in enhancing student engagement, improving comprehension, and developing critical thinking skills. This approach makes lessons interactive, enjoyable, and memorable for learners.

Key words: reading, reading comprehension, Post-it, interactive lesson, active learning, critical thinking, mapping, character analysis, creative activity, prediction.

INTRODUCTION

At the basis of academic achievement and lifelong learning is the essential ability of reading comprehension. It may occasionally be difficult to get students to read actively, especially when they are unwilling or diverted. The lowly Post-it note is one straightforward, adaptable, and incredibly powerful instrument that has revolutionized reading instruction. These tiny bits of vibrant paper provide limitless opportunities for making reading engaging, memorable, and even enjoyable. Educators can use Post-its in classroom activities to foster student interaction with the material, promote reflection on their comprehension, and improve critical thinking abilities while keeping the classroom atmosphere stimulating and interesting. By prompting readers to highlight key parts or new vocabulary, Post-its improve reading lessons in one way. Students can write down definitions, questions, or personal responses on the notes and place them close to the corresponding material. With this visual and tactile approach, students can see their thought process and more readily identify important material during discussions or tests. It also encourages active reading, which has been proven to enhance understanding and memory.

Making character profiles using Post-its is another successful strategy. Students can take notes on specific characters' brief descriptions, motivations, or important quotations as they read. By putting these notes on a classroom board or chart, students may track character development and interactions, which makes complicated stories simpler to comprehend. Additionally, this fosters collaborative learning by giving students the opportunity to compare and debate their findings. You may also use Post-its to map out your plot. On a separate note, students can summarize each chapter or section and then organize them in order. Students learn to recognize the structure and progression of a tale via this exercise, which also improves their comprehension. Students can better analyze cause-and-effect relationships and forecast future events by picturing the plot, which increases their interaction with the text.

Asking questions is another key component of reading, which can be made more engaging by using Post-it notes. Students can post questions about confusing passages, underlying topics, or the author's purpose in the margins. These questions may be used as cues for future class debates, group activities, or personal contemplation. Post-its turn passive reading into an active, exploratory experience by fostering curiosity and inquiry. Post-its are also helpful for forming relationships. They allow students to

connect concepts in the text to their own lives, other books, or current events. This promotes critical thinking and personal involvement in addition to enhancing comprehension of the subject matter. The exercise can be made more organized and creative by using various colors for different kinds of connections—personal, textual, or world-related.

Using Post-its for prediction tasks is also quite interesting. Students can jot down their thoughts about what might occur before reading a new chapter or section and paste them into their books. Reading these notes again afterward helps students evaluate the validity of their forecasts, which improves their attention to detail and analytical abilities. One useful application is summarization. Students can concentrate on the main ideas and crucial facts by compressing whole paragraphs, scenes, or chapters into a single Post-it note. This fosters clarity of mind and brevity, qualities that are essential for reading comprehension and more general academic pursuits.

Peer review is another benefit of using Post-its. Students have the option of sharing their notes with their classmates, providing different perspectives or explanations. In this interactive discourse, discussion, a range of viewpoints, and cooperative learning are encouraged. Post-its can be used for imaginative exercises that make reading instruction more memorable. The notes can be used by students to make thematic collages, mind maps, or visual storyboards. By integrating creative expression with analytical reasoning, these activities enable students to analyze and represent the subject matter in creative ways. Because Post-its are so vibrant and practical, learning is always interesting and engaging.

Using Post-it notes in reading lessons is a straightforward but effective method of making learning active, collaborative, and enjoyable. Post-its revolutionize the reading experience by making it a lively and participatory activity that includes highlighting important words and phrases, analyzing characters, mapping plots, asking questions, making connections, predicting, summarizing, giving comments, and participating in creative endeavors. By using these little bits of paper, teachers may make sure that pupils retain reading lessons—not just in their notebooks, but in their heads.

LITERATURE REVIEW AND METHODOLOGY

The use of interactive instruments to improve reading comprehension has been the subject of extensive study in the field of education. Academics stress the importance of actively interacting with the material in order to increase comprehension and retention. Harmer claims that interactive reading exercises help readers develop their cognitive and emotional abilities, making reading a more engaging experience. In the same way, Rosenblatt's transactional theory of reading emphasizes the significance of reader interaction with the text, implying that meaning is created through active reflection, inquiry, and individual response. Post-it notes, as a straightforward yet powerful tool, fit this pedagogical approach by giving students a tangible way to write down their ideas, responses, and observations as they read.

Research has also shown that kinesthetic and visual techniques, like using sticky notes, can boost memory retention and foster collaborative learning. Tomlinson and Strickland's research shows that tactile interaction aids students of all ages in processing and internalizing complicated material. Post-its also promote metacognitive strategies by enabling students to analyze their reading process, keep track of their comprehension, and pinpoint areas of confusion. By making the learning experience interactive and student-centered, these activities, according to many teachers, boost motivation, especially for reluctant readers.

The integration of Post-its into reading sessions can be done in a group or one-on-one context, depending on the approach. Students are given several Post-it notes during the lesson to jot down queries, highlight important concepts, or annotate texts. Instructors may arrange assignments around certain goals, such as vocabulary learning, plot analysis, or thematic investigation. Student participation, the correctness of the information on Post-its, and engagement in conversations are the focus of observations and evaluations.

Pre- and post-reading comprehension tests, analysis of the notes for depth and relevance, and qualitative feedback from students regarding their engagement and perceived understanding are all examples of data that may be gathered to assess the effectiveness of Post-it activities. Individual assignments offer insight into personal comprehension techniques, and group activities encourage peer interaction and collaborative learning. Using this approach gives a thorough picture of the effect of Post-it note techniques on reading results. The methodology and literature review

highlight that the use of Post-its in reading instruction is based on both cognitive and pedagogical theory, and its implementation is flexible, adaptable, and measurable, resulting in obvious gains in reading comprehension, critical thinking, and active participation.

RESULTS

Utilizing Post-it note exercises in reading courses has demonstrated remarkable improvements in student involvement and understanding. Compared to classes without interactive tools, students who actively used Post-its were more attentive, driven, and eager to engage in conversation, according to observations. The notes' tactile and visual character helped students engage with the text in a meaningful manner, fostering a deeper comprehension of fundamental concepts, themes, and vocabulary.

The study of the pupils' notes demonstrated that they could successfully identify key themes, summarize material, and establish meaningful links between the text and their personal life. Using Post-its for character analysis tasks, students were able to better comprehend relationships, traits, and motivations, which improved their capacity to understand intricate stories. In a similar manner, plot mapping activities helped students see the story's structure, which enhanced their understanding of thematic development, causal connections, and sequences.

Increased critical thinking abilities were emphasized through questioning and prediction exercises. The students demonstrated a greater degree of engagement and analytical reasoning by asking insightful questions about the text and correctly anticipating plot events. Students improved their comprehension by comparing interpretations and engaging in conversation during peer feedback sessions, which further reinforced cooperative learning.

Innovative Post-it activities, such as thematic collages and visual storyboards, were especially useful in helping students remember what they had learned in reading lessons. Students showed that they were able to integrate analytical abilities with visual depiction, demonstrating not only comprehension but also the capacity to express their understanding in novel ways.

The results, in general, demonstrate that reading classes that incorporate Post-its have a major impact on comprehension, participation, and critical thinking. The

interactive aspect of the activities encouraged both individual reflection and collaborative investigation, while the students became more involved in their learning. According to the evidence, this approach not only enhances reading results immediately, but also promotes active reading behaviors that learners may use in the future.

Conclusion

Using Post-it notes during reading instruction turns out to be a very successful approach for fostering critical thinking, comprehension, and participation. Educators can turn passive reading into an active, engaging, and student-centered activity by using these little, adaptable instruments. Post-its encourage students to be creative in writing notes, monitoring characters and plot events, posing questions, making predictions, and summarizing data. The activities also promote peer review, conversation, and teamwork, enabling pupils to learn from one another while solidifying their own understanding.

The data show that students gain important reading abilities, such as analysis, synthesis, and reflection, in addition to retaining information better. The vibrant, practical approach maintains students' interest and involvement in the reading process, especially for those who may have difficulty with conventional techniques. Generally, incorporating Post-it note activities into reading lessons is a useful, interesting, and flexible method for making sure the material "sticks" in students' brains, fostering both quick learning results and the growth of literacy over the long term.

THE LIST OF USED LITERATURES:

1. Harmer, J. *The Practice of English Language Teaching*. Pearson, 2015.
2. Johnson, K. *Teaching Reading and Writing in the Content Areas*. Routledge, 2018.
3. Nunan, D. *Second Language Teaching & Learning*. Heinle & Heinle, 2016.
4. Tomlinson, B., & Strickland, C. *Differentiation in English Language Teaching*. Cambridge University Press, 2009.
5. Rosenblatt, L. M. *Literature as Exploration*. Modern Language Association, 1995.

6. Anderson, N. J. *Exploring Second Language Reading: Issues and Strategies*. Heinle, 2008.
7. Grabe, W., & Stoller, F. L. *Teaching and Researching Reading*. Routledge, 2011.
8. Smith, F. *Understanding Reading: A Psycholinguistic Analysis of Reading and Learning to Read*. Routledge, 2004.
9. Duke, N. K., & Pearson, P. D. *Effective Practices for Developing Reading Comprehension*. International Reading Association, 2002.
10. Brown, H. D. *Principles of Language Learning and Teaching*. Pearson, 2014.
11. Zilola, A., Bahodir, N., & Munisa, Y. (2023). APPROACHES AND ACTIVITIES THAT HELP DEVELOP INTERCULTURAL COMPETENCE. Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences, 2(2), 204-208.
12. Abduraxmanova, Z., Ergasheva, M., & Xurramova, S. (2023). APPROACHES AND ACTIVITIES THAT HELP TO DEVELOP INTERCULTURAL COMMUNICATION COMPETENCE. Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences, 2(11), 90-93
13. Jalilovna, A. D., & Abdurakhmanova, Z. (2023). THE FUTURE OF ENGLISH LANGUAGE. Научный Фокус, 1(1), 257-268.
14. Zilola, A., Sohibxon, S., & Afruza, A. (2023). THE CULTURAL LEGACY: ADVERTISING, BROADCASTING. AND CINEMA//Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences, 2(2), 220-224.

XXI ASRDA INNOVATSION
TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM
TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR
Volume 03, Issue 12, 2025

RAK KASALLIGIGA QARSHI IMMUNOTERAPIYA: ZAMONAVIY YUTUQLAR

Kudratova Nozanin Baxtiyarovna

Toshkent Davlat Tibbiyot Universiteti Yuz-jag‘ jarrohligi magistratura talabasi

Annotatsiya: Ushbu tezisda onkologiyada inqilobiy o‘zgarishlarni amalga oshirgan rak immunoterapiyasining zamonaviy yo‘nalishlari va yutuqlari tahli qilinadi. Immunoterapiya – bu bemorning o‘z immunitet tizimini faollashtirish yoki kuchaytirish orqali saraton hujayralarini tanib olish va yo‘q qilish qobiliyatini tiklovchi davolash usulidir. Tezisda ushbu usullarning kimyoterapiya va radiologik davoga nisbatan afzalliklari (uzoq muddatli javob, yon ta'sirlarning nisbatan kamligi), shuningdek, hozirgi cheklovlari (yuqori narx, hamma bemorlarda samara bermaslik, og‘ir autoimmun yon ta'sirlar) ko‘rib chiqiladi. Xulosa qilib, immunoterapiya saraton davolashda yangi davrni ochgan bo‘lsa-da, uning samaradorligini oshirish va yon ta'sirlarni kamaytirish uchun kombinatsiyalashgan yondashuvlar (kimyoterapiya, nishonli terapiya bilan birga) va yangi nishonlarni izlash bo‘yicha tadqiqotlar davom etmoqda.

Kalit so‘zlar: rak immunoterapiyasi, immunnazorat nuqtalari, PD-1, PD-L1, CTLA-4, CAR-T terapiya, adoptiv hujayraviy terapiya, monoklonal antitelolar, saraton vaksinalari, titroq bo‘shliq, personalizatsiyalangan onkologiya.

Asosiy qism

Saraton kasalligi butun dunyo bo‘yicha o‘limning yetakchi sabablaridan biri bo‘lib qolmoqda. An'anaviy davolash usullari – jarrohlik, kimyoterapiya va nurlar terapiyasi – ko‘pincha yetarli samarali bo‘la olmaydi va ularning og‘ir yon ta'sirlari mavjud. So‘nggi o‘n yillikda saraton immunologiyasidagi tub bilimlarning chuqur o‘zgarishi **immunoterapiyani** saraton davosining to‘rtinchi ustuni sifatida paydo bo‘lishiga olib keldi. Ushbu innovatsion yondashuvning magsadi bemorning o‘z immun tizimini "qurol" sifatida ishlatishdir.

1. Immunologik asos: saraton immunitetdan qanday qochadi?

Saraton davolashda immunoterapiyaning muvaffaqiyati, avvalo, saraton hujayralarining immun tizimidan qanday qochish mexanizmlarini tushunishga bog‘liq. Saraton hujayralari o‘zlarining "not-self" (o‘zga) sifatida tan olinishiga to‘sqinlik qilish uchun bir nechta hiyla-nayranglardan foydalanadi:

* Immun nazorat nuqtalarini faollashtirish: Normal sharoitda immunitet tizimining o‘ziga qarshi hujum qilmasligi (avtoimmunnikning oldini olish) uchun immun nazorat nuqtalari (immune checkpoints) mavjud. Saraton hujayralari bu mexanizmlarni o‘zlariga nisbatan ishlatadi. Masalan, ular o‘zlarining sirtida PD-L1 molekulasini ifodalaydilar, bu molekula T-limfotsitlardagi PD-1 retseptoriga birikib, T-hujayraning faollashuvini va apoptotik yo‘ldan o‘tishini bloklaydi.[1]

* Titroq mikro-muhitni (Tumor Microenvironment) shakllantirish: Saraton atrofidagi muhit immun javobni bostiradigan hujayralar (Regulyator T-limfotsitlar, M2 makrofaglar) va moddalar (TGF-β, IL-10) bilan to‘lib ketadi. Bu immunosupressiv muhit saratonga qarshi T-limfotsitlar va tabiiy o‘ldiruvchi (NK) hujayralar faoliyatini inhibe qiladi.

* Antigenlarning past ifodalanishi: Saraton hujayralari immun tizimi tomonidan tanib olinishi uchun zarur bo‘lgan antigenlarni (masalan, MHC I molekulalari) kam ifodalashi mumkin.

2. Zamonaviy immunoterapiya yo‘nalishlari va ularning yutuqlari

Immun Nazorat Nuqtasi Inhibitorlari (Immune Checkpoint Inhibitors - ICI) - Bu eng keng tarqalgan va muvaffaqiyatli immunoterapiya turi. Ular T-limfotsitlarning faollashuvini bloklovchi maniyalarni (brakelarni) olib tashlaydi.

* Anti-PD-1 / Anti-PD-L1 Inhibitorlari (Pembrolizumab, Nivolumab, Atezolizumab): PD-1/PD-L1 o‘zaro ta'sirini bloklab, T-limfotsitlarning saraton hujayralariga hujum qilish qobiliyatini tiklaydi. Metastatik melanoma, o‘pka saratoni, buyrak saratoni, qalqonsimon bez saratoni va boshqalarda hayotni uzaytirish va ba'zi hollarda uzoq muddatli remissiyaga erishishda ajoyib natijalar ko‘rsatdi.[2]

* Anti-CTLA-4 Inhibitori (Ipilimumab): Bu birinchi tijoratlashtirilgan immun nazorat nuqtasi inhibitori bo‘lib, T-hujayralarning to‘liq faollashishi uchun zarur bo‘lgan ikkinchi signalni berishga yordam beradi. Melanoma davolashda muvaffaqiyatli qo‘llaniladi, ko‘pincha anti-PD-1 terapiyasi bilan kombinatsiyada ishlatiladi.

Yutuq: Bemorlarning bir qismida (10-40%, saraton turiga qarab) davolashdan yillar o‘tgach ham davom etadigan **barqaror va uzoq muddatli javob** kuzatiladi, bu an'anaviy terapiyalarda kam uchraydigan hodisa. Biroq, asorat sifatida kuchli autoimmun reaksiyalar (ichak, teri, buyrak, endokrin a'zolarni zararlash) rivojlanishi mumkin.

Adoptiv Hujayraviy Terapiya (Adoptive Cell Transfer - ACT) - Bu usulda bemorning o‘z immun hujayralari olinadi, ular **in vitro** sharoitda modifikatsiya qilinadi, ko‘paytiriladi va keyin organizmga qayta kiritiladi.

* CAR-T Terapiya: Eng dolzarb yo‘nalish. Bemorning T-limfotsitlariga genetik jihatdan Ximerik Antigen Retseptori (CAR) kiritiladi. Bu retseptor saraton hujayrasidagi ma'lum bir antigenni (masalan, CD19 limfoma hujayralarida) MHC molekulasiga bog‘liq bo‘lmagan holda tanib olish va hujum qilish imkonini beradi. Tisagenlecleucel (Kymriah) va Axicabtagene ciloleucel (Yescarta) kabi preparatlar refrakter B-hujayrali o‘tkir limfoblastik leykemiya va katta B-hujayrali limfomada 80-90% gacha remissiyaga erishishni ta'minladi.[3]

* TIL Terapiya (Tumor-Infiltrating Lymphocytes): Saraton to‘qimasidan olingan, lekin titroq mikro-muhit tomonidan bostirilgan T-limfotsitlar laboratoriyada ko‘paytirilib, interleukin-2 (IL-2) bilan birga qayta kiritiladi. Metastatik melanomada yuqori samaradorlik ko‘rsatdi.

Yutuq: Boshqa usullar bilan davolanmaydigan (refrakter) qon saratonlarida umidsiz holatdagi bemorlarni davolash imkoniyati. Asosiy muammo – **"toksiklik"** (sitokin bo‘roni) va hozirgi vaqtda faqat qon saratonlari uchun mo‘ljallanganligi.

Monoklonal Antitelolar (mAbs) - Antitelolar saraton hujayralarini bevosita "belgilash" va immun hujumiga olib kelish yoki ularning hayotiylik yo‘llarini to‘sish uchun ishlatiladi.

* Immunomodulyator mAbs: Yuqorida tilga olingan ICI lar shu guruhga kiradi.

* "Belgilovchi" mAbs: Rituximab (anti-CD20) B-hujayrali limfomalarda, Trastuzumab (anti-HER2) HER2+ ko‘krak saratonida qo‘llaniladi. Ular saraton hujayrasini belgilab, unga qarshi immun javobni, masalan, komplementga bog‘liq sitotoksiklik yoki antiteloga bog‘liq hujayraviy sitotoksiklikni boshlaydi.

Saraton Vaksinalari - An'anaviy profilaktik vaksinalardan (masalan, HPV vaksinasi) farqli o‘laroq, terapevtik vaksinalar allaqachon mavjud bo‘lgan saratonni davolash uchun mo‘ljallangan.

* Antigen-spesifik vaksinalar: Ma'lum bir saraton antigeniga qarshi javobni keltirib chiqarish uchun ishlatiladi (masalan, Sipuleucel-T prostata saratoni uchun).

* Neyoantigen vaksinalari: Bu personalizatsiyalangan yondashuv bo‘lib, har bir bemorning saratoni o‘ziga xos mutatsiyalari (neyoantigenlar) asosida individual vaksina yaratiladi. Bu immun tizimni aynan shu bemorning saraton hujayralarini tanib olishga "o‘rgatadi". Hozirda klinik sinov bosqichida.

3. Muammolar va kelajak yo‘nalishlari

Immunoterapiyaning asosiy cheklovlari quyidagilardan iborat:

1. Samaradorlikning noaniqligi: Barcha bemorlar javob bermaydi. Bunga sabab – immunosupressiv titroq mikro-muhit, kam immunogenlik (kam mutatsiyalar), antigenlarni ifodalashning yo‘qligi.

2. Immun bog‘liq yon ta'sirlar (irAEs): O‘z to‘qimalariga qarshi autoimmun reaksiyalar hayot uchun xavfli bo‘lishi mumkin.

3. Narx: Immunoterapiya kursi juda qimmat (o‘n minglab dollar), bu ko‘plab bemorlar uchun arzon emas.

4. Barqaror javobning cheklanganligi: Ba'zi bemorlarda boshlang‘ich javobdan keyin qarshilik (rezistentlik) rivojlanadi.

Kelajakdagi ishlanmalar:

* Kombinatsiyalashgan terapiyalar: Immunoterapiyani bir-biri bilan (masalan, anti-CTLA-4 + anti-PD-1) yoki kimyoterapiya, nurlar terapiyasi, nishonli terapiya, antiangiogenik dorilar bilan birlashtirish samaradorlikni oshirishga va‘da bermoqda.

* Yangi nishonlar: OX40, LAG-3, TIM-3 kabi yangi immunnazorat nuqtalari bo‘yicha tadqiqotlar olib borilmoqda.

* Mikrobiomni modulyatsiya qilish: Ba'zi tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ichak mikrobiomasining tarkibi immunoterapiyaga javobga ta'sir qilishi mumkin. Probiotiklar yordamida mikrobiomni optimallashtirish samaradorlikni oshirishga yordam berishi mumkin.[4]

* Universal CAR-T va TCR terapiyalar: Donordan olingan "tayyor" yoki off-the-shelf CAR-T hujayralarini ishlab chiqish, bu jarayonni arzonlashtirishi va tezlashtirishi mumkin.

Xulosa

Rak immunoterapiyasi onkologiya sohasida tub o‘zgarishlarni amalga oshirdi va og‘ir metastatik saraton bilan og‘rigan bemorlar uchun umid manbai bo‘lib qoldi. **Immun nazorat nuqtasi inhibitorlari** va **CAR-T terapiya** kabi yo‘nalishlar ba'zi saraton turlarida hayotni uzaytirish va hatto davolash imkoniyatini yaratdi. Bu yutuqlar immunitet tizimining saratonga qarshi kurashishdagi ajoyib kuchini va uning nozik mexanizmlarini maqsadli boshqarish imkoniyatini namoyish etdi.

Biroq, immunoterapiya hali ham o‘zining bolalik bosqichida. Samaradorlikning noaniqligi, immun bog‘liq yon ta'sirlar va yuqori narx hozirgi kunning asosiy muammolaridir. Kelajak immunoterapiyani boshqa davolash usullari bilan optimal kombinatsiyalash, yangi immunologik nishonlarni ochish va har bir bemor uchun individual yondashuvni ishlab chiqishda – ya'ni **personalizatsiyalangan immunoonkologiyada** yotadi. Immunitet tizimini saratonga qarshi qurol sifatida to‘liq qurollantirishga qaratilgan izlanishlar davom etar ekan, immunoterapiya tobora ko‘proq saraton turlarini mag‘lub etish va uni surunkali, boshqariladigan kasallikka aylantirish istiqbolini kuchaytirmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sharma, P., & Allison, J. P. (2015). The future of immune checkpoint therapy. Science, 348(6230), 56-61.

2. Ribas, A., & Wolchok, J. D. (2018). Cancer immunotherapy using checkpoint blockade. Science, 359(6382), 1350-1355.

3. June, C. H., O'Connor, R. S., Kawalekar, O. U., Ghassemi, S., & Milone, M. C. (2018). CAR T cell immunotherapy for human cancer. Science, 359(6382), 1361-1365.

4. Gopalakrishnan, V., Spencer, C. N., Nezi, L., Reuben, A., Andrews, M. C., Karpinets, T. V., ... & Wargo, J. A. (2018). Gut microbiome modulates response to anti–PD-1 immunotherapy in melanoma patients. Science, 359(6371), 97-103.

5. Topalian, S. L., Hodi, F. S., Brahmer, J. R., Gettinger, S. N., Smith, D. C., McDermott, D. F., ... & Sznol, M. (2012). Safety, activity, and immune correlates of

anti–PD-1 antibody in cancer. *New England Journal of Medicine*, 366(26), 2443-2454.

6. National Cancer Institute (NCI). Immunotherapy to Treat Cancer.
7. American Society of Clinical Oncology (ASCO). Cancer Immunotherapy.

BOSHLANG‘ICH TA’LIM ONA TILI DARSLARIDA O‘QUVCHILARDA BOSQICHMA-BOSQICH KREATIVLIKNI RIVOJLANTIRISH MODELI

Jumayeva Hulkar Panji qizi
Termiz davlat pedagogika instituti
Boshlang'ich ta’lim yo‘nalishi
2-kurs talabasi
jumayevahulkar4@gmail.com
+998505778316
Qulmuminov O‘rolboy Safar o‘g‘li
Termiz davlat pedagogika instituti
Boshlang’ichta’lim kafedrasi o‘qituvchisi
qulmuminovoral@gmail.com
+998995265624

Annotatsiya: Maqolada boshlang‘ich ta’limda ona tili darslari jarayonida kreativlikni bosqichma-bosqich rivojlantirishga asoslangan zamonaviy model yoritiladi. Ushbu model o‘quvchilarning yosh xususiyatlari, psixologik ehtiyojlari va tilni egallash jarayoniga mos holda ishlab chiqilgan bo‘lib, o‘quvchilarni erkin fikrlash, mustaqil xulosa chiqarish, tahliliy yondashish, yangi g‘oya yaratish va matn tuzish kompetensiyalarini shakllantirishga qaratilgan. Tadqiqot jarayonida kreativlikni rivojlantirishning uch asosiy tarkibiy qismi – til hodisalarini idrok etish, ijodiy tahlil qilish va mustaqil matn yaratish bosqichlari batafsil yoritiladi. Maqola natijalari ushbu model ona tili darslarining samaradorligini oshirish va o‘quvchilarning lingvistik kompetensiyasini rivojlantirishda muhim omil bo‘lishini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: kreativlik, ijodiy fikrlash, ona tili darslari, boshlang‘ich ta’lim, lingvistik kompetensiya, matn yaratish, metodika.

Kirish: Bugungi globallashgan jamiyatda ta’lim sifatiga qo‘yilayotgan talablar tobora ortib bormoqda. O‘quvchi shaxsini mustaqil fikrlay oladigan, muammoni tahlil qilib yechim topa oladigan, ijodiy yondashuvga ega, o‘z fikrini ravon ifoda eta oladigan shaxs sifatida shakllantirish boshlang‘ich ta’limning eng ustuvor maqsadlaridan biridir. Bu jarayonda ona tili darslari muhim o‘rin tutadi, chunki til – tafakkur vositasi, muloqot quroli va intellektual rivojlanish asosidir. Tilni o‘rganish jarayoni o‘quvchida

mushohada, kuzatuvchanlik, tasavvur, nutqiy faollik, mantiqiy fikrlash kabi qator psixologik jarayonlarni rivojlantiradi.

Ona tili darslarida kreativlikni shakllantirish – bu o‘quvchini oddiy reproduktiv yodlashdan olib chiqib, uni mustaqil tahlil qiluvchi, o‘ylovchi, o‘z g‘oyasini yaratib ifoda eta oladigan shaxsga aylantirishning eng samarali yo‘lidir. Kreativlik o‘quvchining o‘z fikrini yangicha yo‘sinda bayon etishi, mavjud voqelikni o‘zgacha ko‘ra olishi, turli yechimlarni ko‘ra bilishi, shuningdek til materiallaridan erkin foydalana olishini ta’minlaydi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari yosh xususiyatiga ko‘ra sinchkov, qiziquvchan, tasavvuri keng bo‘lgani uchun kreativlikni aynan shu bosqichda rivojlantirish eng maqbul hisoblanadi.

Shu bois mazkur maqolada ona tili darslarida kreativlikni rivojlantirishning bosqichma-bosqich modeli ishlab chiqilgan. Modelning har bir bosqichi o‘quvchi faoliyatini faollashtiruvchi, o‘quvchini o‘ylashga undovchi, erkin va ijodiy izlanishga yo‘naltiruvchi metodlar bilan boyitilgan. Ushbu bosqichlar bir-birini izchil to‘ldirib boradi va yakunda o‘quvchining mustaqil matn yaratish qobiliyatini shakllantirishga xizmat qiladi.

Bugungi ta’lim islohotlari boshlang‘ich ta’lim bosqichidan boshlab o‘quvchilarning mustaqil, tahliliy va ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishni taqozo etmoqda. Ayniqsa, ona tili darslari o‘quvchilarda til sezgirligi, nutq madaniyati, mantiqiy mushohada va matn tuzish kompetensiyasini rivojlantirishning eng muhim manbalaridan biri hisoblanadi. Ona tili nafaqat til hodisalarini o‘rgatadi, balki bolalarning fikriy dunyosini kengaytiradi, tafakkurini shakllantiradi, ularning kuzatuvchanligi, tasavvuri va muloqot madaniyatini rivojlantiradi.

Kreativlik — bu faqatgina ijodiy hikoya yozish yoki rasm tasvirlash emas, balki o‘quvchining mavjud bilimlardan kelib chiqib yangi g‘oya yaratishi, o‘z nuqtai nazarini argumentlar bilan ifoda etishi, muqobil yechimlar taklif qila olishi kabi murakkab fikrlash jarayonidir. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari psixologik jihatdan qiziquvchan, faol, tez tasavvur qiluvchi bo‘lgani sababli ularda kreativlikni shakllantirish juda qulay jarayondir. Biroq bu jarayon tasodifiy emas, balki metodik jihatdan puxta o‘ylangan, bosqichma-bosqich va izchil bo‘lishi kerak.

Asosiy qism: Boshlang‘ich ta’limda kreativlikni rivojlantirish avvalo yosh psixologiyasiga tayanadi. Bu yoshda bola atrof-muhitni rangli, jonli va o‘ziga xos tarzda qabul qiladi. Tilni o‘rganish jarayoni ham shu rang-baranglik asosida tashkil etilishi lozim. Shuning uchun kreativlikni shakllantirishning birinchi tarkibiy bosqichi til hodisalarini qiziqarli tarzda idrok etishdan boshlanadi. O‘quvchi uchun har bir so‘z, har bir rasm, har bir matn kichik topishmoq, sirli hodisa sifatida ko‘rinishi kerak.

So‘zlar ustida o‘ynash, tovushlarni taqqoslash, so‘zlardan yangi ma’no yasash, sinonim-topshiriqlar, rasm asosida gaplar tuzish, berilgan so‘zga kreativ tarzda izoh topish kabi mashqlar ana shu jarayonni boshlaydi. Bu bosqich o‘quvchini ijod uchun ichki tayyorgarlikka keltiradi, unda “fikr yaratish”ga bo‘lgan qiziqishni uyg‘otadi. Til hodisalarini idrok etish jarayoni qanchalik emotsional va jonli bo‘lsa, keyingi bosqichlarda o‘quvchi shunchalik faol ijod qiladi. Kreativlikni rivojlantirishning ikkinchi tarkibiy qismi o‘quvchining tahliliy fikrlashini shakllantirishdir. Bu bosqichda o‘quvchi nafaqat so‘z ustida o‘ynaydi, balki matn ustida fikrlaydi, savollar beradi, sabab-oqibatni aniqlaydi, voqeani davom ettiradi, o‘z nuqtayi nazarini bayon etadi. O‘qituvchi o‘quvchini mustaqil fikrlashga undaydigan savollar orqali yo‘naltiradi. Masalan, matnga yangi sarlavha qo‘yish, matn voqealarini qayta tartiblash, qahramon xarakterini o‘zgartirib ko‘rish, “agar voqea boshqacha tugaganida-chi?”, “sen qahramon o‘rnida bo‘lsang nima qilarding?” kabi topshiriqlar o‘quvchini muammoga noodatiy yondashishga, taxmin qilishga, muqobil yechimlar yaratishga o‘rgatadi. Bu bosqich o‘quvchining mustaqil xulosaga kelish, tahlil qilish, asosli fikr bildirish, turli pozitsiyalarni solishtirish qobiliyatini rivojlantiradi.

Kreativlikni shakllantirishning uchinchi tarkibiy qismi o‘quvchining mustaqil ijodiy matn yaratish bosqichidir. Bu bosqichda o‘quvchi oldingi ikki bosqichda shakllangan ko‘nikmalariga tayanadi va o‘z ijodiy mahsulini yaratadi. Rasm asosida hikoya tuzish, berilgan so‘zlardan ertak yaratish, ikki qahramon o‘rtasida dialog tuzish, hikoyani davom ettirish, maqolga ijodiy sharh yozish, voqeani dramatizatsiya qilish kabi topshiriqlar ushbu bosqichning amaliy asosini tashkil etadi. O‘quvchi bu jarayonda o‘z tasavvuri, his-tuyg‘usi, hayotiy tajribasi, kuzatuvchanligi va til boyligidan foydalanadi. Matn yaratish jarayoni bolada nutqiy ravonlikni, mantiqiy izchillikni, badiiy tasvir vositalaridan foydalanish malakasini va eng muhimi, ijodkorlik hissini shakllantiradi. Shu jarayonlar izchil amalga oshirilganda, ona tili darslari o‘quvchi uchun zerikarli grammatik mashg‘ulotlar emas, balki ijodiy izlanishlar maydoniga aylanadi. O‘quvchi o‘qiganini tahlil qila oladi, tinglaganini qayta hikoya qila oladi, ko‘rganidan yangi voqea yaratadi, so‘zlardan mazmun yasay oladi. Bu esa o‘quvchining nutqiy rivojlanishiga bevosita ta’sir qiladi. Creative fikrlashga asoslangan ona tili darslari o‘quvchini nafaqat lingvistik jihatdan, balki intellektual, emotsional, ijtimoiy jihatdan ham rivojlantiradi.

Boshlang‘ich sinflarda kreativ fikrlash nutqiy faoliyat bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan jarayondir. O‘quvchi so‘z ustida ishlash, gap tuzish, matn yaratish, tinglab tushunish, o‘qish va tahlil qilish jarayonida o‘zining tafakkur salohiyatini namoyon etadi. Bosqichma-bosqich rivojlantirish modeli o‘quvchi rivojlanishining tabiiy ketma-

ketligiga mos bo‘lib, u uch asosiy yo‘nalishni qamrab oladi: til materiallarini kreativ qabul qilish, ijodiy topshiriqlar orqali mustaqil fikrlashni faollashtirish va matn asosida yangi g‘oyalar yaratish.

Birinchi bosqich o‘quvchilarni til hodisalarini idrok etishga jalb etuvchi qiziqarli metodlardan foydalanishni nazarda tutadi. Masalan, so‘z bilan o‘ynash, rasm asosida gap tuzish, so‘zlarning turli ma’no qatlamlarini topish, kichik matnlardagi yashirin mazmunni aniqlash kabi mashqlar kreativ qiziqishni uyg‘otadi. Ushbu bosqichda asosiy maqsad — tilga nisbatan sezgirlikni, tafakkur moslashuvchanligini shakllantirishdir.

Ikkinchi bosqichda o‘quvchi til materiali asosida mustaqil va ijodiy fikrlar yaratishga o‘rgatiladi. Bunda matndan yangi sarlavha topish, gaplarni kreativ tarzda davom ettirish, “agar shunday bo‘lganda…” usulida voqeani o‘zgartirib bayon qilish, matn qismlarini qayta kompozitsiya qilish kabi topshiriqlar samarali hisoblanadi. Bu bosqichda o‘quvchilar hali mavjud bo‘lgan til birliklari ustida ijod qiladi, lekin ularni qayta kashf etishga urinadi.

Uchinchi bosqich esa o‘quvchining mustaqil matn yaratish faoliyati bilan yakunlanadi. Bu yerda o‘quvchi o‘z g‘oyasi, mavzuga munosabati va tasavvuriga tayangan holda yangi mazmun yaratadi. Erkin mavzuda kichik hikoya tuzish, maqolga kreativ sharh yozish, rasm asosida badiiy tasvir yaratish, dialoglar uyushtirish va dramatizatsiya elementlaridan foydalanish o‘quvchining ijodiy potentsialini to‘liq ochib beradi. O‘qituvchi esa bu jarayonda yo‘naltiruvchi, rag‘batlantiruvchi va tahlil qiluvchi rolini bajaradi. Bosqichma-bosqich yondashuv o‘quvchilarda sistematik ijodiy fikrlashni shakllantirib, ularning lug‘at boyligi, nutq madaniyati, mantiqiy mushohada qobiliyatini sezilarli darajada rivojlantiradi. Bu modelni ona tili darslarida qo‘llash natijasida o‘quvchilarda o‘qish va yozish ko‘nikmalarining sifat darajasi ham ortadi, chunki kreativlik nutq faoliyatining barcha komponentlariga ta’sir ko‘rsatadi.

Xulosa: Boshlang‘ich ta’limda ona tili darslarida kreativlikni rivojlantirish o‘quvchi shaxsini har tomonlama kamolga yetkazishning samarali yo‘lidir. Kreativlikni bosqichma-bosqich rivojlantirish modeli o‘quvchining tilga bo‘lgan munosabatini o‘zgartiradi, uni passiv bilim oluvchidan faol ijodkor shaxsga aylantiradi. Til hodisalarini qiziqarli idrok etish o‘quvchini ijodga tayyorlasa, ijodiy tahlil uni mustaqil fikr egasiga aylantiradi, mustaqil matn yaratish esa uning ijodiy salohiyatini to‘liq namoyon etadi. Ushbu modelni ona tili darslarida qo‘llash o‘quvchilarda nutqiy kompetensiya, tafakkur moslashuvchanligi, ijodkorlik, tahliliy va tanqidiy fikrlash, yangi g‘oya yaratish kabi muhim ko‘nikmalarni shakllantiradi. Mazkur yondashuv boshlang‘ich ta’limdagi ona tili darslarini mazmunan boyitadi,

o‘quvchini erkin fikrlovchi va ijodkor shaxs sifatida tarbiyalaydi hamda ta’limning sifat va samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Boshlang‘ich ta’limda ona tili darslarida kreativlikni rivojlantirish o‘quvchining nutqiy, mantiqiy va ijodiy salohiyatini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Bosqichma-bosqich modelning qo‘llanilishi o‘quvchilar til hodisalarini chuqurroq anglashiga, mustaqil fikrlar yaratishiga va original matnlar yozishiga katta imkoniyat yaratadi. Bu yondashuv o‘quvchining shaxsiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlab, uni kelajakda erkin fikrlovchi, tashabbuskor va ijodkor shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi. Maqolada taklif etilgan model amaliyotda qo‘llanilganda ona tili darslari faollik, qiziqish va ijodkorlik bilan boyigan o‘quv jarayoniga aylanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Kulmuminov, U., & Mukhtarova, L. (2023). POSSIBILITIES OF CREATIVE THINKING AND ITS MANIFESTATION IN THE EDUCATIONAL PROCESS. Open Access Repository, 4(02), 81-84.
2. Kulmuminov, U. (2023). CREATIVE TEACHING IN THE DEVELOPMENT OF CREATIVE EDUCATION. Open Access Repository, 4(2), 434-437.
3. KULMOMINOV, O. (2023). ISSUES OF DEVELOPMENT OF STUDENT'S CREATIVE SKILLS IN WORLD SCIENCE. World Bulletin of Social Sciences, 27, 54-56.
4. Kulmominov, O. (2023). TECHNOLOGY FOR DEVELOPMENT OF CREATIVE THINKING SKILLS OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN NATURAL SCIENCE TEACHING. Open Access Repository, 9(10), 112-116.
5. Kulmominov, O., & Ibragimova, F. (2024). DEVELOPMENT OF CREATIVE ABILITY OF STUDENTS IN PRIMARY EDUCATION AS A PEDAGOGICAL PROBLEM. World Bulletin of Social Sciences, 34, 66-69.
6. Kulmominov, O. (2024). Creative Thinking Of Students In Primary Education And Methods Of Its Display In The Educational Process. Pedagogical Cluster-Journal of Pedagogical Developments, 2(5), 283-289.

BOSHLANG‘ICH SINF MATEMATIKA DARSLARIDA MANTIQIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH

Mirzayeva Hulkar

Termiz davlat pedagogika instituti

Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi talabasi

Ilmiy rahbar: **Boynazarova Nilufar tilovmurot qizi**

Termiz davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf matematika darslarida o‘quvchilarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Mantiqiy fikrlash shaxs intellektual rivojlanishining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, aynan boshlang‘ich ta’lim bosqichida uning poydevori shakllanadi. Maqolada mantiqiy fikrlash tushunchasi, uning psixologik-pedagogik asoslari, matematika fanining bu jarayondagi o‘rni, shuningdek, samarali metod va usullar tahlil qilinadi. Mantiqiy masalalar, didaktik o‘yinlar, muammoli vaziyatlar va interfaol yondashuvlar orqali o‘quvchilarning tahlil qilish, solishtirish, umumlashtirish va xulosa chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish yo‘llari ko‘rsatib beriladi.

Kalit so‘zlar: mantiqiy fikrlash, boshlang‘ich sinf, matematika ta’limi, tafakkur, interfaol metodlar, didaktik o‘yinlar.

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы развития логического мышления учащихся начальных классов на уроках математики. Логическое мышление является важной составляющей интеллектуального развития личности, основы которого закладываются именно в начальной школе. Раскрываются сущность понятия логического мышления, его психолого-педагогические основы и роль математики в формировании мыслительных операций. Особое внимание уделяется эффективным методам и приёмам развития логического мышления: логическим задачам, дидактическим играм, проблемным ситуациям и интерактивным технологиям обучения.

Ключевые слова: логическое мышление, начальная школа, обучение математике, мышление, интерактивные методы.

Abstract

The article deals with the issues of developing logical thinking of primary school pupils in mathematics lessons. Logical thinking is an essential component of intellectual development, the foundations of which are formed at the primary education stage. The paper analyzes the concept of logical thinking, its psychological and pedagogical bases, and the role of mathematics in developing thinking skills. Effective methods such as logical tasks, didactic games, problem-based learning and interactive approaches are considered as key tools for enhancing pupils' analytical and reasoning abilities.

Keywords: logical thinking, primary education, mathematics teaching, thinking skills, interactive methods.

Kirish

Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning faqatgina bilim olishigina emas, balki ularning mustaqil fikrlashi, muammoli vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qila olishi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarda mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish kelgusidagi ta'lim jarayonining muvaffaqiyatini belgilab beradi.

Matematika fani mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda yetakchi fanlardan biri hisoblanadi. Chunki matematik bilimlar nafaqat hisoblash ko'nikmalarini, balki tahlil qilish, solishtirish, umumlashtirish, sabab-oqibat bog'lanishlarini aniqlash kabi tafakkur amallarini rivojlantiradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda matematik ta'lim jarayonini tashkil etish, mantiqiy topshiriqlardan unumli foydalanish, interfaol metodlarni qo'llash pedagog oldida turgan muhim vazifalardan biridir.

Asosiy qism

Mantiqiy fikrlash tushunchasining mohiyati

Mantiqiy fikrlash — bu insonning predmet va hodisalar o'rtasidagi bog'lanishlarni anglash, ularni tahlil qilish va asoslangan xulosalar chiqarish qobiliyatidir. U tafakkurning eng yuqori shakllaridan biri bo'lib, bilimlarni ongli ravishda o'zlashtirishga xizmat qiladi.

Psixologik tadqiqotlarga ko'ra, boshlang'ich maktab yoshida bolalarda konkret-amaliy tafakkur ustun bo'ladi. Shu sababli mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda ko'rgazmalilik, amaliy faoliyat va o'yin elementlari muhim rol o'ynaydi.

Matematika fanining mantiqiy fikrlashni rivojlantirishdagi o‘rni

Matematika darslarida:

Mantiqiy zanjirlarni tuzish;

Qoidalarni asoslab berish;

Masalani tahlil qilish va yechim yo‘lini topish;

Umumlashtirish va xulosa chiqarish

Kabi faoliyatlar doimiy ravishda amalga oshiriladi. Bu esa o‘quvchilarning fikrlash faoliyatini faollashtiradi.

Matematik tushunchalar (son, amal, tenglik, tengsizlik) mantiqiy operatsiyalarni rivojlantirish uchun qulay vosita hisoblanadi.

Boshlang‘ich sinfda mantiqiy fikrlashni rivojlantirish metodlari

Mantiqiy masalalar-Mantiqiy masalalar o‘quvchini oddiy hisoblashdan tashqari, fikrlashga, taxmin qilishga, turli yechim variantlarini izlashga undaydi.

Didaktik o‘yinlar-O‘yin texnologiyalari bolalarning yosh xususiyatlariga mos bo‘lib, ularni faol ishtirokchi sifatida jalb etadi.

Muammoli vaziyatlar-O‘qituvchi tomonidan yaratilgan muammoli vaziyatlar o‘quvchini mustaqil fikrlashga va izlanishga undaydi.

Interfaol metodlar-“klaster”, “aqliy hujum”, “insert”, “venn diagrammasi” kabi metodlar mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda samarali hisoblanadi.

Amaliy mashg‘ulotlarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirish

Amaliy mashg‘ulotlar davomida:Rasmli masalalar;Sxemalar bilan ishlash; Guruhli ishlash;Savol-javoblar.O‘quvchilarning fikrlash jarayonini yanada faollashtiradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf matematika darslarida mantiqiy fikrlashni rivojlantirish o‘quvchilarning intellektual salohiyatini oshirishda muhim ahamiyatga ega. To‘g‘ri tanlangan metod va vositalar orqali o‘quvchilarda mustaqil, tanqidiy va mantiqiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish mumkin. Bu esa ularning keyingi ta’lim bosqichlarida muvaffaqiyatli o‘qishiga mustahkam zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov i.a. **yuksak ma’naviyat — yengilmas kuch. –** toshkent, 2008.

2. Abdullayeva q. **Boshlang‘ich ta’lim metodikasi.** – toshkent, 2020.
3. G‘ofurov a. **Matematika o‘qitish metodikasi.** – toshkent, 2019.
4. Davletshin m. **Umumiy psixologiya.** – toshkent, 2018.
5. Yakimanskaya i.s. **развивающее обучение.** – москва, 2017.
6. Polya g. **How to solve it.** – princeton, 2014.
7. Oecd**. Innovative learning environments.** – paris, 2019.

125

TURIZM INDUSTRIYASIDAGI INKLYUZIV YONDASHUVLAR

Nurullayeva Malika Samadjon qizi

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti o‘qituvchisi

Annotatsiya: Tezisda zamonaviy globallashuv jarayonlari va barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish sharoitida turizm sanoatidagi inklyuziv yondashuvlar ko‘rib chiqiladi. Inklyuziv turizmning aholi turli toifalarining turistik resurslar va xizmatlardan teng foydalanishini ta’minlashga qaratilgan fanlararo konsepsiya sifatidagi mohiyati ochib berilgan. Inklyuziv amaliyotlarni amalga oshirishning asosiy yo‘nalishlari, jumladan, qulay infratuzilma, raqamli xizmatlar va davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlashning institutsional mexanizmlarini rivojlantirish tahlil qilinmoqda. Inklyuziv turizmning turistik destinatsiyalar raqobatbardoshligini oshirish va barqaror rivojlanish maqsadlarini amalga oshirish omili sifatidagi iqtisodiy va ijtimoiy ahamiyati asoslangan.

Kalit so‘zlar: turizm, inklyuziv turizm, turizm industriyasi, qulay muhit, barqaror rivojlanish, universal dizayn, ijtimoiy mas’uliyat, raqamli inklyuziya.

Tobora chuqurlashib borayotgan globallashuv va ijtimoiy-iqtisodiy ustuvorliklarning o‘zgarishi sharoitida turizm sohasini rivojlantirishga tobora ko‘proq ijtimoiy mas’uliyat va inklyuziv o‘sish nuqtai nazaridan qaralmoqda. Turizm iqtisodiyotning foyda olishga yo‘naltirilgan sohasi sifatidagina namoyon bo‘lmay, ijtimoiy adolatni, hududiy mutanosiblikni, aholi turli guruhlarining ijtimoiy ne’matlardan teng foydalanishini ta’minlash vositasi ahamiyatiga ega bo‘lib bormoqda. Shu nuqtai nazardan, arzon, xavfsiz va sifatli turizm muhitini shakllantirishga qaratilgan inklyuziv yondashuvlar alohida ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Inklyuziv turizm turizm iqtisodiyoti, ijtimoiy siyosat, barqaror rivojlanish nazariyasi, urbanizatsiya va xizmat ko‘rsatish tizimlarini boshqarish chorrahasida joylashgan keng qamrovli fanlararo tushunchadir. Uning nazariy-metodologik asosi bo‘lib imkoniyatlar tengligi, kamsitmaslik va universal dizayn tamoyillari xizmat qiladi, ular turizm infratuzilmasi, mahsulotlari va xizmatlarini strategik rejalashtirish va loyihalash bosqichidayoq inson ehtiyojlarining xilma-xilligini hisobga olishni nazarda tutadi. Turistning o‘rtacha ehtiyojlariga yo‘naltirilgan an’anaviy modeldan farqli o‘laroq, inklyuziv yondashuv turistik tizimni foydalanuvchilarning turli

toifalariga proaktiv moslashtirishni nazarda tutadi. Turizm sanoatida inklyuziv yondashuvlarni amalga oshirishning asosiy yo‘nalishi arzon qo‘llash uchun qulay infratuzilmani shakllantirishdir. Bu transport tizimlari, joylashtirish vositalari, turistik namoyish obyektlari va jamoat joylarini harakatlanish imkoniyati cheklangan shaxslar uchun moslashtirishni o‘z ichiga oladi. Shu bilan birga, inklyuzivlik faqat qurilish tomondan yaratilgan qulaylikdan iborat emas. Axborotdan foydalanish imkoniyati, raqamli xizmatlarni rivojlantirish, shuningdek, alohida ehtiyojli sayyohlarga xizmat ko‘rsatish sohasida kompetensiyalarga ega bo‘lgan kadrlarni kasbiy tayyorlash muhim rol o‘ynaydi. Inklyuziv turizmning iqtisodiy ahamiyati ilgari foydalanilmagan talab segmentlarini jalb qilish orqali turistik bozor sig‘imini kengaytirishda namoyon bo‘ladi. Xalqaro tashkilotlarning baholashicha, nogironligi bo‘lgan shaxslar va ularga hamrohlik qiluvchi shaxslarning umumiy turistik salohiyati jahon turistik oqimlarining salmoqli ulushini tashkil etadi. Shu nuqtai nazardan, inklyuziv yechimlarga sarmoya kiritish sezilarli darajada multiplikativ ta’sirga ega bo‘lib, daromadlar, bandlik va milliy hamda mintaqaviy darajadagi turistik yo‘nalishlarning raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Barqaror rivojlanish konsepsiyasi nuqtayi nazaridan turizmdagi inklyuziv yondashuvlar BMTning Barqaror rivojlanish kun tartibidagi maqsadlari, xususan, ijtimoiy tengsizlikni kamaytirish, barqaror shaharlarni shakllantirish va mas’uliyatli iste’molni rivojlantirish maqsadlari bilan o‘zaro bog‘liq. Inklyuziv tamoyillarning turizm amaliyotiga integratsiyalashuvi iqtisodiy rivojlanishning ijtimoiy yo‘naltirilgan modelini shakllantirishga yordam beradi, bunda iqtisodiy samaradorlik ijtimoiy va gumanistik qadriyatlar bilan uyg‘unlashadi. Inklyuziv turizmni rivojlantirishda davlat siyosati alohida o‘rin tutadi. Normativ-huquqiy tartibga solish, qulay muhit standartlarini ishlab chiqish va joriy etish, shuningdek, davlat-xususiy sheriklik mexanizmlari inklyuziv amaliyotlarni barqaror joriy etish uchun institutsional shart-sharoitlarni shakllantiradi. Ushbu chora-tadbirlarning samaradorligi ko‘p jihatdan davlat hokimiyati organlari, biznes tuzilmalari va fuqarolik jamiyati institutlari o‘rtasidagi muvofiqlashtirish darajasi bilan belgilanadi. Turizm industriyasini raqamlashtirish inklyuziv yondashuvlarni amalga oshirish uchun qo‘shimcha imkoniyatlar ochadi. Raqamli platformalar, moslashuvchan funksiyalarga ega mobil ilovalar va sun’iy intellekt elementlaridan foydalanish sayyohlik tajribasini shaxsiylashtirish va ishtirok etish to‘siqlarini minimallashtirish imkonini beradi. Shu bilan birga, raqamli tengsizlik muammosi o‘z dolzarbligini saqlab qolmoqda va raqamli savodxonlik va texnologiyalardan foydalanish imkoniyatini oshirish bo‘yicha tizimli chora-tadbirlarni talab qilmoqda.

Shunday qilib, turizm industriyasida inklyuziv yondashuvlarni fakultativ yo‘nalish sifatida emas, balki uning uzoq muddatli rivojlanishining strategik resursi sifatida ko‘rib chiqish lozim. Ularni joriy etish raqobatbardosh, barqaror va ijtimoiy yo‘naltirilgan turizm tizimini shakllantirishga yordam beradi, bu esa global ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarishlar sharoitida turizm salohiyati shakllanayotgan mamlakatlar uchun ayniqsa dolzarbdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. **UN Tourism (UNWTO).**
   Accessible Tourism for All: An Opportunity within Our Reach. — Madrid: UNWTO, 2016.
2. **UN Tourism (UNWTO).**
   Tourism and the Sustainable Development Goals – Journey to 2030. — Madrid: UNWTO, 2018.
3. **OECD.**
   Tourism Trends and Policies. — Paris: OECD Publishing, последние выпуски.
4. Darcy, S., Dickson, T.
   A Whole-of-Life Approach to Tourism: The Case for Accessible Tourism Experiences. // Journal of Hospitality and Tourism Management, 2009.
5. Buhalis, D., Michopoulou, E.
   Information-enabled tourism destination marketing: Addressing the accessibility market. // Current Issues in Tourism, 2011.

THE CONCEPT OF IRONY IN JANE AUSTEN'S NOVELS

Bahronova Dilfuza Yòldosh qizi

Master's degree student

Foreign Language anda Social Sciences,

Asia Internatsional Universitety, Uzbekistan

E-mail: sherzoddilfuz0298@gmail.com

Abstract: Jane Austen's fiction is distinguished by its nuanced and deliberate use of irony, which operates as a central mechanism for social criticism, character exploration, and thematic complexity. This paper examines the diverse manifestations of irony—including verbal, situational, and dramatic forms—in three of Austen's key novels: Pride and Prejudice (1813), Emma (1815), and Persuasion (1817). Through detailed textual analysis, the study illustrates how irony reveals the tensions between outward appearances and underlying realities within Regency society, especially regarding marriage, class hierarchy, and gender roles. Austen's ironic narrative stance, frequently articulated through free indirect discourse, establishes a reflective distance that encourages readers to reassess social conventions while maintaining a tone of restrained humor. The analysis indicates that irony in Austen's novels extends beyond comic effect, functioning as an ethical framework that promotes self-recognition and moral development in both characters and readers. This sustained use of irony plays a vital role in the lasting relevance and intellectual richness of Austen's literary works.

Keywords: Jane Austen, irony, verbal irony, situational irony, dramatic irony, social satire, Regency society, free indirect discourse

INTRODUCTION

Jane Austen (1775–1817), who wrote during England's Regency era, authored six completed novels that remain influential in both popular readership and literary scholarship. Her narrative voice is marked by sharp wit, stylistic moderation, and a keen sensitivity to human conduct as observed within the restricted social world of the provincial gentry. A defining element of this narrative style is irony, which operates as both a rhetorical strategy and a structural principle, enabling Austen to examine and

question contemporary social institutions without resorting to explicit moral instruction.In literary terms, irony typically arises from a disparity between anticipation and outcome, or between expressed meaning and underlying intention. Austen employs this device with exceptional skill to expose the irrationalities of social norms, particularly the financial motivations shaping marriage, the artificiality of class distinctions, and the social constraints placed upon women. As Marvin Mudrick has noted, Austen's use of irony serves a dual purpose of "defense and discovery": it protects the author from overt engagement with contentious social issues while simultaneously uncovering fundamental insights into human behavior and societal values.The famous opening sentence of Pride and Prejudice illustrates this ironic method: "It is a truth universally acknowledged, that a single man in possession of a good fortune, must be in want of a wife." This supposedly self-evident claim is gradually undermined throughout the novel, revealing instead the societal expectation that women must secure economic security through marriage. Comparable ironic patterns can be found in Emma and Persuasion, where misunderstanding, self-delusion, and misguided influence result in both humorous and emotionally resonant reversals.The purpose of this paper is to examine the forms and functions of irony in these three novels, contending that Austen's ironic mode elevates social comedy into a vehicle for serious moral reflection. Through close analysis of selected passages, the study demonstrates how irony contributes to character growth, thematic depth, and sustained reader involvement.

METHODS

This research employs qualitative literary analysis grounded in close reading of primary texts. The selected novels—Pride and Prejudice, Emma, and Persuasion—represent Austen's mature works and offer rich examples of ironic techniques. Standard editions (Oxford World's Classics or Penguin Classics) were consulted for accuracy in quotations.

The methodology follows traditional literary criticism, identifying instances of verbal irony (sarcasm or understatement in dialogue and narration), situational irony (discrepancy between expected and actual outcomes), and dramatic irony (reader's superior knowledge over characters). Particular attention is paid to Austen's use of free indirect discourse, a narrative mode that blends character thoughts with the omniscient narrator's ironic commentary.

Secondary sources, including critical studies by Marvin Mudrick (Jane Austen: Irony as Defense and Discovery, 1952), D.W. Harding ("Regulated Hatred: An Aspect of the Work of Jane Austen," 1940), and more recent analyses from feminist and narratological perspectives, inform the interpretation. Examples were systematically categorized by type of irony and novel, with cross-comparisons to identify patterns in Austen's evolving style from the exuberant Pride and Prejudice to the subtler Persuasion.

No quantitative methods were applied, as the focus remains on interpretive depth rather than statistical occurrence of ironic instances.

RESULTS

Verbal Irony

Verbal irony plays a dominant role in Jane Austen's dialogue and narrative commentary. In Pride and Prejudice, Mr. Bennet frequently relies on ironic understatement as a means of managing the frustrations of his marriage. When Mrs. Bennet laments her nerves, his seemingly respectful response—praising them as long-standing "friends"—ironically exposes the persistence of domestic discord while preserving a tone of amused detachment.Elizabeth Bennet similarly adopts this ironic mode, particularly in her sarcastic remarks about Darcy. Her assertion that Darcy possesses "no defect" because he openly admits to them communicates not admiration but criticism, emphasizing the misunderstandings that shape their early interactions.In Emma, verbal irony often emerges through the contrast between the heroine's confident judgments and the narrator's subtle corrections. Emma's praise of Mr. Elton as an ideal match for Harriet is undermined by narrative cues such as "Emma imagined" or "Emma could not resist," which gently signal the unreliability of her perceptions and foreshadow ironic reversal.By contrast, Persuasion employs a more restrained form of verbal irony. Sir Walter Elliot's excessive self-regard is quietly ridiculed through his admiration of his own reflection in shop windows, presented with mock seriousness that heightens the sense of absurdity.

Situational Irony

Situational irony in Austen's novels is generated through the subversion of expectations. In Pride and Prejudice, Darcy's dismissive remark that Elizabeth is merely "tolerable" becomes deeply ironic when he later proposes marriage, having come to love her profoundly. Likewise, Charlotte Lucas's sensible decision to marry

Mr. Collins overturns romantic ideals, ironically ensuring material security while exposing the economic realities underlying marriage.Emma is structured almost entirely around situational irony. Emma's attempts at matchmaking repeatedly misfire: her efforts to unite Harriet with Mr. Elton culminate in his proposal to Emma, while her discouragement of Harriet's attachment to Mr. Martin ultimately results in a successful and socially advantageous marriage. The most striking irony occurs when Emma recognizes her own feelings for Mr. Knightley only upon suspecting Jane Fairfax as a potential rival.In Persuasion, Anne Elliot's youthful decision to reject Captain Wentworth, influenced by family pressure, leads to prolonged regret. Wentworth's later return as a prosperous and respected naval officer reverses earlier power relations, rendering the cautious advice once given to Anne misguided and shortsighted.

Dramatic Irony

Dramatic irony strengthens reader involvement by granting insight that characters lack. In Pride and Prejudice, readers become aware of Darcy's growing affection well before Elizabeth, particularly through his discreet intervention in Lydia's elopement, thereby intensifying the irony of Elizabeth's lingering bias.In Emma, readers detect Mr. Knightley's jealousy and deepening attachment long before Emma herself, which lends her misunderstandings a comic yet sympathetic quality.Persuasion utilizes dramatic irony with notable subtlety, especially through Wentworth's letter. Readers recognize the persistence of his love through his behavior long before Anne fully understands, culminating in his emotionally charged confession of unwavering affection.

Narrative Techniques Enhancing Irony

Austen's use of free indirect discourse is essential to her ironic method. In Emma, passages frequently merge the heroine's private reflections—such as her assumptions about Harriet's plans—with the narrator's gently ironic commentary, exposing self-deception. Comparable narrative blending in Pride and Prejudice and Persuasion produces complex layers of meaning, allowing irony to operate simultaneously at the levels of character consciousness and narrative judgment.

DISCUSSION

Austen's use of irony fulfills several closely related purposes. To begin with, it enables pointed social critique without distancing or offending her contemporary audience. By indirectly ridiculing financially motivated marriages and exaggerated class

consciousness, Austen avoids the explicit moral instruction typical of sentimental fiction.Secondly, irony functions as a catalyst for character development. Central figures such as Elizabeth Bennet and Emma Woodhouse progress through moments of self-recognition, often prompted by ironic reversals. Elizabeth's acknowledgment of her own misjudgment—"Till this moment I never knew myself"—and Emma's humiliation following the incident at Box Hill both represent turning points in moral awareness.Furthermore, irony actively engages readers by aligning them with the narrator's perspective. This shared ironic stance encourages readers to evaluate both individual behavior and broader social values, fostering ethical reflection rather than uncritical sympathy.When compared with contemporaries such as Fanny Burney or Maria Edgeworth, Austen's ironic method appears notably more restrained and less overtly instructional. In contrast to the harsh pessimism of Swiftian satire, Austen's irony retains a tone of humor and optimism, implying the possibility of personal reform through insight rather than despair.From a feminist critical standpoint, Austen's irony reveals the restrictive conditions shaping women's lives, where limited autonomy necessitates subtle and strategic social maneuvering. At the same time, her ironic lens remains evenly balanced, subjecting male arrogance and self-importance to comparable scrutiny.An examination of Austen's novels also reveals a clear progression in ironic style. Pride and Prejudice is marked by lively verbal exchanges, Emma by complex patterns of situational irony, and Persuasion by a quieter, more reflective irony that mirrors its themes of loss, endurance, and emotional maturity.

Ultimately, irony elevates Austen's fiction beyond the realm of light romance, transforming it into a sustained examination of social behavior and human error.

Conclusion

Irony permeates Jane Austen's novels as their central artistic and intellectual principle. Through its verbal, situational, and dramatic manifestations—reinforced by the technique of free indirect discourse—Austen uncovers the gap between outward appearances and underlying realities within Regency society while guiding her characters toward greater self-awareness.Her ironic perspective converts depictions of provincial life into broadly applicable reflections on pride, prejudice, vanity, and fidelity. By drawing readers into a position of ironic distance, Austen promotes active moral interpretation rather than passive emotional response.This enduring narrative strategy accounts for the continued relevance of her work, as modern audiences readily identify comparable social contradictions in their own contexts. Austen's irony remains

a model of subtle yet incisive literary critique, confirming her place among the most accomplished satirists in English literature.Future scholarship may further examine how Austen's irony is reshaped in film and television adaptations or explore comparative studies with later practitioners of irony, such as Henry James and Edith Wharton.

REFERENCES

1.Austen, Jane. Pride and Prejudice. 1813. Oxford World's Classics, 2008.

2.Austen, Jane. Emma. 1815. Penguin Classics, 2003.

3.Austen, Jane. Persuasion. 1817. Oxford World's Classics, 2004.

4.Mudrick, Marvin. Jane Austen: Irony as Defense and Discovery. Princeton UP, 1952.

5.Harding, D.W. "Regulated Hatred: An Aspect of the Work of Jane Austen." Scrutiny, vol. 8, 1940, pp. 346–62.

6.Lodge, David. Language of Fiction. Routledge, 1966.

7.Tave, Stuart M. Some Words of Jane Austen. U of Chicago P, 1973.

XXI ASRDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR
Volume 03, Issue 12, 2025

THE SEMANTIC REPRESENTATION OF THE CONCEPT "BEAUTY" IN UZBEK AND ENGLISH LANGUAGE CULTURE

Nasridinova Sitora Utkirovna

Assistant Teacher, Department of Philology, Asia International University,

Bukhara, Uzbekistan

Ergasheva Sug'diyona O'lmas qizi

MA Student, Department of Philology, Asia International University,

Bukhara, Uzbekistan

E-mail: sugdiyonaergasheva1@gmail.com

Abstract

Beauty is one of the most important aesthetic concepts in human cognition and cultural consciousness. The present study purpose to explore the semantic representation of the concept "beauty" in Uzbek and English language cultures from a cognitive and cultural linguistic perspective. The research is conducted within a comparative framework. The methods applied in this study include conceptual analysis, semantic interpretation, and comparative analysis of metaphorical and evaluative language units. The theoretical basis of the research relies on Conceptual Metaphor Theory, semiotics, and cultural semantics. The results of the study show that while beauty is a universal concept, its linguistic realization differs considerably across cultures.In Uzbek culture, the notion of beauty is largely associated with inner virtue, humility, and a connection with nature, while in English culture, more importance is given to physical appearance, personal uniqueness, and aesthetic appreciation. The study finds that cultural values and the national perspective significantly effect how the concept of "beauty" is semantically constructed in both languages.

Key words: concept, beauty, semantics, cultural linguistics, metaphor.

Introduction

In modern linguistic studies, special attention is paid to the analysis of concepts as key elements of cognitive and cultural worldview. Concepts reflect how people perceive reality and encode their experience through language. One of the most

universal yet culturally specific concepts is beauty. Although beauty is recognized in all cultures, its interpretation and linguistic expression vary depending on historical, social, and cultural factors.

The concept of beauty is not limited to physical appearance; it also includes moral, spiritual, and social dimensions. Therefore, the study of beauty in different language cultures allows researchers to identify both shared human values and culture-specific semantic features. This article aims to analyze the semantic representation of the concept “beauty” in Uzbek and English language cultures.

Materials and Methods

The study is based on qualitative research methods. The main materials of the research include lexical units, metaphorical expressions, and evaluative descriptions related to the concept of beauty in Uzbek and English. A comparative approach is applied to identify similarities and differences between the two language cultures.

The theoretical framework integrates several key approaches: Conceptual Metaphor Theory, which explores how metaphors shape our understanding of abstract ideas; semiotic analysis, which interprets beauty as a culturally constructed sign; and cultural-semantic analysis, which examines how social and historical contexts influence the formation of meaning.

Result and Discussion

The analysis shows that in Uzbek language culture, beauty is often associated with inner purity, ethical behavior, and harmony with nature. Linguistic expressions frequently compare beauty to natural elements such as flowers, the moon, and spring, emphasizing balance and modesty.Beauty is seen in a positive light when it demonstrates moral excellence.

In English language culture, beauty is primarily linked to visual attractiveness and individual perception. Metaphors related to light, radiance, and perfection are commonly used. The discussion of beauty often focuses on external appearance and personal charm. Despite these differences, both cultures perceive beauty as a socially valued and desirable quality.

Conclusions

The study shows that while the idea of “beauty” is universal, the way it is understood and expressed varies across cultures. In Uzbek culture, beauty is closely

tied to moral and spiritual qualities, whereas in English-speaking cultures, it is more focused on appearance and personal expression. These distinctions highlight the influence of cultural values and perspectives. Overall, the findings offer valuable insights for research in cultural linguistics and intercultural communication.

References

1. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). Metaphors We Live By. Chicago: University of Chicago Press.

2. Peirce, C. (1931–1958). Collected Papers of Charles Sanders Peirce. Harvard University Press.

3. Williams, R. (1976). A Vocabulary of Culture and Society. London: Fontana.

4. Kövecses, Z. (2010). Metaphor: A Practical Introduction. Oxford: Oxford University Press.

5. Sharifzoda, S. (2018). Cultural concepts in Uzbek linguistics. Journal of Philology, 4, 45–52.

XXI ASRDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR
Volume 03, Issue 12, 2025

THE NOUN AND ITS STRUCTURAL AND SEMANTIC TYPES AND SYNTACTICAL FUNCTIONS IN THE SENTENCES

Teshaboyeva Nafisa Zubaydulla qizi

Jizzakh branch of the National University of uzbekistan

named after Mirzo Ulug ‘bek

The Faculty of Psychology, the department of Foreign languages

Philology and teaching languages

nafisateshaboyeva@gmail.com

Student of group 402-22: Murodova Sevinch Muxtor qizi

Abstract: This paper provides a comprehensive examination of the noun as one of the fundamental components of English grammar. The study investigates both the structural and semantic dimensions of nouns, emphasizing how form and meaning interact to shape syntactical behavior. Structurally, the paper discusses simple, derivative, and compound nouns, outlining the morphological principles that determine their formation. Semantically, it analyses major noun categories, including concrete and abstract nouns, animate and inanimate nouns, proper and common nouns, as well as countable and uncountable types, demonstrating how these classifications reflect the conceptual organization of the world in language. Furthermore, the article explores the syntactical functions of nouns in various sentence models, focusing on their roles as subjects, direct and indirect objects, complements, objects of prepositions, and adverbial modifiers. Special attention is given to how structural complexity and semantic distinctions influence the distribution of nouns within sentence patterns. Through descriptive analysis supported by linguistic examples, the paper aims to clarify the multi-layered nature of nouns and highlight their central role in ensuring grammatical coherence and communicative clarity. Overall, the study contributes to a deeper understanding of how noun forms and meanings operate together in shaping English sentence structure.

Key words: dimensions of nouns, derivative, compound, noun categories, concrete and abstract nouns, animate and inanimate nouns, proper and common nouns,

countable, uncountable, complements, adverbial modifier, hierarchical structures, sentence patterns, legal nuance, hyponymy, meronymy, synonymy, antonymy, linguistic category, precision, syntax.

The noun, as a universal grammatical category, has attracted the attention of many linguists, who regard it as the backbone of sentence structure and the principal means of naming reality. According to Otto Jespersen, nouns serve as the "linguistic containers of experience," allowing humans to categorize the world through language. This idea highlights that nouns are not merely words but cognitive tools that help structure perception. In English, the noun system demonstrates remarkable variety, both in form and meaning, which directly influences how sentences are organized. One important dimension of nouns is their morphological behavior. Scholars such as Randolph Quirk note that English nouns exhibit a flexible morphological system in which the same root can produce several forms depending on syntactic needs. For instance, the root nation yields national, international, nationality, and nationalism, showing how a single base can generate a network of related meanings. This morphological productivity enables English to expand its vocabulary efficiently. What makes this noteworthy is that morphology often interacts with syntax: a derived noun such as development tends to appear in more formal registers and academic texts, while its verb base develop is more common in spoken language. Another significant aspect concerns the way nouns encode classification and cognition. Cognitive linguists, including George Lakoff, argue that nouns reflect how humans group entities into categories. For example, bird is a basic-level noun, while robin is more specific and animal more general. These layers of categorization shape how speakers conceptualize the world. The choice of a noun can also signal perspective: calling a place a village, town, or city is not simply descriptive but also evaluative, revealing the speaker's interpretation of scale, population, or importance.

Nouns also demonstrate rich context-dependent behavior. A single noun may shift meaning depending on syntactic position or discourse environment. For instance, glass may refer to a material ("The window is made of glass"), an object ("She broke a glass"), or even a measurement ("He drank two glasses"). As Michael Halliday explains in his functional grammar theory, nouns frequently acquire new meanings through their participation in different "registers" of communication, showing that sentence function and discourse type can reshape lexical meaning. Nouns participate in patterns of modification that reveal important grammatical relationships. In English, a noun may be modified by adjectives (a bright idea), other nouns (a summer dress), or

whole clauses (the book that I bought). The interesting point, emphasized by Huddleston and Pullum, is that noun modifiers form hierarchical structures. For example, in a small red wooden box, the order of modifiers is not arbitrary: size → color → material. Native speakers intuitively follow this hierarchy, demonstrating that nouns interact with a subtle underlying grammar even outside explicit rules.

Another unique characteristic of nouns is their ability to engage in metaphorical and metonymic extensions, a phenomenon frequently discussed by Lakoff and Johnson. Words such as heart, light, or path take on abstract meanings (the heart of the matter, a path to success). Such extensions show that the noun system is not static but dynamically shaped by culture, metaphor, and conceptual association. This adds depth to the study of nouns because it reveals how grammar and cognition interact to create meaning beyond literal reference. In syntax, nouns do far more than occupy the roles of subject or object. They often form complex noun phrases that function as cohesive units within sentences. Consider: “The rapid expansion of digital communication technologies has transformed society.” Here, the noun expansion serves as the head of a long, layered phrase involving both prepositional and adjectival modification. Scholars like Downing and Locke emphasize that these complex noun phrases are a hallmark of academic and formal English, enabling writers to condense information efficiently. Beyond formal syntax, nouns contribute to cohesion and textual flow. Halliday explains that repeated nouns, pronoun substitution (it, they), and semantic chains help maintain continuity in discourse. For example, a text may begin with “A remarkable discovery was made…” and later refer to “the finding”, “this discovery”, or “the phenomenon”. Such shifts demonstrate how nouns help structure discourse logically and keep the reader oriented.

Finally, nouns hold an important place in semantic relations, such as synonymy (child–kid), antonymy (friend–enemy), hyponymy (rose–flower), and meronymy (wheel–car). These relationships influence vocabulary choice and meaning precision. For instance, a writer may deliberately select juvenile instead of child to achieve a formal tone, or residence instead of house to convey legal nuance. Such choices highlight the stylistic and communicative power that nouns possess.

The noun is one of the core parts of speech in English and plays a crucial role in shaping sentence structure and meaning. As a linguistic category, the noun combines formal, semantic, and functional characteristics, making it essential for communication. Nouns name people, objects, places, qualities, and abstract concepts;

therefore, the study of their types and functions helps understand how language organizes and expresses information.

1. Structural Types of Nouns

Structural classification focuses on how nouns are formed. English nouns can be divided into the following main groups:

1. Simple Nouns - These are nouns consisting of a single root without any affixes.

Examples: book, girl, water.

2. Derivative Nouns - These nouns are formed through prefixes or suffixes.

Common noun-forming suffixes include -ness, -ment, -tion, -er, -ity.

Examples: happiness, movement, teacher, ability.

3. Compound Nouns - Compound nouns are formed by combining two or more words that function as a single noun.

Examples: bedroom, greenhouse, toothpaste, mother-in-law.

4. Phrasal Nouns - These are multi-word expressions that function as a single noun unit.

Examples: state of mind, the rich, the unemployed.

2. Semantic Types of Nouns

Semantically, nouns are categorized according to the meaning they express.

1. Proper and Common Nouns - Proper nouns: specific names of people, places, organizations.

Examples: Sevinch, Uzbekistan, Jizzakh State University.

Common nouns: general names of things or beings.

Examples: city, teacher, flower.

2. Concrete and Abstract Nouns - Concrete nouns: objects that can be perceived through the senses.

Examples: apple, desk, dog.

Abstract nouns: names of ideas, qualities, states.

Examples: beauty, freedom, sadness.

3. Countable and Uncountable Nouns - Countable nouns can be counted and have plural forms.

Examples: cars, books, students.

Uncountable nouns represent substances or concepts that cannot be counted individually.

Examples: milk, information, sand.

4. Animate and Inanimate Nouns - Animate: living beings such as humans and animals.

Inanimate: objects without life.

5. Collective Nouns - These represent groups considere as a single unit.

Examples: family, team, audience.

3. Syntactical Functions of Nouns in the Sentence

Nouns perform several important grammatical functions within a sentence.

1. Noun as Subject - The subject is the main doer of the action.

Example: “The teacher explained the lesson.”

2. Noun as Direct Object - It receives the action of the verb.

Example: “She bought a new dress.”

3. Noun as Indirect Object - It indicates the recipient of the action.

Example: “I gave Sevinch a gift.”

4. Noun as Complement - Complements complete the meaning of the subject or object.

Subject complement: “She is a student.”

Object complement: “They elected him leader.”

5.Noun as Object of a Preposition - When used after prepositions like in, on, at, with.

Example: “He lives in Jizzakh.”

6.Noun as Adverbial Modifier - Though less common, nouns sometimes express time, place, or manner.

Example: “We met last Monday.”

In conclusion, the study of nouns, their structural diversity, semantic richness, and syntactical flexibility, reveals just how deeply this category is embedded in the architecture of the English language. As modern linguists have noted, nouns are not merely labels for objects or ideas but are fundamental cognitive instruments through which speakers organize experience and construct meaning. Their ability to shift roles across contexts—from concrete naming to abstract conceptualization—demonstrates their dynamic nature within evolving discourse practices.

The interaction between morphology and syntax shows that noun forms are not random; rather, they participate in systematic patterns that support clarity, precision, and stylistic variation. Semantic distinctions such as countability, animacy, or abstractness play a crucial role in shaping how speakers interpret the world and how information is framed within communication.

References

1. Nafisa, T. (2023). NOUNS AND THEIR GRAMMATICAL CATEGORIES. Новости образования: исследование в XXI веке, 2(16), 292-297.

2. Nafisa, T., & Marina, S. (2023). TEACHING AND LEARNING OF ENGLISH VOCABULARY IN TESL AND TEFL CLASSROOMS. International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research, 465-469.

3. Nafisa, T. (2023). THE USA ECONOMY, INDUSTRY, MANUFACTURING AND NATURAL RESOURCES OF GREAT BRITAIN. INTERNATIONAL JOURNAL OF RECENTLY SCIENTIFIC RESEARCHER'S THEORY, 1(9), 94-97.

4. Nafisa, T. (2023). Secondary ways of word formation. In Conference on Universal Science Research (Vol. 1, No. 12, pp. 109-112).

5. Teshaboyeva, N. (2023). Compound sentences in the English language. Yangi O'zbekiston taraqqiyotida tadqiqotlarni o'rni va rivojlanish omillari, 2(2), 68-70.

6. Teshaboyeva, N. Z. (2023). Modifications of Consonants in Connected speech. In Conference on Universal Science Research (Vol. 1, No. 11, pp. 7-9).

7. Teshaboyeva, N. Z., & Niyatova, M. N. (2021). General meanings of the category of tenses. International Journal of Development and Public Policy, 1(6), 70-72.

8. Zubaydulla, T. N. (2023). THE CLASSIFICATION OF SYNONYMS AND THEIR SPECIFIC FEATURES.". XXI ASRDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR" nomli respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi, 1(12), 126-131.

9. Teshaboyeva, N., & Yakubova, N. (2023). CHANGES OF MEANING OF WORDS. Центральноазиатский журнал образования и инноваций, 2(12), 126-129.

10. Teshaboyeva, N., & Erkaboyeva, S. (2024). TEACHING LISTENING WITH TECHNOLOGY. Молодые ученые, 2(35), 46-49.

TALABA QIZLAR IJTIMOIY FAOLLIGI DOLZARB IJTIMOIY PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

Nurmatova Nargiza Ulug‘bekovna
Profi University
Pedagogika va psixologiya kafedrasi dotsenti

Jahonda globalizatisya, madaniyatlararo integratsiya jarayoni kechayotgan bir davrda, yoshlarda, ayniqsa o‘quvchi qizlar, talaba qizlar, ayollarda ijtimoiy faollikni shakllantirish dunyo ta’lim siyosatida asosiy yo‘nalishga aylanmoqda. UNESCO ning “Education 2030: Incheon Declaration and Framework for Action”[1] dekloratsiyasida ta’limning global rivojlanish yo‘nalishlari belgilab olingan. Ushbu dekloratsiyada barqaror rivojlanish maqsadilari ta’lim olish, barchaning, ayniqsa, qizlar va ayollarning texnik, kasbiy va oliy ta’lim olishlarini kafolatlash, hamda gender tengligini ta’minlashga qaratilgan. Talaba qizlarning sifatli, uzluksiz ta’lim olishlari nafaqat ilmiy dunyoqarashlarini kengaytirishga yordam beradi balki, kasb hunar ham egallashlari kafolatlanadi. Bu esa o‘z navbatida butun dunyo talaba qizlarining ijtimoiy hayotiy faol inson bo‘lishlariga, shuningdek, talabchan, tanqidiy va mustaqil fikrlovchi ijtimoiy faol bo‘lishlariga xizmat qiladi.

Jahon miqiyosida oliy ta’limga e’tibor nihoyatda katta ahamiyat kasb etmoqda, jumladan, butun dunyo miqiyosida oxirgi 50 yil davomida qizlarning oliy ta’limga qamrovi yildan yilga oshib bormoqda. Lekin, ta’lim olish borasida bo’shliqlar ham mavjudligi kuzatilmoqda. 2024-yil UNESCO Statistika instituti tomonidan taqdim etilgan ma’lumotlarga ko’ra “Dunyo bo’yicha oliy ta’limga qabul qilingan talabalarning yarmidan ko’prog’ini tashkil qiligan bo’lishiga qaramasdan, STEAM yo’nalishi bo’yicha oliy ta’limda tahsil olayotgan talabalardan 35% inigina talaba qizlar tashkil etadi. Bu esa o’z navbatida oxirgi 10 yildan oshiq muddat davomida hecha qanday o’sish kuzatilmaganligini ko’rsatadi[2]”. Jahon miqiyosida ham oliy ta’lim muassasalarida tahsil olayotgan talaba qizlarning ijtimoiy faollogini oshirish eng muhim masalalardan biri bo ‘lib qolmoqda.

[1] Education 2030: Incheon Declaration and Framework for Action. UNESCO together with UNICEF, the World Bank, UNFPA, UNDP, UN Women and UNHCR organized the World Education Forum 2015 in Incheon, Republic of Korea, from 19 – 22 May 2015, hosted by the Republic of Korea. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000245656
[2] UNESCO. Global Education monitoring report. By: Silvia Montoya. New UIS data show that the share of women in STEM graduates stagnant for 10 years. 25 April 2024. https://world-education-blog.org/2024/04/25/new-uis-data-show-that-the-share-of-women-in-stem-graduates-stagnant-for-10-years/

Respublikamizda ham xotin-qizlarni har tomonlama qo'llab quvvatlashga davlat siyosati darajasida e'tibor qaratilib kelinmoqda. Yurtimizda "Qizlar akademiyasi" platformasi ham faoliya yuritmoqda.

Dunyoda kechayotgan bu jarayonlarga uyg'un tarzda, O'zbekistonda ham 2024-yildan boshlab qator muhim tashabbuslar amalga oshirilmoqda. Jumladan, "Qizlar akademiyasi" platformasi ishga tushirilib, 100 mingdan ortiq yosh ayollar moliyaviy, huquqiy va kasbiy savodxonlik asoslarida o'qitilmoqda[3]. "Tadbirkor ayollar kengashi" orqali talaba-qizlar mentorlik dasturlari va amaliy loyihalarda faol ishtirok etmoqda[4]. Shuningdek, Oila va xotin-qizlar qo'mitasi tomonidan kontrakt asosida o'qishga ajratilgan imtiyozli kvotalar orqali oliy ta'limga kirish imkoniyati kengaymoqda[5]. Biroq amaldagi ijtimoiy pedagogik texnologiyalar hali gender-sezgirlik, raqamli muhit va fuqarolik kompetensiyalarini birlashtirgan tizimli modelga ega emas. Shu bois, talaba-qizlar ijtimoiy faolligini rivojlantirishda zamonaviy ijtimoiy pedagogik texnologiyalarni takomillashtirish ilmiy va amaliy dolzarb masala sifatida namoyon bo'lmoqda.

Respublikamizda so'nggi yillarda olib borilayotgan islohotlar, xususan, oliy ta'lim tizimidagi yangilanishlar talaba-yoshlarning nafaqat kasbiy tayyorgarligi, balki ularning shaxsiy va ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirishga ham alohida e'tibor qaratmoqda. Oliy ta'lim muassasalarida nazariy bilimlarni amaliyotga tatbiq etish, mustaqil qaror qabul qilish, fuqarolik mas'uliyatini anglash va ijtimoiy pozitsiyasini mustahkamlashga qaratilgan ta'lim strategiyalari shakllanmoqda. "Yangi O'zbekiston" g'oyasi asosida sog'lom, bilimli, Vatanga sadoqatli, tashabbuskor va yetakchi yoshlarni tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Mazkur jarayonlarda talaba-qizlarning o'z o'rniga ega bo'lishi, ularning faolligini oshirishga xizmat qiluvchi ijtimoiy pedagogik texnologiyalarni zamonaviy yondashuv asosida qayta ishlab chiqish dolzarb masalaga aylangan. Gender tengligi, inklyuziv ta'lim, raqamli savodxonlik va ijtimoiy sheriklik kabi yo'nalishlar talaba-qizlarning ijtimoiy-huquqiy va madaniy kompetensiyalarini rivojlantirishda ustuvor pedagogik tamoyillarga aylanmoqda. Bu esa oliy ta'lim muassasalarida ijtimoiy pedagogik texnologiyalarning mazmuni, shakl va metodlarini yangilash, gender-adolat va ijtimoiy tenglik mezonlariga asoslangan modelni joriy etishni talab etmoqda.

Talaba qizlar ijtimoiy faolligi muammosi zamonaviy ijtimoiy-pedagogik tadqiqotlarda muhim o'rin egallaydi. Ijtimoiy faollik tushunchasi shaxsning jamiyat hayotida ongli, tashabbuskor va mas'uliyatli ishtirok etishini ifodalaydi. Pedagogik

[3] "Qizlar akademiyasi" platformasi haqida. Daryo.uz. 23.02.2024.
[4] Tadbirkor ayollar kengashi faoliyati haqida. Daryo.uz, 2024.
[5] Oila va xotin-qizlar qo'mitasi rasmiy ma'lumotlari. 2024.

nuqtayi nazardan ijtimoiy faollik shaxsning ijtimoiy tajribani o‘zlashtirishi, ijtimoiy munosabatlarga kirishishi hamda jamiyat manfaatlariga mos faoliyat olib borishi jarayonida namoyon bo‘ladi.

Ijtimoiy faollikning nazariy asoslari falsafa, sotsiologiya, psixologiya va pedagogika fanlarining o‘zaro integratsiyasi asosida shakllangan. Sotsiologik yondashuvda ijtimoiy faollik shaxsning ijtimoiy rollarni bajarishi va ijtimoiy institutlar faoliyatidagi ishtiroki bilan belgilanadi. Psixologik yondashuvda esa u shaxsning ehtiyojlari, motivlari, qiziqishlari hamda o‘zini namoyon qilishga bo‘lgan ichki intilishi bilan izohlanadi. Pedagogik yondashuvda ijtimoiy faollik tarbiya va ta’lim jarayonida shakllantiriladigan muhim shaxsiy sifat sifatida qaraladi.

Talaba qizlar ijtimoiy faolligining shakllanishi yosh davriga xos psixologik xususiyatlar bilan chambarchas bog‘liq. Talabalik davri shaxsning ijtimoiy pozitsiyasi, fuqarolik mas’uliyati va mustaqil fikrlash qobiliyati rivojlanadigan muhim bosqich hisoblanadi. Aynan shu davrda talaba qizlarda ijtimoiy jarayonlarga nisbatan qiziqish kuchayadi, o‘z imkoniyatlarini namoyon etishga ehtiyoj ortadi. Biroq genderga oid ijtimoiy qarashlar, an’anaviy stereotiplar va muhit ta’siri ba’zan ularning ijtimoiy faolligini cheklovchi omil sifatida namoyon bo‘lishi mumkin.

Talaba qizlar ijtimoiy faolligi jamiyatning barqaror rivoji va fuqarolik jamiyatini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega bo‘lgan dolzarb ijtimoiy-pedagogik muammo hisoblanadi. Ularning ijtimoiy hayotdagi faol ishtiroki shaxsiy kamolot, fuqarolik mas’uliyati va kasbiy yetuklikning shakllanishiga xizmat qiladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, talaba qizlar ijtimoiy faolligining rivojlanishi ta’lim muassasasida yaratilgan pedagogik shart-sharoitlar, ijtimoiy muhit va motivatsiya bilan chambarchas bog‘liq. Shu bois, ularni ijtimoiy faoliyatga jalb etish, tashabbuskorlik va liderlik ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan tizimli ijtimoiy-pedagogik ishlarni amalga oshirish jamiyatda faol va mas’uliyatli ayollar qatlamini shakllantirishning muhim omili hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Education 2030: Incheon Declaration and Framework for Action. UNESCO together with UNICEF, the World Bank, UNFPA, UNDP, UN Women and UNHCR organized the World Education Forum 2015 in Incheon, Republic of Korea, from 19 – 22 May 2015, hosted by the Republic of Korea. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000245656

2. UNESCO. Global Education monitoring report. By: Silvia Montoya. New UIS data show that the share of women in STEM graduates stagnant for 10

years. 25 April 2024. https://world-education-blog.org/2024/04/25/new-uis-data-show-that-the-share-of-women-in-stem-graduates-stagnant-for-10-years/

3. Oila va xotin-qizlar qo‘mitasi rasmiy ma’lumotlari. 2024.

THE MYTHOLOGICAL POETICS OF W.B.YEATS'S DRAMATURGY

Malikova Zubayda Abdixolikovna.

Osiyo xalqaro universitet magistranti

+998934975504

malikovazubayda89@gmail.com

Abstract: This thesis explores the mythological poetics in the dramaturgy of W. B. Yeats, focusing on how myth functions as a central element in his dramatic works. The study examines the role of Celtic mythology, symbolic imagery, and archetypal motifs in shaping Yeats's theatrical vision. It highlights how mythological structures serve not only aesthetic purposes but also philosophical and cultural functions, reflecting historical memory, spiritual experience, and national identity. The analysis demonstrates that Yeats's use of myth allows for a synthesis of poetic and theatrical elements, creating a multi-layered dramatic space that transcends the boundaries of time and realism. The findings underline the significance of myth as a tool for artistic innovation in Yeats's dramaturgy and its impact on modernist theatre.

Keywords: W. B. Yeats, dramaturgy, mythological poetics, Celtic mythology, symbolism, archetype, national identity, modernist theatre

W. B. Yeats, one of the most influential figures of modernist literature, integrated myth and symbolism as central components of his dramatic works. During the early 20th century, when traditional artistic forms were being questioned, Yeats turned to Celtic mythology, folklore, and archetypal motifs as a means to explore spiritual, historical, and cultural themes. His dramaturgy is characterized by a symbolic and poetic approach, prioritizing inner meaning over literal representation.

The mythological poetics in Yeats's plays functions on multiple levels. It provides a framework for exploring universal human experiences, including life, death, fate, and the pursuit of spiritual fulfillment. Through the use of myth, Yeats creates a theatrical space that transcends the ordinary, offering audiences both aesthetic pleasure and philosophical reflection. His plays often employ ritualistic gestures, minimalistic settings, and poetic language, highlighting the interconnection between myth and

dramatic form. The relevance of this study lies in understanding how Yeats's use of myth shapes his contribution to modernist theatre and literature. Analyzing the mythological elements in his dramaturgy reveals the depth of his artistic vision and underscores the enduring significance of myth as a tool for cultural expression and literary innovation. The analysis of W. B. Yeats's dramaturgy demonstrates that mythological poetics serves as a structural and thematic backbone of his plays. Unlike conventional realistic theatre, Yeats's works prioritize symbolic and ritualistic dimensions, using myth as a universal language to convey philosophical, spiritual, and cultural ideas. This approach enables the audience to engage with the plays on a deeper intellectual and emotional level. Celtic mythology, as employed by Yeats, is not merely decorative but serves as a medium for constructing an authorial vision of the world. Archetypal figures and mythic narratives are transformed into symbols that allow multiple interpretations, bridging personal, historical, and universal themes. Through these mythological structures, Yeats explores conflicts between human desire and fate, the spiritual and material, and the temporal versus the eternal. Furthermore, the mythological elements in his dramaturgy contribute to the innovation of theatrical form. Minimalist staging, poetic language, and ritualized actions create a symbolic stage space where myth operates as a dynamic, transformative force. This synthesis of poetic expression and dramatic technique establishes Yeats's theatre as a distinctive modernist experiment, emphasizing the role of myth as both an aesthetic and philosophical tool. Overall, the discussion confirms that the mythological poetics in Yeats's plays is integral to his literary and theatrical innovation. By merging myth with drama, Yeats not only revives cultural memory but also expands the possibilities of modernist theatre, highlighting the enduring significance of myth in understanding human experience and artistic expression.

Conclusion

The study of W. B. Yeats's dramaturgy highlights the central role of mythological poetics in shaping his artistic vision and theatrical innovation. Myth in his plays functions not only as a narrative element but also as a symbolic and philosophical framework, allowing the exploration of universal human experiences, cultural identity, and spiritual themes. Yeats's use of Celtic mythology and archetypal motifs creates a distinctive theatrical space that transcends conventional realism, combining poetic language, ritualistic gestures, and symbolic imagery. The discussion demonstrates that mythological structures in Yeats's dramaturgy serve multiple purposes: aesthetic, philosophical, and cultural. They provide insight into the interplay between personal,

historical, and universal dimensions of human existence while contributing to the development of modernist theatre. Overall, Yeats's integration of myth into his plays underscores the enduring significance of myth as a tool for artistic innovation, cultural expression, and literary exploration.

References:

1. Yeats, W. B. Plays for an Irish Theatre. London: Macmillan, 1903.
2. Yeats, W. B. The Collected Plays of W. B. Yeats. London: Macmillan, 1952.
3. Foster, R. F. W. B. Yeats: A Life. Oxford: Oxford University Press, 1997.
4. Ellmann, R. Yeats: The Man and the Masks. New York: W. W. Norton, 1973.
5. Jeffares, A. N. W. B. Yeats: A New Biography. London: Hutchinson, 1984.

BA'ZI BIR AJRALGAN YADROLI XUSUSIY INTEGRAL TENGLAMA VA UNI YECHISH

Xayrullayev Ismatulla Nurullayevich

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

"Iqtisodiyot va aniq fanlar" kafedrasi dotsenti

Tel: 93-221-08-59 e-mail: xayrullayev0809@mail.ru

Anvarova Xusniyagul Hamrali qizi

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

1-kurs magistranti

Tel: 91-078-24-30 e-mail: Anvarova@mail.ru

Ba'zi xususiy integral operatorlarning spektral xossalarini o'rganishda xususiy integral tenglamalarni yechish muhimdir. Shu sababli xususiy integral tenglama yechimini topish uchun Fredgolm II tur integral tenglamasini yechish usulidan foydalaniladi.

Agar integral tenglamada noma'lum funksiya ikki yoki ko'p o'zgaruvchili bo'lib, faqat bir o'zgaruvchisi bo'yicha integral olingan bo'lsa, bunday integral tenglama xususiy integral tenglama deb ataladi.

Biz quyida uzluksiz funksiyalar fazosi ya'ni $H = C[a,b] \oplus C[a,b]^2$ Banax fazosida quyidagi xususiy integral tenglamaning yechimini topish bilan shug'ullanamiz.

Bizga quyidagi bir jinisli bo'lmagan

$$f(x,y) + \lambda a(y) \int_a^b a(t) f(x,t) dt = g(x,y) \quad (1)$$

xususiy integral tenglama va unga mos

$$f(x,y) + \lambda a(y) \int_a^b a(t) f(x,t) dt = 0 \qquad (2)$$

bir jinisli xususiy integral tenglama berilgan bo`lsin.

Bu yerda $a(y)\in C[a,b]$, $g(x,y)\in C[a,b]^2$ lar berilgan uzluksiz funksiyalar. $f(x,y)$esa noma'lum funksiya, λ -parametr.

Teorema. Agar

$$\Delta(\lambda)=1+\lambda\int_a^b a^2(t)dt\neq 0$$

bo'lsa, u holda (1) tenglama λ – parametrning turli qiymatlarida yechimga ega va bu yechim quyidagi formula bilan aniqlanadi.

$$f(x,y)=g(x,y)-\frac{\lambda a(y)}{\Delta(\lambda)}\int_a^b a(t)g(x,t)dt \qquad (2)$$

Isboti. Berilgan (1) tenglamada

$$\int_a^b a(t)\,f(x,t)dt=\alpha(x) \qquad (3) \text{ deb}$$

belgilab olamiz. U holda (1) tenglamaning ko'rinishi

$$f(x,y)+\lambda a(y)\alpha(x)=g(x,y) \quad (4) \text{ dan iborat bo'ladi.}$$

(3) da $\alpha(x)$-noma'lum funksiya bo'lib, uni topish uchun (4) dan $f(x,y)$ ni quyidagicha yozib olamiz:

$$f(x,y)=g(x,y)-\lambda a(y)\alpha(x) \qquad (5)$$

$f(x,y)$ning topilgan bu qiymatini (3) tenglikda integral ostiga qo'yib quyidagiga ega bo'lamiz:

$$\alpha(x)=\int_a^b a(t)\left[g(x,t)-\lambda\alpha(x)a(t)\right]dt=\int_a^b a(t)g(x,t)dt-\lambda\alpha(x)\int_a^b a^2(t)dt$$

Oxirgi tenglikdan $\alpha(x)$ni quyidagicha topamiz:

$$\alpha(x)+\lambda\alpha(x)\int_a^b a^2(t)dt=\int_a^b a(t)g(x,t)dt$$

yoki

$$\alpha(x)\left(1+\lambda\int_a^b a^2(t)dt\right)=\int_a^b a(t)g(x,t)dt \qquad (6)$$

Oxirgi tenglikda

$\Delta(\lambda)=1+\lambda\int_a^b a^2(t)dt$ belgilab kiritsak, u holda

$$\alpha(x)\Delta(\lambda)=\int_a^b a(x)g(x,t)dt \qquad (7)$$

ifoda hosil bo`ladi.

(7) tenglikda $\Delta(\lambda)\neq 0$ yani $\Delta(\lambda)=1+\lambda\int_a^b a^2(t)dt\neq 0$ desak, u holda $\alpha(x)$ uchun $\alpha(x)=\frac{1}{\Delta(\lambda)}\int_a^b a(t)g(x,t)dt$ ga ega bo`lamiz.

$\alpha(x)$ ning topilgan bu qiymatini (5) tenglikka qo'yib (1) xususiy integral tenglama uchun

$$f(x,y)=g(x,y)-\frac{\lambda a(y)}{\Delta(\lambda)}\int_a^b a(t)g(x,t)dt$$

yechimni hosil qilamiz.

Teorema isbot bo`ldi..

Adabiyotlar:

1. Смирнов. В.И. Курс высшей математики, Т. 4. ч. 1. М.Наука, 1974.
2. М.Л.Краснов "Интегральные уравнение" Москва "Наука" 1975 г.
3. У.В. Ловитт "Линейные интегральные уравнения" Гос.тех. издат. Москва-1957

MUAMMONING QO‘YILISHI. MUAMMONI ISHLASH VA RIVOJLANTIRISH

To‘xtamishev Nodirbek Saloxiddin o‘g‘li
Termiz Davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti magistranti
Zoirov Sirojiddin Sahomiddin o‘g‘li
Termiz Davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti magistranti
Shaymardanova Mohichehra Alimardanovna
Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti kimyo muhandisligi kafedrasi dotsenti, t.f.f.d.

ANNOTATSIYA

Mazkur tezisda ilmiy tadqiqot jarayonida muammoning qo‘yilishi, uni ishlash va rivojlantirish bosqichlarining mazmun-mohiyati yoritilgan. Muammoning to‘g‘ri aniqlanishi tadqiqot maqsadi va vazifalarini belgilashda muhim ahamiyat kasb etishi asoslab berilgan. Shuningdek, muammoni nazariy jihatdan tahlil qilish hamda uni rivojlantirish orqali ilmiy va amaliy natijalarga erishish masalalari ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: muammo, muammoning qo‘yilishi, muammoni ishlash, muammoni rivojlantirish, ilmiy tadqiqot, tahlil, gipoteza.

Ilmiy tadqiqot faoliyatida muammoni aniqlash va to‘g‘ri qo‘yish muhim metodologik ahamiyatga ega. Har qanday ilmiy izlanish muayyan muammoni yechishga qaratilgan bo‘lib, uning mazmuni tadqiqotning yo‘nalishi va natijalarini belgilaydi. Shu sababli muammoning qo‘yilishi, uni ilmiy asosda ishlash va rivojlantirish masalalari alohida e’tibor talab etadi.

Muammoning qo‘yilishi tadqiqot jarayonining boshlang‘ich bosqichi bo‘lib, unda mavjud holat bilan kutilayotgan natija o‘rtasidagi ziddiyat aniqlanadi. Muammo amaliyotda uchrayotgan kamchiliklar, nazariy bilimlarning yetarli emasligi yoki yangi sharoitlarda eski yondashuvlarning samarasizligi natijasida yuzaga keladi.

Muammoni qo‘yishda uning dolzarbligi, o‘rganilish darajasi va tadqiqot uchun ahamiyati asoslab beriladi. To‘g‘ri qo‘yilgan muammo tadqiqot maqsadini aniq belgilashga hamda izlanish yo‘nalishini to‘g‘ri tanlashga imkon yaratadi.

Zamonaviy dunyoda hech bir ish kichik bo’lsada muammosiz hal bo’lmaydigandek tuyuladi. Muammolarni hal qila olish qobiliyati kishidagi vaqt va boshqa qayta topilmas narsalarni tejab qolishga yordam beradi. Hayotdagi barcha muammolarni bir xil vaqtda yoki bir xil usulda hal qilishning imkoni mavjud emas.

Qaysidir muammo ko’proq e’tibor va kamroq vaqt talab qilgan holda hal etilsa, boshqalarida aksincha – e’tiborsiz harakat asosida bo’lsa ham ko’proq vaqt davomida sabr qilish talab etiladi. Demak, umumiy holda aytish mumkinki, muammo bu – yechim talab qiladigan noaniq masala. Barcha muammolarning ikkita o‘xshash jihatlari mavjud: maqsad va to‘siq. Maqsad borligi uchun va unga intilganligimiz tufayli har doim muammolar yuzaga chiqaveradi. Maqsadni to‘sish mumkin bo‘lgan barcha masalalar muammo hisoblanadi. To‘siq esa har qanday maqsadga erishish jarayonida paydo bo‘ladigan holatdir.

Muammoni yechishda muammo tahlili, yechim yo‘llari va yechim topish bosqichlari bosib o‘tiladi. Masalan, aytaylik siz “Muhandislar uchun dasturlash asoslari” kursi asosida algoritmlash va dasturlashning boshlang‘ich va umumiy kursini o‘rganmoqchisiz. Bu yerda maqsadingiz o‘zlashtirish, bilim olish, ko‘nikma va malakalarni shakllantirish hisoblanadi. Ushbu maqsadga erishish uchun o‘quv kurslarini chuqurroq hamda o‘zingizga tanqidiy, masalaga esa tahliliy yondashishingiz kerak bo‘ladi.

Muhandislik masalalarinining yechimlarini aniqlash bosqichlarini ham yaxlit muammo yechish bosqichlari kabi hal qilish mumkin. Qo‘yilayotgan masala oddiy bo‘lsa, uni yechish vaqt va malaka talab etmasligi mumkin. Ammo yechim topilishi zarur bo‘lgan masalalar murakkab bo‘lganida insonga yordamchi vositalar zarur bo‘ladi. Yordamchi vositalar sifatida turli hisoblash qurilmalari (kalkulyator, kompyuter) ishlatiladi. Agar muhandislik hisoblarida kompyuterlardan foydalanmoqchi bo‘lsak, yechim topish uchun qanday bosqichlarni bosib o‘tishimiz kerak degan savollar yuzaga kelishi tabiiydir.

Muammoni ishlash bosqichida muammo chuqur tahlil qilinadi va nazariy jihatdan asoslanadi. Ushbu jarayonda muammoning kelib chiqish sabablari aniqlanadi, asosiy tushunchalarga aniqlik kiritiladi hamda tadqiqot gipotezalari shakllantiriladi.

Muammoni ishlash ilmiy mantiq, tizimli yondashuv va tahliliy fikrlashni talab etadi. Bu bosqich tadqiqotning metodologik poydevorini shakllantiradi.

Muammoni rivojlantirish bosqichi muammoni yechishga qaratilgan yangi g‘oya va yondashuvlarni ishlab chiqishni nazarda tutadi. Bu jarayonda muammoning yangi jihatlari ochib beriladi, taklif etilayotgan yechimlarning samaradorligi asoslanadi.

Muammoni rivojlantirish natijasida olingan ilmiy xulosalar amaliyotga tatbiq etish imkoniyatiga ega bo‘lib, keyingi tadqiqotlar uchun muhim asos bo‘lib xizmat qiladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, muammoning qo‘yilishi, ishlanishi va rivojlantirilishi ilmiy tadqiqotning uzviy bog‘liq bosqichlari hisoblanadi. Ushbu bosqichlarning izchil va ilmiy asosda amalga oshirilishi tadqiqotning samaradorligi va ilmiy ahamiyatini ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.

2. Saidahmedov N.S. Ilmiy tadqiqot metodologiyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2015.

3. Qodirov B.R. Ilmiy izlanish asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.

4. Abdurahmonov A. Ilmiy tadqiqot metodlari. – Toshkent: Toshkent davlat pedagogika universiteti nashriyoti, 2020.

5. Zunnunov A., Mahmudov M. Ilmiy tadqiqot ishlarini bajarish metodikasi. – Toshkent, 2019.

6. Umumta’lim va oliy ta’lim tizimida ilmiy-tadqiqot faoliyatini tashkil etish bo‘yicha metodik qo‘llanmalar to‘plami. – Toshkent, 2021.

SHOIR ESHQOBIL SHUKUR SHE'RIYATIDA OKKAZIONALIZMLARNING BADIIY XUSUSIYATI

f.f.f.d. (PhD) Ibragimov Xayrulla Hamdamovich
O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali dotsenti
Murodova Sevinch Muxtor qizi
O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali 4-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Eshqobil Shukur asarlaridagi badiiy til xususiyatlari, shoir she'riyatida uchraydigan okkazional birliklar, ularning tildagi semantik o‘ziga xosliklari, badiiy vazifalari va uslubiy ahamiyati tadqiq qilingan.

Kalit so‘zlar: Badiiy til, vazifa, uslub, okkazionalizmlar, okkazional birliklar, poetika, poetik maqsad, semantika, obraz, paradoks, badiiy ifoda.

Har bir davr shoirining o‘z tili, o‘z ohangi, o‘z “so‘z olami” bor. Ayniqsa, mustaqillikdan keyingi davr o‘zbek she'riyati o‘ziga xos poetik yangilanishlar, uslubiy izlanishlar va badiiy eksperimentlar davriga aylandi. Ana shu jarayonda o‘zbek she'riyatiga yangicha ruh, o‘ziga xos so‘z dunyosini olib kirgan ijodkorlardan biri – Eshqobil Shukurdir. Eshqobil Shukur she'riyati o‘zining falsafiy mushohadalarga boyligi, so‘zga yangicha yondashuvi, obraz va ifodaning poetik yangiligi bilan ajralib turadi. Uning she'rlarida insonning ichki dunyosi, ruhiy kechinmalari, mavjudlik va yo‘qlik, ishq va sukut, so‘z va jimlik o‘rtasidagi murakkab falsafiy tafakkur ifodasini ko‘ramiz. Shoir o‘z badiiy tilini shakllantirishda tildagi tayyor qoliplarga to‘liq suyanmaydi, balki, yangi ma'noli so‘zlar yaratish, mavjud so‘zlarga noodatiy ma'no yuklash orqali o‘ziga xos okkazional til tizimini barpo etadi.

Til – bu millat tafakkurining ko‘zgusi, xalq ruhiy olamining ifodasidir. Har bir ijodkor til orqali o‘z dunyoqarashini, his-tuyg‘ularini, ruhiy kechinmalarini ifoda etadi. Ammo ijodkorning bu jarayondagi o‘ziga xosligi shundaki, u tildagi tayyor qoliplarga to‘liq tayanmaydi, balki o‘z ichki kechinmalariga mos yangi so‘zlar va iboralarni yaratadi. Tilshunoslikda bunday yangicha, individual so‘zlar okkazionalizmlar deb yuritiladi.

Okkazionalizm (lot. *Occasion* – holat, voqea, bir marta sodir bo‘ladigan) – muallif tomonidan ma'lum bir badiiy, uslubiy yoki emotsional maqsadda yaratilgan, tilda umumiylashmagan, individual so‘z yoki so‘z birikmasidir[1]. Masalan, o‘zbek tilida

[1] Rahmatullayev Sh. Tilshunoslik terminlarining izohli lug‘ati. — Toshkent, 1982. – B. 116

“jimlik kuylaydi”, “yurak shamollaydi”, “ko‘ngilning yuki” kabi iboralar grammatik jihatdan to‘g‘ri, lekin semantik jihatdan noodatiy. Ular shoir tafakkurining mahsuli, okkazional birlik sifatida vujudga keladi. Tilshunoslikda bu hodisani ilk bor chuqur o‘rganishni rus olimi V. V. Vinogradov, keyinchalik o‘zbek stilistikasida A. Madvaliyev, M. Qo‘shjonov, A. Abduazizovlar davom ettirgan. Ularning ta’kidlashicha, okkazional birliklar tildagi neologizmlarning alohida turi bo‘lib, ular ko‘pincha muallif tilining individual xususiyatlarini ifoda etadi. Shunday qilib, okkazional so‘z – bu tilning tabiiy jarayonida paydo bo‘ladigan yangilik, lekin u mumxalq tili me’yorlariga to‘liq singib ketmaydi. Uning hayoti – muallif matni doirasida mavjud. Ba’zan okkazionalizmlar neologizmlar bilan adashtiriladi. Ammo ular orasida muhim semantik va stilistik farqlar mavjud va ular quyidagicha farqlanadi:

Belgilar	**Neologizm**	**Okkazionalizm**
Yaratuvchisi	Jamiyat ehtiyojidan kelib chiqadi	Muallif (individual ijod) mahsuli
Maqsadi	Yangi tushunchani nomlash	Badiiy-emotsional ta’sir yaratish
Umumlashuv darajasi	Umumxalq tiliga kirib boradi	Faqat matn doirasida qoladi
Uslubiy vazifasi	Termin, yangilik	Estetik, metaforik ifoda vositasi

Masalan,**“kompyuter”,“internet”,“sun’iyintellekt”—neologizmlar; “ko‘zqush”, “sukut kuylaydi”, “dard shamollaydi”** – okkazional birliklar hisoblanadi.

Eshqobil Shukur singari shoirlar so‘z bilan “o‘ynash”, unga yangi rang va ohang berish orqali okkazionalizmlarni badiiy ifoda vositasiga aylantiradi.Eshqobil Shukur she’riyatidagi til hodisalarini, xususan, okkazionalizmlarni o‘rganish orqali biz o‘zbek poetik tili imkoniyatlarining kengligini va so‘zning yaratuvchanlik salohiyatini yanada chuqurroq anglaymiz. Bu esa o‘zbek adabiyotshunosligi, stilistika, poetika, leksikologiya sohalarida olib borilayotgan ilmiy izlanishlar uchun muhim manba bo‘la oladi.

Eshqobil Shukur – zamonaviy o‘zbek she’riyati rivojida o‘ziga xos falsafiy-ruhiy yo‘nalishni shakllantirgan ijodkorlardan biridir. Uning she’rlari inson ruhiyatining eng nozik qatlamlarini, hayot va o‘lim, borliq va yo‘qlik, sukut va so‘z o‘rtasidagi murakkab falsafiy ziddiyatlarni badiiy tarzda ifodalaydi. Shoirning poetik

olamida jimlik, sukut, shamol, ko‘ngil, yurak, so‘z, ishq, ruh kabi timsollar markaziy o‘rinni egallaydi. U ana shu obrazlar orqali insonning ichki olamini, ruhiy kechinmalarini ifoda etadi. Eshqobil Shukur she’riyatida so‘z faqat ma’no tashuvchi vosita emas, balki ruhiy energiya manbai sifatida talqin qilinadi. Shoirning poetikasini o‘rganish shuni ko‘rsatadiki, u so‘zga falsafiy yondashadi, uni bir vaqtning o‘zida ham estetik, ham ramziy hodisa sifatida ko‘radi. Shu sababli, uning she’rlarida tildagi mavjud birliklarga yangicha semantik yuklamalar beriladi. Bu esa Eshqobil Shukur tilining eng asosiy belgisi – okkazionalizmga moyillikni ta’minlaydi. Eshqobil Shukur poetik tafakkurida tashqi voqealikdan ko‘ra, ichki kechinmalar, ruhiy tajribalar ustuvor. U “so‘z orqali jimlikni eshitish”, “sukutni so‘zlantirish”, “ko‘ngil ovozini tinglash”ga intiladi. Bu esa uning she’rlarida kontrast, antonimik obrazlar, semantik paradokslarni keltirib chiqaradi. Masalan: **“Sukutlarim so‘zlaydi”, “yuragim shamollaydi”, “jimlik kuylaydi”** kabi misralar shoirning individual ifoda uslubining mahsulidir.

Shoir tili o‘zbek xalq tili, xalq og‘zaki ijodi va mumtoz she’riyat an’analariga chuqur ildiz otgan. U xalqona so‘zlardan, maqollardan, tasavvufiy ramzlardan faol foydalanadi, biroq ularni yangicha badiiy talqinda ishlatadi. Masalan, xalq og‘zaki ijodida “ko‘ngil ko‘zi”, “yurak dardi”, “sukut oltin” kabi iboralar mavjud. Eshqobil Shukur esa ularni yangi kontekstda okkazional shaklga keltiradi:

“Ko‘nglimning qirida jim gullar ochiladi”
“Yuragimda shamollaydi dard”,
“Sukutimning tovushi bor” [2].

Bu misralarda shoir xalqona so‘zlarni jonlantirib, ularning semantik chegarasini kengaytirgan. **“Dard shamollaydi”** iborasi til me’yorida mavjud emas, lekin shoir uni ruhiy sovuqlik, ichki iztirob obrazini ifodalash uchun ishlatgan, yoki shoirning yana bir she’riga e’tibor qarataylik:

“Ko‘zqush osmonga uchdi,
So‘zlar uning izidan quvdi” [3].

Semantik jihatdan olib qaraydigan bo‘lsak “Ko‘zqush” – bu okkazional so‘z, ya’ni shoir tomonidan yaratilgan metaforik birlik. Ko‘z va qush so‘zlari birlashtirilib, **ko‘ngilning kuzatuvchan, nozik tabiati** ifodalanadi. Estetik jihatdan esa so‘zning fonetik tuzilishi (q, sh, s) o‘quvchi ongida **havodor, erkin** obraz uyg‘otadi. Bu okkazionalizm orqali she’r **animatsion, jonli tasvirga** ega bo‘ladi. Ramziy tomondan olib qaraganda Ko‘zqush – **ruhiy erkinlik**, so‘z orqali o‘zini ifoda etish, ijodiy

[2]Eshqobil Shukur. Tanlangan asarlar. — Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 2015. – B. 120
[3]Eshqobil Shukur. Tanlangan asarlar. — Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 2015. – B. 119

qobiliyat ramzi. Shoir okkazional so‘z bilan o‘z poetik dunyosining shaxsiy timsolini yaratgan.

Shuni aytish mumkinki, Eshqobil Shukur tili, bir tomondan, xalqona soddalik, ikkinchi tomondan, falsafiy murakkablik uyg‘unligidan tashkil topgan. Shoir xalq so‘zlarini yangi ma’noda qo‘llab, modern poetik tafakkur yaratadi. Shu bois uning she’rlari ham xalqona, ham zamonaviy ohangga ega. Eshqobil Shukur she’riyatining tili – bu xalqona ildizlardan oziqlangan, lekin zamonaviy, falsafiy va ramziy ma’nolar bilan to‘yingan til tizimidir. Shoir o‘z asarlarida so‘zning oddiy ma’nosidan tashqariga chiqadi, unga ruhiy-falsafiy mazmun yuklaydi. Uning individual uslubi, bir tomondan, o‘zbek mumtoz she’riyatidagi ramz va ma’nolarga tayanadi, ikkinchi tomondan esa, okkazional ifodalar orqali tilni yangilaydi, so‘zga yangi hayot baxsh etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Rahmatullayev Sh. Tilshunoslik terminlarining izohli lug‘ati. — Toshkent, 1982.
2. Madvaliyev A. Hozirgi o‘zbek tili. — Toshkent: O‘qituvchi, 1992.
3. Nurmonov A. Til va nutq munosabati. — Toshkent: Fan, 1999.
4. Xudoyberganova M. O‘zbek tilining poetik leksikasi. — Toshkent, 2010.
5. Eshqobil Shukur. Tanlangan asarlar. — Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 2015.
6. Yo‘ldoshev M. Zamonaviy o‘zbek poeziyasi tili. — Toshkent, 2020.

BADIIY MATNDA OKKAZIONALIZMLARNING EMOTSIONAL-ESTETIK TA'SIR KUCHI

f.f.f.d. (PhD) Ibragimov Xayrulla Hamdamovich
O'zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali dotsenti
Mo'minova Odina G'ulom qizi
O'zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali 402-22-guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada okkazionalizmlarning emotsional-estetik ta'sir kuchi qahramonning ruhiy holatini tasviriy, dinamik va individual tarzda ochib berishi, semantik paradoks, kontekstual faollik va sub'ektiv baholash mexanizmlari yordamida emotsional ta'sir kuchayishi ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Badiiy nutq, okkazionalizm, ekspressivlik, emotsionallik, voqelik, hissiy ifoda, sub'ektivlik.

Zamonaviy lingvistik tadqiqotlarda emotsionallik ko'pincha ekspressivlik va baholovchanlik kategoriyalari bilan uzviy bog'liq holda talqin qilinadi. Biroq bu tushunchalar o'zaro sinonim emas. Emotsionallik, avvalo, insonning ichki ruhiy holatini ifodalashga qaratilgan bo'lsa, ekspressivlik nutqning ta'sirchanligini kuchaytirishga xizmat qiladi, baholovchanlik esa voqelikka ijobiy yoki salbiy munosabatni bildiradi. Badiiy matnda ushbu uch kategoriya ko'pincha bir butun holda namoyon bo'ladi, ammo ularning funksional farqlarini aniqlash nazariy jihatdan muhimdir.

Emotsionallikning til orqali ifodalanishi bevosita va bilvosita shakllarda yuzaga chiqadi. Bevosita ifoda hissiy rangga ega so'zlar, undovlar, modal birliklar orqali amalga oshsa, bilvosita ifoda metafora, semantik siljish, ramziy obrazlar orqali namoyon bo'ladi. Aynan shu ikkinchi holatda okkazionalizmlarning o'rni alohida ahamiyat kasb etadi.

Okkazionalizmlar emotsionallikni tayyor til birliklaridan ko'ra chuqurroq va nozikroq ifodalash imkonini beradi. Chunki muallif yangi birlik yaratish orqali hissiy holatni standart nominatsiyadan chiqarib, individual idrok mahsuliga aylantiradi. Natijada emotsiya abstrakt tushuncha bo'lib qolmay, estetik obraz sifatida namoyon bo'ladi. Lingvistik nuqtayi nazardan qaralganda, emotsionallik sub'ektivlik bilan chambarchas bog'liqdir. Sub'ektivlik til egasining voqelikka bo'lgan shaxsiy munosabatini bildiradi. Okkazionalizmlar esa ana shu sub'ektiv munosabatni maksimal darajada individuallashtiradi. Chunki bunday birliklar umumxalq tilida mavjud bo'lmagan, muallif tafakkurining mahsuli sifatida yuzaga keladi.

Stilistik jihatdan emotsionallik badiiy nutqning asosiy belgilaridan biri hisoblanadi. Stilistika fanida emotsional rangdorlik nutqning funksional-uslubiy xususiyatlarini belgilovchi muhim omil sifatida qaraladi. Badiiy uslubda emotsionallik maksimal darajada namoyon bo‘lib, bu jarayonda okkazional birliklar stilistik markazga aylanadi. Ular matnning semantik yadrosini tashkil etib, o‘quvchi idrokini muayyan hissiy yo‘nalishga soladi. Estetik talqinda esa emotsionallik go‘zallik hissi bilan bog‘liq holda namoyon bo‘ladi. Estetik emotsiya oddiy hissiy reaksiya emas, balki badiiy idrok jarayonida shakllanadigan murakkab ruhiy holatdir. Okkazionalizmlar estetik emotsiyani yuzaga chiqarishda vositachi vazifasini bajaradi. Muallif yangi so‘z yoki semantik konstruksiya yaratish orqali o‘quvchini kutilmagan estetik tajribaga olib kiradi. Masalan, badiiy matnda “qo‘rqdim” fe’li oddiy hissiy holatni bildirsa, muallif tomonidan yaratilgan “ichim muzlab ketdi” kabi okkazional ifoda qo‘rquvni jismoniy sezgi bilan bog‘lab, emotsional ta’sirni bir necha barobar kuchaytiradi. Bu holatda emotsiya nafaqat nomlanadi, balki obrazli tarzda namoyon bo‘ladi. Emotsionallikning bunday ifodasi psixolingvistik jihatdan ham izohlanadi. O‘quvchi bunday okkazional birlikni idrok etar ekan, uni avtomatik ravishda qabul qilmaydi, balki ma’noni kontekst asosida qayta quradi. Bu jarayon emotsional reaksiya va estetik zavqni bir vaqtning o‘zida yuzaga chiqaradi. Shu bois okkazionalizmlar emotsionallik kategoriyasining eng faol va samarali ifoda vositalaridan biri sifatida qaraladi. Ular badiiy nutqda hissiy intensivlikni oshiradi, muallif va o‘quvchi o‘rtasida emotsional muloqot o‘rnatadi hamda matnning umumiy ta’sir kuchini belgilaydi.
Umuman olganda, emotsionallik tilshunoslikda ko‘p qirrali kategoriya bo‘lib, uning badiiy nutqdagi namoyon bo‘lishi okkazionalizmlar orqali yanada teran va individuallashgan shaklga ega bo‘ladi. Aynan shu jihat okkazionalizmlarni badiiy tilning emotsional-estetik tizimida markaziy o‘ringa olib chiqadi.

Badiiy nutqda okkazionalizmlarning emotsional ta’sir kuchi tasodifiy hodisa emas, balki muayyan lingvistik, psixologik va kognitiv mexanizmlar asosida shakllanadi. Ushbu mexanizmlarni tahlil qilish okkazional birliklarning nega va qanday qilib o‘quvchi hissiyotiga kuchli ta’sir ko‘rsatishini ilmiy jihatdan izohlash imkonini beradi.

Avvalo, okkazionalizmlarning emotsional ta’siri **semantik intensivlik** tushunchasi bilan bog‘liq. Semantik intensivlik – bu til birligining ifodalayotgan ma’nosining oddiy nominatsiyaga nisbatan kuchaygan, chuqurlashgan yoki keskinlashgan holatidir. Okkazionalizm orqali muallif mavjud ma’noni oddiy shaklda emas, balki ichki hissiy zo‘riqish bilan yuklangan holda namoyon qiladi. Natijada emotsiya faqat nomlanmaydi, balki kuchli semantik bosim ostida ifodalanadi.

Semantik intensivlik ko‘pincha **ma’no ko‘chishi** orqali yuzaga chiqadi. Okkazional birliklarda ma’no metaforik, metonimik yoki ramziy yo‘l bilan kengayadi. Masalan, ruhiy iztirob “og‘riq” tushunchasi orqali, ichki qo‘rquv esa “muzlash” yoki “qorong‘ilik” obrazlari orqali ifodalanadi. Bu holatda jismoniy tajriba psixologik holat bilan bog‘lanib, emotsional ta’sir kuchayadi.

Ikkinchi muhim mexanizm – **kontekstual faollik**dir. Okkazionalizmlar o‘z-o‘zicha to‘liq ma’noga ega bo‘lmay, faqat kontekst doirasida semantik aniqlik kasb etadi. Bu esa o‘quvchini faol idrok jarayoniga jalb qiladi. O‘quvchi yangi birlikning ma’nosini avtomatik tarzda emas, balki matn mazmuni, obrazlar tizimi va umumiy estetik yo‘nalish asosida anglaydi. Ana shu faol idrok jarayoni emotsional reaksiya bilan birga kechadi. Psixolingvistik nuqtayi nazardan bu holat **kognitiv zo‘riqish** bilan izohlanadi. O‘quvchi notanish birlikni anglash jarayonida intellektual kuch sarflaydi va natijada hosil bo‘lgan tushuncha hissiy jihatdan kuchliroq qabul qilinadi. Shu sababli okkazionalizmlar bilan ifodalangan emotsiya tayyor so‘z orqali berilgan hissiyotga nisbatan chuqurroq ta’sir qiladi.

Uchinchi mexanizm – **subyektiv baholashning yashirinligi**dir. Okkazionalizmlar ko‘pincha ochiq baholovchi birliklardan farqli o‘laroq, muallif munosabatini bilvosita ifodalaydi. Bu baho so‘zning ichki semantik tuzilmasiga singdirilgan bo‘ladi. Natijada o‘quvchi muallif hissiyotini tayyor holda qabul qilmaydi, balki uni mustaqil ravishda “kashf etadi”. Bu esa emotsional ta’sirni kuchaytiradi.

To‘rtinchi mexanizm – **semantik paradoks** bilan bog‘liq. Okkazionalizmlarda ko‘pincha mantiqan zid tushunchalar birlashtiriladi. Masalan, jimlik va qichqiriq, sovuqlik va yonish, yorug‘lik va qorong‘ilik kabi tushunchalarning bir birlik doirasida qo‘llanishi ichki ziddiyatni yuzaga keltiradi. Ushbu ziddiyat o‘quvchida kuchli hissiy reaksiya uyg‘otadi, chunki u ruhiy holatning murakkabligini ifodalaydi.

Beshinchi mexanizm – **individuallik effekti**dir. Okkazionalizmlar muallifning individual tafakkur mahsuli bo‘lgani sababli, o‘quvchi ularni umumiy til tajribasi bilan emas, balki muayyan muallif dunyoqarashi bilan bog‘lab qabul qiladi. Bu holat emotsional idrokni shaxsiylashtiradi va matn bilan ruhiy yaqinlikni kuchaytiradi.

Shuningdek, okkazionalizmlarning emotsional ta’siri **nutq ritmi va intonatsiyasi** bilan ham bog‘liq. Badiiy matnda bunday birliklar ko‘pincha semantik markazda, ya’ni kuchli pozitsiyada joylashadi. Bu esa ularning ta’sir kuchini yanada oshiradi.

Umuman olganda, okkazionalizmlarning emotsional ta’sir mexanizmlari ko‘p qatlamli bo‘lib, ular semantik, psixologik va kognitiv jarayonlarning uzviy birligi

asosida yuzaga chiqadi. Aynan shu murakkablik okkazional birliklarni badiiy nutqning eng samarali emotsional vositalaridan biriga aylantiradi.

Demak, okkazionalizmlarning emotsional ta’sir kuchi ularning yangiligi, kontekstual faolligi, sub’ektiv baholovchanligi va semantik paradokslar bilan boyitilganligida namoyon bo‘ladi. Ushbu mexanizmlar badiiy matnda emotsional intensivlikni oshirib, o‘quvchining hissiy idrokini chuqurlashtiradi.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, okkazionalizmlarning emotsional-estetik ta’sir kuchi qahramonning ruhiy holatini **tasviriy, dinamik va individual tarzda** ochib beradi. Semantik paradoks, kontekstual faollik va sub’ektiv baholash mexanizmlari yordamida emotsional ta’sir kuchayadi.

Okkazional birliklar nafaqat emotsional, balki estetik funktsiyani ham bajaradi, matnga original obrazlilik qo‘shadi.Ichki monologlar va psixologik realizm orqali o‘quvchi qahramon bilan hissiy identifikatsiya qiladi.

Estetik idrok va emotsional ta’sir birlashadi, natijada matnning umumiy badiiy qiymati ortadi. Okkazional birliklar **nafaqat emotsional, balki estetik funksiyani** ham to‘liq bajaradi va real badiiy matnlar misolida okkazionalizmlarning emotsional-estetik ta’siri aniq kuzatiladi, bu ularning badiiy til taraqqiyotidagi o‘rnini yana-da mustahkamlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

2. Qo‘shjonov M. Mustaqillik davri adabiy jarayonlari. – Toshkent: O‘zbekiston, 2015.
2. Ro‘zimuhammad B. Til va tafakkur estetikasi. – Toshkent: Ma’naviyat, 2015.
3. Said A. So‘z va sokinlik falsafasi. – Toshkent: Sharq, 2012.
4. Rajab M. Yangi o‘zbek she’riyati yo‘nalishlari. – Toshkent: Akademnashr, 2021.
5. Qobul N. Zamonaviy til poetikasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2020.

MUALLIF USLUBINI BELGILASHDA OKKAZIONALIZMLARNING O‘RNI

f.f.f.d. (PhD) Ibragimov Xayrulla Hamdamovich
O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali dotsenti
Mamatkulova Malikaboni G‘ani qizi
O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali 402-22-guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada hozirgi o‘zbek adabiyotshunosligi va tilshunosligida badiiy matnni muallif shaxsiyati bilan bog‘liq holda o‘rganish masalasi, mualliflik uslubini aniqlashda leksik sathdagi individual hodisalar, xususan okkazionalizmlarning o‘rni tadqiq qilingan.

Kalit so‘zlar: Okkazionalizm, sath, uslub, muallif, frazeologiyalar, fojeaviy ruh, semantik jihat, tanqidiy ruh, kinoya,istehzo, birliklar.

Badiiy matnda muallif uslubini belgilovchi omillar rang-barang bo‘lib, ular orasida leksik darajadagi individual hodisalar alohida ahamiyat kasb etadi. Tilshunoslik va adabiyotshunoslikda muallif uslubini aniqlashda leksik birliklarning individual qo‘llanilishi muhim mezonlardan biri hisoblanadi. Shunday hodisalardan biri – okkazionalizmlar bo‘lib, ular muallifning tanlagan mavzusi, estetik maqsadi hamda individual dunyoqarashi bilan chambarchas bog‘liq holda yuzaga keladi. Xususan, okkazionalizmlar muallif ijodida tilning imkoniyatlarini kengaytirish bilan birga, tanlangan mavzuning mazmun-mohiyatini chuqurroq ochishga xizmat qiladi. O‘zbek adabiyotshunoslari va tilshunoslari ta’kidlaganidek, bunday birliklar muallifning estetik pozitsiyasi va mavzuga bo‘lgan munosabatini aniqlashda muhim manba bo‘lib xizmat qiladi.

Okkazionalizmlar badiiy matnda til me’yoridan ongli chekinish natijasida yuzaga kelib, muallifning estetik niyati, dunyoqarashi hamda tanlangan mavzusi bilan uzviy bog‘liq holda shakllanadi.Ilmiy tadqiqotlarda okkazionalizmlar ko‘pincha nazariy jihatdan izohlangan bo‘lsa-da, ularning mualliflik uslubini belgilovchi omil sifatidagi mavzu bilan bog‘liqligi masalasi yetarli darajada kompleks tahlil qilinmagan. Holbuki, badiiy asarda muallif tanlagan mavzu yangi leksik birliklarning yuzaga kelishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi va bu birliklar muallif uslubining eng barqaror belgilaridan biriga aylanadi.

Muallif tomonidan yaratiladigan okkazionalizmlar, avvalo, mavzu talabi bilan belgilanadi. Har bir badiiy mavzu o‘ziga xos semantik maydonni shakllantiradi va mavjud til birliklari bu maydonni to‘liq qamrab ololmagan holatlarda muallif yangi

leksik birliklar yaratishga ehtiyoj sezadi. Masalan, insonning ichki ruhiy holatlari, psixologik iztiroblari yoki murakkab ijtimoiy jarayonlar tasvirida umumtil birliklari yetarli darajada ekspressivlikni ta’minlay olmaydi. Natijada muallif mavzuni yanada aniqlashtirish, chuqurlashtirish maqsadida okkazionalizmlardan foydalanadi. Bu esa ularning tasodifiy emas, balki mavzu tomonidan rag‘batlantirilgan hodisa ekanini ko‘rsatadi.

Okkazionalizmlar muallifning mavzuga bo‘lgan shaxsiy munosabatini ochib beruvchi muhim lingvistik vosita hisoblanadi. Bir xil mavzu turli mualliflar tomonidan yoritilganda, aynan okkazional birliklar ularning individual yondashuvini aniqlab beradi.

Muallif mavzuni:

fojeaviy ruhda yoritganda – semantik jihatdan og‘ir, keskin ohangli so‘zlar;

tanqidiy ruhda yoritganda – kinoyaviy va istehzoli birliklar;

lirizm ustuvor bo‘lgan hollarda esa – yumshoq, obrazli va emotsional okkazionalizmlar yaratadi.

Shu tariqa, okkazionalizmlar mavzuning ob’ektiv mazmunidan ko‘ra, muallifning subyektiv talqinini til orqali ifodalash vositasiga aylanadi.

Muallif ijodida doimiy ravishda murojaat qilinadigan mavzular mavjud bo‘lib, aynan shu mavzular okkazionalizmlarning muayyan tizimini yuzaga keltiradi. Ushbu tizim ma’lum so‘z yasalish modellari, takrorlanuvchi semantik belgilari va o‘xshash emotsional-ekspressiv bo‘yoqlari bilan ajralib turadi. Natijada okkazionalizmlar muallif ijodida barqaror stilistik ko‘rsatkich sifatida shakllanadi. Bu holat muallif matnini boshqa ijodkorlar matnidan ajratib turuvchi muhim belgiga aylanib, mualliflik uslubining tanilishida muhim rol o‘ynaydi. Okkazionalizmlar nafaqat nominativ ehtiyojni qondiradi, balki mavzuning estetik ta’sirchanligini oshiradi. Muallif til me’yoridan ongli ravishda chekinib, yangi birlik yaratish orqali:

o‘quvchi e’tiborini mavzuning muhim nuqtalariga qaratadi;

badiiy obrazning yangicha qirralarini ochadi;

matnda yuqori darajadagi ekspressivlikni ta’minlaydi.

Bu jarayonda okkazionalizm mavzuning semantik markaziga aylanib, mualliflik uslubining eng faol ko‘rsatkichlaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Masalan, Abdulla Oripov ijodida inson, vatan, umr va mas’uliyat kabi falsafiy mavzular ustuvordir. Shoir bu mavzularni yoritishda ko‘pincha yangi semantik yuklama olgan so‘zlar va muallifona birliklardan foydalanadi. Adabiyotshunoslar ta’kidlaganidek, Oripov she’riyatidagi bunday birliklar mavzuning falsafiy teranligini oshiradi, shoir tafakkurining o‘ziga xosligini ko‘rsatadi va individual uslubni mustahkamlaydi,

natijada okkazionalizm shoirning falsafiy qarashlarini til orqali shakllantirish vositasiga aylanadi.

Badiiy matnda mavzu faqat voqealar orqali emas, balki muallif yaratgan konseptlar orqali ham ochiladi. Okkazionalizmlar ana shu konseptual tizimning muhim tarkibiy qismi bo‘lib, muallifning dunyoqarashi, qadriyatlari va estetik idealini til darajasida ifodalaydi. Shu boisdan okkazionalizmlarni tahlil qilish muallif ijodida qaysi mavzular ustuvor ekanini, bu mavzular qanday konseptlar orqali ochilayotganini va mualliflik uslubining individual xususiyatlarini aniqlash imkonini beradi.

O‘zbek tilshunosligida individual so‘z ijodkorligi masalasi bir qator olimlar tomonidan yoritilgan. Jumladan, A. Hojiyev badiiy nutqda yangi so‘zlarning paydo bo‘lishini muallif tafakkuri va tasvir ob’ektining murakkabligi bilan bog‘laydi. Olimning fikricha, muallif voqelikni o‘ziga xos idrok etar ekan, mavjud til birliklari uning badiiy niyatini to‘liq ifodalay olmay qoladi va bu holat yangi birliklarning yuzaga kelishiga sabab bo‘ladi. Sh. Rahmatullayev esa badiiy matndagi okkazional birliklarni muallif uslubining individual belgisi sifatida baholab, ularni “mavzuning lingvistik ifodasi” deb talqin qiladi. Uning ta’kidlashicha, okkazionalizmlar asosan muallif ko‘p murojaat qiladigan mavzular doirasida shakllanadi va shu mavzularni ochishda faol ishtirok etadi.

Bu qarashlardan kelib chiqib aytish mumkinki, okkazionalizmlar – mavzudan tashqarida mavjud bo‘la olmaydigan, mualliflik uslubiga xizmat qiluvchi hodisadir. Masalan, Cho‘lpon ijodiga qaraylik, Cho‘lpon ijodida shaxs erki, ruhiy iztirob va milliy uyg‘onish mavzulari markaziy o‘rinni egallaydi. Bu mavzularni ifodalashda shoir ko‘pincha mavjud til me’yoridan chekinib, yangicha so‘z va birikmalar yaratadi. Adib ijodida uchraydigan muallifona birliklar inson qalbining nozik holatlarini, ichki iztirob va umidsizlikni yanada ta’sirchan ifodalashga xizmat qiladi. Bu holat okkazionalizmlarning mavzu bilan bevosita bog‘liqligini yaqqol namoyon etadi, shoir ruhiy kechinmalarni ifodalash uchun an’anaviy so‘zlar doirasidan chiqishga majbur bo‘ladi. Yoki Erkin Vohidov ijodiga qaraylik, Erkin Vohidov ijodida milliylik va tarixiy xotira mavzulari yetakchidir. Shoir xalqona asosga ega, ammo muallifona shakllangan birliklar orqali milliy ruhni kuchaytiradi va o‘ziga xos uslub yaratadi.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, okkazionalizmlarning mualliflik uslubini belgilovchi omil sifatidagi roli, ayniqsa ularning mavzu bilan bog‘liqligi masalasi shuni ko‘rsatadiki, okkazionalizmlar badiiy matnda tasodifiy yoki faqat nominativ ehtiyoj mahsuli bo‘lmay, balki muallifning tanlagan mavzusi va unga bo‘lgan munosabati bilan bevosita bog‘liq holda yuzaga keladi.

Tahlillar natijasida aniqlanishicha, muallif muayyan mavzuni yoritishda mavjud til birliklari imkoniyatini yetarli deb hisoblamagan hollarda, yangi leksik birliklar yaratishga murojaat qiladi. Bu birliklar mavzuning murakkab, noan'anaviy yoki sub'ektiv jihatlarini ochib berib, mualliflik uslubining individual qiyofasini shakllantiradi.

Adiblar ijodida okkazionalizmlar ijtimoiy-tanqidiy mavzularni kuchaytirish vositasi bo‘lib xizmat qilgani, xususan, Cho‘lpon she’riyatida ular ruhiy iztirob va shaxs erki mavzusini ifodalashda muhim rol o‘ynagani, Abdulla Oripov hamda Erkin Vohidov ijodida esa falsafiy va milliy mavzularning konseptual ifodasiga xizmat qilgani kuzatildi. Bu holat okkazionalizmlarning muallif uslubida barqaror va tizimli hodisa ekanini tasdiqlaydi.

Umuman olganda, okkazionalizmlar mualliflik uslubining leksik darajadagi eng muhim belgilaridan biri bo‘lib, ular orqali muallifning estetik pozitsiyasi, dunyoqarashi va mavzuga bo‘lgan munosabati til vositasida namoyon bo‘ladi. Shu bois okkazionalizmlarni o‘rganish jarayonida ularni muallif ijodidan, tanlangan mavzudan va umumiy badiiy konsepsiyadan ajratmagan holda tahlil qilish ilmiy jihatdan samarali yondashuv hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Nurmonov A. Til va nutq munosabati. — Toshkent: Fan, 1999.
2. Xudoyberganova M. O‘zbek tilining poetik leksikasi. — Toshkent, 2010.
1. Xudoyberdiyeva H. Ijodiy meros. – Toshkent: Yozuvchi, 2012.
2. Ro‘zimuhammad B. Til va tafakkur estetikasi. – Toshkent: Ma’naviyat, 2015.
3. Said A. So‘z va sokinlik falsafasi. – Toshkent: Sharq, 2012.
4. Rajab M. Yangi o‘zbek she’riyati yo‘nalishlari – Toshkent: Akademnashr, 2021.
5. Qobul N. Zamonaviy til poetikasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2020.
6. Mirzo I. Mustaqillik davri she’riyati: lingvopoetika tahlili. – Toshkent: Sharq, 2019.

KERAMIK MATERIALLARI VA MAHSULOTLARINI ISHLAB CHIQARISH

Musayeva Nasiba Bahriddin qizi

Termiz davlat muhandislik va agrotexnalogiyalar universiteti

“Energetika va sanoat muhandisligi”

Fakulteti Kimyoviy texnalogiyalar

Yonalishi KT-23A guruh talabasi

+998 95 8111164

Ilmiy rahbari: SHaymardonova Mohchehra

Anotatsiya: Keramik mahsulotlar inson hayotining deyarli barcha sohalarida — qurilishdan tortib tibbiyotgacha — keng qo‘llaniladi. Ish jarayonida xom ashyoni tayyorlash, shakl berish, quritish va kuydirish bosqichlariga e’tibor qaratilgan. Shuningdek, yangi texnologiyalar yordamida energiya tejamkor va ekologik toza keramika mahsulotlarini olish yo‘llari ham tahlil qilingan.

Kalit soz: Keramika materiallari, mahsulot ishlab chiqarish, xom ashyo tayyorlash, shakllantirish jarayoni, quritish va kuydirish, sifat nazorati, energiya tejash texnologiyalari.

Kirish

Hozirgi davrda keramika materiallari inson faoliyatining deyarli barcha sohalarida keng qo‘llanilmoqda. Ular qurilish, kimyo, elektronika, energetika, tibbiyot va kosmik texnologiyalar sohalarida o‘zining mustahkamligi, harorat va korroziyaga chidamliligi, elektr izolyatsion xususiyati bilan ajralib turadi.

Keramika sohasidagi texnologik jarayonlar faqat an’anaviy usullar bilan emas, balki zamonaviy avtomatlashtirilgan tizimlar, 3D bosib chiqarish va

nanotexnologiyalar asosida ham amalga oshirilmoqda. Bu esa mahsulot sifatini oshiradi, ishlab chiqarish tan narxini kamaytiradi va ekologik xavfsizlikni ta’minlaydi.

Asosiy qism

1. Keramika materiallari va ularning turlari Keramika — bu noorganik, nomoddiy, metall bo‘lmagan, yuqori haroratda pishirilgan material bo‘lib, u gilli xomashyolardan yoki sintetik kukunlardan olinadi. Keramika ikki asosiy turga bo‘linadi:

An’anaviy keramika – tabiiy xomashyolardan (gil, kvarts, ohaktosh, dala shpati va boshqalar) tayyorlanadi. Misollar: g‘isht, plitka, fayans, sanitar-texnik buyumlar, idish-tovoqlar. Texnik (yoki ilg‘or) keramika – sun’iy ravishda olinadigan oksidlar (Al_2O_3, ZrO_2), karbidlar (SiC), nitridlar (Si_3N_4) asosida ishlab chiqiladi. Ular yuqori mexanik mustahkamlik, issiqlikka va kimyoviy ta’sirlarga chidamliligi bilan ajralib turadi. Bunday materiallar elektronika, aviatsiya, avtomobilsozlik, energetika va tibbiyotda qo‘llanadi.

Xomashyo va tayyorlov bosqichlari

Keramika ishlab chiqarishning birinchi bosqichi — xomashyoni tayyorlash. Asosan kaolin gili, kvarts qumi, dala shpati, ohaktosh va boshqa mineral qo‘shimchalar ishlatiladi.

Zamonaviy texnologiyada xomashyolar: maydalash (dispersiyalash), elash, nam aralashtirish, granulyatsiya va quritish bosqichlaridan o‘tadi. Texnik keramika ishlab chiqarishda esa yuqori tozalikdagi sintetik kukunlar va maxsus bog‘lovchilar (organik polimerlar) qo‘llaniladi.

Shakllantirish jarayoni

Tayyorlangan xom aralashma mahsulot shakliga keltiriladi. Bu bosqich keramika mahsulotining asosiy geometrik shaklini belgilaydi.

Hozirgi kunda quyidagi usullar keng qo‘llaniladi:

Quruq presslash – soddaroq shaklli buyumlar uchun;

Izostatik presslash – bosim barcha yo‘nalishlardan ta’sir qiladi, zichlik bir xil bo‘ladi;

Slip quyish (quyma shakllantirish) – suyuq aralashmani qolipga quyish orqali murakkab shakllar tayyorlanadi;

Keramika inyektsion qoliplash (CIM) – murakkab shaklli, kichik o‘lchamli buyumlar uchun yuqori aniqlikda qo‘llanadi.

Zamonaviy ishlab chiqarish texnologiyalari

So‘nggi yillarda keramika sohasida quyidagi innovatsion texnologiyalar keng rivojlanmoqda:

Nano-keramika – nanoo‘lchamdagi zarrachalar asosida yaratiladigan yuqori mustahkam, yengil va bardoshli materiallar.

Avtomatlashtirilgan ishlab chiqarish liniyalari – robotlashtirilgan presslash, pishirish va sifat nazorat tizimlari.

Ekologik toza ishlab chiqarish – energiya tejaydigan pechlar, qayta ishlanadigan chiqindilar va uglerod emissiyasini kamaytiruvchi texnologiyalar.

Bu yangiliklar keramika ishlab chiqarish jarayonini tezroq, aniqroq va iqtisodiy jihatdan foydaliroq qilmoqda. Keramika mahsulotlarining qo‘llanilish sohalari

Keramika mahsulotlari hayotning deyarli barcha yo‘nalishlarida qo‘llaniladi: Qurilishda: g‘isht, plitka, tom yopish plitalari, bezak materiallari; Maishiy buyumlarda: idishtovoqlar, sanitar-texnik vositalar; Mashinasozlikda: podshipniklar, tormoz disklari, issiqlikka chidamli qoplamalar; Elektronika va elektrotexnikada: izolyatorlar, sensorlar, yarimo‘tkazgichlar; Tibbiyotda: tish implantlari, suyak protezlari,

biokeramika materiallari; Aviatsiya va kosmik texnologiyalarda: yuqori haroratli detallar, raketa nosozliklarini oldini oluvchi qoplamalar.

Xulosa. Keramika materiallari ishlab chiqarish bugungi kunda ilm-fan, texnika va sanoatning uzviy birlashgan sohasidir. Bu jarayon nafaqat an’anaviy qurilish materiallarini, balki yuqori texnologik sohalar uchun zarur bo‘lgan mahsulotlarni ham yaratishga xizmat qilmoqda.

Shu sababli, keramika texnologiyasi bo‘yicha ilmiy izlanishlar va ishlab chiqarish tajribalarini uyg‘unlashtirish, innovatsion yondashuvlarni keng joriy etish — mamlakat sanoatining barqaror rivojlanishi uchun muhim omildir.

ZAMONAVIY PEDAGOGIKADA PEDAGOGIK KASB VA UNGA QO‘YILAYOTGAN TALABLAR

Abdunabiyeva E'zoza va Ro‘ziyeva Gulshoda

Shahrisabz davlat pedagogika instituti 1-bosqich talabalari

Ilmiy rahbar: Eshmurodova Dildora Normurotovna

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy pedagogikada pedagogik kasb mazmunining o‘zgarishi, o‘qituvchi shaxsiga qo‘yilayotgan yangilangan talablar, kompetensiyaviy yondashuvning ahamiyati hamda ta’lim jarayonining globallashuv, raqamli transformatsiya va ijtimoiy-madaniy omillar ta’sirida qayta talqin qilinishi haqida fikr yuritiladi. Maqola davomida o‘qituvchi faoliyatining bugungi sharoitdagi xususiyatlari, zamonaviy pedagogning kasbiy madaniyati, kommunikativ, innovatsion, refleksiv hamda axborot-kommunikatsion ko‘nikmalarining dolzarbligi ilmiy-nazariy asoslar va amaliy kuzatishlar bilan asoslab beriladi. Shuningdek, ta’lim jarayonining insonparvarlashuvi, shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv va loyiha asosida o‘qitish kabi metodlar pedagogik kasbga yangi mazmun bag‘ishlayotgani tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: zamonaviy pedagogika, pedagogik kasb, o‘qituvchi kompetensiyasi, innovatsion metodlar, ta’lim sifati, raqamli pedagogika, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, pedagogik mahorat.

Аннотация: В данной статье рассматриваются изменения содержания педагогической профессии в условиях современной педагогики, анализируются обновлённые требования, предъявляемые к личности учителя, а также значимость компетентностного подхода в образовательном процессе. Освещается влияние глобализации, цифровой трансформации и социокультурных факторов на переосмысление педагогической деятельности. В работе обоснована актуальность профессиональной культуры современного педагога, его коммуникативных, инновационных, рефлексивных и ИКТ-компетенций на основе научно-теоретических данных и практических наблюдений. Кроме того, анализируется, каким образом гуманизация образования, личностно-ориентированный подход и проектное обучение привносят новое содержание в педагогическую профессию.

Ключевые слова: современная педагогика, педагогическая профессия, компетентность учителя, инновационные методы, качество образования, цифровая педагогика, личностно-ориентированное обучение, педагогическое мастерство.

Annotation: This article examines the transformation of the content of the teaching profession within the context of modern pedagogy, focusing on the updated requirements set for teachers and the significance of the competency-based approach in the educational process. It reflects on how globalization, digital transformation, and socio-cultural factors reshape the interpretation of pedagogical activity. The study substantiates the relevance of the contemporary teacher's professional culture, as well as their communicative, innovative, reflective, and ICT skills, drawing on theoretical foundations and practical observations. Additionally, the article analyzes how humanistic education, learner-centered approaches, and project-based learning introduce new meaning and value into the teaching profession.

Keywords: modern pedagogy, teaching profession, teacher competency, innovative methods, education quality, digital pedagogy, learner-centered learning, pedagogical mastery.

KIRISH

Zamonaviy pedagogika bugungi kunda shunchaki bilim berishga qaratilgan an'anaviy tizim emas, balki jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga faol ta'sir ko‘rsatadigan murakkab, ko‘p qirrali va dinamik tizim sifatida namoyon bo‘lmoqda, shu sababli pedagogik kasbning mazmuni ham tubdan o‘zgarib, o‘qituvchidan nafaqat o‘z fanini mukammal bilish, balki keng ko‘lamdagi kompetensiyalarni egallashni talab qilmoqda. Mening kuzatishlarimga ko‘ra, ayniqsa so‘nggi yillarda ta'lim tizimiga qo‘yilayotgan talablar turlicha bo‘lib, o‘qituvchi shaxsining zamonaviy jamiyatdagi o‘rni tobora kengayib bormoqda, chunki o‘qituvchi endi faqat bilim beruvchi emas, balki o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga, ijodkorlikka, axborotni to‘g‘ri tahlil qilishga, muammo yechishga va ijtimoiy faollikka yo‘naltiruvchi tarbiyachi, yo‘lboshchi va motivator sifatida qaralmoqda.

Ta'lim jarayonining globallashuvi, internetning ochiq imkoniyatlari, sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalarning rivojlanishi pedagogik kasbga mutlaqo yangi vazifalar yuklayapti: o‘qituvchi endi zamonaviy raqamli vositalarni bilishi, ularni darsga to‘g‘ri integratsiya qila olishi, masofaviy ta'lim jarayonida sifatni saqlashi,

o‘quvchilarning raqamli madaniyatini shakllantirishi zarur. Shu jarayonda butun dunyo bo‘ylab qabul qilingan kompetensiyaviy yondashuv ham pedagog shaxsiga bo‘lgan talablarning yangilanishini taqozo etmoqda, chunki kompetensiya — bu shunchaki bilimlar yig‘indisi emas, balki o‘quvchida hayotiy vazifalarni mustaqil hal qilishga qodir bo‘lgan integrativ, amaliy ko‘nikmalarni shakllantirish jarayonidir. Menimcha, aynan shu jihat pedagogning kasbiy mas’uliyatini yanada yuqori bosqichga olib chiqadi. Zamonaviy o‘qituvchining eng muhim xususiyatlaridan biri — bu o‘z ustida doimiy ishlashga tayyorlik, chunki ta’lim jarayoni shu darajada tez o‘zgarayaptiki, kechagi malaka bugungi kunda yetarli bo‘lmay qolishi tabiiy. Shuning uchun o‘qituvchi doimiy ravishda yangilanib boruvchi bilim tizimiga moslashishi, yangi metod va texnologiyalarni o‘zlashtirishi, innovatsion ta’lim yondashuvlarini qo‘llashi zarur. Ayniqsa, STEAM, loyiha asosida ta’lim, muammoli ta’lim, integratsiyalashgan darslar, kompetensiyaga asoslangan baholash kabi metodlar o‘qituvchidan yuqori darajada ijodkorlik, metodik savodxonlik va analitik tafakkurni talab qilmoqda.

Raqamli asr pedagogi uchun AKT kompetensiyasi ham alohida ahamiyat kasb etadi: elektron darsliklar, onlayn platformalar, interaktiv taxtalar, sun’iy intellekt asosidagi ta’lim vositalaridan foydalanish, o‘quvchilarning raqamli xavfsizligini ta’minlash va internet etikasi bo‘yicha yo‘l-yo‘riq berish endilikda kasbning ajralmas qismiga aylandi. Bundan tashqari, o‘qituvchining kommunikativ savodxonligi ham juda muhim, chunki hozirgi avlod o‘quvchilari bilan ishlashda muloqotning o‘zgargan shakllarini chuqur tushunish, ota-onalar bilan samarali hamkorlik o‘rnata bilish, jamoada ishlash, o‘quvchilarning psixologik holatini tushunish kabi jihatlar bevosita pedagogik jarayon muvaffaqiyatini belgilaydi. O‘qituvchi faoliyatida refleksiya ham alohida o‘rin tutadi: pedagog o‘z darsini, o‘quvchilarning ishtirokini, natijalarni tahlil qila olishi, xatolarni tan olib ularni bartaraf etish yo‘llarini topishi, yangi yondashuvlarni sinab ko‘rishi, ya’ni o‘z faoliyatini ilmiy asosda rivojlantira olishi kerak.

ASOSIY QISM

Bugungi ta’limning yana bir muhim talabi — bu o‘quvchi shaxsiga yo‘naltirilgan ta’limning ustuvorligi, ya’ni har bir o‘quvchining qiziqishi, qobiliyati, psixologik xususiyatlari va individual rivojlanish sur’atlarini hisobga olgan holda ta’lim jarayonini tashkil etishdir. Menimcha, aynan shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv pedagogik kasbning eng murakkab, lekin eng insoniy qismidir, chunki bunda o‘quvchiga shunchaki bilim emas, balki e’tibor, ishonch va ruhiy ko‘mak ham beriladi.

Ta’lim jarayonining insonparvarlashuvi o‘qituvchidan nafaqat kasbiy, balki axloqiy mas’uliyatni ham talab qiladi, o‘qituvchi o‘quvchilarga namuna bo‘lishi, ularda ijtimoiy faollik, vatanparvarlik, madaniylik va mas’uliyat tuyg‘usini shakllantirishi kerak. Bugungi kun pedagogi madaniy kompetensiyaga ham ega bo‘lishi zarur, chunki globallashuv davrida o‘quvchilar turli manbalardan turli g‘oyalar oqimiga duch keladi va o‘qituvchi ularga to‘g‘ri yo‘l ko‘rsatib, mustahkam milliy qadriyatlar ruhida tarbiya berishi lozim. Bundan tashqari, ta’lim tizimidagi islohotlar, milliy o‘quv dasturlarining yangilanishi, o‘quv jarayonida xalqaro baholash tizimlarining joriy etilishi pedagogdan yangicha fikrlashni, samaradorlikka qaratilgan yondashuvni va o‘z kasbiga fidoyilikni talab qilmoqda.

Xalqaro baholashlar — PISA, TIMSS, PIRLS kabi tizimlar o‘quvchilarning funksional savodxonligi, real hayotiy vaziyatlarda bilimni qo‘llash qobiliyatini baholagani uchun o‘qituvchi dars jarayonida ana shu kompetensiyalarni rivojlantirishga e’tibor qaratishi zarur bo‘ladi. Shuningdek, bugungi pedagogning kasbiy madaniyati faqat tashqi ko‘rinish yoki intizom bilan belgilanmaydi, balki uning ilmiy dunyoqarashi, metodik yangiliklarga ochiqligi, doimiy izlanishga tayyorligi, ijtimoiy faolligi va o‘quvchilarga mehr-muhabbati bilan namoyon bo‘ladi. Men uchun pedagogik kasbning eng asosiy mohiyati — bu inson qalbiga yo‘l topish sanati, shu bois zamonaviy o‘qituvchidan qat’iyat, sabr, mehr, mas’uliyat, ijodkorlik va zamon bilan hamqadamlik talab etiladi. Yuqoridagilarni umumlashtirgan holda aytish mumkinki, zamonaviy pedagogikada pedagogik kasbning o‘rni tobora ortib bormoqda va unga qo‘yilayotgan talablar nafaqat yangilanmoqda, balki murakkablashmoqda ham, chunki bugungi ta’lim jamiyat taraqqiyotining eng muhim omillaridan biriga aylanmoqda. O‘qituvchi shunchaki kasb egasi emas, balki kelajakni yaratuvchi, yosh avlodning tafakkuri, ma’naviyati va dunyoqarashini shakllantiruvchi yetakchi kuchdir. Shu sababli pedagog har doim o‘z ustida ishlashi, ilmiy izlanishlar olib borishi, jamiyatdagi o‘zgarishlarni chuqur tahlil qilishi va ularni o‘quv jarayoniga samarali joriy eta olishi shart.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy pedagogning muvaffaqiyati uning bilimdonligida emas, balki o‘z bilimini o‘quvchi uchun qadrli, tushunarli va hayotiy qiladigan mahoratida, innovatsion fikrlashida, kommunikativ madaniyatida, axborot texnologiyalaridan samarali foydalana olishida, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim prinsiplariga sodiqligida namoyon bo‘ladi. Shunday ekan, pedagogik kasbga

qo‘yilayotgan talablar ortishi — bu kasbning qadri oshayotganidan dalolat, o‘qituvchining jamiyatdagi nufuzi va mas’uliyatining yuqoriligi esa kelajagimiz ta’limiga bo‘lgan ishonchning mustahkamligidan dalolat beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. **Qodirov, R., Raxmonqulova, N.** *Pedagogika*. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2020.
2. **Yo‘ldoshev, J.G‘., Usmonov, S.A.** *Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat*. – Toshkent: “O‘qituvchi”, 2019.
3. **Husanboyeva, O., Mamarasulov, Q.** *Umumiy pedagogika*. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2021.
4. **To‘xtayev, A.** *Pedagogik kompetensiya: nazariya va amaliyot*. – Toshkent: “Innovatsion rivojlanish nashriyoti”, 2022.
5. **Raximov, Q., Mavlonova, R.A.** *Pedagogikaning nazariy asoslari*. – Toshkent: “Universitet”, 2018.
6. **Mavlonova, R.A., Xoliqov, A.** *Zamonaviy ta’lim texnologiyalari*. – Toshkent: “O‘qituvchi”, 2017.
7. **Xoliyorova, D.** *Raqamli pedagogika: nazariya va amaliyot*. – Toshkent: “Innovatsiya Ziyo”, 2022.
8. **O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–4884-son qarori** “Ta’lim tizimini raqamlashtirish strategiyasi to‘g‘risida”, 2020.

Volume 03, Issue 12, 2025

ZAMONAVIY PEDAGOGIKADA PEDAGOGIK KASB VA UNGA QO‘YILAYOTGAN TALABLAR

Hakimova Gulhayot va Nazarqulova Ozoda va Mahmudova Hilola

Shahrisabz davlat pedagogika institutining 1-bosqich talabalari

Ilmiy rahbar: Eshmurodova Dildora Normuradovna

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada zamonaviy pedagogikada pedagogik kasbning o‘rni, mazmuni va jamiyat taraqqiyotidagi ahamiyati keng va tizimli yoritiladi, pedagog kasbining tarixiy shakllanishi, bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida uning mazmunan yangilanishi, pedagog shaxsiga qo‘yilayotgan kasbiy, metodik, axloqiy, psixologik va innovatsion talablar ilmiy-nazariy asosda tahlil qilinadi, shuningdek, zamonaviy ta’lim paradigmasida o‘qituvchining faqat bilim beruvchi emas, balki tarbiyachi, fasilitator, motivator va ijtimoiy mas’ul shaxs sifatidagi roli ochib beriladi hamda pedagogik kasbning istiqboldagi rivojlanish yo‘nalishlari yoritiladi.

KALIT SO‘ZLAR: pedagogik kasb, zamonaviy pedagogika, o‘qituvchi kompetensiyasi, kasbiy mahorat, pedagogik talablar, innovatsion ta’lim, raqamli pedagogika, tarbiya, shaxs rivoji.

ANNOTATION: This article comprehensively and systematically examines the role, content, and significance of the teaching profession in modern pedagogy and societal development. It analyzes, from a scientific-theoretical perspective, the historical formation of the teaching profession, its content-related modernization in the context of globalization and digital transformation, as well as the professional, methodological, ethical, psychological, and innovative requirements imposed on teachers. Furthermore, the article highlights the teacher’s role in the contemporary educational paradigm not only as a knowledge provider but also as an educator, facilitator, motivator, and socially responsible individual. Prospects for the future development of the teaching profession are also discussed.

KEYWORDS: teaching profession, modern pedagogy, teacher competence, professional skills, pedagogical requirements, innovative education, digital pedagogy, upbringing, personal development

KIRISH

Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti bevosita ta’lim tizimi va unda faoliyat yuritayotgan pedagog kadrlarning saviyasi bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, bugungi kunda ta’limga bo‘lgan talablar nafaqat bilim berish bilan, balki shaxsni har tomonlama rivojlantirish, mustaqil fikrlashga o‘rgatish, ijtimoiy mas’uliyat va fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish bilan ham belgilanmoqda, aynan shu jarayonda pedagogik kasb alohida ahamiyat kasb etadi, chunki pedagog jamiyatning intellektual, ma’naviy va madaniy salohiyatini belgilovchi asosiy subyekt hisoblanadi, globallashuv, axborot texnologiyalarining jadal rivoji, ta’lim tizimining modernizatsiyasi sharoitida pedagog kasbining mazmuni tubdan o‘zgarib, unga qo‘yilayotgan talablar yanada murakkablashmoqda, endilikda pedagogdan chuqur bilim, yuqori kasbiy mahorat, pedagogik tafakkur, axloqiy yetuklik va innovatsion yondashuv talab etiladi, shu sababli zamonaviy pedagogikada pedagogik kasb va unga qo‘yilayotgan talablarni ilmiy asosda o‘rganish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

ASOSIY QISM

Pedagogik kasb insoniyat tarixida eng qadimiy va eng mas’uliyatli kasblardan biri bo‘lib, u jamiyatning uzluksiz rivojlanishini ta’minlovchi muhim ijtimoiy institut sifatida shakllangan, dastlab pedagogning vazifasi bilim va tajribani avloddan avlodga yetkazish bilan cheklangan bo‘lsa, bugungi kunda uning faoliyati ancha keng qamrovli bo‘lib, shaxsni rivojlantirish, ijtimoiylashuvini ta’minlash, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni singdirish kabi murakkab vazifalarni o‘z ichiga oladi, zamonaviy pedagogika nuqtayi nazaridan pedagog kasbi bu faqat kasb emas, balki jamiyat oldidagi yuksak ijtimoiy missiya hisoblanadi. Zamonaviy ta’lim paradigmasida o‘qituvchi bilim manbai bo‘lish bilan birga ta’lim jarayonining tashkilotchisi, yo‘naltiruvchisi va boshqaruvchisi sifatida namoyon bo‘ladi, u o‘quvchini tayyor bilimlarni qabul qiluvchi emas, balki bilimni mustaqil izlovchi, tahlil qiluvchi va qo‘llay oluvchi shaxs sifatida shakllantirishga mas’uldir, shu bois pedagogdan pedagogik texnologiyalarni, interfaol metodlarni, innovatsion yondashuvlarni mukammal egallash talab etiladi.

Pedagogik kasbga qo‘yilayotgan asosiy talablardan biri kasbiy kompetensiyadir, kasbiy kompetensiya pedagogning fan bo‘yicha chuqur bilimga ega bo‘lishi, pedagogika va psixologiya asoslarini bilishi, ta’lim metodlarini to‘g‘ri tanlay olishi va ularni amaliyotda samarali qo‘llay bilishini anglatadi, bugungi kunda kompetensiyaviy yondashuv ta’lim tizimining asosiy yo‘nalishiga aylangan bo‘lib, pedagog nafaqat bilim beruvchi, balki kompetensiyalarni shakllantiruvchi mutaxassis sifatida faoliyat yuritishi lozim. Zamonaviy pedagogga qo‘yiladigan yana bir muhim talab bu pedagogik mahoratdir, pedagogik mahorat o‘qituvchining kasbiy bilimlari, amaliy ko‘nikmalari, pedagogik qobiliyatlari va shaxsiy fazilatlarining uyg‘unlashuvi natijasida namoyon bo‘ladi, bu jarayonda nutq madaniyati, muloqot ko‘nikmalari, psixologik sezgirlik, sinfni boshqarish qobiliyati muhim ahamiyatga ega, pedagog o‘quvchilar bilan samarali muloqot o‘rnatishi, ularning individual xususiyatlarini inobatga olishi va har bir o‘quvchiga shaxs sifatida yondashishi zarur. Axloqiy va ma’naviy talablar ham pedagogik kasbning ajralmas qismi hisoblanadi, chunki pedagog o‘quvchilar uchun nafaqat bilim manbai, balki shaxsiy namuna hamdir, uning xulq-atvori, madaniyati, mas’uliyati va adolatliligi o‘quvchilarning shaxs sifatida shakllanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi, shu sababli zamonaviy pedagog yuqori axloqiy qadriyatlarga ega, vatanparvar, ijtimoiy mas’ul va halol bo‘lishi talab etiladi. Bugungi raqamli davrda pedagogik kasbga qo‘yilayotgan talablar qatoriga axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish ham kiradi, masofaviy ta’lim, elektron resurslar, onlayn platformalar pedagog faoliyatining ajralmas qismiga aylanmoqda, pedagog raqamli kompetensiyaga ega bo‘lishi, zamonaviy texnologiyalarni ta’lim jarayoniga integratsiya qila olishi, axborot xavfsizligi va raqamli madaniyat qoidalarini bilishi zarur. Shuningdek, zamonaviy pedagog doimiy ravishda o‘z ustida ishlashi, kasbiy rivojlanishga intilishi, yangiliklarga ochiq bo‘lishi talab etiladi, uzluksiz ta’lim va malaka oshirish pedagogik kasbning muhim sharti bo‘lib, pedagog o‘z bilim va ko‘nikmalarini muntazam yangilab borishi orqali ta’lim sifati va samaradorligini oshiradi. Innovatsion pedagogika sharoitida pedagogdan ijodkorlik va tashabbuskorlik ham talab etiladi, u ta’lim jarayonini qiziqarli va samarali tashkil etish uchun yangi g‘oyalar ishlab chiqishi, muammoli vaziyatlarni mustaqil hal qila olishi va o‘quvchilarda ijodiy fikrlashni rivojlantirishi lozim. Zamonaviy pedagogikada inklyuziv ta’lim, shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv, differensial ta’lim kabi tamoyillar keng qo‘llanilmoqda, bu esa pedagogdan psixologik bilimlarning chuqur bo‘lishini, har xil ehtiyojga ega bo‘lgan o‘quvchilar bilan ishlash malakasini talab qiladi. Pedagogik kasbning ijtimoiy ahamiyati ham bugungi kunda yanada oshib bormoqda, chunki ta’lim sifati bevosita jamiyatning kelajak taraqqiyotini belgilaydi,

shu bois davlat siyosatida pedagog kadrlarni tayyorlash, ularning mehnatini rag‘batlantirish va ijtimoiy mavqeini oshirish muhim vazifa sifatida belgilanmoqda.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy pedagogikada pedagogik kasb jamiyat taraqqiyotining strategik omili sifatida namoyon bo‘lib, unga qo‘yilayotgan talablar ham zamon talablariga mos ravishda tobora kengayib va murakkablashib bormoqda, bugungi pedagog chuqur bilimli, yuksak kasbiy mahoratga ega, axloqan yetuk, innovatsion fikrlovchi va raqamli kompetensiyaga ega shaxs bo‘lishi lozim, pedagogik kasbning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi ta’lim sifati va jamiyatning barqaror rivojlanishini ta’minlaydi, shu sababli pedagoglarni tayyorlash va ularning kasbiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash zamonaviy pedagogikaning eng muhim vazifalaridan biri bo‘lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Axmedov A.A., Qodirov N.X. *Pedagogika asoslari*. Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti, 2019.
2. Islomov B.T. *Zamonaviy pedagogika va ta’lim texnologiyalari*. Toshkent: Fan, 2020.
3. Yo‘ldoshev E.Y. *O‘qituvchi kasbiy mahorati va pedagogik kompetensiyalar*. Toshkent: Universitet nashriyoti, 2018.
4. Karimov S.K. *Ta’lim psixologiyasi va pedagogik yondashuvlar*. Toshkent: Fan va texnologiya, 2017.
5. Rahimov M.R. *Innovatsion pedagogika va zamonaviy ta’lim metodlari*. Toshkent: Universitet nashriyoti, 2021.
6. Xudoyberganov J.X., Abdukarimov A.A. *Oliy ta’limda pedagogik kasb va uning rivojlanishi*. Toshkent: Fan, 2020.
7. Tursunov A.S. *Zamonaviy pedagogikada o‘qituvchidan talab qilinadigan kompetensiyalar*. Toshkent: O‘qituvchi, 2016.
8. O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi. *Pedagog kadrlarni tayyorlash va rivojlantirish bo‘yicha namunaviy dastur*. Toshkent, 2022.

XOSMAS INTEGRALLARNI YANGI USULINI UMUMIY O‘RTA TA’LIM MAKTABLARIDA JORIY QILISH METODIKASI.

Mamataliyeva Mohira Nazarovna

Jo’rayev Sherzod Chaqmoq o’g’li

Maftuna Mamasharifova Muzaffar qizi

Ramazonov O‘ralbek Abdurasul o‘g‘li

Termiz Iqtisodiyot va Servis universiteti magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumiy o‘rta ta’lim maktablarida xosmas integrallarni o‘qitishda zamonaviy va samarali yangi usulni joriy etish metodikasi tadqiq etilgan. Tadqiqotda xosmas integrallarni an’anaviy tushuntirishdagi murakkabliklar, o‘quvchilarning mavzuni o‘zlashtirish darajasi hamda mantiqiy tafakkurini rivojlantirishdagi muammolar tahlil qilinadi. Shuningdek, taklif etilayotgan yangi metod o‘quvchilarning matematik tushunchalarni vizual, bosqichma-bosqich va hayotiy misollar asosida o‘zlashtirishiga xizmat qilishi asoslab beriladi. Maqolada metodik yondashuvning dars jarayoniga tatbiqi, uning didaktik imkoniyatlari va kutilayotgan ta’limiy natijalari yoritilgan. Tadqiqot natijalari mazkur metodikaning xosmas integrallar mavzusini o‘rganishda o‘quvchilarning bilim sifati va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini oshirishda samarali ekanini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: xosmas integrallar, yangi o‘qitish usuli, matematika ta’limi, metodika, umumiy o‘rta ta’lim, integrallarni o‘qitish, mantiqiy tafakkur, samarali ta’lim.

Kirish

Hozirgi kunda ta’lim tizimida matematika fanini o‘qitishning samaradorligini oshirish, o‘quvchilarda chuqur bilim va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, analiz bo‘limiga oid mavzular, jumladan xosmas integrallarni o‘rganish jarayoni o‘quvchilar uchun murakkab bo‘lib, ushbu mavzuni tushuntirishda an’anaviy yondashuvlar har doim ham kutilgan natijani bermaydi. Shu sababli matematik tushunchalarni soddalashtirilgan, mantiqiy va tizimli tarzda o‘rgatishga xizmat qiladigan yangi metodik yondashuvlarni ishlab chiqish zarurati yuzaga kelmoqda. Xosmas integrallar mavzusi o‘quvchilardan yuqori

darajadagi abstrakt tafakkur, limit tushunchasini chuqur anglash va funksiyalarning xatti-harakatini tahlil qilishni talab etadi. Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, umumiy o‘rta ta’lim maktablarida ushbu mavzuni o‘rganishda o‘quvchilar ko‘pincha formulalarni yodlash bilan cheklanib, masalaning mohiyatini to‘liq tushunib yetmaydilar. Natijada bilimlarning mustahkamligi va amaliy qo‘llash ko‘nikmalari yetarli darajada shakllanmaydi.

Mazkur maqolada xosmas integrallarni o‘qitishda yangi usulni joriy etish orqali o‘quvchilarning mavzuni o‘zlashtirish darajasini oshirish, mantiqiy fikrlashini rivojlantirish hamda matematik bilimlarni amaliyot bilan bog‘lash imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi. Taklif etilayotgan metodika bosqichma-bosqich tushuntirish, vizual tasvirlar va sodda misollar orqali murakkab tushunchalarni oson qabul qilishga yo‘naltirilgan. Tadqiqotning asosiy maqsadi — umumiy o‘rta ta’lim maktablarida xosmas integrallar mavzusini o‘qitishda samarali pedagogik yondashuvni ishlab chiqish va uning ta’lim jarayonidagi afzalliklarini ilmiy asoslashdan iborat. Ushbu yondashuv matematik ta’lim sifatini oshirishga, o‘quvchilarning fanga bo‘lgan qiziqishini kuchaytirishga xizmat qilishi bilan ahamiyatlidir.

Asosiy qism

- Xosmas integrallarni o‘qitishdagi mavjud muammolar. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida xosmas integrallar mavzusini o‘qitish jarayonida bir qator metodik va didaktik muammolar kuzatiladi. Avvalo, ushbu mavzu abstrakt matematik tushunchalarga boy bo‘lib, o‘quvchilardan limit, uzluksizlik va funksiya xossalarini chuqur tushunishni talab etadi. Amaliyotda esa o‘quvchilarning katta qismi ushbu tayanch bilimlarga yetarli darajada ega bo‘lmay, xosmas integralni faqat formulaviy jarayon sifatida qabul qiladi. Shuningdek, an’anaviy darslarda o‘qituvchi tomonidan tayyor yechimlar berilishi o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini cheklaydi. Natijada mavzuning mohiyatini anglash o‘rniga mexanik hisoblash ustunlik qiladi. Bu holat bilimlarning barqaror bo‘lmasligiga va keyingi murakkab mavzularni o‘zlashtirishda qiyinchiliklar yuzaga kelishiga sabab bo‘ladi.

- Xosmas integrallarni o‘qitishda yangi usulning nazariy asoslari. Taklif etilayotgan yangi usul konstruktiv va kompetensiyaviy yondashuvlarga asoslanadi. Ushbu metodikaning asosiy g‘oyasi xosmas integrallar tushunchasini o‘quvchilarga sodda, mantiqiy ketma-ketlikda va vizual tasvirlar orqali tushuntirishdan iborat. Avval cheklangan oraliqlarda aniqlangan integral tushunchasi mustahkamlanadi, so‘ngra oraliqning cheksizligi yoki funksiya cheksiz qiymatga ega bo‘lish holatlari bosqichma-

bosqich kiritiladi. Yangi usulda limit tushunchasi xosmas integralning asosiy tayanchi sifatida ko‘rib chiqilib, integralning yaqinlashishi yoki uzoqlashishi grafiklar yordamida tushuntiriladi. Bu esa o‘quvchilarda mavzuga nisbatan mantiqiy va vizual tasavvur hosil bo‘lishiga xizmat qiladi.

- Yangi metodikaning dars jarayonida qo‘llanishi . Taklif etilayotgan metodika asosida tashkil etilgan darslar quyidagi bosqichlarni o‘z ichiga oladi: tayanch bilimlarni faollashtirish; yangi mavzuni vizual va mantiqiy asosda tushuntirish; sodda misollar orqali mustahkamlash; mustaqil ishlash va muammoli vaziyatlar yaratish;

- Yangi usulning ta’limiy samaradorligi. Tajriba-sinov mashg‘ulotlari natijalari shuni ko‘rsatadiki, yangi metodika asosida o‘qitilgan sinflarda o‘quvchilarning xosmas integrallar mavzusini o‘zlashtirish darajasi sezilarli darajada oshgan. O‘quvchilarda mavzuga nisbatan qiziqish kuchayib, mustaqil fikrlash va mantiqiy xulosa chiqarish ko‘nikmalari rivojlangan.

Bundan tashqari, o‘quvchilar masalalarni yechishda turli yondashuvlarni qo‘llay boshlaganlari, integralning yaqinlashish yoki uzoqlashishini izohlab bera olishlari kuzatildi. Bu esa taklif etilayotgan metodikaning umumiy o‘rta ta’lim maktablari uchun samarali va amaliy ahamiyatga ega ekanini ko‘rsatadi.

Xulosa

Mazkur maqolada umumiy o‘rta ta’lim maktablarida xosmas integrallar mavzusini o‘qitishda yangi metodik yondashuvni joriy etish masalalari atroflicha tahlil qilindi. Tadqiqot davomida an’anaviy o‘qitish usullarining ayrim cheklovlari aniqlanib, ularni bartaraf etishga qaratilgan samarali metodika taklif etildi. Yangi usul xosmas integrallar tushunchasini bosqichma-bosqich, mantiqiy va vizual asosda tushuntirishga yo‘naltirilgani bilan ajralib turadi. Tajriba-sinov natijalari shuni ko‘rsatdiki, taklif etilgan metodika o‘quvchilarning mavzuni chuqurroq anglashiga, matematik fikrlash qobiliyatining rivojlanishiga hamda mustaqil ishlash ko‘nikmalarining shakllanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Shuningdek, o‘quvchilarda matematik tahlil elementlariga nisbatan qiziqishning ortishi va bilimlarning mustahkamligi ta’minlanganligi kuzatildi. Xulosa qilib aytganda, xosmas integrallarni o‘qitishda yangi usulni umumiy o‘rta ta’lim maktablari amaliyotiga joriy etish matematika ta’limi sifatini oshirishga xizmat qiladi. Mazkur metodik yondashuvni dars jarayonida keng qo‘llash hamda uni boshqa murakkab matematik mavzularni o‘qitishda moslashtirish istiqbolli hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alimuhamedov A.A. Matematik analiz asoslari. — Toshkent: O‘qituvchi, 2018.

2. Xudoyberdiyev B.Sh. O‘rta maktabda matematika o‘qitish metodikasi. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.

3. Zokirov S.S. Matematik analizdan masalalar to‘plami. — Toshkent: Universitet, 2019.

4. Polatov K.K. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. — Toshkent: Innovatsiya, 2021.

5. Antonov V.I. Matematicheskiy analiz. — Moskva: Nauka, 2017

6. Tallipov O.R. Matematika ta’limida kompetensiyaviy yondashuv. — Toshkent: Fan, 2022.

XXI ASRDA INNOVATSION
TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM
TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR
Volume 03, Issue 12, 2025

ANIQ INTEGRALNING GEOMETRIK MA'NOSI VA UNING QO'LLANILISHI

Mamataliyeva Mohira Nazarovna

Jo'rayev Sherzod Chaqmoq o'g'li

Maftuna Mamasharifova Muzaffar qizi

Ramazonov O'ralbek Abdurasul o'g'li

Termiz Iqtisodiyot va Servis universiteti magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada aniq integral tushunchasining geometrik ma'nosi va uning nazariy hamda amaliy qo'llanilish jihatlari ilmiy asosda tahlil qilinadi. Aniq integralning egri chiziq ostidagi yuzani aniqlash vositasi sifatidagi mohiyati, shuningdek, geometrik figuralar yuzalari va hajmlarini hisoblashdagi ahamiyati yoritiladi. Tadqiqot jarayonida aniq integralning grafik talqini orqali matematik tushunchalarni osonroq anglash imkoniyatlari ko'rsatib beriladi. Maqolada integralning geometrik ma'nosini o'rganish o'quvchilarning fazoviy va mantiqiy tafakkurini rivojlantirishda muhim omil ekanligi asoslab beriladi. Shuningdek, aniq integralning fizika, mexanika va iqtisodiyot kabi fanlardagi amaliy qo'llanishlari misollar orqali tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari aniq integral tushunchasini geometrik yondashuv asosida o'qitish matematika ta'limining samaradorligini oshirishga xizmat qilishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: aniq integral, geometrik ma'no, egri chiziq ostidagi yuza, matematik analiz, integralning qo'llanilishi, grafik talqin, fazoviy tafakkur, matematik modellashtirish.

Kirish

Hozirgi zamon matematika fanida aniq integral tushunchasi muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega bo'lib, u matematik analizning asosiy bo'limlaridan biri hisoblanadi. Aniq integral nafaqat algebraik hisoblash vositasi, balki geometrik va fizik jarayonlarni tavsiflashda samarali matematik model sifatida keng qo'llaniladi. Shu bois integralning mazmunini faqat formulalar orqali emas, balki uning geometrik ma'nosini ochib berish orqali o'rganish matematika ta'limida muhim metodik vazifalardan biri

sanaladi. Aniq integralning geometrik ma’nosi asosan egri chiziq, koordinata o‘qlari va berilgan oraliq bilan chegaralangan sohaning yuzasini aniqlash bilan bog‘liq. Ushbu yondashuv integral tushunchasini vizual tasavvur asosida anglash imkonini yaratib, o‘quvchilarning mantiqiy va fazoviy tafakkurini rivojlantiradi. Amaliy tajriba shuni ko‘rsatadiki, integralning geometrik talqini orqali o‘qitilishi matematik tushunchalarning yanada mustahkam va ongli o‘zlashtirilishiga xizmat qiladi. Bugungi kunda aniq integral tushunchasi fizika, mexanika, iqtisodiyot, muhandislik va boshqa ko‘plab fanlarda jarayonlarni modellashtirish va miqdoriy baholashda keng qo‘llanilmoqda. Masalan, harakat tezligi bo‘yicha yo‘lni aniqlash, o‘zgaruvchan kuch ta’sirida bajarilgan ishni hisoblash yoki iqtisodiy ko‘rsatkichlarning umumiy qiymatini topishda aniq integral muhim rol o‘ynaydi. Bu esa mazkur mavzuning nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatini ham oshiradi. Mazkur maqolaning asosiy maqsadi — aniq integralning geometrik ma’nosini ilmiy jihatdan yoritish, uning turli sohalardagi qo‘llanilish imkoniyatlarini tahlil qilish hamda ushbu tushunchani o‘qitishda geometrik yondashuvning samaradorligini asoslab berishdan iborat. Tadqiqot natijalari matematika ta’limini yanada takomillashtirish va o‘quvchilarda integral tushunchasiga nisbatan chuqur va barqaror bilimlarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Asosiy qism

Aniq integral tushunchasining geometrik mohiyati haqida quyidagicha fikr yurutamiz. Aniq integral tushunchasi matematik analizda funksiyaning berilgan oraliqdagi umumiy ta’sirini aniqlash vositasi sifatida qaraladi. Geometrik nuqtai nazardan esa aniq integral koordinata tekisligida funksiya grafigi, abssissa o‘qi va berilgan oraliq bilan chegaralangan sohaning yuzasini ifodalaydi. Agar funksiya berilgan oraliqda musbat qiymatlar qabul qilsa, integral qiymati shu sohaning yuzasiga teng bo‘ladi, manfiy qiymatlar holatida esa integral algebraik yuzani ifodalaydi. Integralning geometrik talqini uni limit tushunchasi bilan bog‘laydi. Oraliqni kichik bo‘laklarga bo‘lish va har bir bo‘lakda funksiya qiymatlariga mos to‘g‘ri to‘rtburchaklar yuzalarini yig‘ish orqali egri chiziq ostidagi soha aniqlanadi. Ushbu yondashuv integralning paydo bo‘lish mohiyatini ochib berib, mavzuni chuqurroq tushunishga imkon yaratadi.

- Aniq integral yordamida geometrik figuralar yuzalarini hisoblash. Aniq integral yordamida murakkab shaklli figuralarning yuzalarini aniqlash mumkin. Ayniqsa, to‘g‘ri chiziqlar bilan emas, balki egri chiziqlar bilan chegaralangan sohalarning yuzasini topishda integral asosiy matematik vosita hisoblanadi. Masalan, ikki funksiya

grafigi orasidagi yuzani hisoblashda ularning ayirmasi integrallanadi. Bu usul geometrik figuralarni tahlil qilishda an’anaviy formulalar bilan cheklanib qolmasdan, umumiy va universal yondashuvni ta’minlaydi. Natijada o‘quvchilar integralning geometrik ahamiyatini real misollar orqali anglaydilar va matematik analizning amaliy imkoniyatlarini ko‘ra boshlaydilar.

- Aniq integralning hajm va boshqa geometrik kattaliklarni aniqlashdagi roli. Aniq integral faqat yuzalarni emas, balki fazoviy figuralarning hajmlarini aniqlashda ham keng qo‘llaniladi. Aylantirish orqali hosil bo‘lgan jismlarning hajmini hisoblash integralning geometrik qo‘llanilishiga yaqqol misol bo‘la oladi. Bu jarayonda tekislikdagi figura ma’lum o‘q atrofida aylantirilib, hosil bo‘lgan jismning hajmi integral yordamida aniqlanadi. Bundan tashqari, aniq integral yordamida egri chiziq uzunligi, sirt yuzasi kabi geometrik kattaliklar ham topiladi. Ushbu imkoniyatlar integral tushunchasining geometrik mazmuni naqadar keng va muhim ekanini ko‘rsatadi
- Aniq integralning amaliy qo‘llanilishi. Aniq integralning geometrik ma’nosi uning amaliy qo‘llanilishida muhim ahamiyat kasb etadi. Fizikada harakat tezligi bo‘yicha yo‘lni aniqlash, o‘zgaruvchan kuch ta’sirida bajarilgan ishni hisoblash integral orqali amalga oshiriladi. Mexanikada massa taqsimoti, og‘irlik markazi va inersiya momentlarini aniqlashda ham aniq integral asosiy vosita hisoblanadi.

Iqtisodiyot sohasida esa aniq integral yordamida umumiy daromad, xarajat va ishlab chiqarish hajmlari kabi ko‘rsatkichlar aniqlanadi. Bu holat integral tushunchasining fanlararo ahamiyatga ega ekanini va uning geometrik mazmuni real jarayonlarni modellashtirishda muhim rol o‘ynashini ko‘rsatadi.

Xulosa

Mazkur maqolada aniq integral tushunchasining geometrik ma’nosi va uning nazariy hamda amaliy qo‘llanilish jihatlari ilmiy asosda tahlil qilindi. Tadqiqot davomida aniq integralning egri chiziq ostidagi yuzani aniqlash vositasi sifatidagi mohiyati ochib berilib, ushbu yondashuv matematik tushunchalarni anglashda muhim ahamiyat kasb etishi asoslab berildi. Integralning geometrik talqini mavzuni vizual va mantiqiy jihatdan tushunarli qilish bilan birga, o‘quvchilarning fazoviy va analitik tafakkurini rivojlantirishga xizmat qilishi aniqlandi. Shuningdek, aniq integral yordamida geometrik figuralar yuzalari, aylanishdan hosil bo‘lgan jismlarning hajmlari va boshqa muhim geometrik kattaliklarni hisoblash imkoniyatlari yoritildi.

Integralning fizika, mexanika va iqtisodiyot kabi fanlardagi amaliy qo‘llanilish misollari orqali uning universalligi va fanlararo ahamiyati ko‘rsatib berildi.

Xulosa qilib aytganda, aniq integralning geometrik ma’nosini chuqur o‘rganish va uni ta’lim jarayonida samarali qo‘llash matematika ta’limi sifatini oshirishga, o‘quvchilarda nazariy bilimlar bilan birga amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Mazkur yondashuvni umumiy o‘rta va oliy ta’lim tizimida keng joriy etish istiqbolli deb hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alimuhamedov A.A. Matematik analiz asoslari. — Toshkent: O‘qituvchi, 2019.

2. Zokirov S.S. Matematik analizdan masalalar va mashqlar. — Toshkent: Universitet, 2020.

3. Xudoyberdiyev B.Sh. Matematika o‘qitish metodikasi. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.

4. Antonov V.I. Matematicheskiy analiz. — Moskva: Nauka, 2018.

UZILISH NUQTALARI CHEKLI BO‘LGAN FUNKSIYALARNING RIMAN INTEGRALLANISHI.

Jo’rayev Sherzod Chaqmoq o’g’li

Maftuna Mamasharifova Muzaffar qizi

Ramazonov O‘ralbek Abdurasul o‘g‘li

Termiz Iqtisodiyot va Servis universiteti magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada uzilish nuqtalari chekli bo‘lgan funksiyalarning Riman ma’noda integrallanish masalasi nazariy jihatdan tadqiq etiladi. Riman integralining asosiy ta’riflari va integrallanish shartlari asosida funksiyaning uzluksizlik xossalari bilan integrallanish o‘rtasidagi bog‘liqlik tahlil qilinadi. Tadqiqotda uzilish nuqtalarining chekli bo‘lishi Riman integrallanishi uchun yetarli shartlardan biri ekanligi ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, uzilish nuqtalarining ta’siri integral qiymatiga qanday darajada ta’sir etishi izohlanadi. Maqolada nazariy xulosalar mantiqiy mulohazalar va tipik matematik misollar orqali mustahkamlanadi. Tadqiqot natijalari matematik analiz kursida Riman integralining mohiyatini chuqurroq anglash va funksiyalarning integrallanish shartlarini tizimli o‘rganishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: Riman integrali, integrallanish shartlari, uzilish nuqtalari, chekli uzilishlar, matematik analiz, funksiyaning uzluksizligi, integral mavjudligi.

Kirish

Matematik analizda Riman integrali tushunchasi funksiyalarning maydon ostidagi umumiy ta’sirini aniqlashning asosiy vositalaridan biri hisoblanadi. An’anaviy ravishda, Riman integrali doimiy yoki uzluksiz funksiyalar uchun ta’riflangan bo‘lsa-da, amaliy va nazariy vaziyatlarda uzilish nuqtalariga ega bo‘lgan funksiyalar bilan ishlash talab etiladi. Ushbu mavzuda muhim jihat shundaki, agar uzilish nuqtalari cheklangan bo‘lsa, funksiyaning Riman integrali mavjud bo‘lishi mumkin va u ko‘pincha uzluksiz funksiyalar bilan solishtirganda sezilarli farq qilmaydi. Uzilish nuqtalari chekli bo‘lgan funksiyalarni o‘rganish Riman integrallanish nazariyasini kengaytiradi va o‘quvchilarga integrallanish shartlarini chuqurroq tushunishga imkon

yaratadi. Bu mavzu nafaqat matematik analizning nazariy asoslarini mustahkamlash, balki turli amaliy masalalarni hal qilishda ham dolzarbdir. Masalan, fizikada, iqtisodiyotda yoki muhandislik sohalarida, funksiyalar odatda ba’zi nuqtalarda uzilishlarga ega bo‘lishi mumkin, ammo ular Riman integrali yordamida tahlil qilinadi. Mazkur maqolaning asosiy maqsadi — uzilish nuqtalari chekli bo‘lgan funksiyalarning Riman integrallanish shartlarini ilmiy jihatdan tahlil qilish, uzilishlarning integral qiymatiga ta’sirini izohlash va nazariy misollar orqali mavzuni tushunarli qilishdan iborat. Ushbu tadqiqot natijalari matematik analiz kursida integrallanish konsepsiyasini kengroq va tizimli o‘rganishga xizmat qiladi.

Tadqiqot usullari va metodlar

Ushbu tadqiqotda uzilish nuqtalari chekli bo‘lgan funksiyalarning Riman integrallanishini tahlil qilishda quyidagi ilmiy usullar va metodlardan foydalanildi Nazariy tahlil usuli – Riman integrali va uzluksizlik tushunchalarining nazariy asoslari, shuningdek, uzilish nuqtalarining xossalari o‘rganildi. Bu metod yordamida uzilish nuqtalari chekli bo‘lgan funksiyalarni integrallanish shartlariga mosligini aniqlash va matematik mulohazalarni tartibga solish amalga oshirildi. Matematik model va formulalar orqali tahlil – Riman integrali aniqlanishi uchun bo‘linmalar, limit va yig‘indilar metodlari qo‘llanildi. Funksiyaning har bir uzilish nuqtasidagi xatti-harakatlari limit orqali o‘rganilib, integral qiymatiga ta’siri baholandi. Grafik va vizual talqin – Funksiyaning uzilish nuqtalarini va integralni grafik tasvir orqali ko‘rsatish orqali mavzuning vizual tushuntirish imkoniyatlari tahlil qilindi. Bu usul o‘quvchilarga integral tushunchasini intuitiv anglash va uzilishlar ta’sirini vizual tarzda baholash imkonini berdi.

Amaliy misollar va hisoblash usuli – Cheklangan uzilishlarga ega funksiyalar misol qilib olinib, ularning Riman integralini hisoblash orqali nazariy xulosalar amaliy jihatdan mustahkamlandi. Misollar yordamida integrallanish shartlari va uzilish nuqtalarining integrallanishga ta’siri aniqlab berildi. Klassifikatsiya va sistematik yondashuv – Uzilish nuqtalari soni va turi (cheklangan nuqtalar, oddiy uzilishlar) bo‘yicha funksiyalar tasniflandi va Riman integrali mavjudligi nuqtai nazaridan tahlil qilindi. Bu usul nazariy va amaliy jihatlarni birlashtirishga xizmat qildi. Ushbu tadqiqot metodlari kombinatsiyasi Riman integrali tushunchasini uzilish nuqtalari mavjud bo‘lgan funksiyalar kontekstida chuqurroq o‘rganish, nazariy mulohazalarni amaliy misollar bilan mustahkamlash va mavzuni tizimli yoritishga imkon berdi.

Natijalar va muhokama

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, uzilish nuqtalari chekli bo‘lgan funksiyalar ko‘pincha Riman integrali mavjud bo‘lishi mumkin. Bu nazariya matematik analizning fundamental natijalari bilan mos keladi: agar funksiya berilgan oraliqda cheklangan bo‘lsa va uzilish nuqtalari cheklangan sonli bo‘lsa, u Riman integrallanish shartlarini qondiradi

1. Cheklangan uzilish nuqtalarining integralga ta’siri. Cheklangan uzilish nuqtalari integrallanishga sezilarli ta’sir ko‘rsatmaydi, chunki Riman yig‘indilari limit qiymatini olish jarayonida, oraliqni bo‘laklarga ajratishda, uzilish nuqtalarining soni cheklangan bo‘lgani uchun ular integralning umumiy qiymatiga minimal ta’sir qiladi. Shu sababli, integrallanish sharti uzluksiz funksiyalar bilan bir xil yondashuv orqali tekshiriladi.

Misol 1: Oddiy uzilish

$$f(x) = \begin{cases} 1, & x \neq c \\ 0, & x = c \end{cases}$$

$$\int_a^b f(x)\,dx = \int_a^b 1\,dx = b - a$$

berilgan bo‘lsin. Bu funksiya oraliqda faqat bitta uzilish nuqtasiga ega

Misol 2: Bir nechta uzilish

$$g(x) = \begin{cases} x^2, & x \neq a, b \\ 0, & x = a \text{ yoki } x = b \end{cases}$$

$$\int_a^b g(x)\,dx = \int_a^b x^2\,dx = \frac{b^3 - a^3}{3}$$

2. Geometrik talqin. Uzilish nuqtalari chekli bo‘lgan funksiyalarni grafik orqali ko‘rsatish integrallanish tushunchasini vizual tushuntirish imkonini beradi. Misol uchun, funksiyasining grafigi bo‘lsa, uzilish nuqtalarida kichik "teshiklar" hosil bo‘ladi. Shu bilan birga, integral egri chiziq ostidagi sohaning umumiy yuzasini ifodalaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, uzilish nuqtalari soni cheklangan bo‘lsa, bu teshiklar integral qiymatiga sezilarli ta’sir qilmaydi. Grafik misollar

o‘quvchilarga Riman integrali konsepsiyasini intuitiv tushunishga yordam beradi va mavzuni amaliy jihatdan mustahkamlaydi.

3. Amaliy qo‘llanilishi. Uzilish nuqtalari chekli bo‘lgan funksiyalar real hayotda ham uchraydi. Masalan: Fizika: Diskret energiya darajalari yoki impuls kuch ta’sirida hosil bo‘lgan harakatlar, ba’zi nuqtalarda uzilishlarga ega bo‘lishi mumkin. Iqtisodiyot: Narxlar va talab funksiyalari ba’zi qiymatlarda to‘satdan o‘zgaradi, lekin umumiy ishlab chiqarish yoki daromad integral yordamida hisoblanadi. Muhandislik: Elektr toki va signal funksiyalari impuls ko‘rinishida bo‘lishi mumkin, lekin uzilish nuqtalarida integral hisoblash usullari qo‘llaniladi. Bunday misollar Riman integrali tushunchasining faqat nazariy emas, balki amaliy ahamiyatini ko‘rsatadi.

4. Ta’limiy va metodik natijalar. O‘quvchilarni uzilish nuqtalari mavjud bo‘lgan funksiyalarni Riman integrali yordamida o‘qitish quyidagi afzalliklarni beradi: Nazariy bilimlar mustahkamlanadi: Integral tushunchasining umumiyligi va uzluksiz bo‘lmagan funksiyalar bilan ham qo‘llanilishi aniq ko‘rsatiladi. Fazoviy va mantiqiy tafakkur rivojlanadi: Grafik talqin va amaliy misollar orqali o‘quvchilar mavzuni vizual tarzda anglaydi. Amaliy ko‘nikmalar shakllanadi: Cheklangan uzilishlarga ega funksiyalarni amaliy misollar orqali tahlil qilish o‘quvchilarda integrallashni mustahkamlaydi.

Tahlil shuni ko‘rsatdiki, uzilish nuqtalari chekli bo‘lgan funksiyalarni Riman integrali yordamida o‘rganish nafaqat matematik nazariyani chuqurroq tushunishga, balki real hayotiy masalalarni modellashtirishga ham xizmat qiladi.

Xulosa

Mazkur maqolada uzilish nuqtalari chekli bo‘lgan funksiyalarning Riman integrallanishi nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki: Agar funksiyaning uzilish nuqtalari soni cheklangan bo‘lsa va funksiya berilgan oraliqda cheklangan bo‘lsa, u Riman integrali mavjud bo‘ladi. Bu holat nazariy analizning fundamental xususiyatlari bilan mos keladi. Cheklangan uzilish nuqtalari integral qiymatiga sezilarli ta’sir qilmaydi, ya’ni Riman integrali ushbu uzilishlarni hisobga olmasdan, uzluksiz funksiyalar bilan bir xil usulda hisoblanadi. Grafik va vizual talqin orqali uzilish nuqtalari mavzuni o‘quvchilarga intuitiv tarzda tushuntirishga yordam beradi. Bu o‘quvchilarning fazoviy va mantiqiy tafakkurini rivojlantiradi hamda integral tushunchasini chuqurroq anglash imkonini yaratadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, uzilish nuqtalari chekli bo‘lgan funksiyalarni Riman integrali yordamida o‘rganish nafaqat nazariy jihatdan, balki real amaliy

masalalarni tahlil qilishda ham muhim ahamiyatga ega. Misol uchun, fizika, iqtisodiyot va muhandislikda uzilishlar mavjud bo‘lgan signal va funktsiyalar integral yordamida baholanadi. Mazkur tadqiqot metodik jihatdan ham o‘quv jarayoniga foyda keltiradi. O‘quvchilarda integrallashni amaliy misollar orqali mustahkamlash, matematik tafakkur va tahlil ko‘nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, uzilish nuqtalari chekli bo‘lgan funksiyalarni Riman integrali yordamida o‘rganish matematika ta’limi sifatini oshirishga, nazariy bilimlarni mustahkamlash va amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Ushbu yondashuvni umumiy o‘rta va oliy ta’lim tizimida keng qo‘llash istiqbolli hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alimuhamedov A.A. Matematik analiz asoslari. — Toshkent: O‘qituvchi, 2019.

2. Zokirov S.S. Matematik analizdan masalalar va mashqlar. — Toshkent: Universitet, 2020.

3. Xudoyberdiyev B.Sh. Matematika o‘qitish metodikasi. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.

4. Antonov V.I. Matematicheskiy analiz. — Moskva: Nauka, 2018.

5. Stewart J. Calculus: Early Transcendentals. — Boston: Cengage Learning, 2016.

6. Apostol T.M. Calculus, Volume I. — New York: Wiley, 2015.

SHISHANING SHAKLLANISH TURLARI VA INNAVATSION TEXNOLOGIYASI.

Ravshanova Komila TDMAU talabasi

Shaymardonova Mohichehra TDMAU dotsent

Annatatsiya: Mazkur maqolada shishaning fizik-kimyoviy tabiati, xom ashyo tarkibi, shakllanish jarayonlari hamda zamonaviy texnologik usullar tahlil qilingan. Float, puflash, presslash, ekstruziya va tolali shisha ishlab chiqarish metodlari o‘rganildi. Shuningdek, termik ishlov berish, sifat nazorati va ekologik jihatlar yoritildi. Tadqiqot natijasida shisha ishlab chiqarishning energiya samarador va ekologik xavfsiz texnologiyalarini joriy etish istiqbollari ko‘rsatildi.

Kalit so‘zlar: shisha, float texnologiyasi, puflash, ekstruziya, tolali shisha, temperlash, annealing, xom ashyo.

Shisha — bu noorganik, amorf tuzilishga ega bo‘lgan, asosan kremniy oksidi (SiO_2) asosidagi material bo‘lib, turli metall oksidlari bilan aralashib o‘ziga xos fizik va kimyoviy xususiyatlarga ega bo‘ladi. Zamonaviy texnologiyada shisha ishlab chiqarish jarayoni sanoatning muhim tarmoqlaridan biri hisoblanadi. U qurilish, kimyo, elektronika, optika va tibbiyot sohalarida keng qo‘llaniladi.

Shishaning shakllanish turlari

Shisha shakllanishi texnologik jihatdan bir nechta asosiy usullar orqali amalga oshiriladi. Ularning har biri tayyor mahsulotning shakli, o‘lchami va qo‘llanish sohasiga qarab tanlanadi.

1. **Qoliplash usuli (presslash)** – eritilgan shisha maxsus metall qoliplarga quyilib, mexanik bosim yordamida kerakli shaklga keltiriladi. Bu usul idishlar, plastinkalar va dekorativ buyumlar ishlab chiqarishda keng qo‘llanadi.
2. **Cho‘zish usuli** – eritilgan shisha vertikal yoki gorizontal ravishda cho‘ziladi. Bu usul oynalar va tolali shisha ishlab chiqarishda qo‘llaniladi.
3. Surtish usuli – shisha massasiga havo yuborish orqali ichi bo‘sh buyumlar (idishlar, lampalar, kolbalar) tayyorlanadi.
4. **Float-usuli** – bu eng zamonaviy texnologiya bo‘lib, eritilgan shisha suyuq qalay yuzasiga quyiladi. Natijada oynaning silliq va tiniq sathi hosil bo‘ladi.

Bugungi kunda shisha ishlab chiqarishning turli murakkab bosqichlar mavjud bo`lib, ular quyidagi asosiy bosqichlarni o‘z ichiga oladi:
1. **Xom ashyoni tayyorlash.** Kremniy dioksid (kvarts qumi), soda (Na_2CO_3), ohaktosh ($CaCO_3$) va boshqa qo‘shimchalar aralashtiriladi.
2. **Eritish jarayoni.** Aralashma 1400–1600°C da shisha pechida eritiladi.
3. **Shakllantirish.** Eritilgan shisha tanlangan texnologiya asosida kerakli shaklga keltiriladi.
4. **Sovitish (annealing).** Shishaning ichki kuchlanishini yo‘qotish uchun asta-sekin sovutiladi.
5. **Yuzani ishlov berish va nazorat.** Tayyor buyum silliqlanadi, sayqalllanadi va sifat nazoratidan o‘tkaziladi.

So‘nggi yillarda shisha ishlab chiqarishda energiya tejamkor, ekologik toza texnologiyalar joriy etilmoqda. Masalan, optik shisha, issiqlikni qaytaruvchi (energosamarali) oynalar, shuningdek, nanostrukturalangan shisha turlari ishlab chiqilmoqda. Ular yuqori mexanik mustahkamlik, kimyoviy barqarorlik va estetik ko‘rinish bilan ajralib turadi.Bu bugungi kunda Zamonaviy texnologiyalar va innovatsiyalar asosida shisha ishlab chiqarish dolzarb masala bo`lib xizmat qilmoqda

Xulosa qilib aytadigan bo`lsak,shishaning shakllanish turlari va texnologiyasini chuqur o‘rganish, uning sanoatdagi ahamiyatini yanada oshirish imkonini beradi. Har bir texnologik usul o‘ziga xos afzalliklarga ega bo‘lib, maqsadga muvofiq tanlanadi. Zamonaviy shisha ishlab chiqarish texnologiyalari energiyani tejash, sifatni oshirish va atrof-muhitni muhofaza qilishga qaratilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Varshneya, A. K. Fundamentals of Inorganic Glasses. Academic Press, 2019.
2. Shelby, J. E. Introduction to Glass Science and Technology. Royal Society of Chemistry, 2020.
3. Pilkington, L. A. B. Float Glass Process. Journal of the Society of Glass Technology, 1959.
4. ASTM Glass Standards. American Society for Testing and Materials, 2024.
5. “Modern Developments in Glass Manufacturing.” Glass International Journal, 2023.

EFFECTIVE STRATEGIES FOR TEACHING VOCABULARY TO SECONDARY SCHOOL

Xaydarova Shoira Toxir qizi
shoiraxaydarova@mail.ru
Jizzakh branch of the National University of
Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek
The Faculty of Psychology, Department of Foreign languages
Philology and teaching languages
Student of group 401-22: Mo'minova Sevinch Berdimurod qizi
sevinchmominova116@gmail.com

Annotation:. This article explores effective strategies for teaching vocabulary to secondary school students, with particular emphasis on pedagogically sound classroom practices that promote long-term retention and meaningful lexical use. Drawing on theories of second language acquisition and vocabulary pedagogy, the article analyzes contextualized instruction, explicit and implicit teaching approaches, learner-centered strategies, and the integration of digital tools in vocabulary learning. The discussion highlights the importance of systematic vocabulary instruction that supports both receptive and productive lexical development.
Keywords:lexical competence, second language vocabulary acquisition, pedagogical approaches to vocabulary instruction, contextualized lexical learning, learner autonomy in vocabulary development, long-term lexical retention.

INTRODUCTION

Vocabulary is a fundamental component of language learning and serves as the foundation for effective communication. Without sufficient vocabulary knowledge, learners struggle to understand texts, express ideas clearly, and participate actively in classroom interactions. For secondary school students, vocabulary learning becomes more complex as they are exposed to academic texts, abstract concepts, and subject-specific terminology. Therefore, teaching vocabulary effectively at this stage is a critical responsibility for language teachers.

Traditional vocabulary teaching methods, such as memorizing word lists and dictionary definitions, often fail to produce long-term learning outcomes[1].

Modern language teaching emphasizes meaningful engagement with words, contextual learning, and active student participation. This article aims to examine effective

strategies for teaching vocabulary to secondary school students and to highlight practical approaches that teachers can implement in their classrooms

The Role of Vocabulary in Secondary-Level Language Learning

Managing cognitive load in different test modes

Vocabulary knowledge is closely connected with learners' performance across all language skills. Research consistently demonstrates that reading comprehension depends heavily on the breadth and depth of learners' vocabulary knowledge. Similarly, writing quality is strongly influenced by learners' ability to select appropriate lexical items and employ varied vocabulary. In speaking and listening, limited vocabulary restricts fluency and impedes accurate interpretation of meaning. At the secondary school level, students encounter subject-specific terminology and abstract concepts, which further increase the cognitive demands of language learning. As a result, vocabulary instruction must extend beyond basic word recognition and address multiple dimensions of word knowledge, including form, meaning, use, collocation, and register. Effective vocabulary teaching should therefore be systematic, cumulative, and aligned with learners' cognitive and linguistic development. Contextualized vocabulary instruction is widely regarded as one of the most effective approaches to lexical development. Teaching words within meaningful contexts allows learners to infer meaning, observe authentic usage, and understand how words function in discourse. Contexts may include reading passages, dialogues, listening materials, or content-based lessons. By researching vocabulary in context, students develop deeper semantic understanding and are more likely to retain lexical items over time. Contextualized instruction also supports incidental vocabulary learning, which occurs when learners acquire new words through exposure rather than direct instruction.

Explicit and Implicit Approaches to Vocabulary Teaching

Effective vocabulary instruction often involves a combination of explicit and implicit teaching methods. Explicit instruction focuses on deliberate teaching of vocabulary items, including definitions, pronunciation, word formation, and grammatical properties. This approach is particularly beneficial for introducing low-frequency or academically important vocabulary.Implicit vocabulary learning, by contrast, occurs through repeated exposure to language in meaningful contexts. Activities such as extensive reading, listening to authentic materials, and communicative tasks facilitate implicit acquisition by reinforcing lexical items over time. While implicit learning contributes to fluency and automaticity, it is most

effective when supported by explicit instruction that raises learners' awareness of lexical features.The integration of both approaches enables learners to develop comprehensive lexical knowledge and apply vocabulary flexibly across different language tasks.

Learner-centered approaches emphasize active student engagement and responsibility in the learning process. In vocabulary instruction, this may include strategies such as semantic mapping, word journals, and vocabulary notebooks, which encourage learners to organize and personalize lexical information.Collaborative learning activities, including pair and group work, provide opportunities for learners to negotiate meaning and use new vocabulary in communicative contexts. Such interaction not only enhances vocabulary retention but also supports the development of communicative competence. Furthermore, teaching learners vocabulary learning strategies—such as guessing meaning from context or analyzing word parts—promotes learner autonomy and supports lifelong language learning.The use of digital technologies has become increasingly prominent in vocabulary teaching. Online platforms, mobile applications, and digital flashcards offer interactive and flexible learning opportunities. These tools can support spaced repetition, immediate feedback, and individualized learning paths, all of which contribute to effective vocabulary acquisition[2].For secondary school students, technology-enhanced vocabulary instruction can increase motivation and engagement. However, the pedagogical value of technology depends on its purposeful integration into the curriculum. Digital tools should complement traditional instruction and be aligned with clear learning objectives to ensure meaningful learning outcomes.

Vocabulary Recycling and Assessment

Vocabulary learning is a cumulative process that requires systematic recycling and assessment. Without regular review, newly learned words are likely to be forgotten. Teachers should incorporate recycling activities across lessons and skills, ensuring that students encounter vocabulary repeatedly in varied contexts.Assessment of vocabulary knowledge should address both receptive and productive dimensions[3]. While recognition-based tasks measure basic understanding, productive tasks such as writing assignments and oral presentations provide insight into learners' ability to use vocabulary accurately and appropriately. Ongoing formative assessment allows teachers to adjust instruction and provide targeted support.

CONCLUSION

Effective vocabulary instruction is a central component of successful second language teaching at the secondary school level. This article has argued that vocabulary development requires a systematic and pedagogically informed approach that integrates contextualized learning, explicit and implicit instruction, learner-centered strategies, and technological support. By adopting these strategies, teachers can facilitate long-term lexical retention and enhance students' overall language proficiency.Additionally, well-designed vocabulary instruction not only improves learners' linguistic competence but also equips them with the skills necessary for academic achievement and effective communication beyond the classroom.When vocabulary teaching is purposeful and engaging, students become more confident language users and better prepared for academic and real-life communication. Therefore, adopting effective vocabulary teaching strategies is essential for enhancing overall language proficiency among secondary school students.

REFERENCES

1. Nation, I. S. P. Learning Vocabulary in Another Language. Cambridge: Cambridge University Press, 2001, p. 24.
2. Schmitt, N. Vocabulary in Language Teaching. Cambridge: Cambridge University Press, 2000, p. 4.
3. Read, J. Second Language Assessment: Understanding the IELTS Test. Oxford: Oxford University Press, 2015, p. 76.
4. Richards, J. C., & Renandya, W. A. Methodology in Language Teaching: An Anthology of Current Practice. Cambridge: Cambridge University Press, 2002, p. 255.
5. Laufer, B. Vocabulary Acquisition in a Second Language: Do Learners Really Acquire Most Vocabulary by Reading? Some Empirical 6. Evidence. Canadian Modern Language Review, 2005, p. 223.
Ellis, R. The Study of Second Language Acquisition. Oxford: Oxford University Press, 1994, p. 213.
7. Webb, S. Depth of Vocabulary Knowledge and Reading Comprehension. Reading in a Foreign Language, 2007, p. 135.
8. Hulstijn, J. H. Incidental and Intentional Learning. In: The Handbook of Second Language Acquisition. Oxford: Blackwell Publishing, 2003, p. 349.
9. Zimmerman, C. B. Historical Trends in Second Language Vocabulary Instruction. In: Second Language Vocabulary Acquisition. Cambridge: Cambridge University Press, 1997, p. 5.

CHET TIL O'RGATISHDA RAQAMLI TA'LIM PLATFORMALARI (QUIZLET, DUOLINGO, KAHOOT) ORQALI KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYANI OSHIRISH VA ULARNING O'RNI

Ilmiy rahbar : Xaydarova Shoira Toxir qizi

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali Psixologiya fakulteti Filologiya va tillarni o'qitish (ingliz tili) yo'nalishi

Talaba : Xaydarova Madina Ibrohim qizi

madinaxaydarova90@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada chet tilini o'qitish jarayonida raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish masalasi yoritiladi. Xususan, Quizlet, Duolingo va Kahoot kabi raqamli ta'lim platformalarining o'quvchilarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishdagi o'rni tahlil qilinadi. Ushbu vositalar orqali til o'rganish jarayoni yanada interaktiv, qiziqarli va samarali bo'lishi, o'quvchilarning nutqiy faolligi, lug'at boyligi hamda muloqot ko'nikmalarini oshirish imkoniyati ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: kommunikativ kompetensiya, raqamli resurslar, chet tilini o'qitish, Quizlet, Duolingo, Kahoot.

Kirish

Zamonaviy ta'lim tizimida chet tilini o'rgatishda asosiy maqsad faqat grammatik qoidalarni o'zlashtirish emas, balki o'rganilayotgan tilda erkin va samarali muloqot qila olishdir. Shu nuqtai nazardan, kommunikativ kompetensiyani shakllantirish chet tilini o'qitishning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy chet tili ta'limida asosiy e'tibor o'quvchilarning grammatik bilimlarini shakllantirishdan ko'ra, ularni real kommunikativ vaziyatlarda til vositalaridan samarali foydalana olish darajasiga yetkazishga qaratilmoqda. Shu bois kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish chet tilini o'qitishning ustuvor maqsadlaridan biri sifatida qaraladi. So'nggi yillarda ta'lim jarayoniga raqamli texnologiyalarning faol joriy etilishi ushbu maqsadga erishishda yangi imkoniyatlarni yaratdi. Xususan, Quizlet, Duolingo va Kahoot kabi raqamli platformalar o'quvchilarning til o'rganish

jarayonidagi faolligini oshirib, ularni muloqotga yo‘naltirilgan mashg‘ulotlarga jalb etmoqda (Richards, 2006).

Raqamli ta’lim platformalari orqali kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish

Chet tilini o‘qitishning zamonaviy yondashuvlarida kommunikativ kompetensiya markaziy o‘rin egallaydi. Ushbu tushuncha o‘rganilayotgan tilda nafaqat grammatik jihatdan to‘g‘ri, balki vaziyatga mos, mantiqiy va samarali muloqot qila olish qobiliyatini anglatadi. Kommunikativ kompetensiya lingvistik, sotsiolingvistik, diskursiv va strategik tarkibiy qismlardan iborat bo‘lib, ularning uyg‘un rivojlanishi o‘quvchining tilni real hayotiy vaziyatlarda qo‘llay olishiga xizmat qiladi (Hymes, 1972; Canale & Swain, 1980).[1]O‘zbek olimlari ham chet tilini o‘qitishda kommunikativ yondashuvning ahamiyatini ta’kidlab, o‘quvchi shaxsini faol nutqiy faoliyatga jalb etish zarurligini qayd etadilar (Jalolov, 2012; G‘ofurov, 2018).[2]

An’anaviy darslarda kommunikativ kompetensiyani to‘liq shakllantirish ba’zan cheklangan imkoniyatlar sababli murakkablashadi. Shu sababli raqamli texnologiyalar va interaktiv platformalar chet tilini o‘qitishda muhim vosita sifatida maydonga chiqmoqda. Raqamli resurslar o‘quvchilarga mustaqil o‘rganish, takrorlash va muloqot jarayonida faol ishtirok etish imkonini berib, tilni tabiiy muhitga yaqin sharoitda egallashga yordam beradi (Richards, 2006). [3]Bu jarayonda kommunikativ kompetensiya bosqichma-bosqich va samarali shakllanadi.

Quizlet platformasining imkoniyatlari

Quizlet, Duolingo va Kahoot kabi raqamli platformalar chet tilini o‘qitishda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishga xizmat qiluvchi samarali vositalar hisoblanadi. Quizlet platformasi, avvalo, lug‘at boyligini oshirishga yo‘naltirilgan bo‘lib, so‘z va iboralarni kartochkalar, testlar hamda interaktiv mashqlar orqali o‘zlashtirish imkonini beradi. Lug‘at zahirasining kengayishi o‘quvchilarning fikrini

[1] Kommunikativ kompetensiya lingvistik, sotsiolingvistik, diskursiv va strategik tarkibiy qismlardan iborat bo‘lib, ularning uyg‘un rivojlanishi o‘quvchining tilni real hayotiy vaziyatlarda qo‘llay olishiga xizmat qiladi (Hymes, 1972; Canale & Swain, 1980).

[2] O‘zbek olimlari ham chet tilini o‘qitishda kommunikativ yondashuvning ahamiyatini ta’kidlab, o‘quvchi shaxsini faol nutqiy faoliyatga jalb etish zarurligini qayd etadilar (Jalolov, 2012; G‘ofurov, 2018).

[3] Raqamli resurslar o‘quvchilarga mustaqil o‘rganish, takrorlash va muloqot jarayonida faol ishtirok etish imkonini berib, tilni tabiiy muhitga yaqin sharoitda egallashga yordam beradi (Richards, 2006).

aniq va ravon ifodalashiga zamin yaratadi, bu esa kommunikativ kompetensiyaning muhim asosi hisoblanadi (Nation, 2001). [45]

Duolingo platformasining imkoniyatlari

Duolingo platformasi esa chet tilini mustaqil va uzluksiz o‘rganishga yo‘naltirilgan bo‘lib, unda nutqiy faoliyatning barcha turlari — tinglab tushunish, gapirish, o‘qish va yozish integratsiyalashgan holda rivojlantiriladi. Mashqlarning kundalik hayotiy vaziyatlarga asoslanganligi o‘quvchilarni real muloqotga tayyorlaydi hamda ularning chet tilida gapirishga bo‘lgan ishonchini oshiradi (Krashen, 1985). O‘zbek tadqiqotchilarining fikricha, bunday platformalar o‘quvchining mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirib, darsdan tashqari ta’lim samaradorligini oshiradi (Xudoyberganova, 2020).[6]

Kahoot platformasining imkoniyatlari

Kahoot platformasi ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalardan samarali foydalanishga asoslangan interaktiv o‘quv muhiti yaratadi. Ushbu platforma viktorinalar, testlar va o‘yin elementlari orqali dars jarayonini faollashtirib, o‘quvchilarning o‘rganishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi. Xususan, chet tilini o‘qitish jarayonida Kahoot o‘quvchilarni savollarga tezkor va aniq javob berishga undab, ularning leksik va grammatik bilimlarini amaliy nutq jarayonida qo‘llash imkonini yaratadi. Platformaning muhim afzalliklaridan biri — guruhli musobaqalar asosida tashkil etilgan faoliyat bo‘lib, bu jarayonda o‘quvchilar o‘zaro hamkorlik va raqobat muhitida muloqotga kirishadilar. Natijada til tabiiy kommunikativ vaziyatda qo‘llanilib, o‘quvchilarning og‘zaki nutq ko‘nikmalari rivojlanadi. Shuningdek, real vaqt rejimida beriladigan fikr-mulohazalar (feedback) o‘quvchilarga o‘z bilim darajasini baholash va xatolar ustida ishlash imkonini beradi.

Kahoot platformasidan foydalanish o‘quvchilarning darsdagi ishtirokini faollashtiribgina qolmay, ularning mustaqil fikrlash, tezkor qaror qabul qilish va kommunikativ vazifalarni bajarish qobiliyatlarini ham rivojlantiradi. Natijada

---

[5] . Lug‘at zahirasining kengayishi o‘quvchilarning fikrini aniq va ravon ifodalashiga zamin yaratadi, bu esa kommunikativ kompetensiyaning muhim asosi hisoblanadi (Nation, 2001). [5]

[6] O‘zbek tadqiqotchilarining fikricha, bunday platformalar o‘quvchining mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirib, darsdan tashqari ta’lim samaradorligini oshiradi (Xudoyberganova, 2020).

o‘quvchilarning nutqiy faolligi sezilarli darajada oshib, kommunikativ kompetensiyasi mustahkamlanadi, bu esa chet tilini o‘rganish samaradorligini ta’minlaydi (Ur, 2012).

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, raqamli resurslardan, xususan, Quizlet, Duolingo va Kahoot platformalaridan maqsadli va tizimli foydalanish chet tilini o‘qitishda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu platformalar o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, mustaqil va faol o‘rganishga undaydi hamda tilni real muloqot jarayonida qo‘llash imkonini kengaytiradi. Raqamli texnologiyalarni an’anaviy ta’lim bilan uyg‘unlashtirish orqali chet tilini o‘qitish samaradorligini oshirish va zamonaviy ta’lim talablariga mos kadrlar tayyorlash mumkin.

Reference

1.Dudeney, G., & Hockly, N. (2016). Digital learning in language teaching. Pearson Education.

2.Godwin-Jones, R. (2018). Using mobile technology to develop language skills and cultural understanding. Language Learning & Technology, 22(3), 1–17.

3.Hymes, D. (1972). On communicative competence. In J. B. Pride & J. Holmes (Eds.), Sociolinguistics (pp. 269–293). Penguin. Jalolov, J. J. (2012).

4.Canale, M., & Swain, M. (1980). Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. Applied Linguistics, 1(1), 1–47.

5.Jalolov, J. J. (2012). Chet tillarni o‘qitish metodikasi. Toshkent: O‘qituvchi.

6.G‘ofurov, B. X. (2018). Chet tilini o‘qitishda kommunikativ yondashuv. Toshkent: Fan.

7.Krashen, S. (1985). The input hypothesis: Issues and implications. Longman.

8.Nation, I. S. P. (2001). Learning vocabulary in another language. Cambridge University Press.

9.Richards, J. C. (2006). Communicative language teaching today. Cambridge University Press.

10.Ur, P. (2012). A course in language teaching: Practice and theory. Cambridge University Press.

UDK: 616.211-002.153-085.849.19

FOTODINAMIK TERAPIYANING SURUNKALI YIRINGLI O‘RTA OTITNI DAVOLASHDAGI SAMARADORLIGI

O‘ktamov Ibrat G‘ayratovich
Buxoro davlat tibbiyot instituti
uktamovibrat19@gmail.com

Kirish. Fotodinamik terapiya (FDT) – fotosensibilizator, yorug‘lik manbai va kislorod ishtirokida ishlaydigan innovatsion davolash usuli bo‘lib, bakteriya va zamburug‘larga qarshi samarali ta’sir ko‘rsatadi. So‘nggi yillarda FDT o‘rta quloq infektsiyalarida, xususan surunkali yiringli o‘rta otitda qo‘llanilmoqda.

Tadqiqot maqsadi-FDTning klinik va mikrobiologik samaradorligini an’anaviy davolash bilan taqqoslashdan iborat.

Material va usullar. Tadqiqotga jami 98 nafar SYO‘O bemor jalb etildi va ularni randomizatsiya yordamida ikki guruhga bo‘ldi: an’anaviy konservativ davolash guruhi (antibiotiklar, mahalliy antiseptiklar, fizioterapiya) va FDT qo‘llanilgan guruh (Metilen ko‘ki fotosensibilizatori bilan bir necha seans). Klinik simptomlar (og‘riq, ajralma miqdori, eshitish funksiyasi) va mikrobiologik natijalar davolashdan oldin va keyin baholandi.

Natijalar. FDT guruhi an’anaviy guruhga nisbatan klinik simptomlarning tezroq regressiyasini ko‘rsatdi: yiringli ajralmalar miqdori va og‘riq tez kamaydi ($p<0.05$). Mikrobiologik tekshiruvlarda FDT qo‘llangan bemorlarda patogen mikroflora o‘sishi sezilarli darajada kamaygani yoki yo‘qolgani qayd etildi. Eshitish funksiyasida ham yaxshilanish kuzatildi, ayniqsa ertalabki davrlarda shovqin bilan bog‘liq simptomlar pasaygan.

Muhokama. FDT antimikrob ta’sirining mexanizmi fotosensibilizatorning yorug‘lik ostida faol kislorod shakllarini hosil qilib, patogen hujayra membranalarini

buzishi va ularni nobud qilishi bilan izohlanadi. Bu usul antibiotiklar bilan birga yoki ularning o‘rnida qo‘llanilishi mumkin, ayniqsa antibiotiklarga chidamli stammlar mavjud bo‘lgan hollarda. FDTning nojo‘ya ta’sirlari odatda minimal bo‘lib, mahalliy bezovtalik yoki qisqa muddatli pigmentatsiya bilan cheklanishi mumkin.

Xulosa va takliflar. Tadqiqot natijalari FDTni SYO’Oni davolashda samarali va xavfsiz metoda ekanini ko‘rsatdi. Klinika amaliyotida FDTni kompleks davolash protokollariga kiritish bemorlar uchun ancha foydali bo‘lishi mumkin. Kelgusida FDTni turli fotosensibilizatorlar bilan qo‘llash, dozalanish va seanslar sonini optimallashtirish bo‘yicha klinik tadqiqotlarni davom ettirish maqsadga muvofiqdir.

BOBURNOMADAGI HARBIY ATAMALARNING LINGVISTIK TAHLILI

DJakvarova Gulnoza Badriddinovna
Turon unversiteti Andijon filyali Lingvistika
(O'zbek tili) yo'nalishi 2- kurs magistranti

Kirish

Zahiriddin Muhammad Bobur tomonidan yozilgan "Boburnoma" – tarixiy-siyosiy, etnografik va lingvistik ma'lumotlarga boy yodgorlik bo'lib, undagi harbiy atamalar o'zbek va umuman turkiy tillarning terminologik rivojlanish jarayonida muhim o'rin tutadi. Asarda XVI asr harbiy tuzilmasi, qo'shin boshqaruvi, jang taktikasi, qurol-aslaha bilan bog'liq juda ko'p terminlar uchraydi. Ushbu atamalarni lingvistik jihatdan o'rganish turkiy leksik qatlam, semasiologiya, etimologiya va stilistika uchun ham alohida ahamiyatga ega.

Harbiy terminlarning tarixiy-tilshunoslik jihatdan tahlili ularning kelib chiqishi, ma'noviy taraqqiyoti, grammatik xususiyatlari, matndagi vazifasi, semantik o'zgarishlari va zamonaviy o'zbek tilidagi izchilligini aniqlashga yordam beradi.

Tadqiqotning maqsadi

"Boburnoma"da uchraydigan harbiy atamalarning lingvistik xususiyatlarini, ularning semantik va etimologik tabiatini, strukturaviy tarkibini va stilistik funksiyalarini yoritish.

Tadqiqot vazifalari

1. Harbiy atamalarni tematik guruhlarga ajratish.
2. Ularning kelib chiqishi (turkiy, forscha, arabcha)ni aniqlash.
3. Atamalar tarkibidagi morfologik va semantik xususiyatlarni tahlil qilish.
4. Terminlarning matn ichidagi sintaktik vazifasini o'rganish.
5. Harbiy atamalarning stilistik yukini aniqlash.
6. Ularning bugungi o'zbek tilidagi qo'llanishi va semantik taraqqiyotini ko'rsatish.

Asosiy qism

1. Harbiy atamaların kelib chiqishi (etimologik tahlil)

“Boburnoma”dagi terminlar uch asosiy lingvistik qatlamga mansub:

1) Sof turkiy harbiy terminlar

Bular asosan qadimgi turkiy harbiy tizimdan meros bo‘lib qolgan:

- **Bahodir** – “jasur, qo‘rqmas” ma’nosida. (Turkiy ildiz *baha* – baho, qadr; *dir* – nisbat qo‘shimchasi)
- **Tuman** – 10 minglik qo‘shin.
- **Hazor (ming)** – qadimiy turkiy son nomi asosida.
- **Navkar** – xizmatkor, lashkar xizmatchisi.
- **Nayza, qilich, kamon, o‘q** – qadimgi turkiy qurollar nomlari.

2) Forscha kelib chiqishdagi harbiy atamalar

Ko‘pchilik siyosiy-harbiy boshqaruv terminlari fors tilidan kirgan:

- **Sipoh** – qo‘shin.
- **Lashkar** – katta qo‘shin.
- **Qalqon** (fors. *ghalghon*).
- **Zirh**, **sovut** – himoya qurollari.

Bu terminlar Chag‘atoy adabiy tilining fors tili bilan yaqinligidan dalolat beradi.

3) Arabcha kelib chiqishdagi terminlar

Asosan ma’rifiy-huquqiy mazmundagi atamalar:

- **Mudofaa** – himoya qilish.
- **Harb** – urush.
- **G‘alaba**, **mag‘lubiyat** – jang natijasi bilan bog‘liq atamalar.

2. Harbiy atamalarning semantik tahlili

Ko‘p ma’nolilik (polisemiya)

“Boburnoma”da ayrim terminlar bir necha ma’noda ishlatiladi:

- **Bahodir**
  - asosiy ma’no: jasur jangchi
  - ko‘chma ma’no: jasur inson
- **Tuman**
  - asosiy ma’no: 10 minglik qo‘shin
  - zamonaviy ma’no: tuman (ma’muriy birlik)

Bu holat semantik taraqqiyotning yorqin ko‘rinishidir.

Metaforik qo‘llanma

Bobur ba’zi harbiy terminlardan obraz yaratishda foydalanadi:

- “Uning ko‘ngli **qalqondek qattiq**”
- “Dushman **to‘lqinday bostirib keldi**”

Bu atamalar stilistik jihatdan matnga kuchli ekspressivlik beradi.

3. Morfologik tahlil: terminlarning tuzilishi

1) Oddiy (tub) harbiy atamalar

- qilich
- o‘q
- nayza
- to‘p

2) Yasama atamalar

Ko‘pincha qo‘shimchalar orqali yasaladi:

- **Qilichdor** – qilich ko‘targan jangchi (-dor)
- **Nayzador** – nayza tutuvchi
- **Otliq** – otliqlar bo‘linmasi (-liq)
- **Chopovul** – “chopmoq” fe’lidan yasalgan harbiy bo‘linma

3) Qo‘shma atamalar

- **Sarbador lashkar** – o‘limni tanlagan askarlar

- **To‘pchilar qo‘shini** – to‘p bilan jihozlangan bo‘linma
- **Hasan-askar** – tartibga solingan askar

Bu birliklarning morfologik tuzilishi ularning harbiy tizimdagi rolini belgilaydi.

4. Sintaktik tahlil: harbiy atamalarning gapdagi vazifasi

Bobur harbiy terminlarni ko‘pincha quyidagi sintaktik vazifalarda ishlatadi:

1) Ega:

- “**Navkarlar** hujumga o‘tdi.”
- “**Merganlar** o‘q otmoqqa tayyorlandi.”

2) Kesim tarkibida:

- “Bu odam **bahodir edi**.”
- “U lashkar **tor-mor bo‘ldi**.”

3) To‘ldiruvchi:

- “Dushman **qalqonni** yorib o‘tdi.”
- “Ular **zambarakni** joyladilar.”

4) Aniqlovchi:

- “**O‘ng qanot qo‘shini** oldinga yurdi.”
- “**Tufakchi bo‘linma** markazda turdi.”

Sintaktik tahlil shuni ko‘rsatadiki, harbiy atamalar matnda ko‘proq semantik markaz sifatida namoyon bo‘ladi.

5. Stilistik tahlil: harbiy atamalarning badiiy vazifasi

“Boburnoma” tarixiy asar bo‘lishiga qaramay, unda badiiylik juda kuchli. Harbiy terminlar quyidagi stilistik vazifalarni bajaradi:

1) Tarixiy kolorit yaratadi

- “Tumanboshi”, “hazorboshi”, “otliq”, “qopqa qo‘shin” kabi atamalar davr ruhini beradi.

2) Ekspressivlik yaratadi

- “To‘p atrofni larzaga soldi.”
- “O‘q yomg‘irday yog‘ildi.”

3) Janrni belgilaydi

Harbiy terminlarning ko‘pligi asarning tarixiy-jangnomaning tipik belgilaridan biridir.

4) Obrazlar yaratadi

- “Bahodir yigit” obraz
- “O‘qdek uchdi” – tezlik metaforasi

6. Harbiy atamalarning zamonaviy o‘zbek tilidagi izchilligi

Bugungi kunda “Boburnoma”dagi terminlarning bir qismi faol qo‘llanadi:

Hozir ham faol bo‘lganlar:

- qamal
- mudofaa
- bosqin
- qalqon (ko‘chma ma’no: “qalqon bo‘ldi”)
- bahodir

Tarixiy termin sifatida qolganlar:

- tumanboshi
- hazorboshi
- navkar
- chopovul

Ma’nosi o‘zgarganlar:

- **tuman** – harbiy birlik → ma’muriy bo‘linma
- **bahodir** – sarkarda → umumiy sifat
- **sipoh** – qo‘shin → tarixiy atama

Bu atamalar semantik o‘zgarish va terminologik barqarorlik jarayonini yoritadi.

Xulosa

“Boburnoma”dagi harbiy atamalar o‘zbek tilining tarixiy leksikasini o‘rganishda beqiyos manba hisoblanadi. Ular:

1. etimologik jihatdan turkiy, fors va arab tillari interaktsiyasining mahsuli;
2. semantik jihatdan ko‘p ma’nolilik, metaforik qo‘llanish va tarixiy ma’no o‘zgarishlariga ega;
3. morfologik nuqtai nazardan oddiy, yasama va qo‘shma shakllarda namoyon bo‘ladi;
4. sintaktik jihatdan gapning asosiy bo‘laklari tarkibida faol qo‘llanadi;
5. stilistik jihatdan asarning badiiy va tarixiy koloritini kuchaytiradi;
6. zamonaviy o‘zbek tilida ham iz qoldirib, bir qismi faol, bir qismi tarixiy qatlamga mansub.

Shunday qilib, “Boburnoma”dagi harbiy terminlar lingvistika, manbashunoslik, tarix va madaniyatshunoslik uchun nihoyatda boy materialdir. Ularning tahlili orqali o‘zbek harbiy tilining shakllanishiga, tarixiy semantik jarayonlarga va adabiy til taraqqiyotiga chuqur nazar tashlash imkonini beradi.

AKADEMIK INGLIZ TILIDA RASMIY VA NORASMIY USLUB

Po’latova Hilola O’ktam qizi

hilolapulatova48@gmail.com

Ilmiy rahbar: Khaydarova Shoira Toxir qizi

shoiraxaydarova@mail.ru

O'zbekiston milliy universiteti jizzax filiali filologiya va tillarni o'qitish yo‘nalishi talabasi

Abstrakt. . Ushbu maqola akademik ingliz tilida rasmiy va norasmiy uslub o‘rtasidagi farqlarni batafsil yoritadi. Matnda rasmiy uslubning asosiy xususiyatlari, jumlalar va so‘z tanlovi jihatidagi o‘ziga xosliklari, shuningdek norasmiy uslub bilan solishtirganda qanday farqlarga ega ekanligi tushuntiriladi. Maqolada rasmiy uslubning akademik yozuvdagi ahamiyati, matnning aniqligi va ishonchliligini oshirishdagi roli ko‘rsatib o‘tiladi.

Kalit so’zlar: Akademik ingliz tili, rasmiy uslub, norasmiy uslub, yozma nutq, ilmiy matn, rasmiy yozish, kundalik til, uslubiy farqlar, til madaniyati,

Rasmiy uslub akademik ingliz tilining asosiy tayanchidir. Ilmiy maqolalar, dissertatsiyalar, kurs ishlari, referatlar va rasmiy yozishmalar aynan shu uslubda yoziladi. Bu uslubning asosiy maqsadi — fikrni aniq, tushunarli va betaraf tarzda yetkazish. Rasmiy uslubda shaxsiy his-tuyg‘ular cheklanadi va ilmiy yondashuv ustun bo‘ladi. Muallif ko‘pincha “men” yoki “biz” o‘rniga betaraf shakllardan foydalanadi. Gaplar mantiqan bog‘langan, uzunroq va mazmunan boy bo‘ladi. Rasmiy uslub akademik ingliz tilining asosiy tayanchidir. “Formal English is distinguished by a high level of civility and respect. “Please,” “thank you,” and “may I” are popular phrases” [1]. Ilmiy maqolalar, dissertatsiyalar, kurs ishlari, referatlar va rasmiy yozishmalar aynan shu uslubda yoziladi. Bu uslubning asosiy maqsadi — fikrni aniq, tushunarli va betaraf tarzda yetkazish. Rasmiy uslubda shaxsiy his-tuyg‘ular cheklanadi va ilmiy yondashuv ustun bo‘ladi. Muallif ko‘pincha “men” yoki “biz” o‘rniga betaraf shakllardan

[1] Akhtursunova, A. O., & Aubakirova, G. T., *Features of formal and informal communication in English language*, Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University, Philology Series No.1(146)/2024, 35-p)

foydalanadi. Gaplar mantiqan bog‘langan, uzunroq va mazmunan boy bo‘ladi. Rasmiy uslubda yozilgan matnlar o‘quvchiga jiddiy va ishonchli ta’sir ko‘rsatadi. Chunki bunday matnlarda har bir fikr dalillar, izohlar yoki misollar orqali asoslanadi. Akademik ingliz tilida yozilgan rasmiy matnlar muallifning shaxsiy fikridan ko‘ra, ilmiy natijalar va umumiy xulosalarga e’tibor qaratadi. Shu sababli rasmiy uslub ilmiy muhitda eng maqbul va talab qilinadigan uslub hisoblanadi. Rasmiy uslubning yana bir muhim jihati — bu so‘z tanlovidir.

Akademik ingliz tilida kundalik va og‘zaki so‘zlar o‘rniga ilmiy va neytral so‘zlar ishlatiladi. Masalan, oddiy tilda ishlatiladigan “a lot of” iborasi o‘rniga “many” yoki “a significant number of” kabi so‘zlar qo‘llaniladi. Bu esa matnni yanada rasmiy va professional ko‘rinishga keltiradi. Shuningdek, qisqartmalar (don’t, can’t, won’t) rasmiy uslubda deyarli ishlatilmaydi, ularning to‘liq shakllari (do not, cannot, will not) qo‘llaniladi.

Rasmiy uslubda gap tuzilishi ham muhim ahamiyatga ega. Gaplar ko‘pincha murakkab va kengaytirilgan bo‘lib, bir nechta fikrni bitta mantiqiy tuzilma orqali ifodalaydi. Bundan tashqari, passiv gaplar rasmiy uslubda keng qo‘llaniladi. Passiv shakl muallifni yashirishga va e’tiborni harakat yoki natijaga qaratishga yordam beradi. Masalan, “The experiment was conducted” kabi gaplar ilmiy yozuv uchun juda mos hisoblanadi. Rasmiy uslubda bog‘lovchi so‘zlar va mantiqiy o‘tish iboralari ham muhim rol o‘ynaydi. “Therefore”, “However”, “Moreover”, “As a result” kabi so‘zlar matnni tizimli va tushunarli qiladi. Bu bog‘lovchilar yordamida muallif o‘z fikrlarini izchil ravishda bayon qiladi va o‘quvchining matnni oson tushunishiga imkon yaratadi. Akademik ingliz tilida rasmiy uslubdan foydalanish nafaqat yozma ishlarda, balki rasmiy nutqlarda, taqdimotlarda va ilmiy konferensiyalarda ham muhimdir. Talabalar va tadqiqotchilar o‘z fikrlarini aniq va mantiqiy ifodalash orqali o‘z bilim darajasini ko‘rsatadilar. Rasmiy uslub ilmiy etikaga rioya qilishni ham ta’minlaydi, chunki u haddan tashqari hissiyotli yoki subyektiv yondashuvdan qochishni talab qiladi. Shu bilan birga, rasmiy uslub norasmiy uslubdan tubdan farq qiladi. Norasmiy uslub kundalik muloqotga xos bo‘lib, unda qisqa gaplar, shaxsiy fikrlar va og‘zaki iboralar ko‘p uchraydi. Akademik yozuvda esa bunday elementlar matn sifatini pasaytiradi. Shu sababli talabalar ko‘pincha norasmiy uslubdan rasmiy uslubga o‘tishda qiyinchiliklarga duch keladilar. Bu muammoni hal qilish uchun akademik yozuv qoidalarini muntazam o‘rganish va mashq qilish zarur.

Xulosa qilib aytganda, rasmiy uslub akademik ingliz tilining ajralmas qismi hisoblanadi. U ilmiy fikrni aniq, tizimli va betaraf tarzda ifodalashga yordam beradi. Rasmiy uslubdan to‘g‘ri foydalanish talabaning yoki tadqiqotchining akademik

saviyasini oshiradi va uning ilmiy ishlarini yuqori darajaga olib chiqadi. Shu bois akademik ingliz tilini o‘rganishda rasmiy uslub qoidalariga alohida e’tibor qaratish muhim ahamiyatga ega.

Akademik ingliz tilida norasmiy uslub kamdan-kam hollarda qo‘llaniladi, chunki u ilmiy talablarni to‘liq bajarmaydi. Bu uslubda shaxsiy fikrlar, hissiyotlar va og‘zaki iboralar ko‘p bo‘ladi. Natijada matn subyektiv tus oladi va ilmiy aniqlik pasayadi. Akademik yozuvda esa betaraflik va mantiqiylik muhim hisoblanadi. Shu sababli norasmiy uslub ilmiy ishlar uchun asosiy uslub sifatida tavsiya etilmaydi. Norasmiy uslubning asosiy xususiyatlaridan biri — bu soddalikdir. “Informal style is used in everyday communication, friendly conversations, or social media. Inthis style, grammatical rules are more relaxed, and sentences can be simple and short. Informalstyle is characterized by the use of emotional expressions, slang, and informal language.” [2]. Gaplar ko‘pincha qisqa va oddiy bo‘ladi, murakkab grammatik tuzilmalar kam ishlatiladi. Odamlar o‘z fikrlarini tez va erkin ifodalashga harakat qiladilar. Masalan, “I think this is good” yoki “It’s really interesting” kabi iboralar norasmiy uslubga xosdir. Bunday gaplar kundalik suhbat uchun qulay bo‘lsa-da, akademik matn uchun yetarlicha asoslangan va jiddiy hisoblanmaydi. Norasmiy uslubda qisqartmalar keng qo‘llaniladi. “Don’t”, “can’t”, “it’s”, “we’re” kabi shakllar kundalik yozishmalarda juda tabiiy ko‘rinadi. Biroq akademik ingliz tilida bu qisqartmalar rasmiylik darajasini pasaytiradi. Shuningdek, norasmiy uslubda og‘zaki nutqqa xos iboralar va oddiy so‘zlar ko‘p uchraydi. Bu esa ilmiy matnning uslubiy talablariga zid keladi. Yana bir muhim jihat shundaki, norasmiy uslubda shaxsiy olmoshlar juda faol ishlatiladi. “I”, “we”, “you” kabi so‘zlar yordamida muallif o‘z fikrini bevosita bildiradi. Akademik yozuvda esa bunday yondashuv cheklangan bo‘ladi, chunki ilmiy ishlar shaxsiy emas, balki umumiy va ob’ektiv bo‘lishi kerak. Shu sababli akademik ingliz tilida norasmiy uslub faqat ayrim misollarni tushuntirish yoki taqqoslash maqsadida ishlatilishi mumkin. Norasmiy uslubning afzalligi shundaki, u muloqotni osonlashtiradi va tushunishni tezlashtiradi. Kundalik hayotda bu uslub odamlar o‘rtasidagi aloqani mustahkamlaydi, fikr almashishni qulay qiladi. Talabalar va o‘quvchilar norasmiy uslub orqali o‘z fikrlarini erkin ifodalashni o‘rganadilar. Biroq akademik muhitda erkinlikdan ko‘ra aniqlik va tizimlilik ustun turadi. Ko‘plab talabalar akademik ingliz tilida yozishda norasmiy uslub elementlarini bilmasdan ishlatib yuboradilar. Masalan, hissiyotli so‘zlardan foydalanish, shaxsiy

[2] Kuldashova, N. B., & Sadullaeva, R. U. (2025). *Learning grammatical differences between formal and informal styles*. International Journal of Artificial Intelligence, 5(6), 1188.

fikrni haddan tashqari ko‘rsatish yoki kundalik iboralarni qo‘llash kabi xatolar tez-tez uchraydi. Bu esa ilmiy ishning sifatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shuning uchun akademik yozuvni o‘rganishda norasmiy va rasmiy uslublarni farqlash muhim ahamiyatga ega. Norasmiy uslub akademik ingliz tilida to‘liq rad etilmaydi, lekin uning o‘rni cheklangan. Ba’zi holatlarda, masalan, o‘quv qo‘llanmalarida yoki tushuntiruvchi matnlarda norasmiy uslubdan qisman foydalanish mumkin. Bu o‘quvchiga mavzuni osonroq tushunishga yordam beradi. Biroq ilmiy maqola, dissertatsiya yoki rasmiy hisobotlarda rasmiy uslub ustuvor bo‘lishi shart.

Xulosa qilib aytganda, norasmiy uslub kundalik muloqot uchun juda qulay va samarali bo‘lsa-da, akademik ingliz tilida uning imkoniyatlari cheklangan. Ilmiy yozuvda aniq, mantiqiy va betaraf ifoda muhim bo‘lgani sababli norasmiy uslub asosiy talablarni bajara olmaydi. Shu bois talabalar va tadqiqotchilar akademik ishlarida norasmiy uslubdan ehtiyotkorlik bilan foydalanishlari va rasmiy uslub qoidalariga qat’iy amal qilishlari zarur.

Rasmiy va norasmiy uslublar o‘rtasidagi farqlar nafaqat til va uslubga, balki kommunikatsiya maqsadiga ham bog‘liq. Rasmiy uslub ilmiy va professional muloqot, akademik yozuv va rasmiy hujjatlarda ishlatilsa, norasmiy uslub do‘stlar bilan muloqot, shaxsiy yozishmalar va ijtimoiy tarmoqlarda samarali hisoblanadi. Shu bois, mualliflar har bir vaziyatda qaysi uslubni tanlashni bilishi va kommunikatsiyani maqsadga muvofiq tarzda olib borishi zarur. ”In general, the differences between formal and informal styles depend not only on grammar, butalso on the context and purpose of the language. Each style is important in its ownway, andchoosing and using them correctly helps to use language effectively and for its intendedpurpose. Learning these differences helps to gain a deeper understanding of the language, aswell as develop communication skills.”[3]. Bu ma’lumotda aytilishicha, rasmiy va norasmiy uslublar farqlari nafaqat grammatika bilan, balki til ishlatilayotgan vaziyat va maqsad bilan ham bog‘liq. Har bir uslub o‘z joyida muhim, va ularni to‘g‘ri tanlash va ishlatish tilni samarali va maqsadga muvofiq qo‘llashga yordam beradi. Ushbu farqlarni o‘rganish tilni chuqurroq tushunishga va kommunikatsiya ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, rasmiy va norasmiy uslublar ingliz tilidagi kommunikatsiya ko‘nikmalarining ajralmas qismi hisoblanadi. Ular nutq va yozuvni

[3] Kuldashova, N. B., & Sadullaeva, R. U. (2025). *Learning grammatical differences between formal and informal styles*. International Journal of Artificial Intelligence, 1190.

maqsadga muvofiq, aniq va tushunarli qiladi, tilni samarali ishlatish imkonini beradi hamda muloqot qobiliyatini rivojlantiradi. Rasmiy va norasmiy uslublarning farqlarini chuqur o‘rganish tilni to‘liq va ongli qo‘llashga yordam beradi hamda o‘rganuvchining til kompetensiyasini yuqori bosqichga olib chiqadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Akhtursunova, A. O., & Aubakirova, G. T. (2024). *Features of formal and informal communication in English language*. Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University. Philology Series, No.1(146), pp. 33–40. 35p. DOI: https://doi.org/10.32523/2616-678X-2024-146-1-33-40

2. Kuldashova, N. B., & Sadullaeva, R. U. (2025). *Learning grammatical differences between formal and informal styles*. International Journal of Artificial Intelligence, 5(6), p. 1188. American Academic Publishers. Retrieved from: https://www.academicpublishers.org/journals/index.php/ijai

3. Biber, D., Conrad, S., & Reppen, R. (1998).*Corpus Linguistics: Investigating Language Structure and Use.* Cambridge: Cambridge University Press. 43-45 p

4. Hyland, K. (2004). *Disciplinary Discourses: Social Interactions in Academic Writing.* Ann Arbor: University of Michigan Press. 13-14 p

5. Swales, J. M., & Feak, C. B. (2012). *Academic Writing for Graduate Students: Essential Tasks and Skills* (3rd ed.). Ann Arbor: University of Michigan Press.

6.Эрназарова, М., & Жабборова, Э. (2022). Педагогические технологии на уроках русского языка. Общество и инновации, 3(4/S), 251-256.

7.Эрназарова, М. Н., & Сарварова, М. С. М. (2024). КОНЦЕПЦИЯ РОДИНЫ В ПОЭЗИИ СЕРГЕЯ ЕСЕНИНА И ЭРКИНА ВАХИДОВА МЕЖКУЛЬТУРНЫЙ АНАЛИЗ СТИХОТВОРНОГО ЦИКЛА “ПЕРСИДСКИЕ МОТИВЫ”. International Journal of scientific and Applied Research, 1(3), 3656-366

8.Ernazarova, M. N. (2022). Linguoculturological aspect of language learning in national groups.

9.Ernazarova, M. N. (2025). S. Esenin and Erkin Vohidov: Linguo-Cultural Features of the Concept of Homeland and Native Land. European International Journal of Philological Sciences, 5(02), 15-18.

10.Norboevna, E. M., & Leonodovna, M. N. (2023). The concept of Homeland and Fatherland in the poetry of Sergei Yesenin and Erkin Vakhidov. Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching, 21, 23-27.

Volume 03, Issue 12, 2025

DARS TASHKIL QILISHDA GURUHLAR BILAN ISHLASH ORQALI JAMOAVIY KO‘NIKMALARNI SHAKLLANTIRISH

Abdiqahhorov Davlatbek Muzaffar o‘g‘li

Teach for Uzbekistan dasturi
(Teach for All xalqaro tashkiloti) huquq fani o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy ta’lim jarayonida darslarni samarali tashkil etishda guruhlar bilan ishlash metodining ahamiyati yoritiladi. Guruhli va jamoaviy faoliyat o‘quvchilarda hamkorlik, muloqot, mas’uliyat va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishdagi o‘rni tahlil qilinadi. Shuningdek, amaliy tajribalar asosida guruhli ishlashning ta’lim samaradorligiga ta’siri ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: guruhli ta’lim, jamoaviy ishlash, interfaol metodlar, hamkorlik, kommunikativ ko‘nikma, ta’lim samaradorligi

Asosiy qism: Bugungi kunda ta’lim jarayonida faqat bilim berish emas, balki o‘quvchilarda ijtimoiy va hayotiy ko‘nikmalarni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shunday ko‘nikmalardan biri — bu jamoada ishlash, ya’ni guruhli faoliyat olib borish qobiliyatidir. Guruhlar bilan ishlash usuli o‘quvchini dars jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirib, uni mustaqil fikrlashga undaydi.

Guruhli ta’lim jarayonida o‘quvchilar o‘zaro muloqotga kirishadi, fikr almashadi va muammoni birgalikda hal qilishga harakat qiladi. Bu esa ularda mas’uliyat hissini kuchaytiradi hamda boshqalarning fikriga hurmat bilan qarash madaniyatini shakllantiradi. Ayniqsa, huquq, tarix va ijtimoiy fanlarda guruhli muhokamalar o‘quvchilarning tahliliy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

Dars jarayonida guruhlarni tashkil etishda o‘qituvchi yetakchi rol o‘ynaydi. Guruhlar teng kuchli va aralash shaklda tuzilsa, bilim almashinuvi samaraliroq bo‘ladi. Har bir o‘quvchiga aniq vazifa berilishi esa passivlikning oldini oladi. Masalan, bir guruhda yetakchi, yozuvchi, taqdimotchi kabi rollarning taqsimlanishi o‘quvchilarning faolligini oshiradi. Jamoaviy ishlash o‘quvchilarda faqat akademik emas, balki hayotiy ko‘nikmalarni ham rivojlantiradi. Ular o‘z fikrini himoya qilishni, kelishmovchiliklarni muhokama orqali hal etishni va jamoa manfaatini shaxsiy

manfaatdan ustun qo‘yishni o‘rganadi. Bu esa kelajakda jamiyatda faol, mas’uliyatli fuqaro bo‘lib yetishishiga xizmat qiladi.

Xalqaro tajribalar shuni ko‘rsatadiki, guruhli ishlash metodlarini qo‘llash ta’lim sifatini sezilarli darajada oshiradi. Masalan, Skandinaviya mamlakatlarida o‘quvchilarni kichik jamoalarga bo‘lib ishlashga majburlash orqali ularning kommunikativ ko‘nikmalari va mas’uliyat hissi kuchaytiriladi. Shu bilan birga, Kanada va Avstraliyada loyiha asosida guruh ishlarida peer-assessment (tengdosh baholash) metodini qo‘llash o‘quvchilarni tanqidiy fikrlashga va muammolarni konstruktiv hal qilishga o‘rgatadi. Yapon maktablarida esa guruh ichida navbat bilan yetakchilik qilish tizimi jamoaviy liderlik va qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Guruhli ishlashning interfaol metodlari, masalan, case-study, brainstorming, role-play, debate, project-based learning, o‘quvchilarda nafaqat akademik bilimni mustahkamlaydi, balki muammolarni hal qilish, fikrini himoya qilish va jamoada hamkorlik qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalarni qo‘llash (masalan, Google Classroom, Padlet, Miro) guruh ishlarini onlayn va oflayn muhitda samarali tashkil etishga imkon beradi. Shuningdek, guruhlar bilan ishlash o‘quvchilarda ijtimoiy ko‘nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Ular o‘z fikrini himoya qilishni, kelishmovchiliklarni muhokama orqali hal etishni va jamoa manfaatini shaxsiy manfaatdan ustun qo‘yishni o‘rganadi. Bu esa kelajakda jamiyatda faol, mas’uliyatli va hamkorlik qiladigan fuqaro bo‘lib yetishishiga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, dars jarayonida guruhlar bilan ishlash metodini qo‘llash o‘quvchilarda jamoaviy ishlash ko‘nikmasini shakllantirishda muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Ushbu metod ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilarning faolligini ta’minlash, qolaversa, bir-birini baholashni yo’la qo‘yish va ularni mustaqil fikrlovchi shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi. Shuning uchun har bir o‘qituvchi darsni tashkil etishda guruhli va jamoaviy ishlash usullaridan samarali foydalanishi maqsadga muvofiqdir.

THE IMPACT OF CULTURAL DIPLOMACY ON THE HARMONY AND STABILITY OF CENTRAL ASIAN STATES

Feruza Nazarova
Tashkent State University of Oriental Studies
Intern-teacher of the Department of International Relations

Abstract. This article examines the impact of cultural diplomacy on the harmony and stability of Central Asian states, focusing on its role as a non-coercive and low-politics instrument for regional cooperation. Drawing on the theoretical foundations of soft power and constructivist approaches to international relations, the study conceptualizes cultural diplomacy as a mechanism that facilitates trust-building, identity dialogue, and normative convergence among post-Soviet societies with shared historical and cultural legacies. The article situates cultural diplomacy within the broader framework of regional governance and multilateral cooperation, with particular attention to the activities of regional organizations such as the Shanghai Cooperation Organization, educational exchanges, heritage initiatives, and people-to-people contacts. The article concludes that cultural diplomacy plays a supportive yet increasingly significant role in sustaining stability in Central Asia, particularly in contexts where formal political integration remains limited. It suggests that institutionalizing cultural diplomacy within regional frameworks and expanding civil-society participation can further reinforce long-term harmony and stability across the region.

Key words: multilateral cooperation, cultural diplomacy, educational exchanges, heritage initiatives,

INTRODUCTION

In contemporary international relations, cultural diplomacy has emerged as an increasingly significant instrument for promoting dialogue, trust, and long-term stability among states and societies. Unlike traditional diplomacy, which is often centered on security, economic interests, and formal political negotiations, cultural diplomacy operates through people-to-people exchanges, shared heritage, education, language, and cultural interaction. As a form of soft power, it enables states and regional actors to influence perceptions, shape collective identities, and mitigate tensions without coercion or institutionalized supranational authority.[1]

The relevance of cultural diplomacy is particularly pronounced in Central Asia, a region characterized by complex post-Soviet transformations, diverse ethnic and cultural compositions, and evolving state identities. Following the dissolution of the Soviet Union, the Central Asian republics faced parallel challenges of nation-building, social cohesion, and regional cooperation.[2] While political and security cooperation frameworks have developed unevenly, cultural and humanitarian interactions have remained one of the most accessible and least politicized channels for maintaining regional harmony. Shared historical experiences, linguistic affinities, religious traditions, and transnational social networks provide fertile ground for cultural diplomacy as a stabilizing force.

At the regional level, cultural diplomacy has been gradually institutionalized through multilateral and bilateral mechanisms, including educational exchanges, cultural festivals, academic cooperation, and heritage preservation initiatives.[3] Regional organizations such as the Shanghai Cooperation Organization have expanded their agendas beyond security cooperation to include humanitarian and cultural dimensions, reflecting a broader understanding of stability that encompasses social and cultural factors. These initiatives complement state-centric approaches to security by addressing underlying societal dynamics that influence conflict prevention and regional trust.

MAIN PART

Cultural diplomacy is commonly understood as the exchange of ideas, values, traditions, and cultural expressions with the aim of fostering mutual understanding and long-term relationships among societies. In the context of Central Asia, cultural diplomacy functions not merely as a foreign policy tool but as a mechanism of social stabilization in a region marked by shared historical legacies, overlapping identities, and post-Soviet state-building processes.[4] Unlike hard-security instruments, cultural diplomacy operates within the sphere of “low politics,” allowing states to engage without provoking sovereignty sensitivities or geopolitical rivalries.

From a theoretical perspective, cultural diplomacy aligns closely with soft power theory and constructivist approaches, which emphasize the role of norms, identities, and social interaction in shaping state behavior.[5] In Central Asia, where interstate relations are often cautious and institutional integration remains limited, cultural diplomacy offers a flexible platform for cooperation that reduces mistrust and promotes normative convergence. Through language, education, historical memory, and cultural

heritage, regional actors are able to construct narratives of commonality that support harmony at both societal and interstate levels.

The development of cultural diplomacy in Central Asia has been supported by a combination of bilateral initiatives and multilateral frameworks.[6] National governments have increasingly incorporated cultural components into their foreign policy strategies, including cultural centers abroad, exchange programs, joint commemorations, and academic cooperation agreements. These initiatives are often designed to emphasize shared cultural roots, such as Turkic, Persian, and Islamic traditions, while simultaneously respecting national distinctiveness.

At the multilateral level, regional organizations play a facilitating role in institutionalizing cultural cooperation. The Shanghai Cooperation Organization has gradually expanded its agenda beyond security cooperation to include humanitarian, educational, and cultural dimensions.[7] Cultural festivals, youth forums, academic exchanges, and heritage-related events organized under such frameworks contribute to regularized interaction among societies. Importantly, these platforms reduce dependence on ad hoc initiatives and provide continuity to cultural engagement, which is essential for long-term stability.

However, institutionalization remains uneven. While some states actively promote cultural diplomacy as part of their regional engagement, others participate more selectively, reflecting domestic political priorities and capacity constraints. This asymmetry underscores the need for more inclusive and coordinated cultural policies at the regional level.

One of the primary contributions of cultural diplomacy in Central Asia lies in its ability to enhance social harmony within and across states. The region’s ethnic diversity and history of administrative border-making during the Soviet period have occasionally generated tensions related to identity, language, and historical interpretation.[8] Cultural diplomacy mitigates these challenges by promoting intercultural dialogue and inclusive narratives that transcend narrowly defined national identities.

People-to-people contacts -such as student exchanges, joint research projects, artistic collaborations, and cross-border cultural events-play a crucial role in reducing stereotypes and fostering empathy. These interactions help transform perceptions of “otherness” into familiarity, thereby lowering the societal foundations of conflict.[9] In this sense, cultural diplomacy contributes to preventive stability by addressing the social roots of tension before they escalate into political or security crises.

Furthermore, cultural initiatives strengthen societal resilience by reinforcing shared values such as tolerance, coexistence, and respect for diversity. This is particularly important in Central Asia, where social cohesion is closely linked to regime legitimacy and political stability. While cultural diplomacy alone cannot resolve structural political or economic disputes, it functions as a critical complement to traditional stability mechanisms. Security cooperation frameworks often focus on immediate threats, whereas cultural diplomacy addresses long-term relational dynamics.[10] By fostering trust and informal networks among elites, intellectuals, youth, and civil society actors, cultural diplomacy creates a supportive environment for dialogue in more sensitive political domains.

In Central Asia, where formal conflict-resolution institutions are limited, cultural diplomacy helps sustain communication channels even during periods of political strain. It also enhances the legitimacy of regional cooperation by grounding it in societal support rather than purely elite-driven agendas.[11] As a result, cultural diplomacy contributes indirectly to regional stability by reinforcing cooperation norms and reducing the likelihood of escalation.

Despite its positive impact, cultural diplomacy in Central Asia faces several constraints. These include limited funding, unequal institutional capacities, and the dominance of state-centered approaches that restrict broader civil society participation. In some cases, cultural initiatives remain symbolic rather than transformative, lacking mechanisms for systematic evaluation and long-term impact assessment.[12] Moreover, external geopolitical competition can overshadow regional cultural cooperation, reducing its visibility and effectiveness. Addressing these challenges requires a more strategic and inclusive approach to cultural diplomacy, with greater emphasis on sustainability, regional ownership, and the involvement of non-state actors.

CONCLUSION

To conclude, the role of cultural diplomacy as a stabilizing and harmonizing factor in the regional dynamics of Central Asian states. The analysis demonstrates that cultural diplomacy functions as an effective non-coercive instrument that complements traditional political and security-oriented approaches to regional cooperation. By operating within the sphere of “low politics,” cultural diplomacy enables sustained interaction among societies while avoiding the sovereignty sensitivities and strategic rivalries that often constrain formal integration efforts in Central Asia.[13] Cultural diplomacy contributes to regional harmony by fostering mutual understanding, reducing historical and identity-based tensions, and promoting inclusive narratives

rooted in shared cultural heritage. Through educational exchanges, cultural events, academic cooperation, and people-to-people contacts, Central Asian states have been able to cultivate informal networks and social trust that support long-term stability.[14] These processes enhance societal resilience and help prevent the escalation of latent social or interstate tensions into open conflict.

At the institutional level, regional frameworks—most notably the Shanghai Cooperation Organization—have played a supportive role in embedding cultural cooperation within broader regional agendas. Although such initiatives remain secondary to security cooperation, their gradual institutionalization reflects a growing recognition that stability cannot be sustained solely through hard-security mechanisms. Cultural diplomacy thus emerges as an essential complementary pillar of regional governance. Nevertheless, the article also highlights persistent limitations, including uneven participation among states, limited civil-society involvement, and the risk of cultural initiatives remaining largely symbolic. To maximize its impact, cultural diplomacy in Central Asia requires deeper institutionalization, sustainable funding, and greater inclusivity, particularly through the engagement of non-state actors, academic communities, and youth networks**.**

REFERENCES

1. Mark, Simon. *A Greater Role for Cultural Diplomacy*. Hague: Clingendael Institute, 2009.
2. Leonard, Mark, et al. *Public Diplomacy*. London: The Foreign Policy Centre, 2002.
3. Melissen, Jan, ed. *The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005.
4. Sharp, Paul. *Diplomatic Theory of International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
5. Roy, Olivier. *The New Central Asia: The Creation of Nations*. New York: I.B. Tauris, 2007.
6. Peyrouse, Sébastien. *Turkmenistan: Strategies of Power, Dilemmas of Development*. London: Routledge, 2012.
7. Laruelle, Marlene. *Central Asia's Second Chance: Geopolitical and Geo-Economic Reconfiguration*. Lanham: Lexington Books, 2018.
8. Blank, Stephen. "The Shanghai Cooperation Organization: Eurasian Security and Stability." *Strategic Studies Institute*, U.S. Army War College, 2016.

9. Kudaibergenova, Diana, and Erica Marat. "Authoritarianism, Security, and the Prospects of Regional Cooperation in Central Asia." *Central Asian Affairs* 7, no. 1 (2020): 1–25.
10. Peyrouse, Sébastien. "The Myth of the 'Central Asian Identity'." *Eurasian Geography and Economics* 52, no. 4 (2011): 497–515.
11. Bohr, Annette. *U.S. Policy toward Central Asia: A New Strategy or Same Old Approach?* New York: Routledge, 2016.
12. Bissenova, Aigul, and Alima Bisenova. "Cultural Diplomacy and the EU in Central Asia." *Journal of Contemporary European Studies* 26, no. 2 (2018): 247–261.
13. Cornell, Svante E., and S. Frederick Starr, eds. *The Return of the US to Central Asia: Power Play in the Heart of Eurasia*. Washington, DC: Central Asia–Caucasus Institute, 2021.
14. Kalinovsky, Artemy M. *A Long Goodbye: The Soviet Withdrawal from Afghanistan*. Princeton: Princeton University Press, 2011.

XXI ASRDA INNOVATSION
TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM
TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR
Volume 03, Issue 12, 2025

ХОДЖКИН ЛИМФОМАСИНИНГ ГИСТОЛОГИК ТУРЛАРИНИНГ АҲОЛИ ОРАСИДАТАРҚАЛИШИ

Авезов.А.У., Қадамова М.А.
Тошкент тиббиёт академияси Урганч филиали

Лимфоид тўқимадан келиб чиқувчи, муайян морфологик ва иммуногистокимёвий белгиларга эга бўлган ўсма жараёнларидан бири Ходжкин лимфомаси ҳисобланади. Бу ўсма тури лимфомалар қаторида алоҳида клиник-морфологик тур сифатида ажратилади ҳамда ташхис қўйишда морфологик ўзгаришлар ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлади. ХЛни бошқа лимфопролифератив касалликлардан фарқлашда Рид–Штернберг ҳужайра-лари ва уларнинг иммунофенотиплари асосий мезон ҳисобланади.

Тадқиқот учун олинган материаллар асосан 2019-2024 йиллар давомида РИваРИАТМ Хоразм филиалига касаллик туфайли мурожаат қилган ҳамда Ходжкин лимфомаси ташҳиси аниқланиб, даволашда бўлган 80 нафар беморнинг касаллик тарихи маълумотлари ретроспектив ўрганилиши асосида олинган натижалар таҳлил қилинди. Тадқиқот давомида касаллик тарихи маълумот-лари ретроспектив таҳлил қилинган беморлар дастлаб ёш ва жинслар бўйича, кейин Ходжкин лимфомасининг гистологик турларининг учраш ҳолатлари бўйича таҳлил қилинди. Тадқиқотга жалб қилинган беморлар 80 нафар(шулардан эркаклар - 48(60%), аёллар - 32(40%)ни ташкил қилди. Олинган гистологик таҳлил натижалари бўйича Ходжкин лимфомасининг гистологик турларини ёшга ва жинсга нисбатан учраш даражалари ўрганилди. Касалликнинг классик варианти умумий ҳисобда 31 (38,75) та беморда аниқланиб, шулардан 16(20,0%) нафари бўйин лимфа тугунида, 2(2,5%) нафари ичак тутқичи атрофи лимфа тугунларида, 8(10,0%) нафари қўлтиқ ости лимфа тугунлари ва 5 (6,25%) та ҳолатда чов соҳаси лимфа тугунларида аниқланган. Нодуляр (тугунли) склероз варианти умумий 26(32,50%) нафар беморда аниқланган, шулардан 14(17,5%) бўйин, 1(1,25%) ичак тутқичи, 9(11,25%) қўлтиқ ости, 2(2,5%) та ҳолатда чов соҳаси лимфа тугунларида аниқланган. Аралаш вариантида умумий 14(17,50%) та бемор аниқланиб, шундан 7(8,75 %) нафари бўйин 1(1,25 %) ичак тутқичи, 5(6,25%) нафари қўлтиқ ости лимфа тугунида ва 1(1,25%) нафар беморда чов соҳаси лимфа тугунида аниқланди. Лимфоид ҳужайралар кам варианти умумий 9(11.25%) та беморда аниқланиб, шундан бўйин лимфа

тугунида учраши 4(5,0%) нафар беморда кузатилди. Қўлтиқ ости лимфа тугунларида 3(3,75%) нафар беморда учради ва 10(12,50%) нафар беморда чов соҳасида кузатилди.

Гистологик турлари ва уларнинг аҳамиятига тўхталадиган бўлсак қуйидаги гистологик шаклларини биз ўз тадқиқотимизда кенг ёритдик.

Гистологик хусусиятлар

Белги	Ретикуляр шакл	Диффуз фиброз шакл
HRS ҳужайралари	Жуда кўп, баъзан гигант, атипик-плеоморф	Камроқ, аммо йирик ва лакунар-шаклдаги HRS
Фон тўқима	Лимфоцитлар деярли йўқ; кўп гистиоцитлар, некроз учрайди	HRS тартибсиз коллаген тўсиқлар ва толали "тўсиқлар" орасида ажралиб туради.
Некроз/геморрагия	Кўп учрайди	Камроқ
Эозинофил/плазма ҳужайралари	Оддийга нисбатан кам	Кам

Аралаш ҳужайрали вариант Ходжкин лимфомасининг **иккинчи кенг тарқалган шакли** бўлиб, кўпроқ катталарда (айниқса, иммунитети сусайганларда, масалан, ВИЧ-беморларда) учрайди. **Микроскопик (гистологик) белгилари: тўқима архитектоникасида** лимфа тугуни нормал структураси буткул бузилган, яққол тугунларга ажралмаган **диффуз ўзгаришлар** устунлиги аниқланади. **Ҳужайравий таркиби жиҳатидан Reed–Sternberg ҳужайралари** кўп сон-ли, йирик, икки ва кўп ядроли, ядро киритмалари “укки кўзи" шаклида кузатилади. Уларнинг атрофида кенг миқёсда л**имфоцитлар (В ва Т ҳужайралар), эозинофиллар, плазматик ҳужайралар, гистиоцитлар, нейтрофиллар** (айрим ҳолларда)дан иборат аралаш ҳужайравий инфильтрат аниқланади.

Таққослаш жадвали:

Белги	Лимфоцитлар камайган вариант	Тугунляр склероз	Аралаш ҳужайрали вариант
Лимфоцитлар сони	Жуда кам	Мўътадил	Камайган ёки мўътадил

Белги	**Лимфоцитлар камайган вариант**	**Тугуняр склероз**	**Аралаш ҳужайрали вариант**
Reed–Sternberg ҳужайралари	Кўп	Lacunar тури	Классик ва кўп турлари
Склероз	Мумкин, лекин тўлиқ эмас	Яққол	Кам ёки ўртача
Некроз ва фиброз	Ҳаддан ташқари кўп	Кам	Ўртача
Иммунитет ҳолати	Кўпинча сусайган (ВИЧ ва ҳ.к.)	Оддий	Иммунитетга боғлиқ эмас

Ходжкин лимфомасининг морфологик таҳлили асосан биопсия материалини микроскоп остида ўрганиш орқали ташхис қўйиш имконини беради. Рид–Штернберг ҳужайраларининг мавжудлиги, уларнинг атрофидаги инфильтрат таркиби, фиброз даражаси касалликнинг турини аниқлаш ва клиник прогнозни баҳолаш имконини яратади. Шунингдек, морфология туберкулёз, инфекцион мононуклеоз, ноходжкин лимфомаси, саркоидоз каби касалликлардан фарқлашда ҳам муҳим роль ўйнайди.

Фойдаланилган адабиётлар.

1. Камолова Ф. Ш. и др. Эпидемиологические и клинические особенности лимфопролиферативных заболеваний с поражением органов головы и шеи //Онкогематология. – 2021. – Т. 16. – №. 3. – С. 105-117.
2. Тошева Р. С., Исмаилова М. Х., Илхамов Д. Ф. Роль компютерной томографии и узд в диагностике злокачественных лимфом //INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM. – 2021. – С. 194.
3. Тилляшайхов М.Н., Ибрагимова Ш.Н., Джанклич С.М., Состояние онкологической помощи населению Республики Узбекистан в 2019 году, Изд: «Фан» Академии Наук Республики Узбекистан. Ташкент-2020., стр. 85,
4. Огнерубов Н. А., Антипова Т. С. Радиатsionно-индуцированная саркома мягких тканей шеи после лучевой терапии лимфомы Ходжкина. Клиническое наблюдение //Современная онкология. – 2022. – Т. 24. – №. 3. – С. 325-330.

5. Патракеева В. П., Добродеева Л. К. Иммунные реакции при лимфоме Ходж-кина //Медицина экстремальных ситуatsiй. – 2023. – Т. 25. – №. 2. – С. 77-84.
6. Пластинина, Любовь Васильевна Клиническая и патоморфологическая харак-теристика фолликулярной лимфомы 3-го цитологического типа: автореф. Дис… канд. Мед. Наук.-М., 2017.- 24 с.
7. Сенченко М. А. и др. Клинико-морфологические характеристики тугуняр-ной лимфомы Ходжкина с лимфоцитарным преобладанием у детей. Опыт одного Центра //Вопросы гематологии/онкологии и иммунопатологии в пе-диатрии. – 2021. – Т. 20. – №. 2. – С. 111-120.
8. Саманёва Н. Ю. и др. Эволюция лекарственного лечения классической лимфомы ХОДЖКИНА //Южно-российский онкологический журнал. – 2022. – Т. 3. – №. 3. – С. 41-47.
9. Шуплецова И. А. и др. Клинико-патоморфологическая характеристика но-дулярной лимфомы Ходжкина с лимфоидным преобладанием в зависимости от времени от появления лимфаденопатии до выполнения биопсии //Гематология и трансфузиология. – 2020. – Т. 65. – №. S1. – С. 246-246.
10. Шуплецова И. А., Ковригина А. М. Характеристика и частота диагностики вариантов вирус эпштейна-барр-позитивной лимфомы ходжкина с лимфо-идным преобладанием в структуре лимфомы ходжкина //Гематология и трансфузиология. – 2021. – Т. 66. – №. 4. – С. 567-579
11. Ameli F, Zahavi Z, Kosari F, Soleimani V. The utility of PAX8 in comparison with PAX5 immunohistochemical staining in the diagnosis of Hodgkin lymphoma. //Ann Diagn Pathol. 2022 Oct;60:151974
12. Amraee A, Evazi MR, Shakeri M, et al. Efficacy of nivolumab as checkpoint inhibitor drug on survival rate of patients with relapsed/refractory classical Hodgkin lymphoma: a meta-analysis of prospective clinical study. //Clin Transl Oncol. 2019;21(8):1093–1103.
13. Arlt A., von Bonin F., Rehberg T. et al. High CD206 levels in Hodgkin lymphoma-educated macrophages are linked to matrix-remodeling and lymphoma dissemination. //Mol Oncol 2020;14(3):571-89.
14. Chiu WC, Chen SH, Chen BJ, Huang YL, Miserc JS, Wei CH, Lin WC. Primary pulmonary Hodgkin's lymphoma: A rare etiology mimicking pulmonary tuber-culosis. //Pediatr Neonatol. 2021 Sep;62(5):569-570.

NEW TECHNOLOGIES TO SUPPORT LANGUAGE LEARNING

Aliyeva Zimikxol Ashurqulovna
Termiz State Pedagogical Institute, Lecturer of the Department of Foreign Languages in the Humanities
Mohinurbonu Nodir qizi Murodillayeva
Student of the Preschool and Primary Education Program (Foreign Language – English)

Abstract. The rapid development of digital technologies has reshaped language learning by offering new possibilities for personalization, interaction, and accessibility. This article examines key emerging tools-including artificial intelligence, mobile applications, virtual and augmented reality, and adaptive platforms-and their role in enhancing vocabulary, pronunciation, grammar, and communication skills. The study also discusses pedagogical benefits such as increased learner autonomy and flexible learning environments, alongside challenges related to digital literacy and technological resources. Overall, the findings show that when applied effectively, new technologies can significantly improve the efficiency and innovation of language learning.

Keywords: Language learning, digital technologies, artificial intelligence, mobile learning, virtual reality, augmented reality, adaptive learning, e-learning, educational innovation, language acquisition.

Introduction

In recent years, the field of language education has undergone a profound transformation driven by rapid technological advancements. Traditional classroom-based instruction, while still essential, is increasingly complemented-and in some cases reshaped-by digital tools that provide new forms of interaction, practice, and assessment. Globalization, international mobility, and the growing demand for multilingual communication have further intensified the need for more efficient and accessible language learning approaches. As a result, researchers, educators, and technology developers are exploring innovative solutions to enhance the effectiveness of language acquisition.

New technologies such as artificial intelligence (AI), machine learning, mobile applications, virtual reality (VR), augmented reality (AR), and cloud-based learning platforms have unlocked opportunities that were previously unimaginable. These tools offer personalized learning pathways, instant feedback, immersive learning

environments, and interactive communication scenarios that closely resemble real-life contexts. For example, AI-powered chatbots can engage learners in authentic dialogues, while adaptive learning systems analyze user performance to tailor content according to individual strengths and weaknesses. Likewise, VR and AR applications provide immersive environments that help learners develop communicative competence by simulating real-world interactions.

The increasing integration of these technologies into both formal and informal educational settings has sparked scholarly interest in understanding their pedagogical potential. Researchers argue that technology-supported language learning can significantly improve vocabulary acquisition, grammar comprehension, listening skills, and pronunciation accuracy. Moreover, digital platforms enable greater flexibility, allowing learners to study anytime and anywhere, thereby supporting continuous and self-directed learning.

Despite the numerous benefits, there are challenges that require careful consideration. Issues such as unequal access to digital devices, limited technological literacy among teachers and learners, and concerns about content quality and reliability may hinder effective integration. Therefore, investigating how new technologies can be strategically and responsibly incorporated into language education is essential.

This article aims to analyze the emerging technologies used in language learning, evaluate their effectiveness, and discuss their pedagogical implications. By examining current trends, practical applications, and potential challenges, the study contributes to a deeper understanding of how innovative tools can support language learners in diverse educational environments.

Literature Review

The integration of new technologies into language learning has become a focal point of contemporary educational research. Scholars widely acknowledge that digital tools not only enhance learner engagement but also reshape traditional pedagogical approaches. Early studies in computer-assisted language learning (CALL) emphasized the role of computers in providing repetitive practice and multimedia-enhanced instruction. However, recent technological developments have shifted the research agenda toward personalization, interactivity, and learner autonomy.

A substantial body of literature highlights the impact of **artificial intelligence** on language acquisition. According to Li and Ni, AI-driven systems such as intelligent tutoring programs and automated feedback tools enable more precise assessment of learner performance. These technologies analyze linguistic patterns and provide corrective feedback in real time, thereby accelerating grammar mastery and

pronunciation improvement. Similarly, research by Tegos and Demetriadis suggests that chatbot-based conversational agents foster authentic communication practice, promoting fluency and confidence among learners [1].

Mobile-assisted language learning (MALL) has also gained widespread attention, especially as learners increasingly rely on smartphone applications for self-directed study. Studies by Stockwell and Kukulska-Hulme emphasize that mobile apps facilitate microlearning, enabling users to engage in short, flexible learning sessions throughout the day [2]. Such mobility supports consistent practice, which is essential for vocabulary retention and skill development. Additionally, mobile platforms often integrate gamification elements-such as rewards, levels, and competitions-which have been shown to enhance motivation and learner persistence.

The emergence of **virtual and augmented reality** has opened new avenues for immersive learning experiences. Research by Peterson demonstrates that VR environments simulate real-life communicative contexts, allowing learners to interact with virtual characters and practice language skills in a low-pressure setting. AR technologies, on the other hand, overlay digital content onto the physical world, helping learners visualize and contextualize new vocabulary [3]. Bower et al. argue that such immersive tools foster experiential learning, bridging the gap between theoretical knowledge and practical application.

Furthermore, **adaptive learning platforms** have received significant scholarly attention due to their capacity to personalize instruction. According to Shute and Zapata-Rivera, adaptive systems use performance data to modify learning pathways, ensuring that each learner progresses at an optimal pace. These systems are particularly effective in addressing individual differences in learning styles, proficiency levels, and cognitive abilities [4]. Research also shows that adaptive technologies support formative assessment by continuously monitoring progress and identifying areas for improvement.

Finally, the literature acknowledges the challenges associated with technology-enhanced language learning. As noted by Reinders and Benson, limitations such as insufficient digital literacy, unequal access to devices, and varying levels of teacher preparedness can impede successful implementation [5]. Concerns about data privacy and the pedagogical validity of automated feedback systems have also been raised.

Overall, the existing literature indicates that new technologies hold immense potential to transform language learning by promoting engagement, personalization, and experiential learning. Yet, the successful integration of these tools requires careful planning, adequate support, and ongoing research to address emerging challenges.

Methodology

This study employs a qualitative research design based on an analytical review of existing scholarly literature, technological reports, and recent empirical studies related to technology-enhanced language learning. The methodology focuses on identifying key technological trends-such as artificial intelligence, mobile applications, virtual and augmented reality, and adaptive learning systems-and evaluating their impact on language acquisition. Sources were selected from peer-reviewed journals, academic books, and reputable educational technology databases to ensure reliability and relevance. The collected materials were analyzed through thematic categorization to determine common advantages, challenges, and pedagogical implications associated with these technologies. This approach allows for a comprehensive understanding of how emerging digital tools support and transform language learning practices.

Discussion and Results

The findings of this study highlight that emerging digital technologies have a transformative impact on language learning by increasing accessibility, enhancing interactivity, and enabling personalized instructional pathways. The analysis of recent literature shows that **AI-powered tools** provide immediate and accurate feedback, which significantly improves learners' pronunciation, grammar accuracy, and writing quality. These tools also support adaptive learning, allowing students to progress at a pace aligned with their individual needs and proficiency levels [6].

Mobile learning applications demonstrate strong effectiveness in promoting daily practice and vocabulary retention. Their built-in gamification features and short, flexible learning tasks help sustain learner motivation and encourage autonomous learning habits. Similarly, **VR and AR technologies** create immersive learning environments where learners can engage in simulated real-world conversations, thus improving communicative competence and reducing language anxiety [7]. The immersive nature of these technologies supports deeper cognitive engagement, making complex linguistic concepts more comprehensible.

However, the discussion also reveals challenges that must be addressed to ensure optimal effectiveness. Limited digital literacy, unequal access to high-quality devices, and insufficient teacher training remain significant barriers [8]. Moreover, some AI-driven tools still lack cultural sensitivity or accurate contextual interpretation, which may limit the authenticity of language practice.

Overall, the results indicate that when thoughtfully designed and properly implemented, new technologies can substantially enhance the language learning experience [9]. They facilitate more dynamic, learner-centered, and data-driven

instruction, contributing to improved outcomes in vocabulary development, listening comprehension, speaking fluency, and overall communicative skills. This suggests that integrating emerging technologies into curriculum design and pedagogical strategies is essential for modern language education.

Conclusion

The analysis conducted in this study demonstrates that new technologies play a crucial role in reshaping language learning by providing innovative, flexible, and learner-centered approaches. Artificial intelligence, mobile applications, virtual and augmented reality, and adaptive learning systems collectively contribute to more efficient language acquisition through personalized feedback, immersive experiences, and continuous practice opportunities. These tools not only enhance linguistic competencies but also motivate learners to engage actively in the learning process, fostering autonomy and long-term skill development.

At the same time, the successful integration of these technologies requires addressing several challenges, including disparities in digital access, varying levels of technological literacy, and the need for teacher training to effectively utilize digital tools. Ensuring high-quality digital content and maintaining pedagogical relevance remain essential factors for maximizing the benefits of technology-enhanced learning.

Overall, the study concludes that new technologies, when thoughtfully implemented and supported with appropriate infrastructure and pedagogical strategies, can significantly enrich language education. They offer powerful opportunities to create more interactive, adaptive, and engaging learning environments, ultimately contributing to improved learning outcomes and preparing learners for effective communication in an increasingly digitalized world.

References

1. Bower, M., Howe, C., McCredie, N., Robinson, A., & Grover, D. (2014). *Augmented Reality in education – cases, places and potentials*. Educational Media International, 51(1), 1–15.

2. Godwin-Jones, R. (2018). *Emerging technologies: Trends and implications for language learning.* Language Learning & Technology, 22(1), 2–11.

3. Kukulska-Hulme, A. (2020). *Mobile-assisted language learning [Revisited]*. In The Handbook of Technology and Second Language Teaching and Learning (pp. 217–233). Wiley.

4. Li, J., & Ni, H. (2021). *Artificial intelligence in foreign language education: A review of current applications and future prospects*. Journal of Educational Technology Development and Exchange, 14(1), 45–62.

5. Peterson, M. (2016). *Virtual reality and language learning: From theoretical foundations to practical applications*. CALICO Journal, 33(3), 350–372.

6. Reinders, H., & Benson, P. (2017). *Research agenda: Language learning beyond the classroom*. Language Teaching, 50(4), 561–578.

7. Shute, V. J., & Zapata-Rivera, D. (2012). *Adaptive learning systems*. In D. Ifenthaler et al. (Eds.), Assessment in game-based learning (pp. 27–48). Springer.

8. Stockwell, G. (2013). *Technology and motivation in English-language teaching and learning*. In International Perspectives on Motivation (pp. 156–175). Palgrave Macmillan.

9. Tegos, S., & Demetriadis, S. (2019). *Conversational agents in language learning: A systematic review*. Computer Assisted Language Learning, 32(8), 800–824.

10. Alieva Zimikhol Ashurkulovna. (2022). ADVERTISING TEXTS AND THE LANGUAGE OF ADVERTISING TEXTS. European Scholar Journal, 3(5), 111-114.

11. Ashurkulovna, A. Z. Adverting texts and their phonetic features. -Vol. 3 No. 5 (2022): wos, page: 1248-1255

12. Z.A Ashurkulovna (2022). THE PHRASEOLOGICAL PICTURE OF THE WORLD AS AN INTEGRAL PART OF THE LANGUAGE PICTURE OF THE WORLD. Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL) VOL. 3(12), 377–385

13. Ashurkulovna, Alieva Zimikhol. "PHRASEOLOGY-AS A LINGUISTIC DISCIPLINE." World Bulletin of Social Sciences 22 (2023): 27-30. 5

14. Z Aliyeva. (2023). SCIENTIFIC CONSIDERATIONS ON PHRASEOLOGICAL UNITS WITH ORNITHONYM COMPONENTS IN ENGLISH AND UZBEKI. Journal of Agriculture & Horticulture 3 (10), 84- 88

15. Z Aliyeva (2023). PHRASEOLOGICAL UNITS WITH ORNITHONYM COMPONENTS IN ENGLISH AND UZBEKI. Journal of Agriculture & Horticulture 3 (10), 79-83

16. AZ Ashurqulovna CONNOTATIVE MEANING OF THE COMPONENT OF PHRASEOLOGICAL UNITS CLASSIFICATION. Journal of Advanced Scientific Research (ISSN: 0976 …, 2024

17. AliyevaZ. A. Names of birds as part of phraseological units. THE JOURNAL OFINTEGRATED EDUCATION AND RESEARCH 2024 vol.3 (ISSUE 5), 52

18. D Mohinur, Z Aliyeva. (2025). TEACHING LISTENING WITH TECHNOLOGY. Academic research in educational sciences 6 (UU Conference Students 1)1256-1262

19. MGY Qizi, AZ Ashurqulovna. (2025). Translation Theory and Practice: Bridging the Gap Between Human and Machine Translation. Academic research in educational sciences6 (UU Conference Students 1) 959-962

20. MMA Qizi, AZ Ashurqulovna. (2025). DIGITAL TECHNOLOGIES AND FOREIGN LANGUAGE TEACHING. Academic research in educational sciences6 (UU Conference Students 1). 954-958

21. RFI Kizi, ZA Aliyeva. (2025). THE IMPORTANCE OF PRONUNCIATION. Academic research in educational sciences6 (UU Conference Students 1) 1202-1206

22. KG Ravshanova, ZA Aliyeva. (2025). BEGINNING TO LISTEN AND SPEAK IN ANOTHER LANGUAGE. Academic research in educational sciences6 (UU Conference Students 1) 1183-1186

23. MYLQ Ergasheva, ZA Aliyeva (2025) DEVELOPING FLUENCY IN A NEW LANGUAGE. Academic research in educational sciences 6 (UU Conference Students 1) 844-848

TEXNOLOGIK JARAYONLARNI BOSHQARISHNI TAKOMILLASHGAN BOSHQRISH TIZIMLARI

Ismailov Sunnat
Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti magistranti
Tel: +998934882826
E-mail: sunnatismoilov72@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada sanoat texnologik jarayonlarini avtomatlashtirishda qo‘llanilayotgan takomillashgan boshqarish tizimlarini ishlab chiqishning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Texnologik obyektlarning murakkabligi, nolineyerligi va tashqi buzuvchi ta’sirlar sharoitida boshqarish samaradorligini oshirish masalalari tahlil qilingan. Adaptiv, intellektual va optimal boshqarish algoritmlariga asoslangan yondashuvlar orqali texnologik jarayonlarning barqarorligi, aniqligi va energiya samaradorligini oshirish imkoniyatlari asoslab berilgan.
Kalit so‘zlar: Texnologik jarayon, avtomatik boshqarish, takomillashgan boshqarish tizimlari, PID-regulyator, adaptiv boshqarish, intellektual tizimlar, raqamli transformatsiya, sanoat avtomatikasi.

KIRISH: Zamonaviy sanoat sharoitida texnologik jarayonlarni samarali boshqarish ishlab chiqarish samaradorligi, mahsulot sifati va energiya tejamkorligini ta’minlashning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Ishlab chiqarish jarayonlarining murakkablashuvi, texnologik obyektlarning nolineyer xususiyatlari hamda tashqi muhit ta’sirlarining kuchayishi an’anaviy boshqarish usullarining imkoniyatlarini cheklab qo‘ymoqda. Texnologik jarayonlarni takomillashgan boshqarish tizimlari asosida avtomatlashtirish zarurati sanoatning raqamli transformatsiya bosqichiga o‘tishi bilan yanada dolzarb bo‘lib bormoqda. Sun’iy intellekt, katta ma’lumotlar tahlili, real vaqt monitoringi va sanoat IoT texnologiyalari boshqarish tizimlarini yangi sifat bosqichiga olib chiqmoqda. Bunday sharoitda boshqarish tizimi nafaqat texnologik parametrlarni nazorat qilish, balki optimal qarorlar qabul qilish va jarayonni moslashuvchan boshqarish funksiyalarini ham bajarishi lozim.

Texnologik jarayon — bu xom ashyoni tayyor mahsulotga aylantirishga qaratilgan uzluksiz yoki diskret fizik-kimyoviy jarayonlar majmuasidir. Ularni boshqarish quyidagi asosiy vazifalarni o‘z ichiga oladi:

• texnologik parametrlarni (harorat, bosim, sarf, konsentratsiya) belgilangan qiymatda ushlab turish;

• tashqi ta’sirlarni kompensatsiya qilish;

• jarayon barqarorligini ta’minlash;

• mahsulot sifatini yaxshilash.

Boshqarish tizimining umumiy matematik ifodasi quyidagicha yoziladi:

$$y(t) = G(s)*cdot\ u(t)$$

bu yerda:

G(s) — texnologik obyektning uzatish funksiyasi,

u(t) — boshqaruv signali,

y(t) — chiqish parametri.

PID-regulyator asosida takomillashtirish

Ko‘pgina sanoat obyektlarida PID-regulyator asosiy boshqarish qurilmasi sifatida qo‘llaniladi:

$$u(t) = K_p e(t) + K_i \int e(t)dt + K_d \frac{de(t)}{dt}$$

bu yerda:

• K_p - proportsional koeffitsiyent,

• K_i - integral koeffitsiyent,

• K_d - differensial koeffitsiyent.

Takomillashtirish PID parametrlarini adaptiv yoki optimal usullar yordamida avtomatik sozlash orqali amalga oshiriladi.

Muammolar: Texnologik jarayonlarni takomillashgan boshqarish tizimlari asosida boshqarish jarayonida bir qator muhim muammolar yuzaga keladi. Zamonaviy sanoat ishlab chiqarishida texnologik jarayonlarni avtomatlashtirish va ularni takomillashgan boshqarish tizimlari asosida boshqarish muhim strategik vazifa hisoblanadi. Biroq, bunday tizimlarni amaliyotga joriy etish jarayonida ko‘plab murakkab ilmiy-texnik,

tashkiliy va ekspluatatsion muammolar yuzaga keladi. Ushbu muammolarni chuqur tahlil qilmasdan turib, takomillashgan boshqarish tizimlarining to‘liq samaradorligiga erishish mumkin emas.

Birinchi muammo — texnologik obyektlarning nolineyerligi va parametrlarining o‘zgaruvchanligidir. Ko‘plab sanoat jarayonlarida ish rejimining o‘zgarishi obyekt dinamikasiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi, bu esa klassik PID-regulyatorlarning barcha holatlarda samarali ishlamasligiga olib keladi.

Ikkinchi muammo — tashqi buzuvchi ta’sirlar va noaniqliklardir. Xom ashyo sifati, atrof-muhit harorati, yuklama o‘zgarishi kabi omillar texnologik jarayonning barqarorligini pasaytiradi va mahsulot sifatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Uchinchi muammo — o‘lchov axborotlarining aniqligi va ishonchliligi bilan bog‘liq. Sensorlarning eskirishi, shovqinlar va noto‘g‘ri kalibrlash boshqarish tizimining noto‘g‘ri qarorlar qabul qilishiga olib kelishi mumkin.

To‘rtinchi muammo — boshqarish algoritmlarini sozlash va real vaqt cheklovlaridir. Intellektual va adaptiv boshqarish algoritmlari yuqori hisoblash quvvatini talab qiladi, bu esa sanoat kontrollerlari imkoniyatlari bilan cheklanadi.

Shuningdek, malakali kadrlar yetishmasligi, tizimlarni mavjud sanoat infratuzilmasiga integratsiyalash va iqtisodiy cheklovlar ham takomillashgan boshqarish tizimlarini joriy etishda muhim to‘siqlar hisoblanadi.

Taklif qilinayotgan yechim: Ushbu muammolarni hal etish maqsadida texnologik jarayonlarni boshqarishda adaptiv va intellektual boshqarish tizimlariga asoslangan bosqichma-bosqich transformatsiya modeli taklif etiladi. Mazkur model quyidagi bosqichlarni o‘z ichiga oladi: texnologik obyektni tahlil qilish, matematik modellashtirish, pilot boshqarish algoritmlarini joriy etish va to‘liq integratsiya.

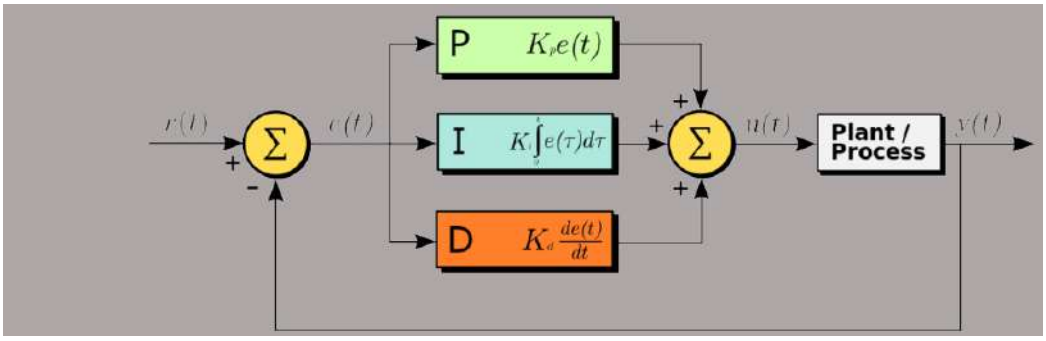

1-rasm: PID regulyatorli (boshqaruvchili) avtomatik boshqaruv tizimi.

Taklif etilayotgan boshqarish tizimi modulli arxitekturaga ega bo‘lib, unda o‘lchov qurilmalari, regulyatorlar, ijro mexanizmlari va qaror qabul qilish bloklari yagona platformada integratsiyalashadi. PID-regulyatorlar adaptiv sozlash algoritmlari bilan to‘ldirilib, noaniq mantiq va neyron tarmoqlar yordamida jarayon parametrlariga moslashish imkoniyati yaratiladi.

Xulosa: Texnologik jarayonlarni takomillashgan boshqarish tizimlari asosida boshqarish sanoat samaradorligini oshirishning muhim yo‘nalishlaridan biridir. Taklif etilgan adaptiv va intellektual yondashuvlar texnologik obyektlarning nolineyerligi, tashqi buzuvchi ta’sirlar va noaniqliklar sharoitida jarayon barqarorligini ta’minlash imkonini beradi. Bosqichma-bosqich joriy etish modeli texnik va iqtisodiy risklarni kamaytiradi hamda tizimning uzoq muddatli samaradorligini ta’minlaydi. Ushbu yondashuv texnologik jarayonlarni boshqarishni yangi sifat bosqichiga olib chiqib, sanoat korxonalarining raqobatbardoshligini sezilarli darajada oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Xamidov B.A. Korxona iqtisodiyoti va menejmenti. Toshkent: "Iqtisod-moliya", 2020. 456 b.
2. Rahimov S.S. Zamonaviy korxonalarda resurslarni boshqarish. Toshkent: "Innovatsiya", 2021. 312 b.
3. Karimov I.A. Korxona resurslarini samarali boshqarish usullari. Toshkent: "O'zbekiston", 2019. 278 b.
4. Abdullayeva M.R. Raqamli iqtisodiyot sharoitida korxona boshqaruvi. Toshkent: "Fan", 2022. 384 b.
5. Ogata K. Modern Control Engineering. Prentice Hall, 2018.
6. Seborg D. Process Dynamics and Control. Wiley, 2017.
7. Åström K.J., Murray R.M. Feedback Systems. Princeton University Press, 2010.
8. Zadeh L.A. Fuzzy Sets. Information and Control, 1965.
9. Porter M.E. Competitive Advantage. Free Press.

Volume 03, Issue 12, 2025

BO‘QOQNI DAVOLASHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR VA INNOVATSION TERAPIYA USULLARI

Vafoxojayeva Xonzoda

Samarqand davlat tibbiyot universiteti

Endokrinologiya kafedrasi 2-kurs klinik ordinator

honzodavafokhojayeva@gmail.com

Shakirova Vazira

Samarqand davlat tibbiyot universiteti

Endokrinologiya kafedrasi 2-kurs klinik ordinator

Vazirasakirova@gmail.com

Usmonov Azimbek

Samarqand davlat tibbiyot universiteti

Endokrinologiya kafedrasi 2-kurs klinik ordinator

usmonovazimbek37@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada qalqonsimon bez bo‘qog‘ini davolashda qo‘llanilayotgan zamonaviy yondashuvlar va innovatsion terapiya usullarining samaradorligi tahlil qilinadi. Tadqiqotda bo‘qoqning turli klinik shakllarida konservativ, minimal invaziv va jarrohlik davolash usullarining afzalliklari hamda cheklovlari ko‘rib chiqildi. So‘nggi yillarda joriy etilgan radiochastotali ablatsiya, lazer terapiyasi, etanol injeksiyasi va individual gormonal davolash strategiyalarining klinik natijalarga ta’siri baholandi. Olingan ma’lumotlar shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy va kam invaziv usullar bemorlarning hayot sifatini yaxshilash, asoratlar xavfini kamaytirish hamda davolash samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot natijalari bo‘qoqni davolashda individual yondashuvni tanlash zarurligini asoslaydi.

Kalit so‘zlar: bo‘qoq, qalqonsimon bez, zamonaviy davolash, innovatsion terapiya, minimal invaziv usullar, radiochastotali ablatsiya, gormonal davolash

Kirish

Bo‘qoq qalqonsimon bezning hajman kattalashishi bilan kechadigan, endokrin tizim kasalliklari orasida keng tarqalgan patologiyalardan biri hisoblanadi. Ushbu kasallik yod yetishmovchiligi, gormonal disbalans, autoimmun jarayonlar hamda irsiy omillar ta’sirida rivojlanishi mumkin. Bo‘qoqning klinik ko‘rinishlari yengil funksional o‘zgarishlardan tortib, og‘ir metabolik buzilishlar va hayot sifatining sezilarli pasayishigacha bo‘lgan holatlarni o‘z ichiga oladi. So‘nggi yillarda bo‘qoqni aniqlash va davolash borasida tibbiyot sohasida sezilarli yutuqlarga erishilmoqda. An’anaviy konservativ va jarrohlik usullari bilan bir qatorda, minimal invaziv va innovatsion terapiya usullarining amaliyotga joriy etilishi davolash strategiyalarini takomillashtirish imkonini bermoqda. Xususan, radiochastotali ablatsiya, lazer va etanol terapiyasi kabi usullar bo‘qoqning ayrim shakllarida yuqori samaradorlik ko‘rsatib, asoratlar xavfini kamaytirishga xizmat qilmoqda. Bo‘qoqni davolashda zamonaviy yondashuvlarning asosiy maqsadi nafaqat patologik jarayonni bartaraf etish, balki bemorning individual xususiyatlarini inobatga olgan holda davolash taktikasini tanlashdan iboratdir. Shu bois, ushbu maqolada bo‘qoqni davolashda qo‘llanilayotgan innovatsion terapiya usullarining ahamiyati, ularning klinik samaradorligi va amaliyotdagi o‘rni ilmiy jihatdan tahlil qilinadi.

Materiallar va metodlar

Tadqiqotda bo‘qoq tashxisi qo‘yilgan bemorlarning klinik, laborator va instrumental tekshiruv natijalari tahlil qilindi. Kuzatuvga turli yosh guruhidagi, qalqonsimon bezning funksional holati saqlangan yoki buzilgan bo‘qoq shakllari aniqlangan bemorlar jalb etildi. Tadqiqot davomida bemorlarning umumiy klinik holati, shikoyatlari va anamnestik ma’lumotlari tizimli ravishda o‘rganildi. Laborator tekshiruvlar qalqonsimon bez gormonlari — tireotrop gormon (TTG), erkin tiroksin (FT4) va erkin triyodtironin (FT3) darajalarini aniqlashni o‘z ichiga oldi. Instrumental diagnostika usullari sifatida qalqonsimon bezning ultratovush tekshiruvi qo‘llanilib, bez hajmi, tuzilishi va tugunli o‘zgarishlar baholandi. Zarur hollarda nozik ignali aspiratsion biopsiya natijalari hisobga olindi. Davolash jarayonida zamonaviy va innovatsion terapiya usullari, jumladan individual gormonal terapiya, radiochastotali ablatsiya, lazer terapiyasi hamda etanol injeksiyasi qo‘llanildi. Har bir usulning samaradorligi davolashdan oldingi va keyingi klinik belgilar, bez hajmi va gormonal ko‘rsatkichlarning o‘zgarishi asosida baholandi. Olingan natijalar statistik tahlil usullari yordamida qayta ishlanib, davolash usullarining qiyosiy samaradorligi

aniqlanildi. Tadqiqot metodologiyasi bo‘qoqni davolashda zamonaviy yondashuvlarning klinik ahamiyatini ob’ektiv baholashga qaratildi.

Natijalar

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, zamonaviy va innovatsion davolash usullari qo‘llanilgan bemorlarning aksariyatida ijobiy klinik dinamika kuzatildi. Davolashdan so‘ng bemorlarning umumiy ahvoli yaxshilanib, bo‘yin sohasida bosim hissi, yutishdagi noqulaylik va estetik bezovtalik kabi shikoyatlar sezilarli darajada kamaydi. Ultratovush tekshiruvlari natijalari qalqonsimon bez hajmining kichrayganini va tugunli o‘zgarishlar o‘lchamining pasayganini ko‘rsatdi. Ayniqsa, radiochastotali ablatsiya va lazer terapiyasi qo‘llanilgan bemorlarda tugunlar hajmining izchil regressiyasi qayd etildi. Etanol injeksiyasi bilan davolangan holatlarda esa kistoz tuzilmalar hajmining kamayishi ustunlik qildi. Laborator ko‘rsatkichlar tahlili qalqonsimon bez gormonlari darajasining me’yoriy ko‘rsatkichlarga yaqinlashganini aniqladi. Individual gormonal terapiya olgan bemorlarda tireotrop gormon va erkin tiroksin ko‘rsatkichlarining barqarorlashuvi kuzatildi. Minimal invaziv usullar qo‘llanilgan guruhda gormonal muvozanatning saqlanishi va qo‘shimcha dori yuklamasining kamayishi aniqlandi. Davolash jarayonida jiddiy asoratlar qayd etilmadi, kuzatilgan nojo‘ya holatlar qisqa muddatli va qaytar xarakterga ega bo‘ldi. Olingan natijalar bo‘qoqni davolashda zamonaviy va innovatsion terapiya usullarining klinik samaradorligi yuqori ekanligini ko‘rsatdi.

Muhokama

O‘tkazilgan tadqiqot natijalari bo‘qoqni davolashda zamonaviy va innovatsion terapiya usullarining yuqori klinik samaradorligini tasdiqladi. Olingan ma’lumotlar an’anaviy konservativ va jarrohlik davolash usullariga muqobil sifatida minimal invaziv texnologiyalarning ahamiyati ortib borayotganini ko‘rsatadi. Ayniqsa, radiochastotali ablatsiya va lazer terapiyasi qalqonsimon bez tugunli bo‘qog‘ida samarali va xavfsiz usullar sifatida namoyon bo‘ldi. Minimal invaziv usullar qo‘llanilgan bemorlarda klinik simptomlarning tez regressiyasi va qalqonsimon bez hajmining sezilarli kamayishi kuzatildi. Bu holat bemorlarning davolashdan keyingi hayot sifatining yaxshilanishiga xizmat qildi. Shuningdek, ushbu usullar jarrohlik aralashuviga nisbatan kamroq asoratlar va qisqaroq reabilitatsiya davri bilan tavsiflanadi. Individual gormonal terapiya bo‘qoqning funksional buzilishlar bilan kechadigan shakllarida muhim ahamiyatga ega bo‘lib, gormonal muvozanatni saqlash va kasallikning qaytalanish xavfini kamaytirishda samarali ekanligi aniqlandi. Etanol

injeksiyasi esa kistoz bo‘qoq holatlarida maqsadli va iqtisodiy jihatdan maqbul davolash usuli sifatida baholandi. Shu bilan birga, davolash usulini tanlashda bemorning yoshi, bo‘qoqning morfologik shakli, gormonal holati va individual klinik xususiyatlarini hisobga olish zarurligi qayd etildi. Olingan natijalar bo‘qoqni davolashda kompleks va individual yondashuvni qo‘llash muhimligini ilmiy jihatdan asoslaydi hamda kelgusida ushbu sohada olib boriladigan tadqiqotlar uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa

O‘tkazilgan tadqiqot natijalari bo‘qoqni davolashda zamonaviy va innovatsion terapiya usullarining yuqori klinik samaradorligini ko‘rsatdi. Minimal invaziv muolajalar, xususan radiochastotali ablatsiya, lazer terapiyasi va etanol injeksiyasi bo‘qoqning ayrim klinik shakllarida samarali, xavfsiz hamda bemor uchun qulay davolash usullari ekanligi aniqlandi. Ushbu yondashuvlar qalqonsimon bez hajmini kamaytirish, klinik simptomlarni yengillashtirish va asoratlar xavfini pasaytirishda muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, individual gormonal terapiya bo‘qoqning funksional buzilishlar bilan kechadigan holatlarida gormonal muvozanatni tiklash va kasallikning qaytalanish ehtimolini kamaytirishda muhim rol o‘ynaydi. Tadqiqot natijalari bo‘qoqni davolashda bemorning klinik va morfologik xususiyatlarini inobatga olgan holda kompleks, individual yondashuvni qo‘llash zarurligini tasdiqlaydi. Zamonaviy davolash strategiyalarining amaliyotga joriy etilishi bemorlarning hayot sifatini yaxshilashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Braverman L.E., Cooper D.S. Werner & Ingbar’s The Thyroid: A Fundamental and Clinical Text. Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins, 2019.
2. Ross D.S., Burch H.B., Cooper D.S. et al. 2016 American Thyroid Association guidelines for diagnosis and management of thyroid nodules and differentiated thyroid cancer. Thyroid., 2016.
3. Haugen B.R., Alexander E.K., Bible K.C. et al. 2015 ATA management guidelines for adult patients with thyroid nodules. Thyroid., 2016.
4. Papini E., Guglielmi R., Pacella C.M. et al. Ultrasound-guided thermal ablation for benign thyroid nodules. Endocrine Reviews., 2020.
5. Sung J.Y., Baek J.H., Kim K.S. et al. Radiofrequency ablation for autonomously functioning thyroid nodules. Radiology., 2015.

6. Pacella C.M., Papini E. Image-guided percutaneous ablation therapies for thyroid nodules. Nature Reviews Endocrinology., 2014.
7. Durante C., Grani G., Lamartina L. et al. The diagnosis and management of thyroid nodules: A review. JAMA., 2018.
8. Gharib H., Papini E., Garber J.R. et al. American Association of Clinical Endocrinologists guidelines for thyroid nodules. Endocrine Practice., 2016.
9. Trimboli P., Castellana M., Sconfienza L.M. et al. Efficacy of thermal ablation in benign thyroid nodules. European Thyroid Journal., 2020.
10. Hegedüs L. Clinical practice: The thyroid nodule. New England Journal of Medicine., 2004.

XXI ASRDA INNOVATSION
TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM
TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR
Volume 03, Issue 12, 2025

SUN’IY INTELLEKT VOSITALARI (CHATGPT VA GRAMMARLY)NING O‘QUVCHILARDA INGLIZ TILI YOZMA KO‘NIKMALARIGA TA’SIRI

Olmonova Mehribon Muxiddin qizi
Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston milliy universiteti Jizzax filiali psixologiya fakulteti filologiya tillarni o‘qitish ingliz tili yo‘nalishi 4-bosqich talabasi
mehribonolmonova@gmail.com
Ilmiy rahbar : Xaydarova Shoira Toxir qizi
shoiraxaydarova@mail.ru

Annotatsiya: *Mazkur maqolada sun’iy intellektga asoslangan ChatGPT va Grammarly vositalarining ingliz tili yozma ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi o‘rni va imkoniyatlari ilmiy adabiyotlar tahlili asosida yoritiladi. So‘nggi yillarda raqamli texnologiyalarning ta’lim jarayoniga faol integratsiyalashuvi yozma nutqni o‘rgatish metodikasida yangi yondashuvlarni yuzaga keltirdi. Maqolada xalqaro va mahalliy tadqiqotlar tahlili asosida mazkur vositalarning grammatik aniqlik, leksik boylik hamda matn tuzilishiga ta’siri ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, sun’iy intellekt vositalaridan foydalanish bilan bog‘liq metodik va pedagogik cheklovlar ham muhokama qilinadi. Adabiyotlar tahlili ChatGPT va Grammarly yozma ko‘nikmalarni rivojlantirishda yordamchi didaktik vosita sifatida muayyan ijobiy imkoniyatlarga ega ekanini, biroq ularni faqat maqsadli va pedagogik nazorat ostida qo‘llash zarurligini ko‘rsatadi.*

Kalit so‘zlar: *sun’iy intellekt, ChatGPT, Grammarly, yozma ko‘nikma, ingliz tili, raqamli ta’lim*

KIRISH

So‘nggi yillarda ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt vositalarining jadal rivojlanishi chet tillarini, xususan, ingliz tilini o‘qitish metodikasiga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Axborot texnologiyalarining keng joriy etilishi o‘quvchilarning tilni o‘zlashtirish jarayonini individuallashtirish, o‘qitish samaradorligini oshirish va o‘quv faoliyatini qo‘llab-quvvatlash imkoniyatlarini kengaytirdi. Ayniqsa, yozma nutqni rivojlantirish jarayonida sun’iy intellektga asoslangan vositalarning qo‘llanilishi ilmiy jamoatchilik e’tiborini tortmoqda. Yozma ko‘nikma chet tilini o‘rganish jarayonining murakkab va ko‘p bosqichli jihatlaridan

biri hisoblanadi. Ushbu ko‘nikma grammatik to‘g‘rilik, leksik boylik, mantiqiy izchillik va fikrni yozma shaklda aniq ifodalash kabi bir qator lingvistik va kognitiv omillarni o‘z ichiga oladi. Yevropa Kengashining CEFR Companion Volume hujjatida yozma nutq til kompetensiyasining muhim tarkibiy qismi sifatida talqin qilinib, yozma matn sifatini baholashda mantiqiy bog‘liqlik, aniqlik va mazmuniy yaxlitlik asosiy mezonlar sifatida belgilangan[1]. Sun’iy intellektga asoslangan ChatGPT va Grammarly kabi vositalar aynan yozma nutq bilan bog‘liq jarayonlarda faol qo‘llanilmoqda. Grammarly dasturi grammatik va stilistik xatolarni aniqlash hamda matn aniqligini oshirishga xizmat qilsa, ChatGPT yozma matn tuzilishini shakllantirish, fikrlarni rivojlantirish va yozma topshiriqlarni modellashtirish imkonini beradi. Ushbu vositalarning ta’lim jarayonida keng qo‘llanilishi yozma ko‘nikmalarni rivojlantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatsa-da, o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi va yozma ishlarni baholashda o‘qituvchining roli muhimligicha qolmoqda.

Xalqaro ilmiy adabiyotlarda sun’iy intellekt vositalarining yozma nutq sifatini oshirishdagi o‘rni turli nuqtai nazarlardan baholanadi. Ayrim tadqiqotlarda ushbu vositalar yozma ishlarning grammatik va strukturaviy sifatini yaxshilashga xizmat qilishi qayd etilsa, boshqa ishlarda esa ularni nazoratsiz qo‘llash o‘quvchilarning mustaqil yozish va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalariga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkinligi ta’kidlanadi. Shu bois sun’iy intellekt vositalarining yozma ko‘nikmalarni rivojlantirishdagi real o‘rni va cheklovlarini ilmiy adabiyotlar asosida tizimli tahlil qilish zarurati yuzaga kelmoqda.

Mazkur maqolaning maqsadi sun’iy intellekt vositalari — ChatGPT va Grammarlyning ingliz tili yozma ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi imkoniyatlari va cheklovlarini xalqaro va mahalliy ilmiy tadqiqotlar asosida tahlil qilishdan iborat. Maqola yozma nutqni o‘qitish jarayonida sun’iy intellekt vositalaridan maqsadga muvofiq va muvozanatli foydalanish bo‘yicha ilmiy-metodik xulosalar chiqarishga qaratilgan.

O‘zbekistonda ham ta’lim jarayonida sun’iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish masalasi davlat siyosati darajasida e’tibor markaziga chiqmoqda. Xususan, Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligida o‘tkazilgan “Ta’limda sun’iy intellekt texnologiyalarini qo‘llash va ulardan samarali foydalanish bo‘yicha rektorlar forumi”da sun’iy intellektning ta’lim samaradorligini oshirish, o‘quv jarayonini individuallashtirish va akademik halollikni ta’minlashdagi o‘rni alohida ta’kidlandi.

[1] Council of Europe. *CEFR Companion Volume with New Descriptors*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2020, pp. 58–60.

Mazkur yondashuv sun’iy intellekt vositalarini ta’lim jarayoniga mas’uliyatli va maqsadli integratsiya qilish zarurligini ko‘rsatadi.[2]

ADABIYOTLAR TAHLILI

So‘nggi yillarda sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim jarayoniga integratsiyalashuvi masalasi xalqaro ilmiy tadqiqotlarda muhim mavzulardan biriga aylandi. Ayniqsa, chet tilini o‘qitish sohasida AI vositalarining o‘rni va ta’siri turli nazariy va amaliy nuqtai nazarlardan o‘rganilmoqda. Ilmiy adabiyotlarda bu jarayon o‘quvchilarning til ko‘nikmalarini rivojlantirish, ta’lim jarayonini individuallashtirish va o‘qituvchining pedagogik faoliyatini qo‘llab-quvvatlash bilan bog‘liq jihatlar orqali yoritiladi. Yevropa Kengashining CEFR Companion Volume hujjatida yozma ko‘nikma til kompetensiyasining muhim tarkibiy qismi sifatida baholanib, yozma nutq sifatini aniqlashda grammatik aniqlik, leksik boylik va matnning mantiqiy bog‘liqligi asosiy mezonlar sifatida belgilangan.[3] Ushbu yondashuv yozma ko‘nikmalarni rivojlantirishda texnologik vositalardan foydalanishni metodik jihatdan asoslab beradi.

Grammarly kabi sun’iy intellektga asoslangan avtomatik tahrirlash dasturlariga bag‘ishlangan tadqiqotlarda ushbu vositalarning grammatik xatolarni aniqlash, punktuatsiya va stilistik aniqlikni oshirishdagi imkoniyatlari alohida qayd etiladi. Ghufron va Rosyida Grammarlydan foydalanish yozma ishlarning texnik sifatini yaxshilashga xizmat qilishini, biroq mazmuniy mustaqillik va ijodiy fikrlashni rivojlantirishda cheklangan imkoniyatlarga ega ekanini ta’kidlaydi. Ushbu fikrlar Grammarlyni yozma ko‘nikmalarni rivojlantirishda yordamchi vosita sifatida talqin qilish zarurligini ko‘rsatadi.[4]

ChatGPT kabi yaratuvchi sun’iy intellekt modellariga oid zamonaviy tadqiqotlar esa ushbu vositalarning yozma nutqni shakllantirishdagi kengroq imkoniyatlariga e’tibor qaratadi. Polakova o‘z tadqiqotida ChatGPT tomonidan berilgan yozma maslahat (feedback) o‘quvchilarning matn strukturasi va o‘z fikrini sabablar, dalillar va misollar orqali isbotlab berish sifatini yaxshilashga yordam berishini qayd etadi. Shu bilan birga, muallif sun’iy intellekt tomonidan yaratilgan matnlarni tanqidiy qayta ishlash va pedagogik nazorat ostida qo‘llash muhimligini alohida ta’kidlaydi.[5]

---

[2] O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi. “Ta’limda sun’iy intellekt texnologiyalarini qo‘llash va ulardan samarali foydalanish bo‘yicha rektorlar forumi”. https://gov.uz/oz/edu/news/view/110553

[3] **Council of Europe.** *CEFR Companion Volume with New Descriptors.* Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2020, pp. 58–60.

[4] **Ghufron, M.A., Rosyida, F.** “The Role of Grammarly in Assessing English Writing.” *Journal of English Language Teaching*, 2018.

[5] **Polakova, P.** “The Impact of AI-Generated Feedback on Writing Development.” *Education Sciences*, 2024, Article No. 112, Sections 3–4.

Alzahrani tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda AI vositalarining EFL o‘quvchilar yozma ko‘nikmalariga ijobiy ta’siri borligi, ayniqsa grammatik aniqlik va leksik boylik ko‘rsatkichlarida sezilarli o‘sish kuzatilishi qayd etiladi. Biroq muallif AI vositalaridan haddan tashqari foydalanish o‘quvchilarning mustaqil yozish qobiliyatini cheklashi mumkinligini ham ilmiy jihatdan asoslaydi. Ushbu qarashlar sun’iy intellekt vositalaridan foydalanishda metodik muvozanat muhim ekanini ko‘rsatadi.[6]

Sun’iy intellektning ta’limdagi umumiy roli masalasida Holmes, Bialik va Fadel AI’ni o‘qituvchini almashtiruvchi texnologiya sifatida emas, balki ta’lim jarayonini qo‘llab-quvvatlovchi yordamchi mexanizm sifatida talqin qiladi. Mualliflar AI texnologiyalari o‘quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olish imkonini berishini, biroq pedagogik nazorat va didaktik maqsadlar ustuvor bo‘lishi zarurligini ta’kidlaydi.[7]

O‘zbekiston olimlari tomonidan olib borilgan ilmiy ishlarda ham raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt vositalarining ingliz tili o‘qitish jarayonidagi ahamiyati alohida qayd etiladi. Karimova AI asosidagi yozma topshiriqlar o‘quvchilarning yozma faoliyatga bo‘lgan qiziqishini oshirishini ta’kidlaydi.[8] Baxtiyorova esa sun’iy intellekt vositalaridan foydalanish o‘qituvchining metodik nazorati ostida amalga oshirilishi zarurligini qayd etadi.[9]Mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, sun’iy intellekt vositalarining yozma ko‘nikmalarga ta’siri asosan grammatik va strukturaviy jihatlar doirasida o‘rganilgan. O‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodiy yozma faoliyati va akademik yondashuvlari bilan bog‘liq masalalar esa yetarlicha chuqur tahlil qilinmagan. Mazkur holat sun’iy intellekt vositalarining yozma ko‘nikmalarni rivojlantirishdagi o‘rni va cheklovlarini yanada kengroq ilmiy tahlil qilish zaruratini yuzaga keltiradi.

TAHLIL VA MUHOKAMA

Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, sun’iy intellekt vositalarining ingliz tili yozma ko‘nikmalariga ta’siri murakkab va ko‘p qirrali jarayon bo‘lib, u yozma nutqning turli bosqichlariga turlicha ta’sir ko‘rsatadi[10]. ChatGPT va Grammarly kabi vositalar yozma nutqni rivojlantirishda bir-birini to‘ldiruvchi funksiyalarni bajaradi,

[6] **Alzahrani, F.K.J.** “The Impact of Artificial Intelligence on Enhancing EFL Writing Skills.” *Education Sciences*, 2024, Article No. 87.
[7] **Holmes, W., Bialik, M., Fadel, C.** *Artificial Intelligence in Education.* Boston: Pearson, 2019, pp. 45–47.
[8] **Karimova, A.** “Sun’iy intellekt asosida yozma topshiriqlarni tashkil etish.” *Inlibrary.uz*, 2025.
[9] **Baxtiyorova, D.** “Sun’iy intellekt vositalaridan foydalanishda pedagogik nazorat masalalari.” 2025.
[10] Council of Europe. *CEFR Companion Volume with New Descriptors.* Strasbourg, 2020, pp. 58–60.

biroq ularning pedagogik samaradorligi foydalanish maqsadi va nazorat darajasiga bevosita bog‘liqdir[11].

Grammarly dasturining yozma nutqni rivojlantirishdagi asosiy funksiyasi grammatik aniqlik va texnik to‘g‘rilikni oshirish bilan bog‘liq. Ghufron va Rosyida tomonidan olib borilgan tadqiqotda Grammarly avtomatik tahrirlash vositasi sifatida o‘quvchilarning grammatik xatolarini aniqlash va tuzatishda samarali ekani qayd etiladi. Shu bilan birga, mazkur vosita asosan texnik jihatlarga yo‘naltirilgani sababli, mazmuniy mustaqillik va ijodiy yozma faoliyatni rivojlantirishda cheklangan imkoniyatlarga ega ekanligi ta’kidlanadi.[12]

ChatGPT esa yaratuvchi sun’iy intellekt modeli sifatida yozma nutqning yuqori darajadagi jihatlariga, xususan, matn tuzilishi, paragraf izchilligi va fikrni rivojlantirish jarayoniga ta’sir ko‘rsatadi. Polakova o‘z tadqiqotida ChatGPT tomonidan taqdim etilgan yozma feedback o‘quvchilarga matn strukturasi va argumentatsiyani yaxshilashda yordam berishini ko‘rsatadi. Biroq muallif sun’iy intellekt tomonidan yaratilgan matnlarni tanqidiy qayta ishlash va pedagogik nazorat ostida qo‘llash zarurligini alohida ta’kidlaydi.[13] Alzahrani tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda sun’iy intellekt vositalarining EFL kontekstida yozma ko‘nikmalarni rivojlantirishga ijobiy ta’siri borligi qayd etiladi. Xususan, grammatik aniqlik va leksik boylik ko‘rsatkichlarida ijobiy tendensiyalar aniqlangan. Shu bilan birga, muallif AI vositalaridan haddan tashqari foydalanish o‘quvchilarning mustaqil yozish qobiliyatini cheklashi mumkinligini ilmiy jihatdan asoslaydi.[14]

Sun’iy intellektning ta’lim jarayonidagi umumiy o‘rni masalasida Holmes, Bialik va Fadel AI’ni o‘qituvchini almashtiruvchi vosita sifatida emas, balki ta’lim jarayonini qo‘llab-quvvatlovchi yordamchi mexanizm sifatida talqin qiladi. Mualliflarning fikricha, AI texnologiyalari o‘quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olish imkonini beradi, biroq pedagogik nazorat va didaktik muvozanat saqlanishi zarur.[15]

1-jadval. Sun’iy intellekt vositalarining yozma ko‘nikmalarga ta’siri (adabiyotlar asosida)

[11] Holmes, W., Bialik, M., Fadel, C. *Artificial Intelligence in Education.* Boston: Pearson, 2019, pp. 45–47.
[12] Ghufron, M.A., Rosyida, F. “The Role of Grammarly in Assessing English Writing.” *Journal of English Language Teaching*, 2018.
[13] Polakova, P. “The Impact of AI-Generated Feedback on Writing Development.” *Education Sciences*, 2024, Article No. 112, Sections 3–4.
[14] Alzahrani, F.K.J. “The Impact of Artificial Intelligence on Enhancing EFL Writing Skills.” *Education Sciences*, 2024, Article No. 87.
[15] Holmes, W., Bialik, M., Fadel, C. *Artificial Intelligence in Education.* Boston: Pearson, 2019, pp. 45–47.

№	AI vositasi	Asosiy ta’sir yo‘nalishi	Ijobiy jihatlar	Cheklovlar	Manba
1.	Grammarly	Grammatik aniqlik	Xatolarni tez aniqlash, texnik sifatni oshirish	Mazmuniy mustaqillikka cheklangan ta’sir	Ghufron, Rosyida (2018)
2.	ChatGPT	Matn tuzilishi, argumentatsiya	Fikrni rivojlantirish, strukturani yaxshilash	Tayyor matnga qaramlik xavfi	Polakova (2024)
3.	AI vositalari (umumiy)	Yozma ko‘nikmalar	Leksik boylik va aniqlikni oshirish	Mustaqil yozishga salbiy ta’sir ehtimoli	Alzahrani (2024)
4.	AI ta’limda	Pedagogik qo‘llab-quvvatlash	Individual yondashuv	Nazoratsiz qo‘llash xavfi	Holmes et al. (2019)

XULOSA

Mazkur review maqolada sun’iy intellektga asoslangan ChatGPT va Grammarly vositalarining ingliz tili yozma ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi o‘rni va imkoniyatlari ilmiy adabiyotlar tahlili asosida yoritildi. Tahlil natijalari zamonaviy raqamli texnologiyalar yozma nutqni o‘rgatish metodikasida muhim yordamchi omil sifatida qaralayotganini ko‘rsatadi.

Adabiyotlar tahliliga ko‘ra, Grammarly yozma ishlarning grammatik aniqligi va texnik sifatini yaxshilashda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu dastur o‘quvchilarga xatolarni aniqlash va ularni tuzatish imkonini berib, yozma matnning aniqligini oshirishga yordam beradi. Shu bilan birga, Grammarly asosan texnik jihatlarga yo‘naltirilgani sababli, yozma nutqning mazmuniy va ijodiy tomonlarini rivojlantirishda cheklangan imkoniyatlarga ega ekani qayd etildi.

ChatGPT esa yozma nutqning yuqori darajadagi jihatlari — matn tuzilishi, paragraf izchilligi va fikrni mantiqiy bayon etish jarayonida yordamchi vosita sifatida namoyon bo‘ldi. Ushbu vosita yozma topshiriqlarni tushunish va matnni strukturaviy jihatdan tashkil etishda qo‘llab-quvvatlovchi imkoniyatlarga ega ekanligi ilmiy manbalarda ta’kidlanadi. Biroq ChatGPT’dan nazoratsiz foydalanish o‘quvchilarning

mustaqil yozish va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalariga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkinligi ham umumlashtirildi.

Umuman olganda, sun’iy intellekt vositalari ingliz tili yozma ko‘nikmalarini rivojlantirishda muayyan ijobiy imkoniyatlarga ega bo‘lsa-da, ularni ta’lim jarayoniga integratsiya qilish metodik muvozanat, pedagogik nazorat va akademik halollik tamoyillariga asoslangan holda amalga oshirilishi lozim. ChatGPT va Grammarly an’anaviy yozma mashqlarni to‘liq almashtiruvchi vosita sifatida emas, balki yozma ko‘nikmalarni rivojlantirishni qo‘llab-quvvatlovchi yordamchi didaktik vosita sifatida qo‘llanilgandagina samarali bo‘lishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Alzahrani, F.K.J. “The Impact of Artificial Intelligence on Enhancing EFL Writing Skills.” Education Sciences, 2024, Article No. 87.
2. Baxtiyorova, D. “Sun’iy intellekt vositalaridan foydalanishda pedagogik nazorat masalalari.” 2025.
3. Council of Europe. CEFR Companion Volume with New Descriptors. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2020, pp. 58–60.
4. Ghufron, M.A., Rosyida, F. “The Role of Grammarly in Assessing English Writing.” Journal of English Language Teaching, 2018.
5. Holmes, W., Bialik, M., Fadel, C. Artificial Intelligence in Education. Boston: Pearson, 2019, pp. 45–47.
6. Karimova, A. “Sun’iy intellekt asosida yozma topshiriqlarni tashkil etish.” Inlibrary.uz, 2025.
7. Khaydarova , S. T. (2024). EUPHEMISMS: THEIR SCOPE, FUNCTIONS, AND APPLICATIONS IN EVERYDAY COMMUNICATION. Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal, 5(06), 64–75. https://doi.org/10.37547/mesmj-V5-I6-09
8. Khaydarova, S., & Afruza, A. (2023). Linguo-cultural education and its function in teaching language and culture. Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences, 2(2), 370-375.
9. Khaydarova, S., & Yokubjon, M. (2023). Enhancing learning: The power of visual aids in teaching idioms. Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences, 2(2), 288-292.
10. Polakova, P. “The Impact of AI-Generated Feedback on Writing Development.” Education Sciences, 2024, Article No. 112.

11. Shoira, K., & Umidovich, M. Y. (2022). The event of euphemism and its functions in speech. Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences, 1(12), 401-405.
12. Xamzaev, A., & Khaydarova, S. T. (2021). Communication, interaction and management in a classroom. Asian Journal of Multidimensional Research, 10(4), 557-563.
13. Xaydarova , S. (2025). INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA SINTAKTIK USULDA HOSIL QILINGAN EVFEMIK IFODALAR. Scientific Practical Conference, 1(1), 295-297. https://d-pressa.com/index.php/spc/article/view/241
14. Xaydarova , S. (2025). INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDAGI MORFOLOGIK USULDA HOSIL BO‘LGAN EVFEMIZMLAR. Scientific Practical Conference, 1(1), 314-318. https://d-pressa.com/index.php/spc/article/view/142
15. Xaydarova, S. (2021). EVFEMIZMLARNING TILSHUNOSLIKDA TADQIQ ETILISHI. Архив Научных Публикаций JSPI.
16. Xaydarova, S. (2021). INGLIZ VA O’ZBEK BADIIY ASARLARIDA UCHRAYDIGAN EVFEMIZMLARNING QIYOSIY VA TARJIMAVIY TADQIQI. Архив Научных Публикаций JSPI.

DAVLAT BUDJETI

Bozorova Dinora
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti, moliya va moliyaviy texnalogiyalar yo'nalishi, 2-kurs talabasi
Xolmatova Asila Menglimurod qizi
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti o'qituvchisi
asilaholmatova2@gmail.com
orcid: 0009-0005-8156-9737

Annotatsiya

Davlat budjeti mamlakat moliyaviy tizimining markaziy instituti bo'lib, u orqali iqtisodiy rivojlanish ustuvorliklari, ijtimoiy majburiyatlar hamda fiskal barqarorlik ta'minlanadi. Ushbu tezisda davlat budjetining nazariy-mohiyaviy asoslari, daromad va xarajatlar tuzilmasi, budjet siyosatining makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlashdagi roli hamda zamonaviy sharoitda budjet boshqaruvini takomillashtirish masalalari ilmiy tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida davlat budjeti nafaqat moliyaviy reja, balki iqtisodiy jarayonlarni tartibga soluvchi faol mexanizm sifatida talqin etiladi. Budjet resurslaridan foydalanish samaradorligi, fiskal intizom va ijtimoiy yo'naltirilgan xarajatlarning ustuvorligi masalalari asosiy ilmiy xulosalar sifatida ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: Davlat budjeti, fiskal siyosat, budjet daromadlari, budjet xarajatlari, budjet taqchilligi, makroiqtisodiy barqarorlik, soliq tushumlari, davlat moliyasi, fiskal intizom, ijtimoiy soha.

Abstract

The state budget is the central institution of the country's financial system, through which economic development priorities, social obligations and fiscal stability are ensured. This thesis scientifically analyzes the theoretical and substantive foundations of the state budget, the structure of income and expenditure, the role of budget policy in ensuring macroeconomic stability, and the issues of improving budget management in modern conditions. During the study, the state budget is interpreted not only as a financial plan, but also as an active mechanism regulating economic processes. The issues of the efficiency of using budget resources, fiscal discipline and the priority of socially oriented expenditures are put forward as the main scientific conclusions.

Keywords: State budget, fiscal policy, budget revenues, budget expenditures, budget deficit, macroeconomic stability, tax revenues, state finance, fiscal discipline, social sphere.

Kirish. Bozor iqtisodiyoti sharoitida davlat budjeti iqtisodiy siyosatning asosiy vositalaridan biri sifatida namoyon bo‘lib, u orqali davlatning strategik maqsadlari moliyaviy jihatdan ta’minlanadi. Budjet mexanizmi jamiyatda yaratilgan yalpi ichki mahsulotning ma’lum qismini qayta taqsimlash orqali iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantirish, ijtimoiy tengsizlikni yumshatish va aholi farovonligini oshirishga xizmat qiladi. Shu bois davlat budjetining shakllanishi va ijrosi masalasi faqat moliya sohasi bilan chegaralanib qolmay, balki umumiy iqtisodiy barqarorlik va ijtimoiy taraqqiyot bilan uzviy bog‘liqdir.

Zamonaviy iqtisodiy sharoitda global beqarorliklar, inflyatsion bosim va davlat xarajatlarining ortib borishi budjet siyosatini ilmiy asoslangan holda olib borishni taqozo etmoqda. Ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlar uchun budjet resurslarining cheklanganligi sharoitida ularni ustuvor yo‘nalishlarga yo‘naltirish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, davlat budjetining nazariy asoslarini chuqur tahlil qilish va amaliy mexanizmlarini takomillashtirish ilmiy tadqiqotlarning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Asosiy qism. Davlat budjeti iqtisodiy kategoriya sifatida davlat va jamiyat o‘rtasidagi moliyaviy munosabatlarni ifodalaydi. U davlatning daromad manbalari va xarajat majburiyatlarini muvofiqlashtiruvchi markaziy moliyaviy hujjat bo‘lib, fiskal siyosatning amaliy ifodasidir. Budjet daromadlarining asosiy qismini soliqlar tashkil etadi, ularning hajmi va barqarorligi iqtisodiy faollik darajasi, ishlab chiqarish hajmi hamda soliq ma’murchiligi samaradorligiga bevosita bog‘liqdir. Soliq tushumlarining yetarli bo‘lishi davlatning ijtimoiy va iqtisodiy vazifalarini to‘liq moliyalashtirish imkonini yaratadi.

Budjet xarajatlari tuzilmasi esa davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlarini aks ettiradi. Ta’lim, sog‘liqni saqlash va ijtimoiy himoya sohalariga yo‘naltirilgan mablag‘lar inson kapitalini rivojlantirish orqali uzoq muddatli iqtisodiy o‘sishga zamin yaratadi. Infratuzilma va investitsion xarajatlar ishlab chiqarish salohiyatini kengaytirish va hududlar rivojlanishini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, budjet resurslaridan foydalanish samaradorligi masalasi alohida e’tibor talab etadi, chunki mablag‘larning noo‘rin sarflanishi fiskal barqarorlikka salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Davlat budjetining muvozanati masalasi fiskal siyosatning markaziy muammolaridan biridir. Budjet taqchilligi qisqa muddatda iqtisodiy faollikni qo‘llab-

quvvatlashi mumkin bo‘lsa-da, uzoq muddatda davlat qarzining ortishiga va makroiqtisodiy xatarlarning kuchayishiga olib keladi. Shu sababli budjet taqchilligini maqbul darajada ushlab turish va davlat qarzini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish muhim vazifa hisoblanadi.

Quyidagi jadvalda davlat budjeti xarajatlarining shartli tarkibi keltirilgan bo‘lib, u ijtimoiy yo‘naltirilgan xarajatlarning ustuvorligini yaqqol namoyon etadi.

Xarajat yo‘nalishlari	**Ulushi, %**
Ta’lim	26
Sog‘liqni saqlash	19
Ijtimoiy himoya	21
Infratuzilma va investitsiyalar	20
Boshqa xarajatlar	14

Jadval tahlili shuni ko‘rsatadiki, budjet siyosati ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashga qaratilgan bo‘lib, bu holat davlatning ijtimoiy yo‘naltirilgan iqtisodiy modelini ifodalaydi. Shu bilan birga, budjet jarayonida shaffoflik va hisobdorlikni kuchaytirish zamonaviy fiskal siyosatning ajralmas qismi sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Xulosa. Davlat budjeti mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishini ta’minlovchi strategik moliyaviy mexanizm hisoblanadi. Budjet daromadlari va xarajatlarining muvozanatli shakllanishi, resurslardan foydalanish samaradorligi hamda fiskal intizom darajasi makroiqtisodiy barqarorlikning muhim omillari sifatida namoyon bo‘ladi. Davlat budjetini boshqarishda ilmiy asoslangan yondashuvlar, shaffoflik va uzoq muddatli strategik rejalashtirishni kuchaytirish iqtisodiy barqarorlik va ijtimoiy farovonlikni ta’minlashning muhim sharti hisoblanadi.

Foydaanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Поляк Г.Б. Банковское дело. – М.: ЮНИТИ, 2020. – 512 с.

2. Лаврушин О.И. Деньги, кредит, банки. – М.: КНОРУС, 2019. – 448 с.

3. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Bank faoliyatiga oid me’yoriy hujjatlar to‘plami. – Toshkent, 2023.

4. Allamuratov Sh.A. Bank tizimi va moliyaviy bozorlar. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021. – 300 b.

5. Basel Committee on Banking Supervision. Principles for Financial Market Infrastructures. – Basel, 2018.

6. Поляк Г.Б. Государственные финансы. – М.: ЮНИТИ, 2020. – 512 с.

7. Самуэльсон П., Нордхаус В. Экономика. – М.: Вильямс, 2019. – 744 с.

8. O‘zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksi. – Toshkent, 2023.

9. Allamuratov Sh.A. Davlat moliyasi va fiskal siyosat. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021. – 320 b.

10. Musgrave R. The Theory of Public Finance. – New York: McGraw-Hill, 2018.

OILAVIY KORXONALARDA BOSHQARUV TIZIMINING SAMARADORLIGINI OSHIRISH OMILLARI (ANDIJON VILOYATI MISOLIDA)

Zokirov Iskandarxon Abbosxonovich
Qo‘qon universiteti Andijon filiali
“Iqtisodiyot va moliya” kafedrasida o‘qituvchi
E-mail: zokiroviskandarkhon@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada Andijon viloyatidagi oilaviy korxonalarda boshqaruv tizimining samaradorligini oshirish omillari tadqiq etiladi. Maqolada boshqaruvning tashkiliy, moliyaviy, inson resurslari va innovatsion jihatlari tahlil qilinib, ularni takomillashtirish bo‘yicha tavsiyalar beriladi. Tadqiqot natijalari oilaviy biznesning barqaror rivojlanishi va raqobatbardoshligini oshirishga yo‘naltirilgan.

Kalit so‘zlar: Oilaviy korxona, boshqaruv tizimi, samaradorlik, Andijon viloyati, innovatsion boshqaruv.

Kirish

Oilaviy korxonalar iqtisodiy tizimning muhim qismi bo‘lib, ularning barqaror rivojlanishi va samarali faoliyati nafaqat oilaning, balki hudud va mamlakat iqtisodiyoti uchun ham muhim ahamiyatga ega [1]. Bugungi kunda oilaviy bizneslarning raqobatbardoshligini oshirish va ularni zamonaviy bozor sharoitiga moslashtirishda boshqaruv tizimining samaradorligi asosiy omil hisoblanadi [2].

Boshqaruv samaradorligi oilaviy korxonalarda nafaqat tashkilot ichidagi resurslardan oqilona foydalanish, balki xodimlarning ishga bo‘lgan motivatsiyasi, moliyaviy rejalashtirish va innovatsion yechimlarni tatbiq etish bilan ham chambarchas bog‘liq [3]. Shu bois, oilaviy korxonalarni boshqarishda zamonaviy boshqaruv usullarini qo‘llash va ularning samaradorligini oshirish yo‘llarini aniqlash dolzarb masala hisoblanadi.

Andijon viloyati hududida ko‘plab oilaviy korxonalar faoliyat yuritmoqda va ularning boshqaruv tizimlarida ba’zi muammolar mavjud. Masalan, tashkiliy tuzilma notekisligi, moliyaviy resurslarni samarali boshqara olmaslik, innovatsion texnologiyalardan to‘liq foydalanmaslik kabi kamchiliklar kuzatiladi [4]. Shu sababli, oilaviy korxonalarda boshqaruv samaradorligini oshirish omillarini o‘rganish va tavsiyalar ishlab chiqish iqtisodiy jihatdan katta ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar tahlili

Oilaviy korxonalarda boshqaruv tizimining samaradorligini oshirish masalasi ko‘plab olimlar tomonidan o‘rganilgan. Masalan, Lansberg qarashlariga ko‘ra, oilaviy bizneslarda muvaffaqiyatning asosiy omili – avlodlararo boshqaruv uzluksizligini ta’minlash va qaror qabul qilish jarayonida aniq va samarali strategiyalarni qo‘llashdir [5]. Unga ko‘ra, boshqaruv samaradorligi faqat moliyaviy ko‘rsatkichlar bilan emas, balki xodimlar va oilaning ichki nizolarini boshqarish bilan ham bog‘liq.

Shuningdek, Miller va Le Breton-Miller o‘z asarlarida ta’kidlaydiki, oilaviy korxonalarda innovatsion boshqaruv metodlarini joriy etish kompaniyaning uzoq muddatli raqobatbardoshligini oshiradi [6]. Mualliflarning fikricha, innovatsion yechimlar nafaqat mahsulot va xizmat sifatini yaxshilashga, balki ichki boshqaruv jarayonlarini optimallashtirishga ham xizmat qiladi.

Chik va Sharma esa oilaviy korxonalarni boshqarishning asosiy komponentlarini tashkilot ichidagi resurslarni samarali taqsimlash, moliyaviy nazorat va xodimlarning ishga bo‘lgan motivatsiyasi bilan bog‘lashadi [3]. Ular boshqaruv samaradorligini oshirish uchun tashkiliy tuzilma va qaror qabul qilish jarayonlarini soddalashtirish, shuningdek, maqsad va vazifalarni aniq belgilash zarurligini ta’kidlashadi.

O‘zbekiston sharoitida Andijon viloyatidagi oilaviy korxonalar bilan olib borilgan tadqiqotlar natijalari shuni ko‘rsatadiki, mahalliy bizneslarda boshqaruv samaradorligini oshirish uchun yuqorida sanab o‘tilgan nazariy tamoyillarni amaliyotga tadbiq etish muhim ahamiyatga ega [4]. Shu bilan birga, xodimlarni rag‘batlantirish, moliyaviy resurslarni optimallashtirish va innovatsion texnologiyalarni joriy etish oilaviy korxonalarning barqaror rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Shunday qilib, adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, oilaviy korxonalarda boshqaruv samaradorligini oshirish uchun tashkilot ichki va tashqi resurslaridan oqilona foydalanish, innovatsion yechimlarni tatbiq etish, avlodlararo uzluksizlikni ta’minlash va xodimlarni rag‘batlantirish muhim hisoblanadi.

Metodologiya

Ushbu tadqiqotda Andijon viloyatidagi oilaviy korxonalar boshqaruv tizimining samaradorligini oshirish omillarini aniqlash uchun kompleks tadqiqot usullari qo‘llanildi. Avvalo, **nazariy tadqiqot** orqali mavjud adabiyotlar va olimlarning fikrlari tahlil qilindi. So‘ngra, **amaliy tadqiqot** sifatida Andijon viloyatidagi 10 dan ortiq oilaviy korxona bilan so‘rovnoma va intervyu o‘tkazildi. **Statistik va solishtirma tahlil** usullari yordamida olingan ma’lumotlar qayta ishlanib, boshqaruv samaradorligiga ta’sir etuvchi asosiy omillar aniqlandi. Shu bilan birga, **tavsiyaviy**

metod orqali oilaviy korxonalar boshqaruv tizimini takomillashtirish yo‘llari ishlab chiqildi.

Tahlil va natijalar

Andijon viloyatidagi oilaviy korxonalarda boshqaruv samaradorligini oshirishga ta’sir etuvchi omillarni aniqlash maqsadida 10 dan ortiq korxonada so‘rovnoma va intervyular o‘tkazildi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, boshqaruv tizimi samaradorligi bir nechta asosiy omillarga bog‘liq: tashkiliy tuzilma, moliyaviy resurslarni boshqarish, xodimlarni rag‘batlantirish va innovatsion texnologiyalarni joriy etish [1].

So‘rovnoma natijalariga ko‘ra, 70% respondentlar korxonalarida aniq tashkiliy tuzilma va qaror qabul qilish jarayoni bo‘lganida faoliyat samaradorligi sezilarli darajada oshishini ta’kidlashgan. Shu bilan birga, qaror qabul qilish jarayonida oilaning barcha avlodlari ishtirok etadigan korxonalarda nizolar kamroq va resurslardan oqilona foydalanish yuqori ekanligi aniqlangan. Bu natija Miller va Le Breton-Miller fikrlari bilan ham mos keladi [7].

Moliyaviy resurslarni samarali boshqarish oilaviy korxonalar faoliyatida asosiy omil sifatida ajralib turadi. Tadqiqotda aniqlanishicha, moliyaviy rejalashtirish va byudjet nazorati yaxshi tashkil etilgan korxonalarda o‘sish sur’ati 25–30% yuqori bo‘lgan. Bu ko‘rsatkichlar, Chik va Sharma ta’kidlashicha, boshqaruv samaradorligini oshirishning muhim jihati hisoblanadi [3].

Xodimlarning ishga bo‘lgan motivatsiyasi va ularning malakasini oshirishga qaratilgan tizimlar samaradorlikni sezilarli darajada oshiradi. So‘rovnomada respondentlarning 65% xodimlarining rag‘batlantirilishi faoliyat samaradorligini oshirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini bildirgan. Shu bilan birga, rag‘batlantirish tizimi aniq belgilangan korxonalarda xodimlar bilan nizolar kamroq kuzatilgan.

Innovatsion boshqaruv metodlari va raqamli texnologiyalarni joriy etish oilaviy korxonalarda samaradorlikni oshiradi. Masalan, onlayn buxgalteriya va mijozlar bilan aloqa tizimlarini tatbiq etgan korxonalarda operatsion xarajatlar 15–20% ga kamaygan va qaror qabul qilish tezligi oshgan. Bu natija Andijon viloyati oilaviy korxonalari uchun innovatsion yechimlarni joriy etishning dolzarbligini ko‘rsatadi.

Quyida tadqiqot natijalari bo‘yicha asosiy ko‘rsatkichlar jadval shaklida keltirilgan:

1-jadval.

Andijon viloyatidagi oilaviy korxonalarda boshqaruv samaradorligiga ta’sir etuvchi asosiy omillar

Omillar	Respondentlar foizi (%)	Samaradorlikka ta’siri	Izohlar
Tashkiliy tuzilma	70	Yuqori	Qaror qabul qilish jarayonida avlodlar ishtiroki samaradorlikni oshiradi
Moliyaviy boshqaruv	80	Yuqori	Byudjet nazorati va rejalashtirish o‘sish sur’atini oshiradi
Xodimlarni rag‘batlantirish	65	O‘rta-yuqori	Motivatsiya tizimi xodimlar faoliyatini yaxshilaydi
Innovatsion texnologiyalar	55	O‘rta	Raqamli tizimlar operatsion xarajatlarni kamaytiradi va tezkor qaror qabul qilishni ta’minlaydi

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, oilaviy korxonalar boshqaruv samaradorligini oshirish uchun bir nechta omillarni birgalikda hisobga olishi lozim. Ularning o‘zaro bog‘liqligi muhim ahamiyatga ega: masalan, tashkiliy tuzilma va xodimlarni rag‘batlantirish tizimi samaradorlikni o‘zaro oshiradi, moliyaviy boshqaruv va innovatsion texnologiyalar esa operatsion samaradorlikni sezilarli darajada yaxshilaydi. Shu nuqtai nazardan, oilaviy korxonalarni boshqarishda kompleks yondashuv qo‘llash tavsiya etiladi[4].

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, Andijon viloyatidagi oilaviy korxonalarda boshqaruv samaradorligini oshirish bir nechta asosiy omillarga bog‘liq: tashkiliy tuzilma, moliyaviy resurslarni boshqarish, xodimlarni rag‘batlantirish va innovatsion texnologiyalarni tatbiq etish. Ushbu omillar o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lib, kompleks tarzda qo‘llanilganda korxonaning barqaror rivojlanishi va raqobatbardoshligini sezilarli darajada oshiradi.

Tashkiliy tuzilmaning aniq va tartibli bo‘lishi qaror qabul qilish jarayonini tezlashtiradi va avlodlararo nizolarni kamaytiradi. Moliyaviy resurslarni oqilona boshqarish o‘sish sur’atini oshirsa, xodimlarni rag‘batlantirish tizimi ishga bo‘lgan

motivatsiyani kuchaytiradi. Innovatsion texnologiyalar esa operatsion xarajatlarni kamaytirib, korxona ish faoliyatini zamonaviy bozor sharoitiga moslashtiradi.

Shu bilan birga, oilaviy korxonalarni boshqarishda yagona strategik yondashuvni qo‘llash muhimdir. Boshqaruv jarayonida barcha omillarni birlashtirib, ularni sistemali tarzda takomillashtirish orqali oilaviy biznesning barqarorligi va uzoq muddatli muvaffaqiyati kafolatlanadi.

Umuman olganda, ushbu tadqiqot Andijon viloyatidagi oilaviy korxonalar boshqaruvini yanada samarali qilish, raqobatbardoshlikni oshirish va ularning barqaror rivojlanishiga xizmat qiluvchi ilmiy asosli tavsiyalarni ishlab chiqishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Andijon viloyati statistika boshqarmasi. (2022). *Oilaviy korxonalar faoliyati bo‘yicha hisobot*. Andijon.

2. Lansberg, I. (2020). *Succeeding Generations: Realizing the Dream of Families in Business*. Harvard Business Review Press.

3. Miller, D., & Le Breton-Miller, I. (2021). *Managing for the Long Run: Lessons in Competitive Advantage from Great Family Businesses*. Harvard Business School Press.

4. Chik, W., & Sharma, P. (2019). *Family Business Management: Concepts and Practices*. Routledge.

5. Ward, J. L. (2018). *Keeping the Family Business Healthy: How to Plan for Continuing Growth, Profitability, and Family Leadership*. Palgrave Macmillan.

6. Astrachan, J. H., & Shanker, M. C. (2003). *Family Businesses’ Contribution to the U.S. Economy: A Closer Look*. Family Business Review, 16(3), 211–219.

7. Pieper, T. M. (2010). *Family Business Governance: Maximizing Family and Business Potential*. Springer.

8. Miller, D., Steier, L., & Le Breton-Miller, I. (2003). *Lost in Time: Intergenerational Succession, Change, and Failure in Family Business*. Journal of Business Venturing, 18(4), 513–531.

«XXI ASRDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR» NOMLI KONFERENSIYANING 3-TOM, 12-SON (31-DEKABR) MUNDARIJA

1	**HOZIRGI DAVRDA O‘ZBEKISTON TURIZM SOHASIDA OLIB BORILAYOTGAN ISLOHOTLAR** Sattorova Shahina	6-9
2	**THE ADVERBS AND THE THEORY OF ITS GRAMMATICAL CATEGORIES** Teshaboyeva Nafisa, Pulatova Hilola	10-18
3	**MAHALLIY ISTE’MOL BOZORLARIDA KICHIK BIZNES SUBYEKTLARINING RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISH** Jo‘rayeva Gulshirin, Tuyg‘unoy Mamadjanova	19-22
4	**FILTR TO‘QIMALARINING TOLAVIY TARKIBI VA CHANGNI USHLAB QOLISH QOBILIYATINING QIYOSIY TAHLILI** R.M.YANGIBOEV, B.R.ALLAQULOV	23-26
5	**MOBIL ILOVALAR VA RAQAMLI PLATFORMALARNING NUTQ O‘STIRISHDAGI DIDAKTIK IMKONIYATLARI** Tillabayeva Gulruh, Zokirjonova Zarina	27-29
6	**BANAN O‘SIMLIGINING FOYDALI XUSUSIYATLARI VA YETISHTIRISH TEXNOLOGIYASI** Jo‘rayev Erkin, Xaydarov Mirzoxid, Amonqilicheva Farida	30-32
7	**TIJORAT BANKLARIDA XIZMAT KO‘RSATISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHNI TAKOMILLASHTIRISH (KAPITALBANK MISOLIDA)** Sherdonayeva Gulnoz, Mamadjanova Tuyg‘unoy	33-35
8	**“ПОЛОВОЕ РАВЕНСТВО И ИНТЕГРАЦИЯ: ВЛИЯНИЕ ПРОГРАММ ПОДДЕРЖИ ЖЕНЩИН В УЗБЕКИСТАНЕ НА ПОЗИЦИИ СТРАНЫ НА ГЛОБАЛЬНОЙ АРЕНЕ»** Уралова Севара Баходировна	36-46
9	**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI BARQAROR (YASHIL) TRANSPORT STRATEGIYASINI AMALGA OSHIRISH MAMLAKATNING BARQAROR RIVOJLANISH YO‘LIDAGI MUHIM QADAMI** Amirova Nigora	47-49

10	**DEVELOPING READING COMPREHENSION SKILL IN 10-11 GRADES' LEARNERS** Maxmudova Muxlisa	50-53
11	**THE USE OF EDUCATIONAL APPS IN LEARNING ENGLISH** Ergashboyeva Nodiraxon	54-57
12	**COMMUNICATIVE SITUATIONS AND THEIR ROLE IN SPEECH ACT FUNCTIONING.** Nusratullaeva Shokhista	58-60
13	**MODERNE METHODEN IM DEUTSCHUNTERRICHT** Xurramova Sevinch	61-62
14	**THE ROLE OF BLOOM'S TAXONOMY IN TEACHING** Norquvatova Dinora, Samadova Visola	63-66
15	**HAQIQIY SONNING MODULI VA UNING XOSSALARI** Jabborova Bonu, Eshquvvatova Shirin, Turayev Ziyavutdin O'ktamxonovich	67-70
16	**ANIQLANGAN VA ANIQLANMAGAN INTEGRALNI HISOBLASH USULLARI: NAZARIYA VA AMALIY QO'LLANILISHI** Tosheva Mavjuda Choriyevna	71-75
17	**BIRINCHI TARTIBLI DIFFERENSIAL TENGLAMALARNING TASNIFI VA ULARNI YECHISH USULLARI** Pardayeva Farida Davronqul qizi	76-81
18	**BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING KASBIY-SUBYEKTIV POZITSIYASINING TUZILISHI** Ilmurodov Samadjon Xolberdiyevich, Ильмуродов Самаджон Холбердиевич, Ilmurodov Samadjan Kholberdievich	82-86
19	**ASOSIY LIMITLAR VA ULARNING ISBOTLARI** Qulmatov Jasurbek Juma O'g'li, Xudoynazarov Sanjar Sobir O'G'Li	87-91
20	**ZAMONAVIY PEDAGOGIKADA PEDAGOGIK KASB VA UNGA QO'YILAYOTGAN TALABLAR** Temirova Gulinur, Faxriddinovova Mehrinoz	92-96
21	**ASOSIY VOSITALARNI JORIY TA'MIRLASH XARAJATLARI HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH.** Karimov Otabek	97-104

22	**ZAMONAVIY PEDAGOGIKADA PEDAGOGIK KASB VA UNGA QO'YILAYOTGAN TALABLAR** Salayeva Mohinur, Zaribova Sevench, Dildora Eshmurodova	105-108
23	**RAK KASALLIGIGA QARSHI IMMUNOTERAPIYA: ZAMONAVIY YUTUQLAR** Xoliqberdiyeva Zebo Rasuljon qizi	109-114
24	**TARKIBIDA AZOT, FOSFOR, OLTINGUGURT SAQLAGAN KOMPLEKS BIRIKMA SINTEZI** Suyunov J.R.,, Boltayeva D.B.,, Shopo'latova M.,, Abdurashidova T.E	115-118
25	**СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИЙ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ АЛЬТЕРНАТИВНЫХ ВИДОВ ТОПЛИВА В СТАЦИОНАРНЫХ ЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ УСТАНОВКАХ** Есонов Саидакбар	119-121
26	**PHRASEOLOGICAL UNITS IN UZBEK AND TURKISH: INVESTIGATING CULTURAL CODES** Esanov Suxrob	122-123
27	**Ni (II) IONLARINING MODIFIKATSIYALANGAN SILIKAGEL ORQALI SORBSIYASI XUSUSIYATLARINI O'RGANISH** Samariddinov J.T	124-126
28	**ТИЖОРАТ БАНКЛАРИНИНГ ИНВЕСТИЦИЯ ФАОЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙУЛЛАРИ** Набиев Карим	127-130
29	**REQUIREMENTS OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING METHODOLOGY PROGRAM AND CEFR STANDARDS IN UZBEKISTAN** Abduraxmanova Zilola, Abdujabborova Maftuna	131-139
30	**БЕЗЛИЧНЫЕ ГЛАГОЛЫ** Тилляева Муюссар, Рашидова Севинч	140-143
31	**TENGSIZLIKLAR SISTEMASI VA ULARNI YECHISH.** Mamataliyeva Mohira Nazarovna	144-147
32	**FUNKSIYANING CHEGARALANGANLIGI VA SUPREMUMI.** Haqberdiyev Bekzod Turdiali o'g'li	148-152
33	**EVKLID FAZOSI VA SKALYAR KO'PAYTMA** Eshquvvatova Shirin, Xolmatova Gavhar	153-156
34	**UCHTA VEKTORNING ARALASH KO'PAYTMASI** Jabborova Bonu, Axatova Muhayyobonu	157-160

35	**ENDOMETRIOZ BILAN KASALLANGAN AYOLLARDA XOMILADORLIKNING KECHISHI.** Oltiboyeva Laylo Uktam qizi, Jomg'irova Ozoda Suyun qizi, Xurmatova D.A	161-164
36	**SYNTHESIS HYDROGELS BASED ON STARCH-GRAFTACRYLONITRILE** Samatov S.M, Turaev Kh.Kh.,, Kholnazarov B.A.	165-168
37	**ТИПОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ И МЕТОДОЛОГИЯ СРАВНИТЕЛЬНО-СОПОСТАВИТЕЛЬНОГО АНАЛИЗА ПРОСТРАНСТВЕННОСТИ В РАЗЛИЧНЫХ ЯЗЫКАХ МИРА** Ботирова Зухра Жураевна	169-172
38	**THE USE OF TECHNOLOGY IN LISTENING COMPREHENSION** Abduraxmanova Zilola, Erkaboyeva Sarvinoz	173-176
39	**ANALYSIS OF THE SECOND LANGUAGE WRITING PROCESS** Abduraxmanova Zilola, Sultonova Jasmina	177-181
40	**TEACHING DISCUSSION IN THE READING CLASS** Abduraxmanova Zilola, Erkaboyeva Sarvinoz	182-185
41	**MAHMUDXO'JA BEHBUDIYNING JADIDCHILIK HARAKATIDAGI O'RNI** Sattorova Dildora	186-189
42	**MADANIY KONTEKSTGA BOG'LIQ YUMOR: INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA MILLIY MENTALITET VA KULGI IFODASINING TARJIMADA AKS ETISHI** Axmatova Munisa Akmalovna	190-192
43	**INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI MODA TERMINLARINING SEMANTIK CHOG'ISHTIRILISHI** Qodirova Dildora Bahodir qizi, Yadigorova Sitora Bahramovna	193-198
44	**ПАРАМЕТРЫ МОДЕЛИРОВАНИЯ ЭТНОСПЕЦИФИЧЕСКОЙ ЭТИКЕТНОЙ КОММУНИКАТИВНОЙ СИТУАЦИИ (В КОНТРАСТИВНОМ АСПЕКТЕ)** Машиева Роза Каныбековна, Абышева Айгуль Орозовна, Мискичекова Занфира Ягсуповна	199-204
45	**RAQAMLI AXBOROT MANBALARIDA TIL VA USLUBNING NAMOYON BO'LISHI, O'ZIGA XOSLIGI VA FUNKSIYALARI** Anvarova Kamolaxon Jasurbek Qiz	205-215

46	**O'ZBEKISTONDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI: NAZARIY VA AMALIY YONDASHUVLAR** Azimxodjayeva Dilfuza Pazildinovna	**216-227**
47	**СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИИ РАБОТЫ НАД ТЕКСТОМ НА ЗАНЯТИЯХ РОЖДНОГО ЯЗЫКА КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА** Эрданова Замира Олимовна	**228-235**
48	**THE PURPOSE OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES** Ashirqulova Soxiba Asqar qizi, Zilola Abduraxmanova Yoqubjon qizi	**236-239**
49	**TEACHING DISCUSSION IN THE READING CLASS** Ashirqulova Soxiba Asqar qizi, Zilola Abduraxmanova Yoqubjon qizi	**240-245**
50	**BADIIY MATNDA TIL TAJRIBALARINING FAOLLASHUVI** Ibragimov Xayrulla Hamdamovich, Mustapoyeva Sarvinoz	**246-249**
51	**THE BENEFITS AND CHALLENGES OF PEER ASSESSMENT IN LANGUAGE LEARNING** Ismoilova Barno, Jumaniyozova Ziyodabonu	**250-253**
52	**IDENTIFYING DIFFICULTIES IN LISTENING COMPREHENSION AND EFFECTIVELY USING TECHNIQUES TO OVERCOME THEM** Rashidova Ruxshona, Abduraxmanova Zilola	**254-262**
53	**A READING LESSON STICKS: 9 FUN ACTIVITIES WITH "POST-ITS"** Rashidova Ruxshona, Abduraxmanova Zilola Yoqubjon qiz	**263-269**
54	**RAK KASALLIGIGA QARSHI IMMUNOTERAPIYA: ZAMONAVIY YUTUQLAR** Kudratova Nozanin	**270-275**
55	**BOSHLANG'ICH TA'LIM ONA TILI DARSLARIDA O'QUVCHILARDA BOSQICHMA-BOSQICH KREATIVLIKNI RIVOJLANTIRISH MODELI** Jumayeva Hulkar, Qulmuminov O'rolboy	**276-280**
56	**BOSHLANG'ICH SINF MATEMATIKA DARSLARIDA MANTIQIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH** Mirzayeva Hulkar, Boynazarova Nilufar	**281-284**

57	**TURIZM INDUSTRIYASIDAGI INKLYUZIV YONDASHUVLAR** Nurullayeva Malika	285-287
58	**THE CONCEPT OF IRONY IN JANE AUSTEN'S NOVELS** Dilfuza Bahronova	288-293
59	**THE SEMANTIC REPRESENTATION OF THE CONCEPT "BEAUTY" IN UZBEK AND ENGLISH LANGUAGE CULTURE** Sitora Nasridinova, Ergasheva Sug'diyona	294-296
60	**THE NOUN AND ITS STRUCTURAL AND SEMANTIC TYPES AND SYNTACTICAL FUNCTIONS IN THE SENTENCES** Nafisa Teshaboyeva, Sevinch Murodova	297-303
61	**TALABA QIZLAR IJTIMOIY FAOLLIGI DOLZARB IJTIMOIY PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA** Nargiza Nurmatova	304-307
62	**THE MYTHOLOGICAL POETICS OF W.B.YEATS'S DRAMATURGY** Malikova Zubayda	308-310
63	**BA'ZI BIR AJRALGAN YADROLI XUSUSIY INTEGRAL TENGLAMA VA UNI YECHISH** Ismatulla Xayrullayev, Xusniyagul Anvarova	311-313
64	**MUAMMONING QO'YILISHI. MUAMMONI ISHLASH VA RIVOJLANTIRISH** Nodirbek To'xtamishev, Sirojiddin Zoirov, Mohichehra Shaymardanova	314-316
65	**SHOIR ESHQOBIL SHUKUR SHE'RIYATIDA OKKAZIONALIZMLARNING BADIIY XUSUSIYATI** Xayrulla Ibragimov, Sevinch Murodova	317-320
66	**BADIIY MATNDA OKKAZIONALIZMLARNING EMOTSIONAL-ESTETIK TA'SIR KUCHI** Xayrulla Ibragimov, Odina Mo'minova	321-324
67	**MUALLIF USLUBINI BELGILASHDA OKKAZIONALIZMLARNING O'RNI** Xayrulla Ibragimov, Malikaboni Mamatkulova	325-328
68	**KERAMIK MATERIALLARI VA MAHSULOTLARINI ISHLAB CHIQARISH** Nasiba Musayeva, Mohchehra SHaymardonova	329-332

69	**ZAMONAVIY PEDAGOGIKADA PEDAGOGIK KASB VA UNGA QO‘YILAYOTGAN TALABLAR** E'zoza Abdunabiyeva, Gulshoda Ro‘ziyeva, Dildora Eshmurodova	333-337
70	**ZAMONAVIY PEDAGOGIKADA PEDAGOGIK KASB VA UNGA QO‘YILAYOTGAN TALABLAR** Gulhayot Hakimova, Ozoda Nazarqulova, Hilola Mahmudova	338-341
71	**XOSMAS INTEGRALLARNI YANGI USULINI UMUMIY O‘RTA TA’LIM MAKTABLARIDA JORIY QILISH METODIKASI.** Mamataliyeva Mohira Nazarovna, Jo’rayev Sherzod Chaqmoq o’g’li, Maftuna Mamasharifova Muzaffar qizi, Ramazonov O‘ralbek Abdurasul o‘g‘li	342-345
72	**ANIQ INTEGRALNING GEOMETRIK MA’NOSI VA UNING QO‘LLANILISHI** Mamataliyeva Mohira Nazarovna, Jo’rayev Sherzod Chaqmoq o’g’li, Maftuna Mamasharifova Muzaffar qizi, Ramazonov O‘ralbek Abdurasul o‘g‘li	346-349
73	**UZILISH NUQTALARI CHEKLI BO‘LGAN FUNKSIYALARNING RIMAN INTEGRALLANISHI.** Jo’rayev Sherzod Chaqmoq o’g’li, Maftuna Mamasharifova Muzaffar qizi, Ramazonov O‘ralbek Abdurasul o‘g‘li	350-354
74	**SHISHANING SHAKLLANISH TURLARI VA INNAVATSION TEXNOLOGIYASI** Ravshanova Komila, Shaymardonova Mohichehra	355-356
75	**EFFECTIVE STRATEGIES FOR TEACHING VOCABULARY TO SECONDARY SCHOOL** Xaydarova Shoira Toxir qizi, Mo'minova Sevinch Berdimurod qizi	357-360
76	**CHET TIL O'RGATISHDA RAQAMLI TA’LIM PLATFORMALARI (QUIZLET, DUOLINGO, KAHOOT) ORQALI KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYANI OSHIRISH VA ULARNING O’RNI** Xaydarova Shoira Toxir qizi, Xaydarova Madina Ibrohim qizi	361-364
77	**FOTODINAMIK TERAPIYANING SURUNKALI YIRINGLI O‘RTA OTITNI DAVOLASHDAGI SAMARADORLIGI** O‘ktamov Ibrat G‘ayratovich	365-366

78	**BOBURNOMADAGI HARBIY ATAMALARNING LINGVISTIK TAHLILI** DJakvarova Gulnoza Badriddinovna	367-372
79	**AKADEMIK INGLIZ TILIDA RASMIY VA NORASMIY USLUB** Po'latova Hilola O'ktam qizi, Khaydarova Shoira Toxir qizi	373-378
80	**DARS TASHKIL QILISHDA GURUHLAR BILAN ISHLASH ORQALI JAMOAVIY KO'NIKMALARNI SHAKLLANTIRISH** Abdiqahhorov Davlatbek Muzaffar o'g'li	379-380
81	**THE IMPACT OF CULTURAL DIPLOMACY ON THE HARMONY AND STABILITY OF CENTRAL ASIAN STATES** Feruza Nazarova	381-386
82	**ХОДЖКИН ЛИМФОМАСИНИНГ ГИСТОЛОГИК ТУРЛАРИНИНГ АҲОЛИ ОРАСИДАТАРҚАЛИШИ** Авезов.А.У, Қадамова М.А.	387-390
83	**NEW TECHNOLOGIES TO SUPPORT LANGUAGE LEARNING** Aliyeva Zimikxol Ashurqulovna, Mohinurbonu Nodir qizi Murodillayeva	391-397
84	**TEXNOLOGIK JARAYONLARNI BOSHQARISHNI TAKOMILLASHGAN BOSHQRISH TIZIMLARI** Ismailov Sunnat	398-401
85	**BO'QOQNI DAVOLASHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR VA INNOVATSION TERAPIYA USULLARI** Vafoxojayeva Xonzoda, Shakirova Vazira, Usmonov Azimbek	402-406
86	**SUN'IY INTELLEKT VOSITALARI (CHATGPT VA GRAMMARLY)NING O'QUVCHILARDA INGLIZ TILI YOZMA KO'NIKMALARIGA TA'SIRI** Olmonova Mehribon Muxiddin qizi, Xaydarova Shoira Toxir qizi	407-414
87	**DAVLAT BUDJETI** Bozorova Dinora, Xolmatova Asila Menglimurod qizi	415-418
88	**OILAVIY KORXONALARDA BOSHQARUV TIZIMINING SAMARADORLIGINI OSHIRISH OMILLARI (ANDIJON VILOYATI MISOLIDA)** Zokirov Iskandarxon Abbosxonovich.	419-423
	MUNDARIJA	424-431